

Univerzita Karlova

Pedagogická fakulta

Katedra dějin a didaktiky dějepisu

DISERTAČNÍ PRÁCE

Návraty volyňských Čechů a jejich asimilace, se zvláštním zřetelem k Vyškovsku

The returns of Volhynian Czechs and their assimilation, with special regard to the Vyškov region

Dagmar Martinková

Vedoucí práce: doc. PhDr. Ivana Čornejová, CSc.

Studijní program: Historické vědy

Studijní obor: Historie ve veřejném prostoru

2021

Odevzdáním této disertační práce na téma Návraty volyňských Čechů a jejich asimilace, se zvláštním zřetelem k Vyškovsku potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucí práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Bohdalice 26. září 2021

[Zadejte text.]

[Zadejte text.]

[Zadejte text.]

Ráda bych poděkovala své školitelce doc. PhDr. Ivaně Čornejové Csc. za její cenné rady a tolerantní přístup při vedení mé práce.

Moje disertační práce je věnována mé babičce Libuši Maňhalové, rozené Novákové v Novinách Českých na Volyni.

[Zadejte text.]

[Zadejte text.]

[Zadejte text.]

ABSTRAKT

V 2. polovině 19. století odešlo do carského Ruska hledat nový život asi 15 000 Čechů. Nejvíce se jich usadilo ve Volyňské gubernii, kde zakoupili půdu, založili české vesnice, rozvinuli pěstování chmele. V první světové válce volyňští Češi podpořili vznik československých legií a mnozí do nich vstoupili. Po této válce se několik stovek Čechů vrátilo do vlasti. Během druhé světové válce se Češi opět zapojili do odboje a vytvořili základ 1. československého armádního sboru. Po válce se většina přihlásila k reemigraci. Češi na Volyni poznali jaký je sovětský komunismus, perzekuce, kolektivizace, nebo i ukrajinský nacionalismus. Návrat do vlasti nebyl pro ně lehký a jejich repatriaci provázely těžkosti. Nesouhlasili s nastupujícím komunistickým režimem a varovali před ním obyvatelstvo Československa. Mnoho volyňských Čechů bylo komunistickým režimem sledováno a vězněno. Pro dějiny volyňských Čechů nebo jejich „dějinný příběh“ byla vždy specifická láska k vlasti a tvrdá práce.

KLÍČOVÁ SLOVA

Volyňský Čech, carské Rusko, komunismus, chmelařství, perzekuce, odboj, československé legie, první světová válka, kolektivizace, nacionalismus, druhá světová válka, vlastenectví.

ABSTRACT

In the mid and late-19th century, about 15,000 Czechs left for Russia in search of a new life. Most of them settled in the Volhynia Governorate. They bought land, established Czech villages, developed hop growing. In World War I they supported the foundation of the Czechoslovak legions, and many of them also joined the legions. After this war, several hundred Czechs returned to their homeland. In World War II, they rejoined the resistance and formed the foundation of the 1st Czechoslovak Army Corps. After the war, most of them claimed re-emigration. The Czechs in Volhynia experienced what Soviet communism was like, as well as persecution, collectivization, and also Ukrainian nationalism. However, returning to the homeland was not easy, and their repatriation was accompanied by many difficulties. Many of them disagreed with the incoming communist regime and warned the population of Czechoslovakia against it. A big number of Volhynian Czechs were kept under surveillance and imprisoned by the communist regime. Love for the country and hard work have always been significant in the history of Volhynian Czechs.

KEYWORDS

Volhynian Czech, Tsarist Russia, communism, hop growing, persecution, resistance, Czechoslovak legions, World War I, collectivization, nationalism, World War II, patriotism.

Obsah

Úvod	8
1. Pramenná základna a stav bádání	11
1.1. Archivy a prameny	11
1.2. Publikovaný výzkum	14
2. Vystěhovalectví Čechů do Ruska a nový život ve Volyňské gubernii.....	18
2.1. Rusko v době vlády cara Alexandra II.	22
2.2. Kolonizace území, budování vesnic a počátky hospodaření	27
2.3. „Zelené zlato“ – české chmelařství a pivovarnictví na Volyni	32
2.3.1. První pivovar v Hlinsku.....	36
2.3.2. Pivovary v Kvasilově, Lucku a rodina Zemanů	37
2.3.3. Pivovary Macháčků, Albrechtů a Klichů	38
2.4. České školství na Volyni	42
2.4.1. Česká matice školská a škola v Lucku	46
2.4.2. Fungování vesnické školy na příkladu Novin Českých.....	49
2.4.3. České školství na východní Volyni a pronásledování bolševickým režimem.....	50
2.5. České spolky, knihovny a tisk.....	53
3. První světová válka a český zahraniční odboj v Rusku	55
3.1. Česká družina a volyňští Češi.....	61
3.2. Významné osobnosti prvního zahraničního odboje z řad volyňských Čechů a jejich návrat do Československa	67
3.2.1. Zapomenutý vlastenec doktor Václav Vondrák a zajatecká otázka.....	67
3.2.2. Doktor Václav Gírsa – z kyjevského chirurga československým diplomatem	80
3.2.3. Redaktor Čechoslovane Věnceslav Švihovský	88
3.2.4. Marie Dostálová Treťjaková, první sestra Československého červeného kříže.....	91
4. Meziválečná Volyň – období rozkvětu i útrap	97
5. Druhá světová válka a návrat volyňských Čechů bojovou cestou	105
5.1. Československý legion v Polsku a „Kvasilovská“ skupina.....	105
5.2. Cesta do Československa přes západní frontu.....	111
5.3. Napadení Sovětského svazu	113
5.4. Ukrajínští nacionalisté – „banderovci“ a každodennost válečné Volyně.....	115
5.5. Kolébka armády Buzuluk	133
5.6. Odjezd na frontu	139
5.7. Hromadný vstup volyňských Čechů do armády.....	145
5.8. Karpatsko-dukelská operace – krvavý křest.....	152
5.9. Ostravská operace.....	162
5.10. Osvobození Moravy a oslava vítězství.....	165

6. Demobilizace a usídlení vojáků	169
6.1. Příprava reemigrace a problémy s usidlováním	171
7. Život na Volyni po válce, opční řízení a odjezdy do Československa	181
7.1. Cesta vlakovými transporty	183
7.2. Příjezd do Československa a usídlení v novém domově.....	188
7.3. Komunistický režim a volyňští Češi.....	192
Závěr	199
Seznam použitých pramenů a literatury	202

Úvod

Životní osudy volyňských Čechů byly ovlivněny regionálním, národním a mezinárodním děním. Jejich příběh je historií nemalé skupiny Čechů, která se rozhodla odejít za hranice své země, kde byla schopná přijmout aktivní účast v přelomových dějinných událostech první poloviny 20. století. Tyto události způsobily zásadní společenské, politické a státoprávní změny, a také přispěly k rozhodnutí volyňských Čechů vrátit se zpět do staré vlasti – tentokrát již do Československa.

Usazení Čechů na Volyni v 1. polovině 19. století a „zapouštění kořenů“ bylo pro většinu české populace na Volyni provázeno vzepjetím cílevědomé tvrdé práce a následným prožíváním společenské a ekonomické stability. Avšak na rozdíl od relativně poklidné české kotliny se Češi v novém působišti ocitli přímo na „horké půdě“. Historické území Volyňské gubernie, současné severozápadní Ukrajiny, se po staletí potýkalo s nájezdy kočovníků a podmaňováním si civilního obyvatelstva, bylo poznamenáno národnostními konflikty a politickými zájmy sousedních států. Ve 20. století, zejména v období světových válek, některé problémy zapříčiněné historickými krívdami vyvrcholily a válečné okolnosti uvolnily prostor k jejich řešení způsobem odpovídajícím prostoru, režimu a času.

Jedním z úkolů této práce je mimo jiné zrevidovat některé názory na volyňské Čechy tradující se celá desetiletí. Například to, že volyňští Češi půdu na Volyni získali od cara zdarma, nebo byli považováni za „Rusy“, prokomunisticky smýšlející apod. V posledních letech jsme také svědky „upravování“ dějin, jehož součástí je hodnocení činnosti ukrajinských nacionalistů. Přitom jednou z hlavních příčin poslední velké reemigrační vlny volyňských Čechů do Československa byla nejen změna politického režimu, ale také činnost ukrajinských nacionalistů, nebo těch, kteří se k této myšlence hlásili.

Impulz k mému výzkumnému projektu dala výstava, která vznikla k 65. výročí reemigrace volyňských Čechů do vlasti, uvedená v září 2012, která byla zpracovaná v rámci Historicko-dokumentační komise Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel. Byla mi svěřena koncepce výstavy, na které jsem začala pracovat v červnu roku 2011. Stala jsem se autorkou libreta a hlavním řešitelem. Výstava měla být tematicky koncipována právě k výše jmenovanému výročí. Mým záměrem bylo však vytvořit výstavu nadčasově a nezaměřovat se pouze na jeden návrat v roce 1947, i když byl nejpočetnější, ale věnovat pozornost dalším návratům.

Cílem výstavy je stručně představit na 12 panelech základní historické a životní mezníky volyňských Čechů a dále podchytit základní vlny návratů do Československa.¹ V průběhu příprav a tvoření výstavy jsem získala velké množství materiálů a další odkazy na zdroje a narátory. Nebylo možné veškeré dokumenty, prameny a výpovědi použít. Téma mě doslova „vtáhlo do děje“, a tak jsem se rozhodla jej podat jako výzkumný záměr po konzultaci s paní profesorkou Kateřinou Charvátovou a paní docentkou Alenou Miškovou jako výzkumný záměr.

V první fázi práce jsem chtěla podrobně zmapovat návraty volyňských Čechů do Československa po 1. světové válce, neboť těmto se historická literatura takřka nevěnuje. Tehdy se východní část Volyňské gubernie stala v důsledku poválečné rusko-polské smlouvy, součástí Sovětského svazu s vládnoucím bolševickým režimem, který s sebou přinesl zánik soukromého hospodaření.² Bylo to také období prvních pokusů o vytvoření samostatné Ukrajiny, doba občanské války, rusko-polského, nebo rusko-ukrajinského konfliktu. V zájmu zachování života různých českých politických předáků docházelo k jednotlivým útekům do vlasti. S návratem legionářů z Ruska se též vrátilo několik desítek volyňských Čechů. Také někteří volyňští Češi utíkali do nového Československa před perzekucí bolševického režimu buď ilegálně, nebo s pomocí Červeného kříže. Proběhla i reemigrační vlna mezi válkami, kdy se volyňští Češi vraceli do své vlasti, ale také byly jednotlivci, kteří emigrovali do dalších zemí, například do Ameriky. Avšak podpora hromadné reemigrace Čechů do vlasti v tomto období nebyla Československým státem podporována.

Druhá největší vlna návratů byla ta, která zahrnovala několik tisíc volyňských Čechů účastníků bojů 2. světové války. Volyňští Češi, příslušníci „východní armády“ v Sovětském svazu již v době osvobozovacích bojů vyslovili přání v Československu po ukončení války zůstat. I tato vlna, ve smyslu chápání účasti na osvobozovacích bojích Československa, nebyla popsána například jako návrat „bojovou cestou“.

Další spíše ojedinělé návraty, se týkaly nuceně nasazených v Německu, kteří se již nechtěli v žádném případě vracet do Sovětského svazu, neboť velmi dobře věděli, že je zde nečeká nic

---

¹ Slavnostně byla výstava otevřena v září 2012 při konferenci k 65. výročí reemigrace volyňských Čechů do vlasti v Senátu PČR. V roce 2015 z důvodů zájmu veřejnosti a ve spojitosti s dalšími návraty Čechů z Ukrajiny byla pro lepší informovanost veřejnosti doplněna o dva panely pojednávající o návratu černobylských a novodobých reemigrantů. V případě novodobých návratů Čechů z Ukrajiny nešlo vždy o potomky volyňských Čechů, ale obecně o potomky Čechů z celé Ukrajiny.

² Jednalo se zejména o východní část Volyně, která se stala součástí Sovětského svazu. Oddálením likvidace soukromého hospodaření a podnikání bylo vyhlášení tzv. programu NEP, který však následovala násilná kolektivizace a perzekuce.

dobrého. Také byly i případy, kdy se už neměli za kým vracet. Existovaly taktéž ilegální návraty v rámci transportů raněných vojáků z poválečného Sovětského svazu. Až na základě Československo – sovětské smlouvy z roku 1946 a opčního řízení do vlasti reemigrovala v první polovině roku 1947 největší skupina volyňských Čechů.

Ve svém výzkumu prozkoumám a pojmenuji jednotlivé fáze návratů a jejich příčiny. Současně popíšu počáteční fázi usazení volyňských Čechů v poválečném Československu. Právě příchod a usazení demobilizovaných příslušníků armády, období čekání na rodinné příslušníky, napětí a zkoušky pro osamělé bývalé příslušníky armád zůstává i ve vzpomínkové literatuře nepopsán. Ve své práci bych se také chtěla pokusit popsat návraty a osudy volyňských Čechů, kteří přišli na Vyškovsko, neboť jejich příchod a působnost v tomto regionu je dosud zcela opomíjen. Pokládala jsem též za nutné více se zastavit u života Čechů na Volyni, aby bylo možné pochopit jejich návraty.

V předkládané práci jsem se rozhodla zejména využít záznamů vzpomínek ze setkávání s pamětníky, tedy s použitím metody „oral historie“. Jsem přesvědčena, že nyní je jedna z posledních příležitostí zachytit vzpomínky pamětníků a očitých svědků mnoha událostí. Jako archivářka jsem si plně vědoma také důležitosti pramenů, avšak vzpomínky zde mají svoji nezastupitelnou roli. V době válečného dění mnohé události nelze doložit žádnými oficiálními zápisy či dokumenty. Když se zabíjí, mučí, okrádá a fanaticky podmaňuje v tomto směru bohužel některé prameny mlčí. Vzhledem k tématu a dění, které pamětníci prožili, je otevřenou otázkou, zda pamětníci budou ochotni sdílet tyto většinou citlivé a bolestivé vzpomínky. Vzpomínky budu srovnávat a kriticky posuzovat s dostupnými prameny.

Téma předkládané práce má pro mě i osobní rovinu, neboť moji předci se narodili na Volyni. Moje babička a dědeček přicházeli do Československa jako příslušníci 1. československého armádního sboru a ostatní rodinní příslušníci přijeli vlakovými transporty v roce 1947.

Vzpomínám přímých účastníků jsem se mohla důkladněji věnovat prostřednictvím dvou získaných grantů Grantové agentury Univerzity Karlovy, a to „Sběr posledních pramenů v oblastech osídlení volyňských Čechů po 2. světové válce“ (číslo projektu 770216) a „Vlakové transporty volyňských Čechů ze Sovětského svazu v paměti jejich účastníků“ (číslo projektu 1508217).

1. Pramenná základna a stav bádání

1.1. Archivy a prameny

Prameny ke studiu dějin volyňských Čechů z velké části shromáždili volyňští Češi vlastní sběratelskou činností. Významný pramenný fond vznikl činností ústředí Svazu Čechů Z Volyně v Žatci, který byl založen v roce 1946. V rámci vlastní spolkové činnosti jako informační médium redigoval Svaz svůj časopis Věrná stráž, který shromažďoval určitý paměťový materiál, ale také jednotlivý členové redakce a spolku se zabývali sbírkotvornou činností a tento dokumentační materiál byl v 90. letech 20. století uložen v Národním archivu. Jedná se zejména o dokumenty z období 1946 – 1958, ale také o historický sběratelský materiál z let 1868 – 1947.

Samotná spolková činnost volyňských Čechů po roce 1991 byla znovu obnovena pod názvem Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, přičemž spolek pokračuje ve sbírkotvorné činnosti a její výsledky ukládá do svého fondu. Tak stejně zde ukládá dokumenty vzniklé z činnosti spolku. Ve fondu pod názvem Svaz Čechů z Volyně Žatec nalezneme nepřehledné množství dokumentů vzešlé z činnosti spolku, publikace týkající se volyňské tematiky a z pera volyňských autorů, kroniky obcí (většinou rukopisy nebo strojopisy), vzpomínky pamětníků, fotografie, mapy vesnic, zápisy, smlouvy, redakční materiály zasílané časopisu Věrná stráž, dotazníky českých vesnic apod. Nachází se zde také osobní fondy volyňských Čechů, především válečných veteránů, spisovatelů a dalších významných osob, které se narodily na Volyni.

V Národním archivu se také nachází další důležitý fond týkající se historie volyňských Čechů a to fond Ministerstva práce a sociální péče (období 1945 – 1951), který dokumentuje problematiku volyňských Čechů v době jejich reemigrace do Československa. Nachází se zde reemigrační seznamy, úřední spisy, vyhlášky týkající se přípravy, přesunu a usazování volyňských Čechů v Československu.

Dalším významným pramenem je sbírka Volyňští Češi v oddělení Novodobých sbírek v Národním muzeu v Praze, která vznikla taktéž sbírkotvornou činností volyňských Čechů. Po obnovení volyňského spolku v roce 1991 se jeho členové rozhodli vytvořit výstavu k dějinám volyňských Čechů s cílem vytvořit expozici, či dokonce muzeum volyňských Čechů. Vznikla pozoruhodná sbírka předmětů, které darovali volyňští Češi z celého území České republiky. Následně byla vytvořena putovní výstava, nad kterou převzalo patronaci Národní muzeum. Dnes je sbírka

Volyňští Češi součástí sbírek Národního muzea a její část je dočasně vystavena v Podbořanech³, většina předmětů se však nachází v depozitáři. Sbíрка obsahuje nejen trojrozměrné předměty jako jsou věci denní potřeby (oblečení, nádobí, prostírání, nádobí, vzpomínkové předměty atd.), zemědělské předměty, vojenské uniformy, ale také písemné prameny ve formě kronik, vzpomínek, osobních dokumentů (smlouvy, vysvědčení, rodné a křestní listy apod.). Je zde také bohatá sbírka fotografií.

Náprstkovo muzeum v Praze (součást Národního muzea) ve své knihovně a archivu uchovává velké množství zejména starších publikací a periodik ke krajanským komunitám. Jsou zde prameny a literatura spíše k etapě vystěhovalectví do Ruska. Taktéž se tu nachází soubor několika čísel periodika Ruský Čech, které vydával doktor práv Václav Vondrák, významná osobnost prvního odboje, o kterém se také ve své práci zmiňují.

Vzhledem k bohaté odbojové činnosti volyňských Čechů v rámci obou válek se nachází archivní materiál ve Vojenském ústředním archivu v Praze Ruzyni. Je zde uložen fond dokládající činnost volyňských Čechů v prvním zahraničním odboji pod názvem „Svaz československých spolků na Rusi“. Dále jsou zde uloženy deníky pluků, služební a kmenové listy mapující aktivitu volyňských Čechů v České družině a v Československých legiích v Rusku.

K činnosti volyňských Čechů v zahraničních armádách druhé světové války se zde nachází bohatý archivní materiál týkající se odvodů do armády, služebních spisů, vojenských deníků jednotek, vojenských rozkazů a další. Zároveň jsou zde uloženy osobní spisy – kmenové a služební listy účastníků zahraničních armád narozených do roku 1919. Od ročníku narození 1920 se jejich kmenové spisy nachází ve Vojenské registratuře v Trnavě a v Bratislavě. K rozdělení došlo při rozluce Československa v roce 1993, a tak zcela nelogicky pro dokumentaci činnosti českých válečných veteránů za druhé světové války je nutné dojíždět na Slovensko.

Archiv Ministerstva zahraničních věcí je dalším zdrojem pramenů, ve kterém se mimo jiné nachází fond Zprávy z Polska (1921 – 1939) ze Zastupitelského úřadu ve Varšavě kde jsou zprávy o návštěvách krajanů na Volyni. Dále je zde fond Osobní spisy Václava Girsy, významné osobnosti volyňských Čechů, diplomata a osoby spjaté s prvním odbojem a Odbočkou československé národní rady na Rusi. S jeho působností je též spojen fond Sibiřské archivy, který skýtá velké množství materiálů ke Girsově politické činnosti do jeho odjezdu z Vladivostoku v roce 1920.

---

³ Expozice se nacházela ve staré budově původní radnice v Podbořanech. Před dvěma měsíci byly vystavené exponáty odvezeny z expozice k restaurování a jejich případné výměně. Vystavené předměty zde byly umístěny více jak 10 let.

Pro dobu po druhé světové válce, kdy se volyňští Češi již usadili v ČSR a začali pracovně i společensky fungovat ve většinové společnosti se nachází mnoho archiválií v Archivu bezpečnostních složek. Jsou to dokumenty vzešlé především z činnosti státní bezpečnosti, její vyšetřující a soudní aktivity zejména z období 50. let 20. století. V tomto případě bylo také velké množství materiálů v průběhu let skartováno a dnes se můžeme jen domnívat, co jednotlivé spisy obsahovaly. Přesto se zde nachází objemné materiály k různým procesům, kde figurovali i volyňští Češi jako například ke „Staňkovickému procesu“ ve kterém bylo odsouzeno několik volyňských Čechů.

Existuje řada dosud nevyčerpaného množství osobních a rodinných archivů, které jsou v soukromém vlastnictví volyňských Čechů a jejich potomků. Někteří majitelé, potomci dalších generací, nedoceňují jejich hodnotu a nepovažují za nutné je dále uchovávat či nespátřují důvod proč je předávat do paměťových institucí. Je ale i uvědomělá část volyňských Čechů – pamětníků, nebo jejich potomků, ochotně poskytující naskenování dokumentů, či jejich postupné uložení v archivech a muzeích. I to bylo cílem mých dvou výzkumných grantů podpořených Grantovou agenturou Univerzity Karlovy - zdokumentovat vzpomínky, uložit kopie fotografií a dokumentů a nabídnout možnost uložení originálů v Národním archivu, nebo v Národním muzeu.

Další zdroj informací k tématu se nachází v archivu Etnografického ústavu AV ČR, který byl shromážděn pracovníky ústavu. Zejména se zde nachází nahrávky vzpomínek pamětníků a část z nich byla zpracována například do edice vzpomínek od Ivy Heroldové „Válka v lidovém podání“.⁴

Zahraniční archivy na Ukrajině tvoří specifický zdroj informací. Přístup do ukrajinských archivů nebyl jednoduchý, ale tento stav se v posledních letech změnil k lepšímu. Především z ukrajinské strany se jedná o zpřístupnění dokumentů k velkým tématům, jako byly různé politické procesy na východní Volyni a perzekuce osob bolševickým režimem. V současné době dochází i k digitalizaci různých pramenů k českým vesnicím, například je již přístupná ke stažení řada matrik apod.

Pro oblast Volyně uchovávají důležité prameny ukrajinské archivy Kyjevě, kde je to Státní archiv a knihovna, dále oblastní archivy v Rivne a Žytomiru. Seznam pramenů a archivů není vyčerpávající, uvedla jsem zde ty, se kterými jsem se setkala v období mé badatelské práce.

---

⁴ Iva HEROLDOVÁ, *Válka v lidovém podání*, Praha 1977. Z období setkávání a nahrávání pamětníků Ivou Heroldovou vzešel sbírkový fond dokumentů, fotografií a nahrávek, který je dnes uložen v Etnografickém ústavu.

1.2. Publikovaný výzkum

K zcela zásadním a základním přehledům dějin volyňských Čechů obecně patří trilogie profesora Jaroslav Vaculíka z Masarykovy univerzity.⁵ Je to ucelený přehled k dějinám volyňských Čechů a nabízí se jako základní literatura a přehled pramenů k hlubšímu bádání a prohloubení jednotlivých témat. Profesor Jaroslav Vaculík se celoživotně věnoval tomuto tématu, a tak z jeho dílny pochází mnoho dalších monografií a článků, tykající se volyňské tematiky, bohatě se odkazující na prameny což spatřuji jako zásadní v jeho díle.⁶ Velmi okrajově se však ve svých pracích zabýval výpověďmi pamětníků.

Pro celkový pohled na dění na Ukrajině je významná práce „*Dějiny Ukrajiny*“ kolektivu autorů okolo profesora Jana Rychlíka⁷ a taktéž dílo ukrajinského historika Olexandra Bojko s odpovědnou redakcí brněnského historika Vladimíra Goňce „*Nejnovější dějiny Ukrajiny*“.⁸

Velká skupina publikovaných prací pochází z dílny Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel (dále jen SČVP), od volyňských Čechů, mnohdy samotných protagonistů událostí. Autory jsou sice amatérští historici, přesto kvalita prací je mimořádná, a tak stejně vytváří odrazový můstek pro další bádání. Na prvním místě je třeba uvést knihu „*Volyňští Češi v prvním a druhém odboji*“ zpracovanou kolektivem autorů a mapující bojové nasazení volyňských Čechů v 1. a 2. světové válce.⁹ Autoři této publikace sepsaly další knihy. Také dlouhodobě spolupracovali s profesorem Jaroslavem Vaculíkem a s dalšími historiky a institucemi. Za zmínku stojí práce Jiřího Hofmana „*Češi na ukrajinské Volyni v období holocaustu*“, které mapuje záchranu židů českými osídlenci na Volyni.¹⁰ Ve spolupráci s Dukelským muzeem ve Svidníku na Slovensku 60. až 80. letech 20. století, jmenovitě s doktorem Josefem Rodákem, vycházely sborníky „*Dukla věčně živá*“, kde je možné najít několik desítek výpovědí – vzpomínek přímých účastníků bojů i z řad volyňských Čechů. Částečně jsou knihy ideologicky podbarvené, ale neubírá to na jejich výpovědní hodnotě.¹¹

---

⁵ Jaroslav VACULÍK, *Dějiny volyňských Čechů I, Léta 1868 – 1914*, Praha 1997, Jaroslav VACULÍK, *Dějiny volyňských Čechů II*, Praha 1998, Jaroslav VACULÍK, *Dějiny volyňských Čechů III, Léta 1945 – 1948*, Brno 2001.

⁶ Jaroslav VACULÍK, *Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů*, Brno 2002, Jaroslav VACULÍK, *Češi v cizině 1850 – 1938*, Brno 2009.

⁷ Jan RYCHLÍK a kol., *Dějiny Ukrajiny*, Praha 2015.

⁸ Olexandr D. BOJKO – Vladimír GONĚC, *Nejnovější dějiny Ukrajiny*, Brno 1997.

⁹ V knize jsou uvedeny cenné jmenné seznamy členů České Družiny, nebo seznamy padlých volyňských Čechů v Rudé armádě, jmenné seznamy žen – příslušnic 1.čsl. armádního sboru, seznamy zachráněných židů, obětí banderovského hnutí apod. Více v: Jiří HOFMAN – Václav ŠIRC – Jaroslav VACULÍK, *Volyňští Češi v první a druhém odboji*, Praha 2004

¹⁰ Jiří HOFMAN, *Češi na ukrajinské Volyni v době holocaustu*, Praha 2011.

¹¹ Sborníky *Dukla věčně živá* vycházely od roku 1969 do roku 1989, a celkem mají 11 částí. Při sběru a sepisování vzpomínek spolupracoval zejména Václav Širc. Pro zpřístupnění je se svolením Vojenského historického ústavu

Další publikace vycházející z produkce SČVP se věnují různým obdobím z historie volyňských Čechů a z historie českých vesnic na Volyni.¹²

Vzpomínám na návrat volyňských Čechů se věnovala ve své disertační práci etnoložka Jana Nosková.¹³ Její publikace je cenná v tom, že se jako první zabývala vědeckým výzkumem orální historie přímých účastníků příjezdu a usazování v roce 1947.¹⁴

Popis válečných událostí a sběr vzpomínek válečných veteránů - volyňských Čechů nešel zájmu dalších historiků, byť mnohdy historiků - amatérů. Tyto publikace se věnují především bojové činnosti, méně již období demobilizace a návratu do civilního života. Nikdy však účast volyňských Čechů na válečných frontách druhé světové války nebyla chápána jako určitý způsob návratu bojovou cestou do Československa. Snaha popsat osudy volyňských Čechů, příslušníků vojenských jednotek za druhé světové války, v současné době pokračuje a těší se zájmu veřejnosti zajímající se o válečné události.¹⁵

Z pera samotných volyňských Čechů se dochovalo velké množství kronik českých vesnic na Volyni. Některé kroniky jsou přímo pramenem událostí, sepsané v dané době, či krátce po návratu do Československa. Novější kroniky byly sepisovány až v 90. letech 20. století a tento kurz i nadále pokračuje. V některých kronikách je také jmenovitě doloženo, která rodina na jakém místě v ČSR se následně usadila. Část kronik byla knižně vydána, ovšem velká část existuje v rukopisné či strojopisné podobě.¹⁶

---

v Bratislavě naskenovalo Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel a jsou umístěny v elektronické podobě na webových stránkách spolku: <http://www.scvp.eu/literature.html>.

¹² Vladimír DUFEK, Návrat volyňských Čechů do vlasti v archivních materiálech. Aktuální publikace k padesátému výročí reemigrace, Praha 1997 (dále jen DUFEK, Návrat). Jak je uvedeno v názvu publikace, kniha vyšla k danému výročí a pro potřeby sdružení a jejich členů. Vladimír DUFEK, Kapitoly z dějin volyňských Čechů, Praha 1997, Václav KYTL – Václav ZÁPOTOCKÝ – Miloslava ŽÁKOVÁ, Z Kupičova do staré vlasti, Praha 2005 a jiné.

¹³ Jana NOSKOVÁ, Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v interpretacích aktérů a odborné literatury, Brno 2007.

¹⁴ Vzpomínky pamětníků, například v třídílných dějinách volyňských Čechů, prof. Jaroslav Vaculík zcela takřka nepoužívá a zaměřuje se plánovitě na prameny a literaturu.

¹⁵ Markéta RYTÍŘOVÁ (ed.), Přežil jsem Duklu. Vzpomínky Rostislava Kubišty, Dvůr Králové nad Labem 2018; Václav VALOUŠEK (ed.), Vzpomínky volyňského Čecha a válečného veterána Václava Valouška ze Stekníku, Praha 2018; Jan VONDRÁČEK, A smrt byla na dosah, Praha 2009; Naďa BRŮHOVÁ - Václav VALOUŠEK, Z Moskovštiny do Staňkovic, Praha 2020.

¹⁶ Josef VLK – Anna VLKOVÁ – Vladislav VLK, Historie Českého Boratína, Ústí nad Labem 2000; Jiří BONEK – Danuše MANOVÁ – Václav STÁREK, Huleč česká na Volyni. Obraz v letech 1870 – 1947, Žatec 1992; Josef KINDL, Vyprávění o Buderáži, 2011, nevydáno – strojopis; Václav ŠIRC, Minulost zavátá časem. Kronika Českých Dorohostají a přilehlých osad Libánovky a Máslenky, Most – nedatováno; Popis českých osad na Volyni – Noviny

Přehled „návrátů“ volyňských Čechů do Československa právě s důrazem na navrátilivší se, příčiny návratu a jejich cesty do vlasti, nebyl dosud důkladně popsán. Návraty po první světové válce zcela vymizely ze vzpomínek volyňských Čechů, neboť je překryla novější válečná zkušenost a paměť návratů po druhé světové válce. Návrat účastníků odboje a legionářů, kterých bylo kolem šesti desítek, nebylo dosud publikováno až na krátké studie o osobnostech.¹⁷

Příchod a demobilizace vojáků a vojákyň, příslušníků zahraničních armád za druhé světové války nebyl taktéž důkladně zachycen v literatuře, neboť pozornost historiků se více zaměřovala na jejich vzpomínky z bojů na frontě, jak jsem již výše uvedla. Jejich návrat do Československa a asimilace do většinové společnosti nebyl v minulosti příliš zkoumán, přičemž toto období lze specifikovat z hlediska přijetí jako problematické. Byla to doba čekání na příjezd rodiny, pracovní nasazení většinou v soukromém hospodaření a následná kolektivizace zemědělství spojená s obdobím odporu a různých procesů apod.¹⁸

Publikace, které byly vydány v zahraničí, zabývající se historií oblastí západní Ukrajiny a a týkající se života na Volyni pochází z pera polského historika Grzegorze Motyky¹⁹. Jeho práce se věnují zejména období druhé světové války, etnické čistky ukrajinských nacionalistů vůči polskému obyvatelstvu, což se přímo dotýkalo i života volyňských Čechů na tomto území²⁰. Další práce polského novináře Witolda Szablowského se věnuje stejné problematice, která je zpracovaná formou osobních výpovědí účastníků událostí.²¹ Jiné práce, pocházející z pera zahraničních autorů jsou od amerického historika Timothy Snydera popisují historii území Ukrajiny komplexně a přispívají tak k obecnému přehledu historického vývoje dění z geografického a politického hlediska. Velkou pozornost ve svých dílech věnuje holocaustu a způsobu likvidace židů, přičemž ve svých pracích potvrzuje účast na likvidaci židů místním ukrajinským obyvatelstvem včetně nacistickou podporu živelných pogromů místních obyvatel na židy.²² Publikace ruského historika

---

České, sepsáno podle výpovědí pamětníků (nevydáno – strojopis, nedatováno); Josef Alois MARTINOVSKÝ – Václav ŠIRC, *Kronika Českého Malína*, bez uvedení data a místa vydání (asi 1983) a další.

¹⁷ Jaroslav VACULÍK, Masarykův spolupracovník MUDr. Václav Girska, in: T. G. Masaryk, jeho spolupracovníci a vznik československého státu. Sborník příspěvků z XIII. ročníku semináře Masarykova muzea v Hodoníně, Hodonín 2009, s. 102–106.

¹⁸ Úvodní sondou do problematiky návratu do civilního života je studie Dagmar MARTINKOVÁ, *Návrat volyňských Čechů (1945 – 1947)*, in: Dagmar MARTINKOVÁ (ed.), *Tři vlny reemigrace krajanů do vlasti: Přínos a perspektivy*, Praha 2016, s. 49–60. Dále o vykonstruovaném procesu, kde byli odsouzeni dva příslušníci 1. čsl. armádního sboru Emilie MAZOUROVÁ, *Dopisy za katrem. Političti vězni staňkovičského procesu*, Zlín 2017. O dalším procesu Roman ŠTĚR, *Volyňští Češi v JOPO*, in: Tomáš BÁRTEK – Tereza NIČOVÁ (eds.), *Návrat do vlasti. Sborník příspěvků z konference konané k 62 výročí reemigrace volyňských Čechů*, Zlín 2013, s. 49–62.

¹⁹ Georg MOTYKA, *Vid volyňskoj ryzanii do operacii „Visla“*. Polsko – ukrajinskij konflikt 1943–1947, Kijiv 2013

²⁰ V českém jazyce vyšla tato práce historika G. Motyky: Grzegorz MOTYKA, *Volyň 1943. Genocidní čistka – fakta, analogie, historická politika*, Praha 2018.

²¹ Witold SZABLOWSKI, *Spravedlivý zrádci. Sousedé z Volyně*, Ostrava 2018

²² Timothy SNYDER, *Krvavé země*, Praha Praha 2013, Timothy SNYDER – Ray BRANDON, *Stalin a Evropa. Napodobit a ovládnout, 1928 – 1953*, Praha 2019.

Dějiny Ruska 20. století od autora (editora) Andreje Zubova přispívá k širšímu pohledu na historii území Ukrajiny v kontextu ruských a sovětských dějin²³.

Dějiny volyňských Čechů a jejich příběhy se dostávají na světlo světa také soudobým způsobem prezentace a uveřejněním pro širokou veřejnost a badatele prostřednictvím projektu „*Paměti národa*“, kde je zaznamenáno okolo 230 životních příběhů volyňských Čechů, a to nejen bývalých vojáků a vojaček.²⁴

Z nejnovejších veřejných publikačních médií bych ráda uvedla elektronickou databázi pramenů „paměti volyňských Čechů“ přístupnou na stránkách www.volynaci.cz, která vznikla díky potomkům volyňských Čechů a SČVP. Bylo mi též velkou ctí stát u zrodu tohoto projektu, který díky aktivitě a nadšení potomků volyňských Čechů pokračuje už několik let a databáze uchovává již tisíce údajů a fotografií. Na základě historické mapy Volyně, vytvořené volyňskými pamětníky, byl položen základ elektronické databáze českých vesnic na Volyni. Ve spolupráci s Vojenským historickým archivem v Praze byly do databáze doplněny údaje z elektronické databáze příslušníků čs. armád z 1. a 2. světové války narozených na Volyni. V současnosti potomci volyňských Čechů doplňují přes redaktory databáze volynaci.cz další údaje, fotografie, skeny dokumentů apod. Projekt se tak stal jedním velkým edičním počinem přispívajícím k uchování duchovního dědictví volyňských Čechů a je využíván badateli dnes již z celého světa.

---

²³ Andrej ZUBOV (ed.), Dějiny Ruska 20. století – díl I. 1894 – 1939, Praha 2014, Andrej ZUBOV(ed.), Dějiny Ruska 20. století – díl II. 1939 – 2007, Praha 2015.

²⁴ <https://www.pametnaroda.cz>

2. Vystěhovalectví Čechů do Ruska a nový život ve Volyňské gubernii

Vystěhovalectví do Ruska bylo do 2. poloviny 19. století záležitostí spíše individuální. Týkalo se to zejména jednotlivců z řad odborných profesí, které tzv. scházely na ruském trhu. V dochovaných historických materiálech se vyskytují první čeští přistěhovalci za panování ruského cara Petra Velikého (doba vlády 1689–1725), který, jak se často uvádí, „otevřel Evropě ruská okna dokořán“.²⁵ Car Petr Veliký se lišil od ostatních ruských panovníků tím, že rád cestoval a učil se řemeslům. Byl si vědom určité zaostalosti své země, a tak se osobně rozhodl pro pozvednutí řemesel, obchodu a umění v Rusku najít si odborníky v Evropě. Navštívil několikrát i české země (uvádí se Praha, Teplice a pravděpodobně byl i v Karlových Varech) a přijal do svých služeb mnoho českých řemeslníků a dělníků, též různé umělce, muzikanty, zpěváky, malíře, učitele, architektky apod. Emigrantům otevřela Rusko i carevna Kateřina II. (doba vlády 1762–1796), a to svým manifestem z roku 1763, kterým poskytovala zemědělským kolonistům mnohé úlevy a výsady.²⁶ Tak stejně podporovala příchod zahraničních obchodníků a podnikatelů do různých průmyslových odvětví.

Až politická situace v českých zemích a v Rusku 2. poloviny 19. století vytvořila pro emigraci (nejen Čechů) lepší předpoklady. Nastalo několik významných mezníků, jako například zrušení nevolnictví či náboženská tolerance, které významně ovlivnily hromadný nástup několika vystěhovaleckých vln.

Obecně lze tuto velkou vystěhovalickou vlnu rozdělit do dvou proudů zejména podle zájmů a uplatnění příchozích. Prvním a masivnějším proudem byla zemědělská emigrace, která směřovala zejména za půdou do Volyňské gubernie a dalších oblastí. Druhý proud vystěhovalců směřoval do měst, byli to především výrobci a obchodníci ze všech odvětví, učitelé, univerzitní profesoři, hudebníci ve velkých městských či vojenských orchestrech, z nichž mnozí ještě hudbě vyučovali, ale také zástupci obvyklých povolání jako sládci, mlynáři, zahradníci, pekaři a další. Ke konci 19. a na počátku 20. století můžeme konstatovat, že snad nebylo většího ruského města, kde by nežil nějaký Čech.

Jednu z prvních vystěhovaleckých vln za půdou způsobila ji krymská válka, po které Rusko zjistilo, že právě na území konfliktu (Tauridská gubernie) schází pracovní síly. V roce 1856 na výzvu tamních statkářů vyrazila na toto místo skupina českých zemědělců. Byla jim přidělena půda

---

²⁵ Josef JIRÁSEK, *Rusko a my*, Praha 1929, s. 1.

²⁶ Nad'a VALÁŠKOVÁ, *Češi v Rusku*, in: Stanislav BROUČEK, *Češi v cizině 9. Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV v Praze*, Praha 1996, s. 27 (dále jen VALÁŠKOVÁ, *Češi v Rusku*).

s tím, že na ní pracovali jako námezdní síla. Nestala se tedy jejich osobním vlastnictvím. Postupně zde Češi založili několik vesnic (například Bohemku, Alexandrovku, Čechohrad).²⁷ Další z významných rozhodnutí pro přistěhovalce, které bylo přijato v roce 1864, přímo hovořilo o přijímání cizinců k občanství. Mimo jiné stanovilo, že pro cizince je nezbytné předchozí „pobývání“ na území Ruska.

V Čechách 2. poloviny 19. století byla půda nedostatkovým artiklem. Usedlosti podle tradice dědil nejstarší syn, tudíž na mladší potomky se nedostávalo. Značné množství půdy bylo v rukou šlechty a bohatých rodin a vývoj nesliboval zlepšení situace. Po rakousko-uherském vyrovnání v roce 1867, které vyšlo vstříc požadavkům Maďarů, nastalo u vlastenecky smýšlejících Čechů určité rozčarování. Nastala jistá nespokojenost provázená touhou nalézt lepší budoucnost třeba i na jiném místě, než je dosavadní působiště. Jistou naději začali političtí představitelé spatřovat v carském Rusku. K neklidu a následnému vystěhovalectví přispívala i situace po prohrané prusko-rakouské válce v roce 1866, která svým průběhem přispěla k nemalým škodám na českém venkově.

Touha najít novou existenci někde za hranicemi, kde bude možné zakoupit půdu, či provozovat řemeslo a možná později založit vlastní podnik, byla u mnoha Čechů velmi silná. Jakým směrem se vydat, určovala i finanční situace zájemce o emigraci, ale taktéž určité národnostní cítění a míra informací.

Emigrace do zahraničí v 19. století nebyla ničím neobvyklým. Destinace byly různé, jedna vlna emigrantů směřovala přes moře do Ameriky, početná část mířila také na jih na Balkán, a i na východ. Emigrace do Ruska začala ve velkém měřítku již po 2. polovině 19. století, a to do různých částí říše: do Černomořské gubernie, Poamuří, Kazachstánu, na Kavkaz nebo na území současného Běloruska.²⁸

Avšak zřejmě největší vlna emigrace počínaje 60. lety 19. století směřovala do Volyňské gubernie. Hromadná vlna se rozpoutala po roce 1867. Cíl byl nedaleko za hranicemi monarchie, a navíc cesta nebyla až tak riskantní jako cesta přes moře v případě vystěhovalectví do Ameriky. Volyňská gubernie, kam propagátoři lákali, byla skutečně poměrně blízko, takřka za hranicemi Rakousko-Uherska. Cestování do těchto míst nebylo oproti jiným vystěhovaleckým destinacím tak náročné. Vlákem bylo možné cestovat z Čech do Haliče, tedy na hranice monarchie. Později po dokončení

---

²⁷ Více o vystěhovalectví na další území současné Ukrajiny v: Helena DLUHOŠOVÁ, Vystěhovalectví na Ukrajinu, in: Stanislav BROUČEK, Češi v cizině 9. Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV v Praze, Praha 1996, s. 50–53.

²⁸ Také v: Jaroslav VACULÍK, Češi v cizině 1850–1938, Brno 2009, s. 98–128, VALÁŠKOVÁ, Češi v Rusku, s. 28–33.

železnice se dalo dojet vlakem až do haličského města Brody. Poté si cestovatelé mohli najmout povozy a pokračovat dále do Ruska do Volyňské gubernie.

Jak taková cesta probíhala, popsal v rodinné kronice Jan Duha a jeho potomci. Jan Duha z vesnice Všeradice na Berounsku se vydal se svou rodinou do Prahy a poté vlakem přes Lvov do Brodů. Zapsal, že z Čech vyjel 24. února 1869 a 6. března byl v Rusku. Z Brodů jela rodina Duhů povozem do Radzivilova, kde byla ruská celní komora, která je zkontrolovala. Dojmy z cest popsali její účastníci takto: „Vypisovat cestu, kterou jsme konali v nepříjemném čase ročním po voze, je k pláči... Ject z vlasti, celé jmění mít na cizím voze a ject do neurčita. My děti s matkou... celí umoklí a zmrzlí, seděli s bednami a kufry na voze, který se pod nápravy do bláta mačkal... Otec a soused se po kolena v blátě za námi se brodili...“ První dojmy z ruské krajiny, cesty, ubytování a místního obyvatelstva vyvolávaly v příchozích pocity zoufalství.²⁹ I když mnozí měli předem vyjednané a předplacené pozemky a jistou oporou jim mohly být zprostředkovatelské služby, přece jen jeli do velkého neznáma a do prostředí, které oproti českým zemím kulturně hluboce zaostávalo.

Přes všechny různé útrapy a počáteční problémy, které dopředu nikdo nemohl tušit, Rusko svým slovanským původem slibovalo příznivější podmínky vystěhovalectví. Nabízelo dostatek levné půdy, zachování slovanského jazyka a tradic, a to vše se jevilo jako dobrý začátek. Především však houževnatost a selský rozum prvních přistěhovalců překonával veškeré problémy.

Významný signál k vystěhovalectví do Ruska poskytli čeští vlastenečtí političtí představitelé. Celkově po roce 1861, kdy došlo v Rusku ke zrušení nevolnictví, se zájem o tuto zemi zvýšil. K navázání kontaktů a spolupráce došlo při návštěvě české politické a kulturní reprezentace vedené Františkem Palackým a Františkem Ladislavem Riegrem na etnografické výstavě v Moskvě v roce 1867.³⁰ Ve stejném roce byla v Petrohradě založena „Komise pro uvedení české emigrace do Ruska“ při Moskevské společnosti zemědělské.³¹

Čeští vystěhovalci odjížděli do Ruska, jak již bylo uvedeno, převážně do předem vyjednaných míst. Koupí konkrétních pozemků vyjednávali dva průkopníci vystěhovalectví – František Příbyl a Josef Olič.

František Příbyl se narodil v roce 1838 v Třeboni, kde pracoval jako lesník u knížete Schwarzenberga. Kolem roku 1867 byl zaměstnán ve varšavské zprostředkovatelně prodeje a

---

²⁹ Danuše KŠICOVÁ – Jaroslav VACULÍK (eds.), *Rodinná kronika volyňských Čechů*, Brno 2006, s. 15–17.

³⁰ Miroslav ŠESTÁK, *Pout' Čechů do Moskvy roku 1867*, Praha 1986.

³¹ VALÁŠKOVÁ, *Češi v Rusku*, s. 28.

práce, která se zabývala odprodejem velkostatků polské šlechty. V době, kdy se v roce 1868 vrátil do Čech, informoval krajanů o možnosti získat na území Volyně levné pozemky, což také uveřejnil v Národních listech. Již v květnu téhož roku vedl první skupinu osadníků, pro kterou byl zakoupen velkostatek v Hlinsku, kde se usadilo 126 rodin.³² Josef Olič se narodil v roce 1841 v Řevničově u Rakovníka a později působil jako učitel v Žatci a v Rakovníku. S Příbylem se zřejmě seznámili již v roce 1868 v Hlinsku, kde začali spolupracovat.³³ Příbyl s Oličem se stali oficiálními tlumočníky a vyjednávači českých osadníků a následně byli roku 1869 jmenováni kyjevským gubernátorem Gresserem úředními zplnomocněnci všech Čechů na Volyni.³⁴

Krátce uvedu historický vývoj území Volyně kde se tisícovky přistěhovalců z Čech usídlily, odkud získali přídomek „volyňští“, přičemž právě historie tohoto historického území byla velmi významná pro život jejich obyvatelstva. Území Volyňské gubernie³⁵ mělo rozlohu 72 348 km² a podle pověsti získalo pojmenování po zaniklém hradu, který stál kdysi nad ústím řeky Gučvy do Bugu.³⁶ Dnes se toto historické území rozkládá na severozápadní Ukrajině, v současné Volyňské, Rivnenské, Žitomirské a částečně i v Ternopolské a Chmelnické oblasti. Území je to převážně rovinné s úrodnou černozemí s velkým množstvím řek – Horyň, Pripjat', Sluč, Styr, Bug a Tetěřiv (nebo Teretěv). V severnější části území se nacházelo velké množství močálů a lesů, jižní část byla zase více kopcovitá se štěrkovitou půdou. Historickým centrem Volyně se stalo hradisko, pozdější město Luck, o kterém se dochovala první písemná zmínka již z roku 1085.

Ve středověku patřilo toto území pod Kyjevskou Rus, ovšem po jejím rozpadu ve 12. století připadlo pod knížectví Vladimír-Volyňské, posléze ke knížectví Haličsko-Volyňskému.³⁷ Následně ve 14. století území opanovala litevská knížata a po válečných událostech a nájezdech Turků se jako Volyňské knížectví s významným vlivem polské šlechty stalo součástí Polsko-

---

³² František Příbyl organizoval vystěhovalce včetně prodeje a právního poradenství prvních osadníků celých 30 let. V roce 1898 se vrátil do Čech, kde o šest let nato zemřel. V: Alexej POSPÍŠIL, Československá duševní armáda na Rusi, Praha 1921, s. 54. Dále v: František Příbyl životopis (strojopis, nedatováno, bez autora).

³³ Jiří OLÍČ, Volyňský dalekohled, Olomouc 2006, s. 10.

³⁴ Josef FOLPRECHT, Československé školství a naši krajané za hranicemi, sv. I., Čechoslováci polští, Praha, bez datace, s. 9 (dále jen FOLPRECHT).

³⁵ Gubernie byl správní obvod, kterým bylo rozděleno carské Rusko. Lze přirovnat k českým krajům, ale byla to území o poznání větší. Volyňská gubernie se dělila na 12 újezdů. Újezd byl správní obvod, velikostí podobný okresu. Volost' byl správní obvod, který zahrnoval několik vesnic a osad. Dále připojují obvyklé míry v práci užívané: 1 desjatina – 1,092 ha, 1 pud – 16,37 kg, 1 versta – 1066, 781 m (zaokrouhleně asi 1, 1 km). 1 morg - ...

³⁶ Josef FOITÍK – Jaroslav KOZÁK – Karel PULPYTEL – Václav PETŘÍČEK – Vladislav HYBLER, Volyňští Češi. Emigrace a návrat do vlasti, Třebíč, bez datace, s. 4.

³⁷ František HONZÁK – Bořek NEŠKUDLA – Marek PEČENKA – František STELLNER – Jitka VLČKOVÁ, Evropa v proměnách staletí, Praha 1997, s. 713.

litevské unie. Po různých ujednáních z roku 1569 se stala Volyň součástí Polska, proti čemuž se bouřili a bojovali kozáci.

Po desetiletích bojů i nadále zůstalo území pod vládou Poláků a po rozpadu Polského království v rámci jeho druhého a třetího dělení v letech 1793 a 1795 připadla historická Volyň k Rusku. Tento stav setrval až do mírového ujednání v Rize v roce 1921, kdy se historické území Volyně rozdělilo na dvě části. Západní část připadla Polsku a východní Rusku, respektive Sovětskému svazu. Od této doby rozdělené části Volyně prožívaly odlišné historické zkušenosti.

Sovětský svaz po přepadení Polska německou armádou v září roku 1939 obsadil na základě tajných rusko-německých ujednání západní Volyň. Po napadení Sovětského svazu hitlerovským Německem byla Volyň pod okupační správou říšského komisariátu v Rovně (od června 1941 až do jara 1944). Po ukončení druhé světové války Volyň natrvalo spadala pod Sovětský svaz. V roce 1991 se stala součástí nezávislé Ukrajiny.

Lze říci, že vývoj území, změny ve státoprávním uspořádání, národnostní politika Rusů a Poláků vůči místnímu ukrajinskému obyvatelstvu nesla své důsledky zejména ve 20. století, a to formou fanatického nacionalismu až nenávisti vůči jiným národnostem násobenou touhou pomstít všechny minulé křivdy a bolesti. To vše pak poznamenalo i životy zde žijících menšin, mezi které patřili i Češi.

2.1. Rusko v době vlády cara Alexandra II.

Ruský panovník car Alexander II. byl považován za reformátora a osvoboditele, a to zejména proto, že jeho nejvýznamnější reformou bylo zrušení nevolnictví v roce 1861. Zaváděním reformy se Rusko jevílo jako liberálnější a přístupnější země pro cizince včetně zájemců o vystěhovalectví. Probíhající dění uvnitř země poskytovalo docela jiný pohled na tuto poměrně stále zaostávající zemi. Vláda Alexandra II. se v mnohém jevíla jako reformní pro všechny společenské vrstvy a dávala i proslovanské Evropě jisté naděje.

Přáním Alexandrova předchůdce Mikuláše I.³⁸ bylo předat zemi svému následníkovi v co nejlepším stavu. Ovšem stal se naprostý opak: „Předávám ti panování, ale bohužel ne v takovém

---

³⁸ Ruský car Mikuláš I. (1796–1855) byl synem cara Pavla I. Narodil se jako třetí syn, a proto nebyl zpočátku určen vládnout. Jeho úloha spočívala ve službě v armádě. Jeho předchůdce Alexandr I. zemřel v roce 1825 bez legitimních potomků, a tak byl Mikuláš nečekaně určen k převzetí vlády nad impériem. Jeho vláda byla tvrdá a autoritářská, což se projevilo hned na jejím počátku potlačením „děkabristického povstání“ a potrestáním jeho účastníků. Opíral se o sílu armády, byrokratické úřednictvo a ortodoxní pravoslavnou církev. Zcela zamítl jakékoliv reformy, naopak se upnul k silnému nacionalismu a nechal vybudovat tajnou policii, která shromažďovala informace a dávala podněty k pronásledování odpůrců jeho vlády. Mikuláš I. tvrdě vystupoval i vůči Polákům a přemohl jejich povstání v roce 1831, pomohl rakouskému císaři v roce 1849 potlačit maďarskou revoluci a svojí mocenskou politikou započal

stavu, jak jsem si přál, zanechávám ti mnoho práce a starostí...“ Takto se údajně umírající panovník Mikuláš I. svěřil svému nástupci na smrtelné posteli.³⁹ Alexandr II. převzal vládu po svém otci v době vrcholící krymské války, kterou vedlo Rusko proti Osmanské říši a jejím spojencům – především Francii a Anglii. Rusku se ve válce nedařilo, avšak zapamatovatelným a hrdinským skutkem konfliktu byla především obrana města Sevastopolu. V průběhu konfliktu se ukázala zejména technická zaostalost ruské armády doplněná o špatné velení. Panovník se rozhodl pro nutné řešení krizové situace a podepsal v březnu 1856 „pařížský mír“.

Rusko prožívalo těžké období nejen kvůli válce, ale také v důsledku tvrdé politiky spočívající v potlačování jakýchkoliv liberálních snah Alexandrova předchůdce Mikuláše I. Pevné místo ve společnosti zaujala tajná policie. Na Sibíři přežívali ve vyhnanství odsouzení účastníci děkabristického povstání a země se zmítala v šoku z porážky v krymské válce. To byla zcela zjevná politická, vojenská a společenská krize. Navíc se Rusko ocitlo i v jisté mezinárodní izolaci právě v důsledku zmíněné války.

Nastupující panovník Alexander II. se narodil v moskevském Kremlu 17. dubna 1818 v době, kdy zde carská rodina trávila Velikonoce. Stal se tak po dlouhé době panovníkem narozeným v Moskvě. Avšak Zimní palác v Sankt Petěrburgu byl pro něj a jeho rodinu nejen oficiální rezidencí, ale i domovem.⁴⁰ Od roku 1834 byl systematicky připravován na nástupnictví (uváděním do úřadů a zasvěcováním do problémů). Jako šestnáctiletý byl přiveden do Senátu, o rok později do Nejsvětějšího synodu, následně do Výboru ministrů, stal se atamanem kozáckých vojsk apod. V devatenácti letech absolvoval velkou cestu po Rusku a navštívil dvacet devět gubernií včetně Sibíře. Zde se setkal s některými vyhnanci, a dokonce po příjezdu domů požádal otce o jejich propuštění. Ten ale jeho prosbu nevyslyšel. Byl vůbec prvním carem, který pobýval na Sibíři. V letech 1838–1839 cestoval po Evropě, což na něj mělo nedožrnný vliv. Přesvědčil se o tom, že Rusko značně zaostává za evropskými zeměmi a jejich kulturou.

Jakmile Alexander II. uzavřel pařížský mír, kterým byla ukončena krymská válka, navštívil finské velkoknížectví, poté Varšavu a Berlín. S pruským králem Fridrichem Vilémem IV. (jeho strýcem) podepsal tajné dvoustranné spojenectví, čímž narušil mezinárodní izolaci Ruska. Uvnitř země nastalo tzv. „ottěpel“ (oteplení). Byli propuštěni někteří účastníci děkabristického a polského

---

krymskou válku s touhou ovládnout balkánské provincie a přístup ke Středozemnímu moři. Před ukončením konfliktu náhle zemřel a jeho nástupcem se stal prvorozený syn Alexander II. Z manželství Mikuláše I. s Alexandrou Fjodorovnou (rozenou Šarlotou Pruskou) se narodilo celkem sedm dětí.

³⁹ B. D. GALNERINA (ed.), Tragedija reformatora: Aleksandr II. v vospominanijach sovremenikov, Sankt Petěrburg 2006, s. 8 (dále jen GALNERINA).

⁴⁰ Igor ZIMIN, Ljudi Zimovo dvorca. Monaršie osoby, ich favority i slugi, Moskva–Sankt Petěrburg 2014, s. 160.

povstání, na tři roky se zastavily odvody na vojnu, zrušily se vojenské osady apod. Od počátku byl car přesvědčen o nutnosti velkých reforem. Tak stejně vyzýval ruskou šlechtu ke spolupráci na řešení neutěšeného stavu země. Začaly vznikat různé výbory zabývající se zpracováním určitých úkolů, prvořadým se však stalo zrušení nevolnictví.⁴¹ Změnu postoje ke společnosti potvrzoval fakt, že v komisích neseděla jen šlechta, ale i inteligence, liberální byrokracie a různí odborníci. První reforma v roce 1861 zrušila nevolnictví. Tímto velkým krokem se uvolnila obrovská masa pracovní síly – bývalých nevolníků, a také se naskytl nabídka volných pozemků, na kterých neměl kdo pracovat.

Půda byla nabídnuta těm, co na ní doposud pracovali za úplatu. Pro mnoho majitelů velkostatků nastala situace, kdy dosavadní nevolníci opustili půdu, na které pracovali, neboť neměli prostředky na odkoupení, nebo nechápali, proč by si ji měli odkoupit. Nedostávalo se pracovní síly na obrovské výměry zemědělské půdy, a tudíž nastal prostor pro novodobé kolonizátory z Evropy.

Další reformy se týkaly vysokoškolského a středoškolského vzdělávání, zemských a soudních úřadů, městské samosprávy a vojenství. Navíc v roce 1864 byla uvedena v život vstřícná ustanovení k přijímání cizinců k občanství – „poddanství“. Stále však platilo, že pro přijetí cizince bylo nezbytně nutné minimálně pětileté pobývání na území carské říše.

O několik let později následovalo vládní usnesení „O usazování Čechů na Volyni“, které bylo vydáno dne 10. července 1870. Byla jím například potvrzena náboženská svoboda s právem zřídit si vlastní církevní organizaci. Taktéž byla stanovena plná svoboda v organizaci vzdělávání, tedy zakládání českých škol. K tomu byli imigranti společně se svými syny osvobozeni od vojenské povinnosti (ti, kteří přijali ruské občanství) a v neposlední řadě byli přistěhovalci osvobozeni na dobu pěti let od placení daní státu.⁴²

Národnostní politika státu měla v době vlády Alexandra, ostatně jako za všech carů, významný vliv na vývoj v carské říši. Tradičně vítězila rusifikační politika, která se národům s určitým existenčním sebevědomím vlastní historie, kultury či jazyka nelíbila. V evropské části Ruska se nacházelo několik historických území, které obývaly po staletí další národy a existovaly zde i historické státní útvary, jež si Rusko v průběhu času podmanilo. V souvislosti s historií Volyně byla důležitá ruská politika vůči Polákům, polské šlechtě a ukrajinskému obyvatelstvu. Již za

---

⁴¹ Otázku nevolnictví a způsobu jeho zrušení řešil od roku 1859 Redakční výbor, jemuž předsedal J. I. Rostovcev. Byl to velmi liberální představitel reforem, ale bohužel zemřel již roku 1860 na totální vyčerpání. Výbor se skládal ze 17 představitelů úřadů a ministerstev a 21 expertů z řad statkářů nebo specialistů na rolnickou otázku. Všechny jmenoval car. Většinou to byli liberální demokraté, kteří zaujímali místa na ministerstvech.

⁴² „Položeniye o vodvorenii Čechov“, dobový výtisk, soukromý archiv.

Alexandrova předchůdce Mikuláše I. proběhlo v roce 1830 povstání polské šlechty. Druhé následovalo v rozmezí let 1863–1864 a bylo potlačeno carskou armádou.⁴³ S účastníky byl veden velký proces, ze kterého vzešlo 128 odsouzených do vězení, 12 500 osob bylo posláno do vyhnanství na Sibiř a 800 dostalo za trest těžké nucené práce. Povstání urychlilo rolnickou reformu, a to tím způsobem, že car potrestal polskou šlechtu za její účast a to tak, že rolníky zbavil povinností vůči polským statkářům a půda jim byla přidělována ve větším rozsahu a za snížené ceny, než jak tomu bylo v jiných částech carského Ruska. V některých evropských částech říše dokonce získali rolníci půdu zdarma.⁴⁴ O několik let později, když přicházeli čeští osidlovatelé, kupovali půdu od polské šlechty za stále velmi výhodnou cenu.

Ukrajinský národ v tomto období prožíval jakési lehké obrození, nelze jej však srovnávat s tím, co proběhlo v českých zemích. Rozvoj byl pomalý, neboť celkově ruský vzdělávací systém zaostával. Povinná školní docházka neexistovala a negramotnost byla vysoká. Jedna z reform vydaných carem Alexandrem II. se týkala rozvoje školství, na jejímž základě zemstva dostala za úkol zřizovat a udržovat školy.⁴⁵ Ukrajinská inteligence vydávala deník KYJEVSKÝ TELEGRAF a rozličné literární a vědecké práce. Při reformách došlo sice k uvolnění, ale v polovině 70. let 19. století opět k zvýšení cenzury, jak bylo blíže popsáno výše. Ruská vláda zřejmě nabyла dojmu, že ukrajinská kultura se až příliš rychle rozvíjí a ohrožuje celistvost říše a že hrozí ukrajinský separatismus. Car dokonce podepsal tzv. „Emžský ukaz“, jímž bylo zakázáno tisknout jakékoliv knihy v ukrajinštině.

Ke konci vlády car polevil v reformování země a spíše začal naslouchat konzervativním proudům, které varovaly před dalšími změnami. Bylo to zřejmě i z vnitřního dění v zemi spojeného s činností různých ilegálních organizací, které se nezastavily ani před nejdrsnějšími praktikami, patřily mezi ně teroristickými útoky na různé představitele carské vlády nevyjímaje samotného panovníka. Velmi známou byla ruská tajná organizace „Zemlja i volja“ (Půda a svoboda) a její radikální odnož „Narodnaja volja“ (Svoboda lidu). Jejich členové byli studenti a radikální inteligence, kteří si stanovili, že budou páchat teroristické útoky. Takto dávali najevo nesouhlas s politikou země jejím představitelům.

---

⁴³ Povstání se událo na historickém území Polského království, Litvy, Běloruska a Pravobřežní Ukrajiny. Účastnili se jej nejen Poláci, ale i Litevci a Bělorusové.

⁴⁴ Milan ŠVANKMAJER – Václav VEBER – Zdeněk SLÁDEK – Vladislav MOULIS, Dějiny Ruska, Praha 1999, s. 259 (dále jen Dějiny Ruska).

⁴⁵ Pro srovnání v roce 1856 bylo na Ukrajině 1320 základních a vyšších škol s 67 000 žáky, v roce 1898 bylo 3 100 škol a v roce 1909 už 4 700 škol. I tak úroveň gramotnosti na Ukrajině byla pouze 18 %. Vyučovalo se jen v ruštině, neboť ukrajinština byla považována za pouhý dialekt ruštiny. Více v: Jan RYCHLÍK – Bohdan ZILYNSKY – Paul Robert MAGOCSI, Dějiny Ukrajiny, Praha 2015, s. 212.

Zpočátku „Zemlja i volja“ organizovala tzv. „chožděnje v narod“, tak se snažila zapojit do svého radikálního hnutí pro změnu politiky země vesnický lid. Avšak ruský venkov vůbec nepochopil, či spíše ještě nedozrál, nové myšlenky a přerod. Aktivisté hnutí neunikli pozornosti policie a v roce 1877 se konaly dva velké procesy. Reakce na procesy u radikálního hnutí byla okamžitá. Následovaly ozbrojené přepady, zabíjení agentů tajné policie a atentáty na představitele administrativy. V dubnu 1879 se jeden z příslušníků radikálního hnutí pokusil na Palácovém náměstí v Sankt Petěrburgu o atentát na cara. Neuspěl, ale tímto aktem skončily pěší vycházky cara Alexandra II. po městě. Následující období bývá nazýváno jako „hon na cara“, během kterého proběhlo několik pokusů o atentát.⁴⁶

Na počátku 80. let 19. století vedly teroristické útoky a nepokoje k mimořádnému stavu. Car se rozhodl pro zásadní krok, který se podle mínění některých historiků vyznačoval jistými znaky ústavnosti. Podepsal dokument, jenž počítal s ohraničením samoděržavné (neomezené) moci cara s tím, že by měl po ruce jakýsi poradní sbor s omezeným zastoupením. Alexander II. sice dokument podepsal, ale bohužel nemohl být schválen ve výboru ministrů, neboť byl car 1. března 1881 (starého kalendáře) zavražděn. Stalo se tak při sedmém pokusu o atentát na panovníka, který uskutečnila teroristická organizace „Zemlja i volja“.

Skutečností bylo, že přijaté reformy a z toho ústící změny ve společnosti přispěly k rozšíření právního státu a občanských svobod obyvatel země. V rozporu s tímto však rostla nespokojenost obyvatelstva, což se především týkalo různých radikálních a revolučních skupin. Alexandrův nástupce, jeho syn Alexander III., si celý vývoj vysvětloval spíše negativně a fakticky stál v posledních letech vlády otce na straně opozice. Přispělo k tomu i vnitřní rodinné napětí. Vzájemné vztahy se zpretrhaly ve chvíli, kdy po dlouhodobé nemoci zemřela panovnickova žena Marie Alexandrovna. Alexander III. otci vyčítal, že nedodržel obvyklé období smutku a záhy po pohřbu se znovu oženil. Pojal za manželku svou dlouholetou přítelkyni Kateřinu Michajlovnu Dolgorukou.⁴⁷

---

⁴⁶ Více o tomto období v: GALNERINA, s. 20–21. Dále v: Dmitrij MONACHOV, *Bomba dlja carja. Ochota na Aleksandra II.*, Moskva 2009.

⁴⁷ Po tomto sňatku získala titul nejsvětější kněžny Jurjevské. Jejich vztah trval dlouhá léta s tichým přihlíženým dvora. Nebylo na tom nic zvláštního, že car tak jako jiní panovníci v Evropě udržoval milenecký poměr. Panovník měl s kněžnou Kateřinou Dolgorukou několik dětí, ty však byly vyloučeny z možnosti nástupnictví na trůn. Podle pamětníků blízkých carovi byl v tomto vztahu velmi šťastný. Je možné, že se pro tento odvážný krok oficiálního posvěcení vztahu s dlouholetou přítelkyní rozhodl v kontextu s narůstajícím nebezpečím častých atentátů a ohrožení života.

Alexander III. učinil taková opatření, která vedla k opětovnému utužení režimu. V roce 1881 po smrti otce nastoupil na trůn a vydal „protinařízení“, která se citelně dotkla některých reforem, jež upravovaly například rolnické nebo městské samosprávy.

Z uvedených reforem byly pro české vystěhovalce nejvýznamnější ty, které se týkaly zrušení nevolnictví. Příchod Čechů do Ruska také ovlivnilo polské povstání i s jeho důsledky (potrestání šlechty v roce 1863), ale také nařízení z roku 1864 a 1870. Avšak většinu z nich, jako mnoho z jiných reforem, zrušil Alexander III. Od roku 1892 platilo nařízení, že kdo chce nabývat půdu, musí být pravoslavného vyznání. Co se týká náboženské svobody, tak již roku 1888 byly zrušeny české farnosti, kněžím bylo odejmuto služné a zakázáno vykonávání obřadů.⁴⁸

2.2. Kolonizace území, budování vesnic a počátky hospodaření

Rusko 2. poloviny 19. století stále hluboce zaostávalo za Evropou včetně způsobu zacházení se zemědělskou půdou, které bylo na úrovni středověkého trojpolního hospodaření. Příchozí Češi se tak ocitli v roli skutečných středověkých kolonizátorů. Káceli lesy, žďářili či korčovali, museli několikrát do hloubky zorat pole a vysoušet močály. Trvalo nějaký čas, než půda začala poskytovat dostatečnou úrodu. Zásadním objevem pro místní zemědělství, který zavedli Češi, bylo použití chlévské mrvy na hnojení polí a také hluboká orba železným pluhem. Na získaných pozemcích a statech zakládali nové vesnice, nebo jen rozšiřovali stávající, které se v mnohém začaly podobat těm v Čechách.

Proces zakoupení pozemků a následné přesídlení zachycují některé kroniky českých vesnic na Volyni. Jedna z nich je kronika Českého Kvasilova, podle níž se iniciátorem přesídlení stal Josef Perný, který byl pozorným čtenářem Národních listů, v nichž se pravidelně začaly objevovat informace o koupi půdy v Rusku a možnosti usazení se. Josef Perný přesvědčil ještě další společníky – Františka Rajchla a Antonína Stránského a roku 1869 se vydali do města Dubna na Volyni zjistit podmínky přesídlení. Byl jim nabídnut volný dvůr v Kvasilově, přičemž bylo zapotřebí složit alespoň polovinu kupní ceny. S tímto se vrátili zpět do Čech, kde vytvořili společenství zájemců o půdu a vybrali žádanou sumu. Roku 1870 byla sepsána kupní smlouva a společníci se začali stěhovat do Kvasilova ve Volyňské gubernii.⁴⁹

V některých kronikách jsou počáteční vzpomínky spojené se založením vesnic uvedeny spoře, což ale není případ kroniky vesnice Podhájce. Zakladatelé samotné vesnice Podhájce od počátku

---

⁴⁸ Jan AUERHAN, *České osady na Volyni, Kavkaze a na Krymu*, Praha 1920, s. 17 (dále jen AUERHAN).

⁴⁹ Mikuláš ŠEREŤUK, *Kronika Českého Kvasilova*, Praha 2003, s. 6–7 (dále jen ŠEREŤUK).

jednali společně a došlo tak k vystěhování 24 rodin z Lounska s tím, že koupě půdy a přestěhování bylo předem připravené a dojednané.⁵⁰ Tato velká skupina (asi 140 lidí) prodala svoje domy, polnosti a dobytek. Vystěhovalci s sebou vezli nejen základní vybavení, ale dostatečnou zásobu potravin, což se v dalších týdnech a měsících ukázalo jako velmi prozíravé. V první fázi cesty byli přepraveni vlaky přes Prahu, Krakov a třetí den cesty dorazili do Lvova. Zde zjistili, že další vhodné vlakové spojení není, a proto se rozhodli zbývající část cesty (asi 150 kilometrů) jít pěšky a sestrojít vozíky pro těžší zavazadla: „Těžší věci uložili na vozíky a rance si hodili přes ramena. Tak začal strastiplný pochod k vytyčenému cíli.“ Cestou přespávali v přírodě a dařilo se jim získat od domácích obyvatel mléko. Šestý den cestování dorazili do města Brody, kde využili služeb zájezdního hostince. Další den pokračovali na hranice, kde absolvovali celní prohlídku, která na rakouské straně proběhla rychle a velmi formálně – celníci prohlédli seznam vystěhovalců a razítkem potvrdili jejich odchod. Na ruské straně celníci prohlíželi listiny, radili se a hloubali. Mluvčí celé skupiny vysvětlil účel cesty a předložil též dopis zmocněnce panského majetku, kam má skupina namířeno. Takto pokračovala skupina dál a devátý den dorazila do města Dubno. Na zámku sídlila panská správa, kam se odebrali mluvčí výpravy. Dostali informace i průvodce na dojednané místo, které se nacházelo dalších 12 kilometrů od Dubna.

Devátý den cesty se tak vystěhovalci dostali na místo budoucí české vesnice. Byla jim poskytnuta jako základ nové existence stará hájenka a starý ovčín s vyměřenými parcelami pro stavbu obydlí. Podle financí a počtu členů rodiny začalo přerozdělování s tím, že provizorním domovem pro 140 osob se stala na první rok ona hájenka a opravený ovčín. Postupně kolem 12 metrů široké hlavní cesty vyrůstaly domky. Takřka každá rodina se snažila u svého domu vyhloubit i vlastní studnu, což ve zdejších podmínkách nebylo vůbec obvyklé.⁵¹

Vyhlobení studny a možnost získávání pramenité vody bylo důležitým a strategickým krokem nových přistěhovalců. Počáteční nedostatek nezávadné pitné vody a s tím spojená neuspokojivá hygiena, jiné klimatické podmínky, těžká práce a nevyvážená strava – to vše oslabovalo tělesné schránky nově příchozích. Mezi přistěhovalci sice řádily různé nemoci, včetně cholery, tyfu a zimnice (tzv. volyňské horečky). Cholera se nejvíce vyskytovala v osadách kolem vodních toků, odkud odebírali obyvatelé vodu. V ukrajinských vesnicích údajně zemřelo na toto onemocnění

---

⁵⁰ K vystěhování došlo v roce 1871, to znamená, že tito vystěhovalci mohli vycházet z určitých zkušeností předešlých českých vystěhovalců. Podrobněji v: KRONIKA OBCE PODHÁJCE (1871–1947), strojopis, s. 1 (dále jen KRONIKA OBCE PODHÁJCE). Kronika je též naskenovaná zde:

http://www.scvp.eu/downloads/Kronika_obce_Podhajce.pdf

⁵¹ Tamtéž, s. 6.

mnoho lidí. Ale v českých vesnicích, kde se soustředili na vyhloubení vlastních studní s čistou nezávadnou vodou, se tak následně dělo velmi málo.⁵²

V počátcích většinou měli nově příchozí vše společné: obydlí, zemědělské nástroje, chlévy. Pohromadě také zpočátku hospodařili a úrodu si dělili podle zakoupeného množství polností. Ze společného lesa těžili dřevo na výstavbu nových budov a postupně se tak osamostatňovali. Tyto počátky daly základ pro soudržnost a takřka rodinné klima českých vesnic. Češi zde vytvořili soběstačnou elitní skupinu, která se stala pro své okolí nepřekonatelným vzorem zejména v hospodaření. Například v době prvního hladomoru na Ukrajině ve 20. letech 20. století nebylo dne, aby české vesnice nenavštívili zbědovaní lidé a neprosili o jídlo, protože obecně bylo známo, že Češi mají vždy něco k jídlu. Navíc oni sami považovali za obvyklé pomoci potřebným. Za partnery v obchodování a podnikání měli Češi židovskou menšinu. Zpočátku to byli především židé, kteří půjčovali peníze Čechům za nemalý úrok, ale postupně, jak se Češi zmáhali, se vztahy vyrovnaly. Jejich vzájemné vztahy přetrvaly i v období druhé světové války, kdy mnoho volyňských Čechů chránilo a ukryvalo pronásledované židy.

Češi svou pracovitostí zaujali i ruský dobový tisk, který zachytil jejich snažení v kolonii – vesnici Noviny České, jež je vzdálená asi 27 km od Dubna: „Kolik úmorné práce Češi odvedli než očistili 200 desjatin pole od stromů a keřů. Pracovali sami, staří, děti bez cizí pomoci. Ani žádné dělníky nenajímali. Češi, kteří přišli na Volyň nepatřili mezi nuzné obyvatelstvo. Jenže nebylo koho najmout! Mužik udivující se nad titánskou prací byl schopen jen krčit rameny, protože nikdy neslyšel, že by se mohl žďářit les... Neměl tu potřebu: pole zde byla a patřila vesnici, státu nebo šlechtě a ležela několik let neobdělána. Za 30 kopějek si mohl pronajmout desjatinu úrodné černozemě, ale bohužel, orat se mu nechtělo. A Češi neměli velký zájem najímat si z místních obyvatel čeledíny. Jenže častěji mužáci žádali o práci u Čechů, protože se jim to více vyplatilo.“⁵³

Prvopočátky osídlení včetně procesů zakoupení půdy přinášely mnohé komplikace. To se ukázalo například při založení vesnice Česká Sklín (také jako Šklyň). První přistěhovalci přišli v roce 1881 do míst, kde již žili němečtí osadníci, kteří zde pracovali v lese. V okolí byly „panenské lesy netknuté dřevorubcovou sekerou“. Zakladatelé koupili asi 220 morgů lesa. Skutečný majitel pozemků žil v Kyjevě a veškerou správu majetku prováděli různí správci, kteří byli takřka neomezení vládci. Jedním ze správců byl žid Herško, přičemž byl sám nájemce dvorského mlýna

---

⁵² Václav ŠIRC, *Minulost zavátá časem. Kronika Českých Dorohostají a přilehlých osad Libánovky a Máslenky*, Most 1982, s. 12 (dále jen ŠIRC, *Minulost*).

⁵³ Tamara DMITRENKO, *Zemlja Dubenska. Vičnij poklik istorii*, Dubno 2015, s. 274–275 (dále jen DMITRENKO).

ve Sklíni. Stalo se to, že záloha složená Čechy, zakladateli vesnice, za pozemky se jednoduše ztratila a musela být zaplácena podruhé. S tím se samozřejmě Češi nespokojili a rozhodli se odjet do Kyjeva a navštívit skutečného majitele pozemků. Správce Herško se toho údajně zalekl a „přestal páchat své kejkle“ proti Čechům.⁵⁴ Dlouho se obával, že se mu Češi budou mstít za podvodné chování, ale to se nestalo. Na nové osídlenec neznalé poměrů byly zkoušeny různé postupy, avšak Češi si to nenechali líbit a bránili se.

Cena jednoho morgu zde byla 15 rublů, za každý morg se skládaly 3 ruble zálohy. Zbylých 12 rublů za morg se splácel dalších 40 let. Ceny se mírně v různých místech lišily, tak stejně podmínky výše záloh a dalších splátek. Přistěhovalci často zaplatili celkovou cenu až při usídlování. To, že se Čechům ve Sklíni v dalších letech dařilo, dokazovaly další koupě pozemků. Před první světovou válkou se vlastnictví české vesnice Sklín zvýšilo z původních 220 na 600 morgů, přičemž většinu pozemků Češi odkoupili od původních německých kolonistů.⁵⁵

Příchod nových obyvatel nezůstával u okolního obyvatelstva bez povšimnutí. Češi se zvykově, mentálně i společensky velmi lišili. To už napovídá výše uvedený vztah k osobnímu vlastnictví. Češi chápali jako důležité půdu vlastnit a kvalitně ji obdělávat s tím, že úroda bude platná nejen k jejich obživě, ale také k vytvoření určitých zásob a přebytky poslouží k prodeji či k naturální směně za potřebné věci. Vztahy s místními obyvateli popisují některé kroniky obcí jako poměrně přátelské (až na drobné spory probíhající zejména v počátcích). Některé kroniky podávají svědectví o tom, jak místní obyvatelé žili chudě a skromně, živili se rybolovem a pásli dobytek, pěstovali len a z něj tkali plátno pro šití oděvů. Políčka měli malá s nevelkou úrodou. Každý krok k zúrodnění a obdělávání pole u Čechů pozorovali místní obyvatelé s počáteční nedůvěrou střídající údiv. Zejména poptávka Čechů po hnoji a následném hnojení půdy vyvolávala u místních velké zděšení.

O těchto vztazích píše ukrajinský autor historie obce Hlinsko: „Co se týká vztahů s místními obyvateli se Češi ze začátku drželi uzavřeně a nezávisle. Náš vesničan nemohl být Čechům sympatický vzhledem k zvláštní mentalitě a způsobu života. Češi také nebyli v lásce u pravoslavného obyvatelstva jako jinověrci – katolíci. Kromě toho zvyky místních obyvatel k polnímu pychu, krádeži a bitek dávaly příležitost k častým nežádoucím potyčkám mezi Čechy a domorodci. Není divu, že takové vztahy mezi oběma stranami v prvních létech často končily soudními spory a tahanicemi. Nepřátelství často přecházelo až tak daleko, že Češi netrpěli vesnický dobytek u sebe na poli, i když bylo obilí sklizeno a stříleli po dobytku... Obecně Češi

---

⁵⁴ Více ve strojopisu kroniky obce Česká Sklín: <https://www.volynaci.cz/file/622/historie-obce-Ceska-Sklin.pdf>

⁵⁵ Před druhou světovou válkou měla vesnice rozlohu pozemků 950 morgů a žilo zde 45 českých rodin. V: tamtéž.

velmi přísně vzájemně kontrolovali své chování a společný soud trestal provinilého. Byly případy, kdy za nepřiměřené chování bylo několik rodin společným soudem Čechů vráceno do Česka...“⁵⁶

Noví přistěhovalci při troše štěstí zakoupili pozemek se stavením, kde se ubytovali. Velká pozornost byla na počátku věnována stavbě chlévů a mlatů, pro dobytek a uschování úrody. Následně stavěli tzv. „chátě“. K tomu využívali dřevo z vykácených lesů. Suchá dubová či osiková polena asi necelý metr dlouhá se skládala napříč do stěn a prolévala hliněnou maltou (pojivem byly vršky rákosů, řezanka ze slámy nebo plevy z obilí). Využíval se také zdejší nejdostupnější materiál, což byla hlína, ze které se tvořily tzv. „buchty“. To byly syrové cihly z hlíny, vody a slámy, které se sušily na slunci.

Na střechy se zpočátku využívala dlouhá žitná sláma, z níž se vytvářely svázané rohože a ty se kladly na střechy místo krytiny. Tato sláma také sloužila k vycpávání matrací do venkovských postelí. Pro hospodářská stavení se jako krytina využívaly i snopečky z rákosí, které se vyskytovalo v okolí řek a močálů. Kámen, který byl na Volyni spíše ojedinělý, se používal k zpevnění základů a později i k výstavbě celých domů.

Stavba domů se však lišila od místa a podle dostupnosti stavebních materiálů. Byly známé i tzv. zemljanky, obvyklé u zdejších obyvatel. Byla to napůl vyhloubená obydlí v zemi pokrytá dřevěnou konstrukcí pokladenou opět rákosím, nebo snopky vymláceného obilí. S postupným hospodářským rozvojem obyvatelstva začali Češi vyrábět pálené a betonové cihly a z nich stavěli svoje obydlí a veškeré hospodářské budovy včetně sušáren chmele.

V prvním desetiletí kolonizace Volyně, tedy do roku 1878, vzniklo asi sto vesnic. Později, když už příliv emigrantů slábl, bylo zakládáno kolem dvou až tří obcí ročně. Pravděpodobně první českou vesnicí na Volyni byla Luthardovka (v Dubenském újezdě), která byla založena na počátku 60. let 19. století, tudíž byla předzvěstí velké přistěhovalecké vlny po roce 1868.

Roku 1897 při prvním ruském sčítání lidu žilo na Volyni 27 660 Čechů a z toho bylo 87,8 % rolníků. Češi žili především v Dubenském, Ostrožském, Rovenském, Žitomirském a Luckém újezdu.⁵⁷

Jedna ze statistických zajímavostí, která vyplynula ze sčítání lidu v roce 1897 pro Volyňskou gubernii, byla míra vzdělanosti. Na prvním místě v gramotnosti se umístili Češi s 59,03 %, na

---

⁵⁶ Volný překlad z ukrajinské knihy Leonida MAZURCE „Historický průzkum starodávné a nedávné minulosti vesnice Hlinsk“ od Miroslava Němce, bez stránkování (dále jen MAZUREC).

⁵⁷ AUERHAN, s. 5.

druhém místě Němci s 37,80 %, na třetím místě Rusové s 37,01 % a na čtvrtém židé s 32,63 %. Ukrajinců bylo gramotných pouze 9,26 %.⁵⁸

Češi postavili v mnoha vesnicích školy, z nichž některé stojí dodnes (například v Lucku, Rovně a Zdolbunově). Vlastními silami vybudovali další stavby ke kulturně – společenskému využití: tělocvičny, společenské domy a sály, hostince a hasičské zbrojnice. V některých vesnicích postavili Češi kostely a modlitebny a v každé obci zřídili hřbitovy, z nichž se většina k pohřbívání využívá dodnes.

S českými přistěhovalci dorazila na Volyn i vyspělejší zemědělská technika, kterou využívali při pěstování obilovin, především pšenice (pro mouku na chleba), cukrové řepy a luštěnin. Dobytek se krmil ovsem, ale taktéž ječmenem, který se pěstoval i na slad do pivovarů. Češi položili základy mnoha odvětvím potravinářského průmyslu (zpracovávali a konzervovali ovoce a zeleninu, vyráběly oleje a stavěli mlýny). U každého domu vysázeli ovocné stromy a na vhodných místech velké ovocné sady. Budovali mlékárny, sušárny chmele, pivovary, cukrovary, ve městech provozovali řeznictví a uzenářství, pekárny, ale také kovárny, zámečnické dílny, cementárny a cihelny. České vesnice se velmi lišily od okolí a působily dojem upravenosti a prosperity, tak jak to popisovali cestovatelé, kteří v různých obdobích navštívili českou Volyn.

2.3. „Zelené zlato“ – české chmelařství a pivovarnictví na Volyni

Pěstování chmele na Volyni bylo známé ještě před příchodem Čechů, avšak nedosahovalo významnějších výsledků. Chmel byl na zdejším území prvního středověkého útvaru Ruska (Kyjevské Rusi) znám již od 10. století a nejstarší zmínka o něm je v Nestorově letopisu. Později byl hlavní trh s chmelem provozován pro střední Rusko v Moskvě, avšak pramenů k tomuto období není mnoho, neboť údaje se začaly sbírat a evidovat až ke konci 19. století. Podrobně se vývojem pěstování a vývozem chmele zabývá brožurka Ruské exportní komise vydaná v roce 1914. Ta na svých stránkách také uvádí, že skutečně největším producentem chmele v Rusku byla Volyňská gubernie. Dále se v ní zmiňuje následující: „Kultura chmele na Volyni byla založena Čechy – přistěhovalci z chmelařských oblastí Čech. První chmelnice byly založeny v Dubenském újezdu okolo roku 1872... Pěstování chmele se velmi rychle rozšířilo jak mezi přesídlenými kolonisty v újezdě, tak i mezi místními velkostatkáři.“ Postupně se místní obyvatelé učili chmelařství od českých přistěhovalců, osvojili si „český způsob pěstování chmele“ a zaváděli jej

---

⁵⁸ DMITRENKO, s. 268.

na svoje hospodářství.⁵⁹ Český způsob pěstování chmele byl postupně zaveden v celé Volyňské gubernii. A v následujících letech se chmel pěstoval asi v 800 obcích a osadách.

V okamžiku, kdy se skutečně chmelařstvím začali zabývat Češi, nastal rychlý vzestup v pěstování a sklizni chmele. Toto odvětví hluboce ovlivnilo existenci Čechů na tomto území a poskytlo jim ekonomickou nezávislost v dalším rozvoji a investování.

Počátky českého chmelařství na Volyni se kladou do roku 1870. Nestalo se tak bezprostředně po příchodu Čechů na Volyň, neboť v počátcích se více experimentovalo a zjišťovalo se, jakým plodinám se ve zdejších podmínkách bude dařit.

Chmel na Volyň patrně přinesli přistěhovalci ze Žatecka a Rakovnícka, odkud také pocházel jeden z organizátorů vystěhovalectví (výše uvedený Josef Olič). Není jasné, zda Češi přivezli první sazenice ihned, nebo až při zpětné návštěvě vlasti za účelem zakoupení nutných zemědělských nástrojů, semen, sazenic a dalších zemědělských potřeb, kterých se v tehdejším carském Rusku nedostávalo. Současně je k pěstování chmele podnítily i první zkušenosti s přírodními podmínkami a vlastnostmi půdy na Volyni. Zřejmě byly zhodnoceny tyto podmínky jako shodné se Žateckem a Rakovníckem, a tak byly dovezeny první sazenice českého chmele a to údajně „žateckého červeňáku“.

Počátky pěstování chmele byly těžké a nepřilíš nadějně. Původně česká odrůda musela být zřejmě přizpůsobena zdejším přírodním podmínkám. Zkušenosti pěstitelů a jejich experimentace s odrůdou brzy přinesly výsledky.

K dispozici máme tyto statistické údaje o pěstování chmele: Roku 1882 bylo na Volyni sklizeno 5000 pudů chmele. Jeden pud je 16,37 kg, což bylo 81 850 kg. Během pěti let nastal obrovský nárůst, a tak již roku 1887 bylo sklizeno 37 000 pudů, tj. 605 690 kg. Roku 1902 bylo sklizeno 80 000 pudů, tj. 1 309 600 kg chmele. Roku 1910 bylo sklizeno 120 000 pudů, tj. 1 964 400 kg chmele.⁶⁰

K těmto výsledkům přispělo i to, že od Čechů se postupně naučili pěstovat chmel i místní obyvatelé, především polští a ruští velkostatkáři s tím, že mnohdy jejich hlavním agronomem či správcem velkostatku byl Čech.

---

⁵⁹ S. P. ASENKOV, Chmel. Proizvodstvo, vyvoz i privoz, Sankt Petěrburg 1914, s. 8 (dále jen ASENKOV).

⁶⁰ AUERHAN, s. 34.

Celková rozloha chmelnic v Rusku byla v roce 1909 podle dat Jana Auerhana 4065 desjatin chmelnic. Jedna desjatina se rovná 1,092 ha, takže to bylo přibližně 4 440 ha chmelnic. Z toho bylo ve Volyňské gubernii 2 500 desjatin rozlohy chmelnic, tj. 2 730 ha půdy.⁶¹ Podle těchto údajů tedy chmelnice v Rusku se nacházely asi ze 60 % ve Volyňské gubernii a z velké míry patřily volyňským Čechům.

Jiný zdroj však uvádí, že v roce 1911 bylo na celém území Ruska 3900 desjatin chmelnic, což je o poznání méně. Volyňská gubernie je v tomto zdroji uváděna jako nejrozsáhlejší pěstitel chmele, a to s rozlohou 1540 desjatin.⁶²

Nejvíce chmelnic bylo v roce 1909 v Dubenském újezdu (800 desjatin), kde se nacházela většina českých vesnic, poté v Žitomirském (500 desjatin), a pak v Luckém újezdu (400 desjatin).⁶³

Můžeme tedy usuzovat, že mezi lety 1911–1912 se chmelařství prudce rozmohlo a ve Volyňské gubernii se rozloha chmelnic zvedla na 1808 desjatin. Tak stejně se měnil i podíl chmelnic v jednotlivých újezdech. Prvenství v pěstování chmele tentokrát zaujal Žitomirský újezd s 688 desjatinami, na druhé místo se dostal Dubenský újezd s 500 desjatinami, na třetí Rovenský újezd s 202 desjatinami a na čtvrté Lucký újezd s 182 desjatinami.⁶⁴

Chmel většinou vykupovali židé, což byli, jak již bylo uvedeno, obchodní partneři pro Čechy na Volyni, a to nejen v otázce pěstování a výkupu chmele. Skupovali někdy úrodu tzv. „na stojato“, což se týkalo jak chmele, tak úrody z ovocných sadů. Znamenalo to, že než byl chmel sklizen, židé již zaplatili úrodu. Také vznikala různá chmelařská družstva či spolky. Z archivních pramenů je například známý Chmelařský spolek v Kvasilově a v Žitomiru.⁶⁵

Pro Čechy představoval chmel skutečně „zelené zlato“. Rok 1911 a celkově období do počátku první světové války bylo pro české chmelaře velmi příznivé. V tomto období ve zbylé části Evropy nastala neúroda, a tak cena chmele z Volyně stoupla, a to z obvyklých asi 18 rublů na 50 rublů za pud chmele. Chmel vypěstovaný Čechy byl většinou vysoce ceněn a často jejich odrůdy vítězily na výstavách nejen v Rusku, ale i na těch mezinárodních. Například byl ceněn „žatecký červeňák“

---

⁶¹ Tamtéž.

⁶² ASENKOV, s. 10.

⁶³ AUERHAN, s. 35.

⁶⁴ ASENKOV, s. 10.

⁶⁵ Pro Žitomirský chmelařský spolek jsou vedeny seznamy českých vesnic a pěstitelů chmele (kolem roku 1911), kteří se zavázali z každé sazenice chmele odvádět pravidelný poplatek na vybudování velkého společného skladu na uchování chmele do doby, než bude prodán, což opět svědčí o zvýšení pěstování a odbytu chmele v této oblasti před první světovou válkou. V: Děřavnyj archiv Žitomirskoj oblasti, fond 187, op.1

vypěstovaný v Okolku, který získal nejvyšší ocenění v roce 1905 na mezinárodní výstavě v Praze.⁶⁶

Takřka v každé české vesnici se pěstoval chmel. Chmelnice a sušárny chmele se staly součástí vzhledu vesnic. Co se týká praktického pěstování chmele, na Volyň si Češi přinesli i zvyklosti jeho pěstování ze své vlasti. Chmelnice byly tyčkové. Na chmelnici místo vodícího drátku používali nejprve motouzy nebo suché chmelové révy. Později nahradil motouz a révu vodící drátek. Zprvu se drátek z rév vyplétal a navíjel na speciální bubny a sloužil po několik let. Poté přišel drátek pozinkovaný, nebo se natíral fermeží, aby déle vydržel.⁶⁷

Sušení chmele probíhalo zpočátku přirozeně na rákosových lískách. Plochy chmelnic se postupně rozšiřovaly a chmele přibývalo, a proto byly stavěny sušárny chmele. Objevily se (někdy od roku 1905) i tepelné sušárny, které byly pro zrychlení sušení vytápěné. Byl to typ sušárny „Linhart Rakovník“ s pecí vytápěnou dřevem. Později tuto technickou vymoženost začala vyrábět česká strojírenská firma Svárovského v Kvasilově, kde taktéž vznikla sířirna Antonína Perného na konzervování chmele.⁶⁸

K největším chmelařským obcím na Volyni patřil Kvasilov v Rovenském újezdu s 166 ha chmelnic, dále Volkov s 138 ha a Mirohošť se 109 ha v Dubenském újezdu. V Žitomirském újezdu to byly obce Okolek a Vysoká zhruba po 82 ha chmelnic.⁶⁹ Velký podíl chmelnic měla i obec Český Boratín v Luckém újezdu, avšak pro ni nejsou známé údaje o rozloze.

Češi byli především pěstitelé chmele. Avšak mnohde s úspěšností pěstování byl spojen i vznik rodinných či akciových pivovarů. Zakládání českých pivovarů bylo někdy záležitostí celé vesnice a jejich obyvatel, jakožto akcionářů, z důvodu, aby se zamezilo půjčování financí od židovských lichvářů na vysoký úrok. V prvním desetiletí osídlení Volyně Čechy vzniklo deset pivovarů. O tom velmi výmluvně hovoří následující zmínka: „Některé české obce učinily sice rozběh ku stavbě svých kostelů, ale zůstalo to pouze při dobré vůli... Pivovarů českých se ovšem za tu dobu postavilo deset a v každé osadě české bylo hospod nejméně po dvou...“⁷⁰ Před první světovou válkou bylo na Volyni vystavěno 22 českých pivovarů.

---

⁶⁶ Více uvedeno v: ASENKOV, s 11.

⁶⁷ Václav ŠIRC, *Mínulost zavátá časem*, Praha 1980, s. 16.

⁶⁸ ŠEREŤUK, s. 15–16.

⁶⁹ Jaroslav VACULÍK, *Dějiny volyňských Čechů I. díl*, Praha 1997, s. 43.

⁷⁰ AUERHAN, s. 19.

2.3.1. První pivovar v Hlinsku

Prvním pěstitelem chmele v české vesnici Hlinsko byl údajně Augustin Vajc, který pocházel z Rakovníka. Chmelové sazenice „žateckého červeňáku“ si přivezl z Čech. Do té doby se chmel v Rusku údajně vůbec nepěstoval, proto ho tu zpočátku nemohl nikde prodat, a tak jej odvážel k prodeji do Čech. V této vesnici vznikl roku 1871 první český pivovar a v historických pramenech je nazýván jako „první český parní pivovar v Rusku“ nebo také jako „Šmolíkův pivovar“. Roční objem výroby byl 110 000 věder (jedno vědro je zhruba mezi 56,6 až 62 litry) a přinášel zisk 200 000 rublů.⁷¹ V provozu byl až do roku 1925, kdy vyhořel.

Pivovar v Hlinsku byl zpočátku akciový, majitelem akcie se mohl stát každý, kdo si ji zakoupil. Pověštinou si je kupovali obyvatelé vesnice a lidé z jejího okolí. Hodnota jedné akcie byla 10 rublů. Akcie se velmi rychle rozprodaly, a tak se mohla začít stavět budova pivovaru. Později akcie od akcionářů odkoupili Tomáš Šmolík⁷² a Josef Olič a stali se tak většinovými majiteli pivovaru.

Zpočátku neměly pivovary oficiální pivovarnické právo. Pravděpodobně i proto, že Češi byli v této oblasti skutečnými průkopníky a carští úředníci si s tímto odvětvím nevěděli rady. Pozornosti úředníků zajisté rozvoj českých pivovarů neušel, a tak se začaly zajímat o jejich produkci berní úřady. Hlinský pivovar údajně odmítal platit jakékoliv daně, a proto byl uzavřen. Avšak hlinští akcionáři nelenili a odvolali se až na nejvyšší místa. Car, jak hovoří ukrajinské prameny, rozhodl ve prospěch hlinských. Pravděpodobně v této věci rozhodl i „ukaz“ z roku 1870, který na určitou dobu zprošťoval české přistěhovalce daní, a možná také výborná kvalita piva, které hlinský pivovar pravidelně dodával na carský dvůr.

V tomto období se zde vařilo celkem šest druhů piv – tři světlá a tři černá. Do skupiny piv světlých patřilo pivo carské, březňák a plzeňské. Černá piva byla zastoupena výrobky s názvy porter, export a bok. Hlinské pivo bylo údajně vynikající kvality s dobrým sladem, čiré a se stálou úrovní obsahu alkoholu.

Pivo rozváželi vozkové po celém okolí a přilehlých okresech ve vysmolených sudech s kovovými obručemi. Sudy se přepravovaly na povozech taženými koňmi. Pivo se převáželo pouze v noci a za dne byly povozy schovány ve stínu v lese. Po roce 1900 měl hlinský pivovar sklady ve většině měst i městeček Volyňské a částečně i Kyjevské gubernie. V majetku pivovaru byl pro vlastní účely přepravy speciálně upravený železniční vagón, jenž byl umístěný ve stanici Zdolbunov,

---

⁷¹ MAZUREC.

⁷² Před odjezdem na Volyň byl Tomáš Šmolík zaměstnancem pivovaru barona Krause v Pardubicích, právě odsud si odvezl sládkovské zkušenosti. Zemřel v roce 1905 a zanechal po sobě rozsáhlou rodinu.

kterým se hlinské pivo dopravovalo do Kyjeva, Moskvy, Sankt Petěrburgu, Oděsy a také na Kavkaz.

Svého času vařil pivovar „Šmolík“ nejlepší pivo na Volyni. Svědčí o tom nejen jeho odbyt, ale i vzpomínky pamětníků, kteří toto pivo pili. Pivo bylo dodáváno na carský dvůr, kde ho pil i ruský car Alexandr II. Hlinský pivovar získal ocenění z výstavy v Kyjevě a italské Neapoli.

2.3.2. Pivovary v Kvasilově, Lucku a rodina Zemanů

Obyvatelstvo Kvasilova záhy po založení vesnice patřilo k největším pěstitelům chmele, a to na rozloze 166 ha půdy. Pravděpodobně za rozvojem chmelařství stál Josef Zeman, který patřil mezi zakladatele vesnice. Jako znalec pivovarnického oboru z Čech začal pěstovat chmel na zakoupené půdě (30 desjatin půdy, tj, asi 33 hektarů) a od počátku měl plán tu později založit pivovar. Jeho synu Václavovi bylo tehdy 15 let a měl pokračovat v otcovském díle. A proto odešel studovat do Kyjeva, aby nabyl další vědomosti v pivovarnickém oboru. Po jeho návratu založili Zemanovi pivovar v Kvasilově. A protože měl Václav ještě mladšího bratra Josefa, který taktéž získal vzdělání v oboru, rozhodla se rodina vyhledat vhodné místo pro stavbu druhého pivovaru. Po delší době (roku 1888) založila pivovar v Lucku, který dodnes nese obchodní jméno ZEMAN a stále vaří pivo.

Pivovar v Lucku byl na počátku dřevěný a měl pět až šest zaměstnanců. Kromě závodu tu vznikla „pivnaja lávka“, prodejna piva a současně hostinec. Na konci 19. století se produkce vaření piva dostala na zisk 45 000 rublů. Pivovar vlastnil samostatný železniční vagón, který jezdil mezi Kyjevem a Brestem a na každé stanici se prodávalo české pivo. Postupem doby kvasilovské chmelnice nebyly schopné pokrýt vlastní poptávku, takže pivovar rodiny Zemanů začal nakupovat chmel v Českém Boratíně. Boratínský chmel byl také známý daleko za hranicemi Volyně. Pěstoval se zde chmel české a bavorské odrůdy. Pivovar v Lucku získával stejně tak i ječmen od zdejších českých zemědělců. Vysokou kvalitu piva podporovala i kvalitní měkká voda z hlubokých arтезиánských studen.

Zisk z výnosů pivovarů dovolil jeho majitelům investovat, a to nejen do nákupu další půdy, do rozšíření hospodářství a podniků, ale také do podpory kultury a školství. Majitel pivovaru v Lucku Václav Zeman tak například podpořil vznik a rozšíření knihovny v české vesnici Noviny České, která měla více jak 500 obyvatel. Knihovna čítala před první světovou válkou asi 300 knih. Ty se objednávaly a nakupovaly v Čechách, což tehdy nebyla vůbec levná záležitost.⁷³

---

⁷³ Lze se domnívat, že tato vesnice odebírala ke spotřebě velké množství piva, nebo mohla být jen něčím pivovarníkově rodině blízká. I v meziválečném období bylo Zemanovo pivo v této vesnici velmi oblíbené, jak

Pivovar Zeman v Lucku v roce 1906 vyhořel. Zisk a podnikavost rodiny Zemanů dovolila již roku 1908 budovu znovu vystavět a velmi rychle uspokojit poptávku. Pivovar vyráběl čtyři druhy piva, a to „STOLOVOE“, „SAKURA“, „GRANÁT“ a pivo vyšší kvality „BOK-BIR“. Dle ukrajinských historiků pivo milují všichni, a proto byl pivovar v době první světové války ušetřen velkými škodami, ale i tak bylo vaření piva zakázáno. Pivo „SAKURA“ a „STOLOVOE“ bylo oceněno zlatými medailkami na mezinárodní výstavě Grand-prix v Paříži, a proto bylo několik let lucké pivo vyváženo i do Francie. V roce 1918 městská správa rozhodla, že všechny podniky vyrábějící pivo, minerální vody, kvas a další „nealkoholické“ nápoje mají povinnost je produkovat v lahvích s etiketami, na nichž mělo být uvedeno jméno majitele podniku. Avšak na export šlo vždy pivo v dubových sudech různého obsahu (od 10 do 100 litrů).

Pro chlazení piva byl používán led, který se v zimě sekal na zamrzlé řece Styr. V pivovarnickém sklepě vydržel celé léto a udržoval pivo pěkně vychlazené. Po Václavu Zemanovi, který zemřel v roce 1938, převzal pivovar do správy jeho zeť Josef Malínský. O rok později, po obsazení západní Volyně Sovětským svazem, byl pivovar konfiskován ve prospěch státu a někteří členové rodiny byli vyvezeni na Sibiř. Pivovar fungoval i nadále včetně celé doby bolševického režimu.⁷⁴

2.3.3. Pivovary Macháčků, Albrechtů a Klichů

V Žitomiru a okolí byly založeny dva české pivovary. Jeden vznikl v Podolí pod „Vladimírsko-Podolskou horou“⁷⁵ a byl pojmenován „Slovanský pivovar“. Pivovar byl založen v roce 1878 na místě starého mlýna (patřícího Pavlině Šulcové) Josefem Macháčkem a Teodorem Bohdanem Jansou. Za ním se nacházela skála, ve které byly vyhloubeny sklepy, které sloužily jako sklady pro vyrobené pivo. Do současnosti se zachovala velká část budov i technického vybavení.⁷⁶

Další český pivovar, nacházející se nedaleko, byl založen v tehdejší České Krošně, která je dnes součástí města Žitomir. Nesl jméno „Volyň“ a založil jej Ignác Albrecht. Podle dobových

---

vzpomínal pamětník Josef Holec (1918–2018) z Novin Českých, který tehdy pracoval v družstevním konzumu. Tvrdil, že vždy když dovezli pivo od Zemana z Lucka, tak bylo obratem vyprodané.

⁷⁴ V 90. letech 20. století proběhla rekonstrukce zařízení pivovaru a dnes je akciový. Je zde i pivovarská restaurace. Vaří se tu několik druhů dobrého piva a je možné se dohodnout i na exkurzi v podniku.

⁷⁵ Dnes nese tato hora pojmenování „Ochrimova“ a nachází se zde budova Děřžavného archivu, kde jsou uloženy archivní dokumenty také o chmelařství v Žitomirské oblasti.

⁷⁶ Informace uvedeny na nástěnce Děřžavného archivu Žitomorské oblasti. Pivovar byl obnoven a podle ústních sdělení vyráběl pivo do roku 2015.

reklamních vývěsek vařil tři druhy pív – „Plzeňské“, „Věnskoe“ a černé „Bok“. ⁷⁷ Dnes už stojí jen některé budovy a ty slouží zcela odlišným účelům. ⁷⁸

Před první světovou válkou bylo na Volyni založeno asi 22 pivovarů. Mezi ně patřil například pivovar rodiny Linhartů v Mirohošti, rodiny Macků v Mizoči, pivovar v Semidubech, ve Volkově, pivovar v Černigově – pravděpodobně bratří Vondráků, v Radomyšli, v Polonném a v Olšance patřil Václavu Klichovi.

Východní fronta v době první světové války, kdy se pohybovala na území Volyně, chmelařství zcela poškodila. Chmelnice i s důležitými konstrukcemi, na kterých se pnul chmel, byly zcela zničeny. Celé vesnice byly nuceně evakuovány a následně poničeny pohybující se frontou jak nepřátelskými vojsky, tak i domácími. V době války bylo zakázáno produkovat piva, a tak pivovary začaly sloužit jiným účelům. Například pivovar Václava Klicha v Olšance fungoval jako lazaret pro raněné vojáky, a to zejména pro české vojáky z České družiny. Někteří legionáři později vzpomínali na domácí prostředí pivovaru, v němž po doléčení od českého sládky dostali potraviny a peníze na cestu. Po válce se chmelnice pomalu obnovovaly, tak stejně i vaření piva. Na východní Volyni byly pivovary zestátněny a většinou nadále provozovány státem.

Václav Klich byl nejen výborný hospodář, podnikatel a pivovarník, ale také významný mecenáš rozvoje české kultury a vzdělanosti na Volyni. Lze jej zařadit mezi nejvýznamnější osobnosti volyňské komunity celkově.

Václav Klich se narodil v roce 1859 v jihočeském Bavorově. Do Ruska přišel s rodiči, když mu bylo 13 let. Již v 15 letech jako sladovnický učeň v pivovare v Semidubech zahájil svoji dráhu „pivovarníka“. Po třech letech odešel do Čech, aby si rozšířil praktické znalosti. Pracoval v Čechách a v Haliči, kde byl po několik let sládkem ve Lvově. Posléze působil na různých místech na Volyni, v Charkově, v Novorosijsku, na Kavkaze, v Irkutsku.

Roku 1895 se vrátil na Volyň a v Olšance se oženil s dcerou pivovarníka Růženou Polákovou. Po svatební cestě se mladý pár usadil v Polonném. V rodinné kronice je uvedeno, že měli pouze ranec peřin, na kterých spali, než se zmohli na postele a další potřebný nábytek. ⁷⁹ Otec nevěsty Václav Polák pronajal Klichovi zdejší strojní pivovar s tím, že mu bude splácet nájemné až se „zavedou“.

---

⁷⁷ Georgij MOKRICKIJ, Žitomir-Českij. Český Žytomyr, Žitomir 2016, s. 4–5.

⁷⁸ Většina budov slouží potravinářskému průmyslu, zpracování a konzervování potravin, především ryb. Část budov zase je využívána jako restaurace a kavárna s názvem Kafé Albrecht.

⁷⁹ Rodinná kronika Klichů a Poláků, strojopis, datováno rokem 1978 bez uvedení autora, soukromý archiv.

Obchody šly dobře a Václav Klich pivovar od svého tchána odkoupil. Později přikoupil továrnu na porcelán a vodní mlýn. Když se pivovar rozjel a vařil 50 000 věder ročně, najal si Klich sládka a sám se začal věnovat obchodu s ječmenem a sladem, který dodával pivovarům téměř v celém Rusku.

Při svých četných návštěvách Čech se Klich účastnil různých výstav, kde získával zkušenosti, objednával nejmodernější hospodářské stroje a semena, která následně kultivoval, a proto byl jeho vyprodukovaný slad výborné kvality. V roce 1911 odprodal polovinu pivovaru v Polonném a rozhodl se zakoupit od Václava Poláka pivovar v Olšance. Trvale se tu usadil i s rodinou. K pivovaru patřil velký dům, dům pro sládka a zaměstnance, louky, pole, rybník, hospodářské budovy, bednárna, sušárna na chmel, sklepy, sladovny a jiné. Pivovar byl chmelem zásoben z celé osady a okolí. Jeho podnik opět prosperoval, ovšem největší zisk byl z ječmenu, další zisk plynul z výroby sudů. Zisk vytvářel možnosti investovat, a tak Václav Klich koupil velkostatek Seličevo, kde se mimo další příslušenství venkovského panského sídla nacházel velký hřebčín s pěti sty koni. Velkopodnikatel Václav Klich, kromě pivovaru v Olšance a poloviny pivovaru v Polonném, také vlastnil polovinu pivovaru v Křemenci (jeho polovinu sice odprodal, ale peníze nikdy nedostal).

Manželé Klichovi měli sedm dětí a ty vychovávali v duchu vlastenectví. Nejstarší Otakar a Jaroslav vstoupili jako dobrovolníci do České družiny, a proto o nich bude zmínka dále v textu. Jejich sourozenci se jmenovali Přemysl, Libuše, Vlasta, Jiří a Božena. Rodiče pro děti vybírali vhodné školy, popřípadě jim zajistili české vychovatele, aby děti uměly správně česky.

Václav Klich ještě v roce 1917 panské sídlo Seličevo prodal a koupil zámek Aleksandrovku u Novohradu Volyňského. Krásný zámek se zimní zahradou, zrcadlovým sálem, rozsáhlou zahradou se stovkami keřů vzácných růží a jezerem byl po bolševické revoluci v říjnu a v průběhu občanské války zdevastován. Jak líčí rodinná kronika, veškeré vybavení zámku a celé panství postihlo plenění loupeživými bandami, vojsky a okolním obyvatelstvem, které si novou politiku bolševiků vysvětlilo po svém. Václav Klich měl s tímto zámkem velké plány, chtěl zde zřídit praktickou hospodářskou školu pro syny českých rolníků na Volyni. Měl dokonce podrobně vypracovaný plán, o kterém jednal například s doktorem Janem Auerhanem.⁸⁰

---

⁸⁰ Doktor Jan Auerhan byl autor několika studií o zahraničních Česích, z mnohých také cituji. Od roku 1919 byl zaměstnancem nově vytvořeného Státního úřadu statistického a v letech 1929 – 1939 jeho prezidentem. V době druhé světové války, po atentátu na Heydricha byl zatčen gestapem a v červnu 1942 popraven. V roce 1947 byl jmenován in memoriam profesorem Univerzity Karlovy.

Václav Klich byl skutečný vlastenec, rád podpořil rozličné sbírky – například na Národní divadlo v Praze, na Matici školskou. Zasloužil se o otevření české školy v Kyjevě, pro školu v Olšance získal českého učitele, zakládal český Sokol v Kyjevě, významně finančně podpořil vznik České družiny apod.

V Klichově pivovare v Olšance se nacvičovala a hrála divadla. Také tu byla velká česká knihovna, kam Klichovi objednávali knihy a časopisy z Čech. Václav Klich se snažil podporovat vydávání českých novin a časopisů v Rusku. Po zániku periodika Ruský Čech jednal s Věnceslavem Švihovským (byl to bratranec jeho manželky Růženy Klichové) o vydávání nového časopisu pro ruské Čechy. Na jeho výzvu se Švihovský vrátil ze zahraničí do Ruska a za finanční pomoci právě Václava Klicha a Jindřicha Jindříška z Kyjeva začal od roku 1911 vydávat Čechoslovan. Švihovského „Slovanské nakladatelství“ bylo také podporováno těmito dvěma mecenáši a vždy, když se vydávání Čechoslovanu ocitlo v tísni, Václav Klich tisk dotoval.

V období první světové války byl v pivovare v Olšance pro družiníky a později pro čs. legionáře zřízen lazaret. Po bitvě u Zborova, když české pluky ustupovaly na Volyň do Berezna, se 2. pluk ubytoval v Čartoryji. České jednotky se pohybovaly v blízkosti Olšanky, a tak se někdy stalo, že se celý pluk i s hudbou zde zastavil, přičemž o pohoštění se postarala pivovarská kuchyně paní Klichové.

Zásadní životní zlom nastal nejen pro Klicha, ale i pro celé Rusko po bolševické revoluci v říjnu v roce 1917, kdy se vlády v Rusku ujala bolševická strana v čele s V. I. Leninem. Ze zámožné rodiny Klichů se stala zchudlá emigrantská rodina. Václav Klich byl přívržencem první Prozatímní vlády, avšak vraždění a drancování, které se odehrávalo po bolševické revoluci, nemohl ve své podstatě pochopit. Zřejmě uvěřil, že dojde k nápravě, a tak se ani nesnažil svůj majetek prodat, či nějaké finance převážet do Československa. V roce 1919 odjel do Čech, aby vše připravil pro příjezd své rodiny. Do Prahy se i s manželkou přestěhoval v roce 1924. Snažili se tu vést restauraci Harmonii na Vinohradech.

Václav Klich byl aktivní ve Sdružení Čechů a Slováků z Ruska, které se ustavilo v Praze po válce. Pracoval zejména pro zemědělskou odbočku, která vytvořila kolonii pro ruské Čechy a Slováky v maďarské obci Kőbölökút. Žili zde Češi z různých konců Ruska a Klichovi se sem přistěhovali v roce 1928. Na tomto místě Václav Klich po těžkém astmatickém onemocnění v roce 1931 zemřel. V roce 1949 bylo jeho tělo exhumováno, zpopelněno a přeneseno na Olšanský hřbitov v Praze.⁸¹

---

⁸¹ Rodinná kronika Klichů a Poláků, s. 58–59.

2.4. České školství na Volyni

Čeští přistěhovalci po příchodu na Volyn, jakmile se zabydleli v provizorních podmínkách, vyvinuli úsilí vedoucí ke vzniku českých škol. Přáli si, aby jejich děti nezapomněly český jazyk. V zemi, ve které se Češi octli, to však nebylo se vzděláváním jednoduché. O tom vypovídají i fakta, která byla zjištěna při prvním a posledním všeobecném sčítání v roce 1897. Negramotnost venkovského obyvatelstva v Rusku dosahovala až 92 %.

Příchozím českým osadníkům byla poskytnuta určitá národnostní samospráva. Vznikaly české obce a volosti. Hlavní organizátoři vystěhovalectví Příbyl a Olič požádali gubernátora kraje o povolení otevřít české školy. V roce 1870 tak vznikly první tři školy – v Hlinsku, Buderáži⁸² a v Mirogošči (Mirohošči). To byly současně tři české samostatné volosti. Čtvrtá škola vznikla v roce 1873 v Kupučově. Vyučovacím jazykem v nich byla ruština, protože všechny byly založeny s podporou státu, a paralelně probíhala česká výuka (pro děti v prvním ročníku neznalé ruštiny byla hlavním jazykem čeština). Děti vyučovali dva učitelé – ruský a český se služným 500 rublů.⁸³ Ovládnutí ruštiny bylo samozřejmě v tomto kraji velmi důležité, avšak Češi zastávali názor, že určitě ne na úkor znalosti mateřského jazyka.

V praxi se ukázalo, že to nebylo dobré řešení. Docházelo ke konfliktům českých a ruských učitelů, jelikož obě strany měly názorovou neshodu na způsob výuky a také carská byrokracie záměrně udržovala školy v nepořádku.⁸⁴ V důsledku toho se Češi přestali ucházet o státní ruské školy a rozhodli se stavět si školy vlastní na obecní náklady, nebo prováděli výuku soukromě ve vlastních domech. V případě, že chyběli učitelé, děti vyučoval některý ze schopných mládenců nebo dospělých. Postupně se v 80. letech 19. století podařilo vybudovat 28 škol a zajistit učitele, což byl na zdejší poměry velký pokrok.⁸⁵ Jedna škola tak připadla na 3 až 4 vesnice. Další školy vznikly například v Kvasilově, Hrušvici, Ulbárově, Straklově, Boratíně, Mstěšíně, Olšance a Vysokém. Vedle českého jazyka se vyučovala ruština. Vždy záviselo na osobnosti a národnosti učitele, který z jazyků se učil „důkladněji a častěji“. Fungování školy bylo zajištěno obecní správou, jež pozvala do vesnice učitele. Byly vytvořeny prostory či nově postavena školní budova. Učitelům byla přidělena půda, kterou mu většinou pomáhali obdělávat obyvatelé vesnice a úroda tak vylepšovala existenční zajištění učitele. K odměně učitele patřil i plat, a to opět podle zámožnosti vesnice.

---

⁸² V Buderáži vznikla škola z počátku pouze z vlastní iniciativy zdejších přistěhovalců, kteří si pronajali budovu a činnost školy zajišťovali ve vlastní režii.

⁸³ VACULÍK, s. 121

⁸⁴ AUERHAN, s. 15.

⁸⁵ VACULÍK, s. 121.

České vesnice vnímaly školu nejen jako místo vzdělanosti, ale také jako důležité kulturní a společenské centrum obce. Se státním souhlasem si povětšinou správy vesnic nelámaly hlavu, a proto i vzdělání učitele mělo různou kvalitu, důležitý však byl zápal pro český jazyk a vlastenectví.

Školní docházka trvala v průměru 3–4 roky, přičemž školní rok trval přibližně 4–5 měsíců, a to zejména v zimním období. Děti byly již od dětství zapojovány do prací v hospodářství, takže ve chvíli, kdy se polní práce na jaře rozběhly, výuka byla omezena. Zvládnout práci v zemědělství znamenalo projít „praktickou výukou“, protože to byla hlavní obživa pro Čechy na Volyni. O navštěvování školní výuky často rozhodovala i vzdálenost školy.

V době vlády cara Alexandra III. (od roku 1881) některá výhodná ustanovení pro Čechy pozbyla platnosti. Ani školy neunikly pozornosti důsledných protireformačních poradců cara „zpátečníka“. Vše mělo směřovat k rusifikaci a upevnění pravoslaví jakožto prodloužené ruky carské autority. Usilovný zájem o české školy začal kolem roku 1886. Jedno z prvních opatření nařizovalo uzavřít české třídy a české školy zcela podřídit Ministerstvu národní osvěty, což znamenalo dostat školy pod důsledný dohled školních inspektorů. Školy v českých vesnicích byly pod bedlivým dozorem ruských školských úřadů. Zpráva z roku 1886 uvádí, že v paralelních (státních) školách rodiče raději dávali děti do tříd s českým vyučovacím jazykem a do ruských tříd je neposílali vůbec. Jedinou péčí českých škol bylo udržovat českou národnost a kvalifikace učitele se měřila slovy „dobrý Čech“. V některých školách učili učitelé s rakouským občanstvím, kteří neuměli rusky. Na stěnách tříd visely jen české mapy a chyběly v nich pomůcky k vyučování. Ve zprávě se objevily informace o platech učitelů, ten měli dostávat od občanů včetně naturálií, což se občas nedělo.⁸⁶

Výsledným aktem pro ovládnutí menšinového školství jiných národů a náboženství byl zákon z roku 1887. Byla nařízena výuka ruského jazyka (nejlépe učitelem ruského původu). Zájem o dohled nad českými školami jevila jednak pravoslavná církev tak státní správa. Znamenalo to jediné: cílené splynutí českého obyvatelstva s ruským, tedy jeho rusifikace. Tyto změny na nejvyšších místech prosazoval vrchní prokurátor Nejsvětějšího synodu Konstantin Pavlovič Pobědonoscev (1827–1907). Tento muž měl nejen vysokou politickou moc, ale byl také vychovatelem carských dětí, a tak byl i nejsvětější autoritou pro carskou rodinu. Mezi jeho pověstné známé názory patřilo i to, že Rusko potřebuje silnou autoritativní vládu, která se musí uplatňovat zvláště na ruské rolníky. Současně prohlašoval, že ruská pravoslavná církev je nositelkou pravdy a celkově právě Rusko je nositelem společenského řádu a Evropa je naopak

---

⁸⁶ Josef FOLPRECHT, *Československé školství a naši krajané za hranicemi. Čechoslováci polští sv. I.*, Praha (bez datace), s. 29 (dále jen FOLPRECHT).

odrazem anarchie. K jakékoliv demokracii a reformám se stavěl odmítavě. Na základě jeho postojů nebylo možné očekávat změny k lepšímu, ale naopak k utužení rusifikace a zásadnímu dohledu nad školstvím menšin a jinověrců. Pobědonoscev dohlížel na to, aby české školství bez výjimek plně splynulo s ruským.

Ministerstvo národní osvěty věnovalo pozornost osobám, které budou dohlížet nad českými školami. Roku 1888 byl ustanoven zvláštní inspektor. Českým školám byla nařízena tříletá lhůta k provedení změn. Kyjevský okruh přijal veškerá opatření k uzavření českých tříd, což znamenalo zrušení výuky v českém jazyce. Nebylo to bez odezvy, české školy se bránily a psaly různé žádosti na Ministerstvo národní osvěty, avšak všechny byly zamítnuty. Byly uskutečněny pedagogické kurzy, protože ruská státní správa neměla vhodné učitele, kteří by prosazovali státní zájmy a nahradili by české učitele. Tyto kurzy mohli absolvovat i čeští učitelé, avšak museli se řídit nařízením a mohli učit ve smíšených rusko-českých skupinách žáků. V obnovených školách mohli učit jen učitelé z těchto státních kurzů. A to se nedařilo. Následovalo další pronásledování českých tříd až do jejich zániku. Čeština jako vyučovací jazyk byla kategoricky zakázána, mohla se učit jen jako nepovinný předmět, popřípadě soukromě či tajně. Čeští učitelé byli z různých důvodů postupně odstraňováni. Podporoval se vznik tzv. farních škol, například v roce 1891 pravoslavná církev otevřela školu v České Krošně, která současně sloužila jako farní kostel sv. Václava a Ludmily. Výuka vedená českými učiteli garantovala alespoň částečně zachování češtiny, avšak znalost dětí a mládeže číst a psát česky byla v následujících letech velmi špatná.

Roku 1891 byly české školy s českým vyučovacím jazykem definitivně uzavřeny a děti se češtinu učily pouze soukromě a to tak, že je učili rodiče a prarodiče. Všechny školy, i soukromé, byly podřízeny ministerstvu osvěty a náboženství. Všichni obyvatelé měli vyznávat pravoslavné náboženství a mluvit rusky. A tak si školu na mnoha místech nahrazovali činností spolků, pod kterými se organizovala výuka českého jazyka, též v rámci nich fungovaly knihovny a pěvecké sbory, hrála se ochotnická představení apod. Právě rozmezí let 1891–1905 je považováno za období úpadku vzdělanosti na Volyni. V roce 1905 došlo k částečnému uvolnění. Rusko prošlo etapou stávek a rolnických nepokojů, které částečně uklidnil tzv. Říjnový manifest Mikuláše II. Znamenalo to zmírnění různých byrokratických procesů, uskutečnění menších politických ústupků a pro Čechy důležité uvolnění spolkového života.⁸⁷ V následujících letech se v Rusku začalo rozvíjet sokolské hnutí, které přispělo nejen k fyzické aktivitě, ale též ke sdružování a obnově tradice češství. V čase, kdy bylo české školství v úpadku kvůli státním nařízením, vzdělávání a

---

⁸⁷ Manifest cara Mikuláše II. vydaný 17. října 1905. Více v: Andrej ZUBOV, Dějiny Ruska 20. století, I. díl 1894–1939, Praha 2014, s. 162–166.

výchovu k češství vykonávaly zejména ženy: matky, babičky a prababičky v rámci výchovy v rodinném prostředí.

Po roce 1905 začaly vznikat různé spolky, které měly snahu o obnovení českého školství. Kulturních a vzdělávacích aktivit se ujal školský spolek Jana Ámose Komenského, který vznikl jako podpůrný spolek české školy v Kyjevě.⁸⁸ I první české periodikum Ruský Čech, které vycházelo od roku 1906, věnovalo stavu českého školství v Rusku a zejména na Volyni velkou pozornost.

V době první světové války školní budovy postupně okupovali vojáci válčících armád a běženci ze všech stran. Volyň byla za války velmi disponovaným územím, kterým procházela fronta hned několikrát a volyňské vesnice střídavě hostily domácí či nepřátelské vojsko, přičemž v chování armád mnohdy nebylo rozdílu. Avšak mezi rakouskými zajatci na ruském území se našli dobrovolníci, původním povoláním učitelé, kteří v českých vesnicích během války učili a mnohde probudili vzdělávací aktivity. To byl případ i města Zdolbunova, kde byl v roce 1917 založen Český komitét, který si požádal o učitele. Na základě jeho prosby mu byl přidělen Lambert Jelínek, rakouský zajatec, který se přihlásil do československých legií a v civilu působil jako učitel v Brně. Učil sice ve Zdolbunově jen jeden rok a po vzniku Československa se vrátil domů do Brna, ale zdejší Český komitét od doby jeho působení udržoval českou soukromou školu.⁸⁹ Od roku 1917 se ve věcech českého školství angažoval právě Svaz československých spolků na Rusi, který napomáhal k zajištění českých učitelů.

V roce 1921 byla historická Volyňská gubernie rozdělena na dvě části. Východní Volyň byla přičleněna k Sovětskému svazu a západní do Polské republiky. Na západní Volyni bylo v podmínkách polského školství v roce 1922 napočítáno 46 českých a 1 česko-ukrajinská škola. Z 58 učitelů bylo 42 Čechů, ostatní byli Rusové, Ukrajinci, Poláci a jeden Němec. O rok později už fungovalo 39 škol s českým vyučovacím jazykem. V roce 1924 vešel v platnost jazykový zákon, který zavedl do těchto ryze českých škol dvojjazyčnou výuku. Čeští učitelé byli propouštěni

---

⁸⁸ Spolek vznikl v roce 1907 a česká škola v Kyjevě začala fungovat v roce 1909. Prvním učitelem se stal Čech z Volyně, který se jmenoval Bouček. Dále v: Dagmar MARTINKOVÁ, Krajanské organizace v Rusku a jejich přínos pro formování České družiny, in: 100 let československých legií. Sborník příspěvků z 2. mezinárodní konference Československé obce legionářské, Praha 2014, s. 92–93.

⁸⁹ Následně díky různým sbírkám, výtěžkům z divadelních představení apod. si zdejší Češi postavili v roce 1931 vlastní velkou školu, kde se učilo do roku 1947. Více v: Česká škola ve Zdolbunově 1931–1947, strojopis (bez uvedení autora a datace).

a české pomůcky (mapy Československa, obrazy T. G. Masaryka) byly odstraněny z učeben. V roce 1925 bylo na západní Volyni jen 19 českých škol.⁹⁰

České školství po válce na polské Volyni nemělo skutečně na různých ustláno svědčí slova autora článku Dr. Jana Auerhana: „...Krátce lze říci, že polská vláda české školy na Volyni trpí, ale nepřeje jim a snaží se je postupně přeměnit na školy polské.“⁹¹ Autor dále v článku uvedl, že na poválečné Volyni byl největším problémem nedostatek českých učitelů. Československé ministerstvo školství sice pořádalo pro zahraniční učitele kurzy, ale účast učitelů z Volyně byla nízká. Jako možný důvod Auerhan uvedl, že učitelé z Volyně měli nepřekonatelné problémy s opatřením povolení od polských inspektorů a úřadů. Mezi další obvyklé postupy polských úřadů patřilo rušení jednotřídních a dvoutrídnic škol a zřizování sedmitřídních škol pro větší obvod.

Vztahy českého menšinového školství v Polsku následně upravovala až československo-polská smlouva uzavřená ve Varšavě v dubnu roku 1925. Smlouva se na první pohled jevila nadějně. Podle ní měla být zajištěna výuka dětí v mateřském jazyce. Povinností státu bylo otevřít státní menšinovou školu všude tam, kde národnostní menšina zaujímala jednu čtvrtinu obyvatelstva obce a kde bylo školou povinných nejméně 40 dětí této menšiny. V praxi to však bylo tak, že na Volyni existovaly velké obce (tzv. gminy – můžeme je přirovnat k obvodům či menším okresům) zahrnující řadu menších českých, ale i ukrajinských, osad a v žádné takové obci nedosáhl počet českých dětí 25 %. Češi využili dalších ujednání smlouvy, a to že si mohou zakládat soukromé školy s českým vyučovacím jazykem. Podmínkou bylo, že veškeré náklady na školu si musí zakládající organizace hradit z vlastních prostředků. Polské ministerstvo školství se pouze zavazovalo, že poskytne podporu dle svých možností.⁹² Tohoto těžkého úkolu se ujala Česká matice školská.

2.4.1. Česká matice školská a škola v Lucku

Česká matice školská byla velmi důležitým činitelem v meziválečném školství volyňských Čechů. V roce 1921 se v hlavním městě Volyňského vojvodství v Lucku konal sjezd zástupců českých obcí na polské Volyni. Důležitým bodem programu byl vznik České matice školské (dále jen ČMŠ) jakožto organizátorky českého školství na Volyni. Ve větších českých osadách měly být zakládány její odbory, nebo také užívali název kola, která měla organizovat české školství. Stanovy ČMŠ byly schváleny v roce 1923 a první schůze se konala na konci téhož roku. ČMŠ neměla žádné

⁹⁰ Podrobněji o výuce česko-polských a polsko-českých škol v: FOLPRECHT, s. 37.

⁹¹ Dr. Jan AUERHAN, Několik poznámek k dnešní situaci Českoslov. menšiny v Polsku, Zvláštní otisk ze sborníku NRČ. „Naše zahraničí“, roč. V., č. 4, Praha 1925, s. 10.

⁹² Jaroslav VACULÍK, Dějiny volyňských Čechů II. (1914–1945), Praha 1998, s. 55–56 (dále jen VACULÍK, II.).

zaručené příjmy, podpora polského státu byla minimální, a tak jednotlivé odbory a členové hledali finance zejména prostřednictvím pravidelných sbírek, které byly české menšině vlastní.

Založit a provozovat českou školu v režii ČMŠ nebylo jednoduché, což dokládá i historie matiční školy v Lucku. Zde vznikl Odbor ČMŠ v roce 1928. Samotné město mělo poměrně významnou českou menšinu. V roce 1939 je uváděno v Lucku 100 rodin se stabilní sociální a hospodářskou základnou.⁹³ Město Luck pak bylo obklopeno významným počtem českých vesnic, které posílaly své děti do luckých škol. Mezi tyto vesnice například patřily Kněhynky, Miluše, Omelaniky, Liplany, Lidavka, Hušče, Josefín, Teremno, Lipiny, Stromovka a Boratín.

Předpoklady pro vznik české školy v Lucku byly tedy uspokojivé. Česká jednotřídní škola v Lucku vznikla v roce 1929. Zpočátku fungovala v různých pronajatých prostorech, které však často měnila podle toho, kolik dětí do školy chodilo a jaké prostředky získala škola na provoz. V prvním roce bylo ve škole 17 dětí, později kolem 30–40 dětí. Zpočátku byla do školy přijata učitelka M. Kučerová z Československa. V následujících letech počet dětí zase klesl. Bylo složité zájem o zapsání do školy přesně odhadnout. Hrála se divadelní představení, se kterými škola jezdila do sousedních českých osad, a to z toho důvodu, aby se vůbec získaly prostředky na plat učitele. Školu dále dofinancovaly různé sbírky mezi krajany nebo dary zámožnějších Čechů. Z mecenášů školy to byl například majitel zámečnické dílny v Lucku Karel Rektor, nebo majitel pivovaru Václav Zeman.

V roce 1933 počet dětí stoupl na 75 a škola se stala pětitřídní se dvěma učiteli. Stálé stěhování a placení nájmu donutilo ČMŠ k myšlence pořídit si vlastní budovu. Zdejší Odbor ČMŠ tedy zahájil sbírku. Pozemek pro stavbu školy nabídli dva zámožní Češi, pan Bečka a Zeman. Bylo rozhodnuto, že stavbě školy by vyhovoval pozemek zdejšího pivovarníka Zemana. Plány se rozběhly, sbírka pokračovala a stavba byla dohodnuta na městské správě. Dělníci navezli stavební materiál, když náhle stavební ruch zastavil městský úředník podle záznamů zcela nečekaně. Ani různé přímlyvy nepomohly, a tak se muselo od stavby upustit. Přesto členové luckého Odboru ČMŠ nepolevili, hledalo se jiné místo a další prostředky. Nakonec odkoupili nedostavěnou jednopatrovou budovu. Vydatnou finanční podporu v tomto snažení poskytl spolek Komenský v Praze.

Již ve školním roce 1934–1935 měla česká škola v Lucku vlastní budovu. Bylo zde pět vyučovacích místností a působili tu čtyři učitelé. V tomto roce nastoupilo do školy už 132 dětí,

---

⁹³ Tyto rodiny vlastnily tři průmyslové podniky, devět zámečnických dílen. Další byli obchodníci, řemeslníci, majitelé realit, učitelé apod. Z nich bylo pouze osm dělnických rodin. Více v: Josef MALÍNSKÝ a kol., Deset let české školy a Odboru ČMŠ v Lucku (1929–1939), Luck 1939, s. 4–5.

což Odbor ČMŠ povzbudilo a rozhodl se k nástavbě druhého poschodí. V plánu bylo rozšíření školy na sedmitřídku a výuku mělo provozovat pět učitelů. K uskutečnění původní vize došlo v roce 1937. Současně vznikl i pěkný sál s pódium, který vytvářel příjemné kulturní a společenské zázemí pro Čechy z města a okolí, což se promítlo v účasti na divadelních představeních.

Do školy chodily děti z okolích i vzdálenějších českých vesnic. Některé děti bydlely u příbuzných ve městě, některé však denně chodily či běhaly i devět kilometrů. V létě to bylo ještě únosné, v zimě byla docházka velmi náročná. S růstem počtu žáků vznikla myšlenka zřídit internát. Od roku 1934 fungoval v malém bytě internát pro 14 dětí. Školu tak mohly navštěvovat i děti, které žily ve vesnicích ležících až 65 kilometrů daleko (chodily do ní děti až z Malína nebo Moskovštiny). Fungovalo to tak, že rodiče přivezli vždy každému dítěti postel, židli, nádobí, potraviny a dřevo. Za každé ubytované dítě se ještě platilo osm zlatých, což pokrývalo zejména platbu za nájemné bytu a vychovatelku. V dobách, kdy se počet dětí na internátu snížil, se rodičům zvýšila měsíční platba za každé dítě. Postupně se dobrá pověst internátu rozšířila a dětí bylo mezi 22 až 28, nejvíce však v zimních měsících, kdy práce v zemědělství ustaly.

Jednou ze zajímavostí matiční školy v Lucku bylo fungování školní samosprávy. Měla to být určitá forma výchovy a přípravy budoucího uvědomělého občana státu k práci v obecní a gminné (polský obvod velikosti okresu) samosprávě. Výuka probíhala pod dohledem učitele, zástupci školní samosprávy byli voleni hlasováním všech. Děti se učily organizaci, vedení schůzí, vypracovávání plánů, tvořením zápisů apod. Současně ještě v každé třídě byla samospráva, která se po týdnu měnila, a tak si každý mohl vyzkoušet, jaké to je být v pozici organizátora, nebo naopak podřízeného. Děti se učily starat se a pečovat o vzhled třídy a školní budovy, měly svoji pokladnu, kam přispívaly. Učily se podporovat i své chudší spolužáky a přispívaly jim na školní potřeby. Tato výchova k demokracii, solidaritě a aktivitě měla údajně překonávat výchovu z domu, kterou si děti přinášely („zatvrzelost a kulturní zaostalost starší generace“).⁹⁴

V roce 1939 byla ČMŠ zrušena, ale škola v Lucku fungovala dále jako státní. Ovšem za německé okupace v červnu 1941 byla česká škola jako mnoho dalších zrušena. Do jejích prostor byly umístěny německé úřady. Škola byla opět obnovena v roce 1944 po osvobození Volyně sovětskou armádou. Tehdy navštívily generála Ludvíka Svobodu matky školou povinných dětí s žádostí, zda může škole zařídit ředitele z řad příslušníků armády. Navíc si přály ředitele, který by byl profesí

---

⁹⁴ Tamtéž, s. 29.

učitel. Stal se jím Rostislav Vlk a výuka započala v dubnu 1944. Fungovala až do reemigrace Čechů (do zimy 1946), kdy přípravy na transporty vrcholily a na docházku do školy již nebyl čas.⁹⁵

2.4.2. Fungování vesnické školy na příkladu Novin Českých

Fungování vesnické školy popisuje kronika Novin Českých, vesnice vzdálené asi 25 kilometrů od města Dubna.⁹⁶ V kronice je na počátku kapitoly o školství uvedeno, jak souhlasně tvrdí i jiné záznamy k tématu školství, že počátky školy byly provázeny znepokojením z nevzdělanosti potomků, i když některé názory byly i takové: „Nač zde v tomto pralese škola?“

Vesnice Noviny České byla poměrně odlehlou vesnicí nacházející se mimo hlavních cesty ve velmi hustém lesnatém terénu. Také obrovský výskyt vlků v tomto kraji komplikoval zakladatelskou aktivitu příchozím Čechům. Když přistěhovalci překonali těžké kolonizátorské počátky myšlenka vzniku školy stále sílila. Základní výuka čtení, psaní a počítání začala v roce 1877 a první učitelé byli z řad zdejších obyvatel, patřili mezi ně pan Švácha, poté Říha a Šrámek. Až roku 1883 se dostal do zdejší školy člověk s učitelským vzděláním. Za působení pedagogicky vzdělaného Aloise Jiráska se obec kulturně pozvedla. Poté jej vystřídal další učitel Alexander Krámský, který učil do roku 1892. Výuka se odbyvala v různých vesnických staveních, až v roce 1894 byla vystavěna nová cihlová škola, přičemž cihly na školní budovu si občané vesnice vypálili sami.

Následná vládní nařízení českou školu zrušila. Za ni byla zřízena ruská jednotřídka. Učilo se výhradně rusky, a to do roku 1905, kdy došlo k určitému prolomení tvrdých opatření. Do obce byl přidělen český učitel, který oficiálně musel vyučovat rusky a česky učil pouze tajně. A zřejmě proto, že byl Čech, se zde konaly časté inspekce. Učil tu do roku 1915, poté škola neměla učitele a až od roku 1917 ve škole učil český zajatec, který se podle kroniky jmenoval Prokopec. Ve škole se učitelé potýkali s nedostatkem učebnic, a proto se učilo z toho, co bylo k dispozici – například z kalendáře Čechoslovan, který vycházel v českém nakladatelství v Kyjevě.

Po válce se učilo pouze polsky, což se zdejším Čechům nelíbilo. Obec žádala o umístění českého učitele, kterým byl až Vilém Pospíšil zřejmě na počátku 30. let 20. století, přesný rok jeho nástupu do školy neznáme. V roce 1936 přišel do Novin Českých učitel Vladimír Ficek, který se stal velmi

---

⁹⁵ Další podrobnosti o praktickém zajištění výuky v Lucku a učiteli Rostislavu Vlkovi, který se věnoval učitelskému poslání i v Československu více v: Vladimír DUFEK, Doplňky k dějinám volyňských Čechů I. Protiněmecký odboj. Blaník. Mírový život, Praha 2003, s. 135–136.

⁹⁶ Kronika obce Noviny České v plném znění se nachází zde: <https://www.volynaci.cz/file/5199/Noviny-Ceske-compresed.pdf>.

oblíbeným a obec zažívala v době jeho působnosti velký kulturní a vzdělanostní rozvoj. Mimo jiné výše uvedený učitel byl také předsedou Spolku českých učitelů při ČMS. Spolu s ostatními reemigroval do Československa a účastnil se různých setkání a srazů původních obyvatel Novin Českých v dalších letech.

V období druhé světové války byla výuka ve škole značně ztížena. Bylo vždy nutné přizpůsobit ji tomu, kdo území okupoval. Jak je velmi výstižně v kronice uvedeno: „Učilo se česky, rusky, ukrajinsky, polsky, rusky, česky, polsky, ukrajinsky a zase rusky. ... Učitel v těchto dobách byl více žonglér než učitel.“⁹⁷

Na to, jak probíhala školní výuka v praxi na počátku a během druhé světové války, vzpomínal Josef Vlk pocházející z Českého Boratína na Volyni: „Do školy jsem začal chodit v Boratíně ve školním roce 1938–1939. Chodil jsem do polsko-české školy, ale učitel moc česky neuměl. Byl to Čech, ale měl polské školy, a tak spíše preferoval polštinu a český jazyk učil kazatel. Učilo se tedy polsky. V roce 1939–1940 se učilo ukrajinsky, protože to byl úřední jazyk a také čeština. Ve čtvrté třídě jsem se měl učit rusky, ale vlivem válečných událostí byl učitel donucen vzít slovník a učebnice a učit ten jazyk, který odpovídal správě území, takže od roku 1941 německy. Já jsem se podrobil spíše domácí výuce, protože škola po většinu času nefungovala. Roku 1944 znovu otevřeli české školy na základě proseb českých matek postoupenou Ludvíku Svobodovi, kterou ji předal dál. V roce 1946 jsem nakonec došel k tzv. malé maturitě (dnešní 8. třída základní školy nebo 4. třída malého gymnázia, pozn. aut.) na ukrajinské střední škole s českým vyučovacím jazykem, přičemž jsem se zde učil ukrajinsky, rusky, německy i česky.“⁹⁸

2.4.3. České školství na východní Volyni a pronásledování bolševickým režimem

Od roku 1921, kdy bylo historické území Volyně rozděleno mezi Polsko a Rusko (respektive Sovětský svaz), se životy volyňských Čechů v jejich obou částech začaly diametrálně odlišovat. Zpočátku byla kultura i školství národnostních menšin v Sovětském svazu podporována a nic nenavzděchovalo budoucímu vývoji. Po válce byla velká snaha vše obnovit, a právě učitelé měli být nositeli rozvoje české kultury a vzdělanosti. V období „Nové ekonomické politiky“ (dále jen NEP) byl ve státním programu i rozvoj školství, kulturního a společenského života. Podle sovětských zákonů měla každá národnostní menšina právo vyučovat ve vlastní mateřské řeči.

---

⁹⁷ Tamtéž.

⁹⁸ Vzpomínky Josefa Vlka, narozeného v Českém Boratíně, zaznamenala autorka knihy v roce 2012.

Byl ustanoven Národní komisariát osvěty na Ukrajině, při němž byla vytvořena Rada národnostních menšin, která sídlila v Charkově. Z důvodu nedostatku českých učitelů bylo osloveno Československo o jejich vyslání. Učitelé, kteří přijeli na východní Volyň, byli v českých vesnicích přijímáni s otevřenou náručí a dělalo se vše proto, aby vzniklo důstojné zázemí pro jejich činnost a rozvoj českého školství. S nedostatkem učebního materiálu se pedagogové vyrovnávali po svém. Dovezené učebnice z Československa se však nesměly používat, protože „neodpovídaly“ požadavkům sovětského školství.⁹⁹

V roce 1927 se konal v Kyjevě 1. sjezd československých učitelů. Nastal prudký rozvoj nejen českého školství, ale i kulturní růst českých vesnic. V roce 1929 se konal 2. sjezd v Žitomiru, který byl spojený s kurzem českého jazyka a organizací nového školství. Tentýž rok byl v Žitomiru založen Institut národní (lidové) osvěty s českou sekcí, kterou vedl český učitel Antonín Vodsed'álek a který měl současně dozor nad českými školami.¹⁰⁰

V roce 1930 se konal 3. a zároveň poslední sjezd československých učitelů. Na tento sjezd přijeli čeští učitelé z celého Sovětského svazu. Po ukončení sjezdu začalo zatýkání (zatčen byl i výše zmíněný Antonín Vodsed'álek). Rychlý vzestup a přílišná aktivita českého menšinového školství byla patrně delší dobu sledována a shledána jako nebezpečná pro státní zřízení SSSR. Zatčeno bylo kolem 37 osob. Byli mezi nimi převážně učitelé, ale i dělníci a zemědělci. Tento čin měl negativní dopad na fungování nejen českého školství, ale celkově i společenského a každodenního života. Po likvidaci starých učitelských kádrů bylo nutné připravit učitelé nové. V roce 1931 bylo

---

⁹⁹ Alexander ENT, Východní Volyň v letech 1918–1947, v: Vladimír DUFEK, Kapitoly z dějin volyňských Čechů, Sborník historických souborných, vědeckých a memoárových prací, Praha 1997, s. 90–95.

¹⁰⁰ Antonín Vodsed'álek se narodil v Mostě roku 1899. Jeho rodina se přestěhovala do Loun, kde vystudoval gymnázium a pokračoval na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a působil i jako učitel. V Československu se angažoval v komunistické straně a posléze působil i v jejích službách na Podkarpatské Rusi. Ve 20. letech 20. století Československo iniciovalo několik humanitárních a kulturních akcí pro některá území Sovětského svazu, která byla zbídačená válkou, následným hladomorem a neúrodou, mezi těmito akcemi bylo i vysílání českých učitelů do českých vesnic. Pro tuto myšlenku se nadchlo i několik mladých komunistů, stejně tak i Antonín Vodsed'álek, který odjel do Sovětského svazu v roce 1927 a začal působit jako učitel v České Krošně poblíž Žitomiru (dnes je Krošna součástí města Žitomir). Vedle učení ve škole vedl Vodsed'álek i místní Sokol, sbíral materiály o životě zdejších Čechů, které publikoval v různých člancích a také se připravoval napsat knihu o české menšině v SSSR. Pořádal různé semináře pro české učitele v Žitomiru a díky svému vzdělání se zabýval i tvorbou čítanek a učebnic pro české školy. Vodsed'álek byl hlavní organizátor kurzů českých učitelů a oslovoval je i s vyplněním dotazníků, které měly zmapovat stav kultury, vzdělání, ale i stav kolektivizace na českých vesnicích. Touto činností navazoval na výzkum profesora Evžena Rychlíka. Tyto aktivity se staly nejen Vodsed'álkovi, ale i ostatním učitelům osudné a zřejmě byly i hlavním důkazem pro obvinění z vyzvědačství, protivládní agitace a vytvoření protirevoluční české organizace. Když byl Vodsed'álek v srpnu 1930 na ulici Žitomiru zatčen, houževnatě odmítal veškerá obvinění a zřejmě tomu nechtěl ani uvěřit. Je patrné, že po absolvování tvrdého výslechu nakonec doznal, co po něm vyšetřovatelé požadovali. V hlavním procesu v červnu 1931 bylo v Charkově současně s Vodsed'álkem souzeno 21 osob. Vodsed'álkovi byla přirčena hlavní role procesu a společně s dalšími devíti byl odsouzen k trestu smrti. Následně byl jeho trest snižen na 10 let s pobytem v gulagu na Soloveckých ostrovech. Po deseti letech byl propuštěn a poslán do vyhnanství do města Kirova. Krátce po napadení SSSR byl znovu zatčen a uvězněn, jeho stopa se ztrácí v období 2. světové války. Více v: Jan DVOŘÁK, Antonín Vodsed'álek a proces s českými učiteli na Ukrajině, v: Paměť a dějiny, ročník 2013, č. 3, s. 97–114.

v Korostyševě vyškoleni několik českých učitelů a výuka na českých školách mohla pokračovat. Následně bylo v Kyjevě při pedagogické škole zřízeno české oddělení, kde připravovali nové učitele. Organizátoři těchto kurzů se v průběhu 30. let taktéž stali obětmi procesů. Byl připravován soubor českých učebnic a čítanek, ovšem nebyli odborníci, kteří by učebnice připravili tak, aby vyhovovaly bolševickému režimu. Nakonec bylo v roce 1938 vyučování v českých školách zastaveno. Všechny děti pak musely navštěvovat školy s ukrajinským nebo ruským vyučovacím jazykem. Tím stalinský režim zlikvidoval poslední zbytky českého školství na východní Volyni. Česká minorita tak splynula s většinovou společností a stala se lehce manipulovatelnou.¹⁰¹

Významnou osobností českého školství na východní Volyni se stal profesor Evžen Rychlík. Narodil se v roce 1888 v Olšance (dnes Vilšanka) v Žitomirském újezdu v rodině českých přistěhovalců. Jeho rodina si zakládala na vzdělanosti, a tak byl ve dvanácti letech poslán do Čech, kde získal základní vzdělání. Poté pokračoval ve studiu na gymnáziu a na univerzitě sv. Vladimíra v Kyjevě, kde studoval historii a filologii, a následně absolvoval univerzitu v Berlíně. Během dalších studií působil jako pedagog a schopný badatel. Od roku 1919 byl docentem Katedry slovanské filologie První státní ukrajinské univerzity v Kyjevě a o rok později se stal členem Etnografické komise Ukrajinské akademie věd.

Centrem jeho výzkumu se stal způsob života a kultura českých kolonistů na Volyni, kde dokonce byl jeden rok ředitelem školy (v Olšance). Produktivním vědeckým obdobím jeho života byla léta 1925–1929, kdy působil v Nižynském institutu lidového vzdělávání. Od roku 1927 vedl při Etnografické komisi Ukrajinské akademie věd nový Kabinet pro studium národnostních menšin. Zde především inicioval dotazníkový výzkum, který rozesílal učitelům do různých regionů Ukrajiny pro shromažďování údajů o menšinách a sám pak navštívil mnoho vesnic jako Zubovštinu, Malinovku, Okolek, Vysoké, Sokoliv z čehož vzešla monografie a několik vědeckých článků. Při svém výzkumu udržoval styk s vědci z Československa, především s doktorem Janem Auerhanem. Ve 30. letech byl členem zemědělského kolchozu, které spolupracovalo se zmocněncem Československého zastupitelství v Moskvě. Už v roce 1928 bylo zahájeno vyšetřování o údajně protisovětské agitaci a v této věci mimo další osoby také figuroval profesor Evžen Rychlík.

V lednu 1931 byl profesor zatčen a obviněn z příslušnosti k české špionážní agentuře. V červnu téhož roku bylo soudním tribunálem rozhodnuto o uvěznění profesora Rychlíka do koncentračního tábora na 10 let. Trest si odpykával v pracovních zařízeních NKVD, mimo jiné v táboře Medvěžaja

---

¹⁰¹ VACULÍK, II., s. 91.

Gora (dnes Medvěžegorsk, Karelská republika v Rusku). V roce 1937 přišla rodině strohá zpráva o profesorově úmrtí. V roce 1958 byl Evžen Rychlík na žádost jeho syna rehabilitován.¹⁰²

Ve vzpomínkách Emílie Rampasové je zachycena mimo jiná specifika života na východní Volyni i situace ve školství:¹⁰³ „Ve školách bylo asi v roce 1934 zakázáno náboženství. Vtloukali nám do hlav, že žádný bůh není a když byl nějaký církevní svátek, tak nám zorganizovali nějakou brigádu na kolchozním poli. Sbírali jsme pejrku, nebo trhali plevel, jenom abychom nemohli svátkovat. Veřejně hlásat náboženství bylo tehdy velký zločin. Bátuškové byli zatýkáni a posíláni na Sibiř, odkud se vrátil málokdo. Majetek církve byl konfiskován, z kostelů byly udělány sklady nebo taneční kluby. Přes veškerý útlak obyčejný lid v pána Boha věřil...“ A dále ve svých vzpomínkách pokračuje: „Na podzim 1936 jsem začala chodit do šesté třídy v sousední vesnici Ivanoviči vzdálené 5 km. Byla tam 10 třídní škola a chodilo nás tam více dětí. Vyučovací jazyk byla ukrajinština, několik hodin ruština a dvě hodiny týdně němčina. Učení jsem zvládala těžce, což bylo způsobeno tím, že jsme se často stěhovali a každý rok jsem se musela přizpůsobit novému prostředí. Vychodila jsem sedm tříd v šesti školách. Nejvíce mi však vadilo, že jsem se doma neměla čas učit. Musela jsem se starat o čtyři mladší sourozence, když oba rodiče chodili do práce. Také docházka do školy zabírala 3 až 4 hodiny. Naše rodina byla však pohromadě, a tak nám bylo dobře...“¹⁰⁴

2.5. České spolky, knihovny a tisk

Nejen české školství, ale i spolkový život uprostřed mnohonárodnostního prostředí byl pro Čechy významný. Existence kulturního a společenského vyžití kompenzovala každodenní úmornou práci především v zemědělství. Jak se Češi vlastním přičiněním zmáhali, snažili se naplnit svoje další potřeby. Vznikaly i spolky, které plnily funkci nejen společenského setkávání, ale měly i svůj praktický rozměr. Významnou úlohu sehrály hasičské spolky, které toleroval i carský státní systém.

Mezi nejstarší hasičské spolky na Volyni patřili pravděpodobně hasiči ve Volkově, kdy kolem roku 1883 zakoupili vlastní hasičskou stříkačku, ale až 1898 byl sbor oficiálně ustanoven. Brzy byly založeny hasičské spolky v Lucku (1886), v Boratíně (1890) a v Kvasilově (1896). Během počátečních dvaceti let vznikly více než dvě desítky hasičských spolků. Ve zbývajících českých

---

¹⁰² Boris ILJUK (Edr.), Prof. Evžen Rychlík – učenec a vlastenec z Východní Volyně. Vybrané spisy, Praha 2019, s. 5–6.

¹⁰³ Vzpomínky Emílie Rampasové, narozené Krejčíkové v kolonii Vydumka v roce 1925. Emílie později žila se svými rodiči a sourozenci ve vesnici Okolek. Více v elektronické databázi pod názvem „Příběh rodiny Krejčíkové“: <https://www.volynaci.cz/obec/397/>

¹⁰⁴ Vzpomínky Emílie Rampasové, rozené Krejčíkové, tamtéž.

obcích se ustavily sbory až po první světové válce. Nakonec měla hasiče ve 30. letech 20. století takřka každá česká vesnice. Hasiči stmelovali českou společnost, někde měli svoji vesnickou kapelu a často byly v rámci hasičů organizovány další kulturní aktivity, jako divadelní, hudební a pěvecká vystoupení. Před druhou světovou válkou působilo na Volyni celkem 103 hasičských sborů a postavilo se tu 42 hasičských zbrojnic.¹⁰⁵

Pro udržení českých tradic měly velký význam také sokolské jednoty. První jednota na území Volyně vznikla v roce 1870, a to v Mirohošti. Mužstvo sokolských jednot později tvořilo základní složku České družiny, která vznikla krátce po vypuknutí první světové války. Vcelku tvořilo sokolstvo na Volyni nejpočetnější zahraniční sokolskou župu. Před druhou světovou válkou bylo na Volyni 28 sokolských jednot.

Významnou úlohu v udržení národního uvědomění sehrály vesnické či spolkové knihovny. Pravidelně se odebíral tisk z Čech, ale i ten, který se tiskl v Rusku. Vůbec prvním periodikem Čechů na území Ruska byly „Českoruské listy“ vycházející od 1. července 1906 v Lodži pod redakcí B. Procházky. Dalším periodikem byl „Ruský Čech“, který vycházel od 17. října 1906 pod redakcí volyňského Čecha, rodáka ze Semidub doktora Václava Vondráka a tiskl se v Kyjevě. Jeho vydávání bylo zastaveno z důvodu nedostatečného počtu pravidelně platících předplatitelů. Následně začal vycházet „Českoruský obzor“ vydávaný v Praze a redigovaný dalším volyňským Čechem Věnceslavem Švihovským. I v tomto případě došlo k ukončení tisku a po návratu do Ruska začal Švihovský od roku 1911 vydávat v Kyjevě „Čechoslovan“. Pro vydávání tiskovin v Kyjevě vzniklo družstvo, které bylo dotováno českými podnikateli (Jindřichem Jindříškem a Václavem Klichem). Ani tisk „Čechoslovana“ však nebyl bez problémů, i v tomto případě se vydavatelé potýkali s finančními problémy a tisk musel být dotován. Čechoslovan vycházel s malou pomlkou v roce 1914 do konce války. Po převzetí moci bolševiky nad Kyjevem byl tisk zastaven.

Česká matice školská vydávala v Kvasilově „Krajanské listy“ a následně „Hlas Volyně“, který vycházel pod vedením Václava Perného v letech 1929–1938. Pro čtenáře z Volyně vyšly i tři ročníky „Volyňských kalendářů“. Tisk a knihy měly obrovský vliv na vlastenecké cítění a výchovu volyňských Čechů, zejména těch, co se už na Volyni narodili. Zároveň vytvářely i určité spojení se starou vlastí. Číst knihy a periodika patřilo ke správnému „bontonu“ ve společnosti české menšiny na Volyni.

---

¹⁰⁵ Václav KACÍREK, Čeští hasiči na Volyni, Praha 2004, s. 8.

V průběhu druhé světové války byla výuka v mnoha školách příležitostná a jak se správa území měnila, tak se měnil i vyučovací jazyk. Některé školy byly zavřené, a tak děti měly nucené prázdniny. Fungující vesnické knihovny tak nahrazovaly veškerý styk s kulturou a vzdělaností. Od domu k domu kolovaly jednotlivé knihy a časopisy. Některé zámožnější rodiny měly dostatečně vybavenou vlastní knihovnu, a tudíž jejich děti vyrůstaly na četbě české klasiky.¹⁰⁶

3. První světová válka a český zahraniční odboj v Rusku

Velká válka, jak byla zpočátku pojmenována, se během svého vývoje stala celosvětovým konfliktem. Dostatečným důvodem k rozpoutání války se stal atentát na habsburského následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este, který byl spáchán 28. června 1914 v Sarajevu. Válka začala přesně o měsíc později vypovězením války Srbsku Rakousko-Uherskem. Následně začalo mobilizovat Rusko, které do válečného konfliktu vstoupilo 1. srpna, kdy mu vypovědělo válku Německo. O několik dnů později vyhlásilo Rusku válku i Rakousko-Uhersko. Tato válka svým průběhem i výsledky změnila mapu Evropy a umožnila vznik mnoha nových států včetně Československa. Do zahraničního odboje se velkou měrou zapojili i volyňští Češi.

Pro všechny Čechy žijící v Rusku, včetně těch z Volyňské gubernie, znamenalo vypuknutí války dvojí situaci. Češi, kteří přijali ruské „poddanství“, byli postupně mobilizováni a povoláváni do ruské carské armády. Češi, kteří si ponechali rakouské občanství z různých důvodů, v okamžiku

---

¹⁰⁶ Podle vzpomínek Miroslava Němce, narozeného v roce 1932 v Lublině. Poté žila jeho rodina až do reemigrace v Zálesí. Vzpomínky zaznamenala autorka v listopadu 2016.

vyhlášení války Rakousko-Uherska vůči Rusku v podstatě získali status osob nežádoucích. Postupně byli povoláváni na policejní úřady, zapisováni do seznamů, k tomu byla připravována konfiskace jejich majetku a vyhoštění ze země. Vztahovala se na ně opatření ruského ministerstva vnitra ze dne 11. srpna 1914 o internaci a vysídlení všech občanů Rakousko-Uherska a Německa do Záporoží, na Ural a Sibiř. Krajanské spolky se co nejrychleji ujaly iniciativy a zahájily jednání o zmírnění těchto nařízení, čehož záhy dosáhly. Manifestem ze dne 25. srpna se dostalo slovanským národnostem z rakouské monarchie výjimky, přičemž se za jednotlivé osoby musel zaručit některý ze spolků.¹⁰⁷

Před první světovou válkou žilo v Rusku celkově asi 90 tisíc Čechů.¹⁰⁸ Nejsilnější osídlení bylo zejména na jihu Ruska (na území současné Ukrajiny) v tehdejších Jihozápadním kraji, kam patřila i Volyňská gubernie.¹⁰⁹ Nejpočetnější městská kolonie Čechů s počtem asi 3500 Čechů byla v Kyjevě.¹¹⁰ Další početné kolonie se nacházely v Sankt Petěrburgu, Moskvě, Varšavě, Oděse a v jiných větších městech. Tato centra do počátku války vyvíjela své aktivity zcela nezávisle na sobě. Mezi aktivní a známé spolky v městských centrech patřil „Český výpomocný spolek“¹¹¹ v Sankt Petěrburgu a „Dobročinný a vzdělávací spolek Jana Ámose Komenského“ v Kyjevě.¹¹² V Moskvě pracoval „Český kroužek“, ve Varšavě „Československá beseda“ apod. V průběhu války počet spolků ještě vzrostl a byly zakládány i v odlehlejších částech ruského impéria.¹¹³

Informovanost mezi Čechy zajišťovalo několik tiskovin, mezi kterými vynikal zejména Čechoslovan, jenž vznikl v roce 1911 a byl pod redakcí Věnceslava Švihovského. Čechoslovan sehrál významnou úlohu v informovanosti a propagaci především v počátcích československého

---

¹⁰⁷ A. N. ARTIZOV a kol., Česko-Slovackij (Čechoslovacki) korpus 1914–1920, Tom 1., Česko-slovackie vojinskie formirovanija v Rossii, 1914–1917. Moskva 2013, s. 7 (dále jen ARTIZOV).

¹⁰⁸ Počty se různí, jsou to však spíše odhady, neboť poslední sčítání lidu, které by mohlo dát přesnější údaje, bylo v roce 1897. Přikláním se spíše k daleko nižšímu počtu české menšiny v Rusku. V: tamtéž.

¹⁰⁹ N. A. CHODOROVÍČ, Odbojové hnutí a československé vojsko v Rusku (1914–1917), Praha 1928, s. 3 (dále jen CHODOROVÍČ).

¹¹⁰ Věnceslav ŠVIHOVSKÝ, Kijev a kijevští Češi, Naše zahraničí, roč. IV., 1923, s. 152–163.

¹¹¹ Pravděpodobně jeden z nejstarších krajanských spolků, který byl založen již roku 1877. Členskou základnu tvořila především inteligence, která se podílela i na činnosti dalších ruských spolků. V nejvyšších kruzích, nevyjímaje šlechtické rodiny, utvářeli členové prvotní povědomí o české národnostní problematice v rámci Rakousko-Uherska. V: Mikuláš POSPÍŠIL, Český spolek v Petrohradě, Naše zahraničí, roč. 1930, s. 21–22.

¹¹² Tento spolek vznikl roku 1907 mimo jiné z důvodu potřeby založení české školy v Kyjevě. Zde výrazně vzrostl počet české menšiny, která pocítila nutnost vzdělávat své potomky v rodném jazyce. V Kyjevě spolek zřídil a vysadil sad pro rekreaci po vzoru parku v Praze (zvaný „Stromovka“). Zakladatelem a prvním předsedou byl Jindřich Jindříšek. V: Aleksandr MURATOV – Dina MURATOVA, Sudby čechov v Rossii, XX vek. Puť od Kieva do Vladivostoka, Praha 2012, s. 20–21 (dále jen MURATOV).

¹¹³ Například v Tiflisu, Baku, Novorossijsku nebo ve Vladivostoku. V: VALÁŠKOVÁ, s. 34

zahraničního odboje v Rusku. Podával důležité informace i do těch nejmenších českých vesnic a burcoval krajanů pro vstup do České družiny, nebo alespoň vyzýval k její finanční podpoře. I Čechoslovani však postihly finanční obtíže a vydávání bylo přerušeno (od konce roku 1914 do jara roku 1916).¹¹⁴ Následně na počátku války vznikl další časopis, hlasatel zahraničního odboje Čechoslovák, vydávaný v Sankt Petěrburgu pod redakcí Bohdana Pavlů. V literatuře je označován jako časopis od počátku představující myšlenkové křídlo petrohradských Čechů.

Krátce po vyhlášení války (na počátku srpna) vypukla v Rusku vlna vlastenecky a slovansky naladěných demonstrací hlásajících porážku germánským národům. Současně probíhaly demonstrace ruských Čechů, s nimiž ruské obyvatelstvo sympatizovalo a jejich provolávání svobody českého národa podporovalo. Demonstrace se konaly v Sankt Petěrburgu, Moskvě, Kyjevě, Varšavě, Rostově na Donu, Oděse a v dalších městech. Výslednými akty demonstrací a jednání kolonií krajanů byly žádosti a memoranda určená ruské vládě vyjadřující loajalitu carovi a ruskému impériu s přáním podílet se na boji proti společnému nepříteli, a to nejlépe formou založení vlastních českých oddílů v rámci ruské armády. V Kyjevě se konala demonstrace pravděpodobně s největším počtem Čechů 9. srpna 1914 (27. července juliánského kalendáře). Uspořádal ji „Český výbor pro pomoc obětem války“, který byl založen ihned na počátku války a měl 16 členů. Důležitou roli v následujících událostech sehrály především tyto osoby: Otakar Červený, František Dědina, Dr. Václav Girska (volyňský Čech), Jindřich Jindříšek, Věnceslav Švihovský (volyňský Čech), Dr. Václav Vondrák (volyňský Čech) a František Zuman. Záhy po vyhlášení formování České družiny vznikla v Kyjevě zvláštní kancelář pro zapisování dobrovolníků. Nábor byl pod dohledem krajanských spolků, avšak celý proces byl úředně svěřen pod správu štábu Kyjevského vojenského okruhu v čele s generálem N. A. Chodorovičem. Ten ve svých vzpomínkách na toto období píše: „(Dne) 14. srpna (1. srpna starého ruského kalendáře, pozn. aut.) 1914 obdržel jsem telegram náčelníka generálního štábu generála Běljajeva č. 3468, jenž mi sděloval, že na žádost českých spolků projektuje se pro nejbližší dobu vytvoření zvláštních českých dobrovolnických vojenských oddílů... Veškerá činnost spojená s nábořem českých dobrovolníků a s jejich dopravou do Kyjeva byla svěřena politickým plnomocníkům v Petrohradě, Moskvě, Kyjevě a Varšavě, kteří měli též býti zodpovědnými za politickou spolehlivost dobrovolníků.“

---

¹¹⁴ Již v prvních číslech Čechoslovani se objevovaly články apelující na předplatitele periodika, aby pravidelně uhrazovali předplatné. Tento předplatitelský problém doprovázel periodika setrvale, jen díky dotování místními českými podnikateli mohla periodika vycházet. Také v: Čechoslovani, ročník 1911, č. 2, s. 2.

Krajanské spolky se mimo jiné aktivity od počátku soustředily i na financování vznikající České družiny. V Kyjevě při spolku Jana A. Komenského za předsednictví Jindřicha Jindříška¹¹⁵ byl založen Fond České družiny. Do něho měli přispívat zejména ti, kdo nevstoupili do České družiny jako dobrovolníci, ale chtěli nějakým způsobem přispět ke zdaru věci. V literatuře a vzpomínkách aktivistů odboje se uvádí, že se ročně vybrala částka v průměru asi 25 000 rublů, ze které se převážně financovala podpora nemocných, invalidů a jejich rodin včetně vydržování lazaretu v Kyjevě.¹¹⁶ Češi z Volyňské gubernie patřili mezi štedré dárcy. Finance darovali jednotlivci, ale i celé vesnice (v roce 1914 Noviny České 577 rublů, Hubín 437 rublů, Zdobice 564 rublů, Kupičov 66 rublů, Slavuta 91 rublů). Velký finanční obnos na Českou družinu věnoval velkostatkář a pivovarník Václav Klich, a to celých 300 tisíc rublů.¹¹⁷ Dalším zdrojem financování odboje byla národní a válečná daň vybíraná jak mezi krajany, tak mezi zajatci. Mimo tyto zdroje se ještě vybíralo na vánoční dary pro vojáky, posílal se věcné dary jako oblečení a přispívalo se na potřeby nemocnic a lazaretů.

Z iniciativy moskevských Čechů, u příležitosti návštěvy cara Mikuláše II. v Moskvě, se uskutečnila tzv. „první deputace u cara“. Účastnili se jí pouze představitelé moskevských spolků (A. Hrabě, S. Koníček a L. Tuček). V rámci deputace byl carovi předán dokument hovořící o osvobození českého národa se zřetelem k jeho právům v historických a národopisných hranicích. Mimo jiné zazněla též prvotní představa budoucího státoprávního uspořádání českých zemí v této formulaci: „Nechť zazáří svobodná a neodvislá koruna svatého Václava v paprscích koruny Romanovců“. Takto byla vyjádřena idea obnovení Českého království a přijetí člena romanovské dynastie na panovnický trůn.¹¹⁸

S narůstající aktivitou center nastala potřeba odbojové hnutí českých kolonií sjednotit. Proto byla svolána přípravná schůzka ruských Čechů do Sankt Petěrburgu, která proběhla ve dnech 28. srpna až 5. září 1914 za účelem sepsání požadavků a vytvoření jednotného memoranda. Do Sankt

---

¹¹⁵ Jindřich Jindříšek (1857–1924) se narodil v Čechách a odešel do Ruska jako obchodní cestující. Následně se vypracoval na významného kyjevského podnikatele, obchodníka s hudebními nástroji. Založil továrnu na gramofonové desky Ekstrafon a v době první světové války dal podnět k vytvoření „České vozovky“, kterou značným kapitálem v počátečním rozvoji financoval. Jeho aktivity jak podnikatelské, tak vlastenecké měly vždy obrovský záběr, mimo jiné byl i ředitelem Československého úvěrního ústavu. V: Václav FIALA, Jindřich Jindříšek. Naše zahraničí, roč. IV. 1924, s. 116–120; MURATOV, s. 80 – 96.

¹¹⁶ Kudela ve své knize uvádí, že se například do 1. února 1915 vybralo 24 482,80 rublů. V: Jaroslav KUDELA, Přehled vývoje čsl. revolučního hnutí na Rusi, Praha 1923, s. 18 (dále jen KUDELA, Přehled).

¹¹⁷ Jaroslav VACULÍK, Dějiny volyňských Čechů II. (1914–1945), Praha 1998, s. 12 (dále jen VACULÍK, II. díl).

¹¹⁸ Popis celé audience dle vzpomínek jednoho z účastníků Antonína Hraběte v: František ZUMAN, Osvobozencká legenda, Praha 1922, s. 74–75.

Petěrburgu postupně přicestovali zástupci kyjevských Čechů – O. Červený, F. Paul a F. Dědina,¹¹⁹ za Moskvu přijeli L. Tuček a S. Koniček. Z Varšavy přijeli J. Ország (jediný zástupce Slováků),¹²⁰ V. Hromádka a J. Hamppl. Domácí petěrbuskou kolonii zastupovali B. Čermák a J. Klecanda. Na programu jednání bylo vytvoření stanov pro společnou organizaci, která bude vytvořena a potvrzena na nejbližším sjezdu. Jako přípravný výbor pro prozatímní organizaci do zvolení svazu byla vytvořena „Rada Čechů v Rusku.“¹²¹ Předsedou rady se stal O. Červený,¹²² místopředsedou F. Paul a tajemníkem F. Dědina. Bylo sestaveno společné memorandum. Zástupci Čechů vykonali několik návštěv u významných zástupců ruské vlády a ministerstev, např. u ministra zahraničí Sazonova, aby představili svůj společný program. To bylo nakonec korunováno další deputací u cara Mikuláše II., později označovanou jako „druhá deputace“. Ze strany carského protokolu bylo stanoveno, aby představitelé ruských Čechů vybrali po jednom zástupci za každou kolonii. V průběhu slyšení v rámci podaného memoranda opět zazněla myšlenka budoucího uspořádání českého státu v čele s Romanovci.¹²³ Některé interpretace zainteresovaných účastníků deputace však budily pochybnosti, zda takovéto smýšlení měli všichni zástupci krajanů a jestli šlo o jednotný většinový názor, což jak se později ukázalo, bylo i předmětem názorových sporů jednotlivých představitelů odboje.¹²⁴

---

¹¹⁹ Původně byl navržen i doktor Václav Vondrák, ale tehdy se pohyboval mimo Kyjev a do Petrohradu nakonec nejel, jelikož na Volyni agitoval mezi Čechy pro vstup do České družiny. Za něj byl delegován inženýr František Paul

¹²⁰ J. M. Országh za Slováky vyjádřil podmínky spolupráce, chtěl, aby ze strany Čechů bylo uznáno právo Slováků zachování jejich řeči v národní škole a taktéž v místním tisku. Za těchto podmínek si přáli, aby Slovensko tvořilo nerozlučnou část Království českého. Jaroslav KUDELA, Petrohradský sjezd a druhé slyšení u cara Nikolaje II., Brno 1935, s. 9 (dále jen KUDELA, Petrohradský sjezd).

¹²¹ Toto setkání vešlo do historie pod názvem „Petrohradský sjezd“. Ve stanovách byly vytyčeny hlavní úkoly jako sjednocení všech Čechů v Rusku, sebrání co nejvíce dobrovolníků do České družiny a shromáždění co nejvíce darů pro oběti války. V: KUDELA, Petrohradský sjezd, s. 15.

¹²² Více o této významné osobnosti v: J. PAVLÍK, Otakar Červený, Praha 2014.

¹²³ K této věci proběhla i další konverzace, která byla zachována v pozůstalosti Otakara Červeného. V: KUDELA, Petrohradský sjezd, s. 12.

¹²⁴ Papoušek ve svém díle o Jiřím Klecandovi, jakožto pravděpodobném tvůrci druhého memoranda podaného při druhé deputaci, popisuje názorové neshody mezi jednotlivými centry z pohledu představy o budoucím státoprávním uspořádání státu Čechů a Slováků. Od počátku například Klecandu vydává za zastávce republikánského zřízení, kdežto monarchistické smýšlení přisuzuje zejména moskevským Čechům. Údajně i opět uvedená věta o příslibu koruny svatého Václava rodině Romanovců byla na poslední chvíli do memoranda moskevskými Čechy proti vůli kyjevských a petrohradských zástupců vsunuta. Aby však nenastal rozkol v jednotě krajanů, bylo memorandum nakonec ponecháno i s rozporuplnou formulací. Kyjevští Češi do těchto sporů zatím pravděpodobně mnoho nezasahovali, neboť měli již jiné starosti, zejména s formováním České družiny a s nábořem dobrovolníků v okolních guberniích, zejména na Volyni. Více Jaroslav PAPOUŠEK, Jiří Klecanda bojovník za věc národa, Praha 1928, s. 37–40.

Na počátku roku 1915 se konal první sjezd a oficiálně vznikl Svaz československých spolků na Rusi. Prvním předsedou se stal představitel petrohradského křídla Bohumil Čermák,¹²⁵ tudíž v čele svazu v podstatě stálo tzv. „petrohradské křídlo“ ruských Čechů.

Ani ženy nezůstaly v československém zahraničním odboji stranou. Především to byly manželky aktivních účastníků odboje. V Kyjevě, kde byla nejpočetnější česká kolonie, založily ženy „Dámský výbor“, v jehož čele stála Marie Červená, manželka předsedy Rady Čechů v Rusku Otakara Červeného. Za zmínku stojí i manželka doktora Václava Vondráka – Sofie Vondráková, sólistka kyjevské opery, nebo její kolegyně harfistka Anna Škvorová. Ženy nakupovaly látky bez nároku na úhradu. Různě po domácnostech nebo v místnostech firmy Laurin a Klement šily spodní prádlo a teplé oblečení pro družiníky či ložní prádlo do nemocnic. Pekly suchary pro raněné vojáky a pečovaly o ně v nemocnicích. A mimo jiné dokončily i prapor České družiny, původně zhotovený moskevskými Českami a kyjevskými ženami doplněný o české symboly. Kromě těchto aktivit byly ženy vyzývány ke vstupu do tehdejšího ruského Červeného kříže. Nejenže tyto „milosrdné sestry“ pečovaly o nemocné v nemocnicích, ale mnohé se přímo pohybovaly na frontovém území v tzv. „letučích“ oddílech, které poskytovaly první pomoc přímo na bojištích v ohrožení vlastních životů. Mezi ženy podobného osudu patřila například i volyňská Češka Marie Dostálová Tret'jaková, která po celou dobu války ošetřovala raněné na několika frontách a po válce absolvovala s legionáři lodí přes půl světa cestu do Československa.¹²⁶

Mezi další osobnosti z řad volyňských Čechů, kteří se významně zapojili do odboje, lze zařadit doktora Václava Girsu. Tehdy pracoval v Kirilovské nemocnici v Kyjevě a patřil mezi uznávané chirurgy.¹²⁷ Ihned na počátku války spolu s doktorem práv Václavem Vondrákem prosadili, aby

---

¹²⁵ Bohumil Čermák se narodil v Plzni v roce 1870 a zemřel náhle v roce 1921 při cestě do Belgie. Čermák vystudoval orientální akademii, která přispěla k jeho velmi dobré jazykové vybavenosti a předurčila jeho zahraniční kariéru. Krátce pracoval jako korespondent ve Škodových závodech v Plzni, posléze pro další firmy v zahraničí, zejména v Nizozemí a Belgii. Do Petrohradu přišel v roce 1903 jako vedoucí úředník pobočky belgické firmy La Habanera zaměřené na výrobu tabákových výrobků, zejména doutníků. V době jeho působnosti se pobočka pozvedla a Čermák se stal jejím ředitelem. Později se dokonce stal poradcem tabákového oddělení na ministerstvu zemědělství v Petrohradě. Je o něm též známo, že ze svých osobních příjmů financoval Svaz čs. spolků na Rusi. V: Jaroslav KUDELA, Bohumil Čermák, předseda Čs. revoluční organizace v Rusku, Brno 1930.

¹²⁶ Marie Dostálová Tret'jaková se narodila v Dubně na Volyni. Již od roku 1914 ošetřovala první raněné Rusy a Čechoslováky v Kyjevě. Více o této ženě ve zvláštní kapitole. V: Národní archiv, fond Svaz Čechů z Volyně, karton č. 103, č. 1159 (dále jen NA, fond Svazu).

¹²⁷ Václav Girsu (1875–1954) se narodil ve Volyňské gubernii. V Praze vystudoval lékařství a od roku 1911 působil v nemocnici v Kyjevě, byl také aktivní v krajských spolecích. Na třetím sjezdu Svazu československých spolků na Rusi se stal jeho předsedou a po příjezdu T. G. Masaryka do Ruska se stal členem Odbočky Čs. národní rady v Rusku a posléze zmocněnec československé vlády v Rusku (na Sibíři, při návratu legií do vlasti). Více o tomto muži ve zvláštní kapitole.

ranění čeští vojáci z jihozápadní fronty po poskytnutí nutné první pomoci byli odesláni právě do výše jmenované nemocnice, kde se o ně postaral převážně český personál. Následné nutné doléčení nabízeli Češi v českých vesnicích Volyňské gubernie, kde se zřizovaly i lazarety.¹²⁸

Záhy po vypuknutí válečného konfliktu, v důsledku prvních bojových střetnutí, se začala řešit zajatecká otázka. Obzvláště v okolí Kyjeva, kudy procházely proudy slovanských zajatců. Z frontového linie Jihozápadního kraje mířily do blízkého zajateckého tábora v Dárnici stovky a tisíce zajatců. V této záležitosti se angažovali zejména kyjevští Češi, respektive kyjevské spolky. Snaha o řešení katastrofální situace zajatců v táborech ze strany krajanských spolků od počátku narážela na nepochopení ruských vojenských i civilních úřadů. Tak stejně snaha o možnost uplatnění zajatců v nově tvořící se České družině. Bylo zapotřebí velké trpělivosti Čechů při vysvětlování, proč slovanští zajatci mohou být pro Rusko užiteční. V tomto případě běželo o jistou předvídatost situace, kdy někteří Češi pochopili, že tehdejší zajatci mohou být budoucí vojáci nově se tvořícího českého vojska.

Doktor Václav Vondrák byl mluvčím a zásadní postavou řešící výše uvedenou náborovou a zajateckou problematiku. Jako právník a zemský poslanec dokázal houževnatě prosazovat své vize a věděl na jaká místa a osobnosti se obracet. Ovšem jednání a jejich výsledky se neúměrně dlouho táhly vzhledem k tradiční zkosnatělé carské byrokracii. Zástupci českých spolků navštěvovali zajatecké tábory, upozorňovali odpovědné úřady na nelidskost poměrů v táborech, vytvářeli tlak na zřízení administrativního pořádku, zajištění lékařské péče atd. Navíc zasílali do táborů české knihy a časopisy. Až v prosinci roku 1915 se podařilo doktoru Vondrákovi dosáhnout oficiální změny, kdy štáb Kyjevského vojenského okruhu nechal zřídit „Zvláštní komisi pro ochranu a rozřídění zajatých Slovanů v obvodu Kyjevského vojenského okruhu“. Tato komise však měla působnost jen v okolí Kyjeva, zajatci ze vzdálených táborů mohli jen doufat v podobnou změnu.¹²⁹

3.1. Česká družina a volyňští Češi

Nadšením a houževnatostí, které ruští Češi projevíli na počátku války, si získali jak u ruské veřejnosti, tak na oficiálních místech velké sympatie. Československý zahraniční odboj využil živelného nástupu a počáteční euforie, která zavládla v červenci a srpnu roku 1914 v Rusku a

---

¹²⁸ Například podobný lazaret zřídil ve svém pivovare v Olšance velkostatkář Václav Klich, významný český mecenáš. Mimo jiné také jeho dva synové dobrovolně vstoupili do České družiny. Celkově se z rodiny Klichů stalo starodružiníky minimálně sedm mužů. Podrobněji viz dále. V: VACULÍK, II. díl, s. 12; také v: NA, fond Svazu, karta č. 103.

¹²⁹ Více v Jan JAROLÍMEK, Dárnica – Kijev (prvých deset tisíc), Praha 1926, s. 15–19. Dále k této problematice v kapitole o Václavu Vondrákovi a zajatecké otázce.

zajistil povolení pro vznik České družiny. Ještě před oficiálním formováním se začali sjíždět do Kyjeva první dobrovolníci z různých částí Ruska. První odhady ruských vojenských kruhů byly brzy překonány. Celkově se do České družiny přihlásilo asi 770 dobrovolníků. Počty přísahajících se v různých pramenech a literatuře řádově v desítkách liší, ale vždy se pohybují mezi čísly 770–800 osob.¹³⁰ Z tohoto počtu bylo nejméně 244 dobrovolníků volyňských Čechů.¹³¹ Další dobrovolníci byli ruští Češi z Oděsy, Sankt Petěrburgu, Jekatěrinodaru a Charkova. Část dobrovolníků byli zaměstnanci českých firem, které měly v Rusku své zastoupení (např. Laurin a Klement), učitelé či sokolští cvičitelé.

První „dobrovolci“, nebo také „starodružiníci“, slavnostně přísahali dne 28. září 1914 podle starého juliánského kalendáře (užívaného v Rusku do roku 1918) na Sofijevském náměstí v Kyjevě. Slavnostní řeč zde jménem Čechů a Slováků na Rusi pronesl doktor Václav Vondrák:

„Bratři! Velký historický pro nás nastal moment. Uskutečnila se dávná naše touha. V naší družině vidíme české vojsko, jdoucí do boje proti odvěkému nepříteli českého národa – Rakousko-Uhersku. Pravda, není nás mnoho, ale vždyť i síla naše není v množství... Vy budete těmi anděly, kteří přinesou tolik trpěvšímu českému národu dlouho očekávanou zvěst o tom, že má právo konečně samostatně si zaříditi svůj osud bez cizího poručnictví... Veliký cíl, kvůli kterému jdete do boje, vyžaduje velikého činu. Vy jste skutečně družina vítězství nebo smrti! To není fráze, nýbrž opravdová, drsná zkušenost... Vy musíte zvítězit nebo zemřít!“¹³²

Řečník vystihl velmi reálnou skutečnost, kdy možností byla skutečně buď smrt v boji, nebo vítězství. Družiníci pokud se dostali do zajetí a zjistilo se, že jsou národností Češi, byli odsouzeni k trestu smrti za vlastizradu. To stejné by se stalo, kdyby válku vyhrálo Německo a Rakousko – Uhersko.

Jedni z prvních dobrovolníků z Volyně byli i synové již jmenovaného velkostatkáře Václava Klichy. Patřili mezi nejmladší dobrovolníky České družiny vůbec: Jaroslav Klich v době zápisu

---

¹³⁰ Počty prvních příslušníků České družiny, kteří přísahali 28. září 1914 se různí – od 740 do 800. Například počet 800 se uvádí v: E. E. LAUSEGER, Pod slavnými prapory starodružiníků, Praha 1927, s. 11 (dále jen LAUSEGER); počet 788 se uvádí v: Vojtěch PRÁŠEK, Česká Družina, Praha 1934, s. 117 (dále jen PRÁŠEK).

¹³¹ Jmenný seznam 244 příslušníků České družiny z řad volyňských Čechů v: HOFMAN, Odboj, s. 23–58. Počet však nemusí být konečný, v seznamu chybí například legionář Karel Holý, který se narodil v Borovici (okres Ostrog), ale žil v Kvasilově. V databázi VHU-VÚA je jeho rodiště uvedeno Borovice (okres Polsko). Někdy mohla být místa narození špatně přepsána, nebo záměrně mylně uvedena. V: <http://www.vuapraha.cz/soldier/18867633>.

¹³² Antonín S. KALINA, O dějinách československé revoluce 1914–1918 (vydáno vlastním nákladem), Lakewood, Ohio USA 1982, část E – 1.

neměl ještě 16 let.¹³³ Jeho bratr Otakar¹³⁴ byl starší o dva roky a svůj vstup do České družiny ve svých vzpomínkách popsal takto: „Dne 24. srpna 1914 přijel jsem do Kyjeva zapsat se do České družiny, o které jsme se dočetli na Volyni z Čechoslovana... Za několik dní přijeli též bratrance Václav (též Vasil, pozn. aut.) Klich a Nejedlý, z nichž první za měsíc zemřel na tyfus v Kyjevě (první oběť České družiny, pozn. aut.). Druhý byl zabit pod Zborovem. (Dne) 1. září se přihlásil do Družiny rodný bratr Jaroslav Klich... Asi 15. září přijel ještě jeden bratranec Michal Klich z Jalty (Krymu)... Bydleli jsme v Michajlovském monastyru. Cvičit jsme chodili na Vladimírskou Horu, pak na Lukijanovské Pole. Vždy s českými písněmi, červeno-bílými pentličkami na čepicích, a Kyjeváci nás měli rádi...“¹³⁵ Život Otakara Klicha byl velmi pestrý, patřil mezi volyňské Čechy - legionáře, kteří se po ukončení první světové války rozhodli odejít do Československa. V Kyjevě studoval na reálce a poté pokračoval na vysoké škole technické jako strojní inženýr. Ve druhém ročníku jej zastihlo vypuknutí války. Do České družiny byl přijat mezi prvními dobrovolníky 26. srpna 1914. Ve svých vzpomínkách Otakar Klich vylíčil odjezd na frontu 9. října a další přesuny na pozice, kde konaly činnost rozvědky. Po celou dobu války tvořili nerozlučnou partu Otakar, Jaroslav a bratranec Michael Klich (z Jalty) a Václav Kašpar.¹³⁶ Bojovali na západní a jihozápadní frontě, v Haliči, Karpatech, Pinských bažinách v Bělorusku.

Otakar Klich v bojích získal svatojiřský kříž a následně mu bylo nabídnuto jít do dělostřelecké akademie v Moskvě. Údajně mu při slavnostním vyřazení důstojníků akademie jako jedinému Čechovi podal ruku car Mikuláš II. a řekl „maladec“. Poté byl několik měsíců u 48. dělostřelecké brigády a následně požádal o přiřazení zpět k čsl. plukům. Ve svých vzpomínkách uvedl, že to už začala bolševická agitace a chaos v armádě, nechodila pošta a v Rumunsku, kde sloužil, byla jejich jednotka takřka odříznuta od světa. Otakar následně požádal o demobilizaci a nemocný se vrátil domů po Vánocích roku 1917.¹³⁷ Po podepsání brestlitevského míru v březnu 1918 obsadila západní Ukrajinu německá vojska doprovázená rakouskými „tajnými“. Ti hledali předem vytipované „zrádce“ monarchie, což byla většina ruských Čechů. I Otakar Klich musel zničit všechny české doklady a mít u sebe jen takové, které prokazovaly ruskou příslušnost. V Kyjevě chtěl pokračovat ve studiu, ale to se stalo po obsazení města bolševiky nereálným. K tomu začalo vyhledávání nepřátel nového režimu, mezi něž patřil Otakar Klich i celá jeho bohatá

---

¹³³ Jaroslav Klich, narozen 13. října 1898 v Polonnoje, domovská obec Olšanka, zařazen do legií 1. září 1914. Po příjezdu do Československa byl voják v záloze. V roce 1924 byl presentován k činné službě a o rok později přidělen

¹³⁴ Otakar Klich, narozen 10. května 1896 v Polonnoje, byl zařazen do legií 26. srpna 1914. V: VUA–VHU, sbírka legionářské spisy, kmenový list Otakara Klicha.

¹³⁵ Otakar KLICH, Moje činnost v „České Družině“, v: LAUSEGER, s. 24–34.

¹³⁶ Rodinná kronika Klichů a Poláků, s. 61.

¹³⁷ V elektronické databázi VHA je uvedeno konec v legiích 1. března 1918

velkostatkářská rodina. Se svým mladším bratrem Jaroslavem se rozhodli utéct do nově vzniklého Československa. Podařilo se jim to 25. prosince 1918 zvláštním vypraveným vlakem.¹³⁸

V Československu byl Otakar přidělen ke 4. dělostřeleckému pluku v Josefově a povýšen na nadporučíka v záloze. Byl vyznamenán Čs. válečným křížem, revoluční medailí a spojeneckou medailí. Neměl finance na studia, a tak nastoupil do zaměstnání. Nejprve byl korektorem v časopisu, poté tlumočnickem a posléze úředníkem. Ihned po příjezdu se stal aktivním členem pražského Sokola, přičemž jeho členem byl již od roku 1912, kdy do něho v Kyjevě vstoupil. V sokolském hnutí zastával několik funkcí, byl župní místonáčelník, vedl branný výbor, byl náčelník Pražské-Scheinerovy župy nebo náčelník ruského Sokola v Praze. Po obsazení Československa německou armádou aktivně pracoval v odbojovém hnutí. Když byl v roce 1941 Sokol rozpuštěn, byla ustavena sokolská revoluční rada sestávající ze čtyř členů, z nichž jedním byl i Otakar Klich. Postupně byli ostatní členové zatčeni a popraveni, Otakar Klich zůstal pod krycím jménem „Podlipný“ jedinou spojkou mezi sokolstvem a vojskem v Čechách. Kromě odbojové činnosti se snažil zachránit sokolský majetek a prováděl ilegální převody peněz. Z těchto peněz se pak podporovaly rodiny perzekuovaných.

V říjnu 1941 byl zatčen gestapem a převezen nejprve do Terezína a posléze do Osvětimi. Podle svědectví spoluvězňů statečně snášel všechny útrapy a do posledního dne povzbuzoval klesající na duchu. Například když musel stát téměř nahý za třeskutého mrazu několik hodin venku, usmíval se na kolemjdoucí a říkal: „My to vydržíme. Tu radost, abychom umřeli jim neuděláme.“ Otakar Klich nevydržel a na následky týrání nacistů zemřel dne 18. dubna 1942.

V České družině měla své důležité zastoupení i vojenská hudba. Češi měli v Rusku totiž dlouholetou tradici výborných muzikantů: „Hudební oddíl začal se tvořit po příchodu prvních dobrovolníků. Téměř z každého nového většího transportu, zvláště z těch, které přicházely z Volyně, přibývaly hudebnímu oddílu nové síly.“¹³⁹ Posléze byl vytvořen samostatný hudební útvar čítající 24 mužů (potvrzen až 30. října juliánského kalendáře). Hudba od počátku splnila svůj úkol a v den svěcení praporu a přísahy družiníků 28. září 1914 hrála pod taktovkou kapelníka Karla Doležala z Dorohostají na Volyni.¹⁴⁰

---

¹³⁸ Otakar KLICH, *Moje činnost v „České Družině“*, v: LAUSEGER, s. 32–34.

¹³⁹ PRÁŠEK, s. 24.

¹⁴⁰ Karel Doležal, narozen 18. října 1879 v Dorohostajích, bydliště Dorohostaje – Luthardovka. Do České družiny byl přijat 24. září 1914, legie opustil 15. března 1918. Zařazen jako starší hudebník, šikovatel. Naposledy byl veden u 3. střeleckého pluku, při ústupu z Ukrajiny se stal nezvěstným. V: <http://www.vuapraha.cz/soldier/18851684>

Celkově sloužilo v československých legiích necelých 1 600 volyňských Čechů.¹⁴¹ Většina byla podle mobilizačního zákona povolána do ruské armády. První dobrovolníci vstoupili do České družiny při jejím vzniku. Další mohli požádat o převelení, ale to byl mnohdy složitý proces. V říjnu 1915 bylo oficiálně povoleno, aby muži hlásící se k české národnosti přestoupili do českých jednotek. I nadále se mohli hlásit mladí muži, kteří dosáhli mobilizačního věku. Po podepsání breštlitevského míru, kdy fakticky pro Rusko válka skončila vyjednáváním příměří, si většina volyňských Čechů, ruských občanů, zvolila návrat domů na Volyň. Jen asi šedesát mužů se rozhodlo pro odjezd do Československa s československými legiemi.

Jedním z těch, kteří zvolili odjezd do Československa, byl Jan Novák z Rovna.¹⁴² Jako osmnáctiletý nastoupil 4. října 1915 u české roty k 26. záložnímu praporu. V květnu 1916 byl převeden do 2. střeleckého pluku a v listopadu téhož roku byl povýšen na desátníka. Jak je uvedeno v jeho spisu účastnil se rozvědek v Pinských blatech a na Stochodě, bojů legionářů při odchodu z Ukrajiny, bojů o kyjevský most (2. března 1918) a vystoupil v boji proti bolševickým vojskům u Čeljabinska. V září 1919 byl odeslán jako velitel ochrany vlaku generála M. Janina do Omska. Následně byl v průběhu března a dubna 1920 evakuován do Československa. V bojích získal medaili sv. Jiří 3. a 4. stupně a svatojiřský kříž 4. stupně. Po válce zůstal v československé armádě jako důstojník z povolání.¹⁴³

Další z mladých svobodných mužů z Volyně, který se rozhodl pro pokračování s legiemi a pro odjezd do Československa, byl Jan Houdek narozený v Hulči České v roce 1893. Vstoupil do České družiny na konci srpna 1914, účastnil se veškerých bojů a v bitvě u Zborova byl těžce raněn. Průstřel plic a nohou léčil v nemocnici v Polonném. Poté se vrátil do legií a odjel s nimi do Československa. Rozhodl se pro službu v armádě, kde zastával funkci štábního rotmistra u hradní stráže na Pražském hradě, která mimo jiné vykonávala funkci „ochranky“ prezidenta republiky T. G. Masaryka.

---

¹⁴¹ HOFMAN, Odboj, s. 23.

¹⁴² Jan Novák se narodil 14. (27.) ledna 1897 v Rovně. V: VUA – VHÚ, sbírka legionářské spisy, Jan Novák.

¹⁴³ Jan Novák se po druhé světové válce stal velitelem zemského velitelství Státní bezpečnosti v Ostravě. Vzhledem k následujícím událostem se jako bývalý legionář rozhodl v roce 1949 odejít do exilu a usadil se v Austrálii. Stal se čestným předsedou zahraniční sekce Československé obce legionářské pro oblast jižního Pacifiku. V roce 1991 po znovuoobnovení Sdružení Čechů z Volyně se jako jeden z prvních přihlásil za člena. Byl nositelem mnoha vyznamenání, od prezidenta ČR obdržel medaili „Za Hrdinství“ a od britské královny získal vysoké britské vyznamenání Member of the Most Excellent Order the British Empire. V: VUA – VHÚ, sbírka legionářské spisy, Jan Novák; dále v: HOFMAN, Odboj, s. 59.

Pro odjezd do Československa se taktéž rozhodl Jan Martínek, který se narodil v Novosilkách (u Rovna) v roce 1890. Do legií se přihlásil v červenci roku 1917, ale přijat byl až v lednu 1918. Byl přidělen k prvnímu dělostřeleckému pluku. Po příjezdu do ČSR již v hodnosti kapitána dělostřelectva přešel do služeb ministerstva zahraničí. Ze spisů ve Vojenském historickém archivu je v posledním záznamu uvedeno, že se stal tajemníkem na čs. konzulátě v Lublani.¹⁴⁴

Většina Čechů z Volyně se na počátku roku 1918, po podepsání míru Ruska s Německem a Rakousko-Uherskem, vrátila domů. Již od poloviny roku 1917 se ruská armáda rozpadala pod vlivem libivých bolševických hesel („Mír za každou cenu“ a „Půdu všem“). Volyně se zmítala v totálním chaosu válčících stran včetně nadcházející občanské války. Muži, kteří měli na Volyni své rodiny, se toužili co nejdříve vrátit domů a ochránit své blízké. Bylo nutné po válečných událostech obnovit hospodářství, většinou poničená procházející frontou. Ti, kteří se rozhodli setrvat v armádě a následovat osud legionářů až do Vladivostoku a poté do Československa, byli většinou mladí svobodní muži, kteří zvolili nový život ve staré vlasti. Tuto možnost si vybrali i ti, kterým hrozila perzekuce nastupujícího bolševického režimu. Ten, kdo byl spojen s československými legiemi v Rusku, byl za to také bolševiky dříve či později potrestán.

Z Vladivostoku bylo vypraveno 36 lodních transportů. Celkem bylo přesunuto zhruba 65 000 osob včetně civilistů. Volynští Češi, kteří přijeli do Československa s legiemi, z velké části zůstali sloužit v československé armádě.

Níže uvedený úryvek z článku v časopise „Naše zahraničí“ svědčí o tom, jak byl vnímán zahraniční odboj v Rusku po vzniku samostatného Československa. Ve svém závěru článek hodnotí aktivity československé „větve“ v Rusku takto: „Ze středu ruských krajanů našich vyšel pevný program našeho boje o samostatnost. Čím vyšší jsou cíle, za nimiž se nesly ony boje, tím větší jest zajisté naše vděčnost k těm, kteří první pozvedli český prapor a vzali na ramena pušky k jeho obraně. ... Oni (myšleno ruští Češi, pozn. aut.) založili prvé české vojsko, oni první informovali rozhodující činitele ruské vlády o tužbách po naší samostatnosti, oni živili celé naše hnutí v jeho prvých začátcích. Ruský Čech byl dobrý lodivoda, znal všechna úskalí, na která by nezkušený lodník, neznalý proudů, mohl narazit. Za těchto okolností dostali jsme se o hodně ku předu ke konečnému cíli.“¹⁴⁵ Názor prezentovaný v citovaném úryvku však nezastupoval většinové mínění československé prvorepublikové společnosti. Několik osobností počáteční fáze

---

¹⁴⁴ V: VUA – VHÚ, sbírka legionářské spisy, Jan Martínek.

¹⁴⁵ Jaroslav RAK, Československá větev na Rusi, Naše zahraničí, roč. 1920, s. 13.

prvního odboje, především z řad ruských Čechů, po návratu do nově vzniklé republiky nedošlo žádného uznání.¹⁴⁶

3.2. Významné osobnosti prvního zahraničního odboje z řad volyňských Čechů a jejich návrat do Československa

3.2.1. Zapomenutý vlastenec doktor Václav Vondrák a zajatecká otázka

Václav Vondrák se narodil 6. února 1880 v rodině českého zemědělce ve vesnici Semiduby,¹⁴⁷ kde jeho otec Josef koupil statek a oženil se s Annou Menclovou. Poté se Vondrákovi přestěhovali do Zdobunova a následně do Černigova, kde Josef Vondrák se svým bratrem založili Slovanský pivovar bratří Vondráků. V tomto městě Václav Vondrák vystudoval gymnázium. Pokračoval pak v Kyjevě, kde studoval práva a současně i hudební konzervatoř. Bydlel tu u českého podnikatele Jindřicha Jindříška, jehož prostřednictvím se dostal do intelektuálního centra zdejší české menšiny.¹⁴⁸ Jindříšek se mimo další aktivity rozhodl stmelit mladou českou komunitu v Kyjevě a ve svém domě pořádal schůzky mládeže z různých společenských vrstev. Konala se tak odpoledne doprovázené hudbou, tančilo se a zpívalo, podnikaly se různé zábavné pořady. Tyto akce se těšily velké oblibě a díky těmto aktivitám se Vondrák seznámil s kyjevskou českou mládeží.

Václav Vondrák vstoupil do kyjevského Sokola a účastnil se sokolských sletů v Praze v letech 1907 a 1912. V jednotě Sokola byl postupně zapisovatelem, místostarostou a následně se stal jeho starostou. Od roku 1906 byl vydavatelem a současně redaktorem prvního rusko-českého časopisu „Ruský Čech“ na území Ruska. „Ruským Čechem“ chtěl Vondrák pozvednout upadající národní uvědomění Čechů v Rusku mimo jiné i poukazováním na špatný stav českého školství. Tento časopis se po celou dobu potýkal s finančními potížemi, protože mu chyběl dostatek odběratelů, a tak Vondrák jeho tisk po celou dobu dotoval. V roce 1908 byl Vondrák zvolen poslancem zemského sněmu za Volyňskou gubernii. Sňatkem s dcerou předsedy guberniální zemské správy Sofií Ješčenkovou, která byla sólistkou kyjevské opery, se stal hmotně naprosto nezávislým.¹⁴⁹ Společně pak žili v domě č. 34 na Vladimířské ulici.

---

¹⁴⁶ V následující kapitole o Václavu Vondrákovi je popsán jeden z osudů protagonistů počáteční vlny odboje.

Podobný osud čekal i velkopodnikatele Jindřicha Jindříška, více o Jindřichu Jindříškovi v: MURATOV, s. 11 – 47.

¹⁴⁷ Vondrák contra Masaryk, knižnice Bohemia svazek 1. (tiskem vlastním), Köln/R. 1958, s. 3.

¹⁴⁸ Jaroslav VACULÍK, Václav Vondrák – český Cavour?, v: Slovanský přehled, r. 1/98, Praha 1998, s. 105.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 107.

Kromě společenské angažovanosti byl Vondrák vlastníkem hotelu Praha v Kyjevě. Původně měla budova pouze dvě patra a Vondrák ji přestavěl na pětipatrovou.¹⁵⁰ Zde vytvořil české reprezentativní centrum. Před první světovou válkou byl hotel Praha jedním z největších a poměrně luxusních hotelů v Kyjevě. Byl moderně zařízen, měl sto pokojů, velké sály, herny, restaurace, vinárnu a pivnici. Pod střechou byl velký taneční sál, odkud byla krásná vyhlídka na celé město. Hotel Praha byl od srpnových dnů roku 1914 místem, kam přicházeli hlásící se dobrovolníci do České družiny z celého Ruska. Zdejší prostory poskytly zázemí pro organizační kancelář, v níž v prvních týdnech našli dobrovolníci stravu a ubytování. V době, kdy se počet dobrovolníků zvyšoval a kapacita hotelu přestala stačit, byly dojednány rozlehlější prostory v Michajlovském klášteře, ovšem už ne tak útulné jako v hotelu. V hotelu byly uskutečněny mnohé významné schůzky a rozhodnutí, která se pak zapsala do historie prvního zahraničního odboje.¹⁵¹ V hotelu sídlila redakce časopisu „Ruský Čech“ a následně v dalším domě (vedle domu Vondrákových) byla umístěna i Slovanská tiskárna.

Vondrák byl již v předválečném období významnou osobností města Kyjeva a svůj vliv a energii se rozhodl věnovat čs. zahraničnímu odboji na území Ruska. Od počátku byl členem kyjevského Českého výboru pro pomoc obětem války, osobně navštěvoval české vesnice ve Volyňské gubernii a vyzýval ke vstupu do České družiny. Taktéž oslovoval volyňské vesnice pro darování příspěvků na Fond České družiny.

Velmi brzy se začal zabírat také zajateckou problematikou, jež byla nejpalčivější v období prvních válečných let 1914–1916. Postupně se dostalo do zajetí asi 250 tisíc českých a slovenských příslušníků rakouské armády.¹⁵² Jejich životní podmínky byly ve většině případů na pokraji udržitelnosti života, a tak tlak na řešení této situace odpovídal aktivitě jednání zástupců čs. spolků na Rusi. Otázka postavení zajatců a jejich možný vstup do nově se tvořící české vojenské jednotky byla složitější, než by se mohlo jevit. Obecně legální přechod zajatců do „protivníkových – nepřátelských“ vojenských útvarů nemělo dosud ve válečné historii precedens.

Na jaře 1915 se konal první sjezd Svazu československých spolků na Rusi, do jehož čela byl zvolen Bohumil Čermák. Významnou funkci v tomto uskupení zastával doktor Václav Vondrák, který od počátku jeho existence pracoval jako předseda vojenské komise, která měla za úkol především

---

¹⁵⁰ Alexandr MURATOV – Dina MURATOVA, *Osudy Čechů v Rusku, 19.–20. století. Cesta z Kyjeva do Vladivostoku*, Praha 2017, s. 136 (dále jen MURATOV, *Osudy*).

¹⁵¹ V době války jako „zběhlý“ zajatec zde pracoval jako recepční pozdější známý český herec Zdeněk Štěpánek. Byl tu také při svém příjezdu z Francie ubytován Milan R. Štefánik. Více v: MURATOV, *Osudy*, s. 245–246.

¹⁵² S. N. BAZANOV, *Iz istorii sozdanija vojnskich formirovanij dlja russkoj armii iz vojenoplennyh-slavjan v pervuju miroviju vojnu*, s. 43, v: S. S. SMETANOVA i kol., *Invalidy pervoj mirovoj vojny*, Moskva 2013

organizaci a hmotné zajištění České družiny. Do kompetence komise spadalo i doplňování jejího stavu. A proto bylo zcela legitimní, když právě Vondrák jevil zájem o budoucí nábor vojáků právě z řad zajatců. Jeho aktivita v této problematice byla neskonalá. Po jeho boku také velmi aktivně působil Luis Tuček, tehdejší zástupce firmy Laurin a Klement v Rusku, a Zdeněk Rejman. Doktor Vondrák, profesí právník, měl k vykonávání této funkce dobré předpoklady, ať už z pohledu znalosti práva, tak ze strany pracovních zkušeností s carským právním systémem. Navíc jako zemský poslanec měl mnohde dveře otevřené.

Vondrák věnoval zajatecké otázce značnou energii, což dokazuje i objemné množství dokumentů. Vondrák pochopil, že je nutné udělat nejprve osvětu, tedy prezentovat ruským politickým, správním a vojenským zástupcům historii českého národa, a vysvětlit důvod, proč chtějí Češi bojovat po boku ruské armády proti Německu a Rakousko-Uhersku. To se dělo prostřednictvím publikování v tisku, přednáškami a osobními interpelacemi u vysoce postavených představitelů ruské správy.

Výsledek prvních jednání pro získání povolení náboru zajatců se dostavil již na konci roku 1914. Bylo vydáno nařízení, které stanovilo, že zajatec musí neprodleně po zajetí projevit souhlas se vstupem do České družiny a pozdější jeho žádosti o přestup už nebude vyhověno. Ještě v době, kdy bylo přistoupeno k tomuto přechodnému povolení vstupu zajatců z řad Čechů a Slováků do družiny, byl zaslán na ředitelství diplomatické kanceláře hlavního stanu další dokument rozvíjející problematiku rozšíření českého vojska, což souviselo s povolením přechodu zajatců do České družiny, a žádající povolení deputace (nebo také slyšení) u velkoknížete Nikolaje Nikolajeviče. Vondrák tehdy předpokládal rozšíření České družiny do počtu 15–20 tisíc mužů z řad zajatců a žádal o prozkoumání možnosti deputace.¹⁵³ Přechod zajatců do družiny na konci roku 1914 a na počátku roku 1915 skutečně proběhl, ale ne s takovými výsledky, jak se předpokládalo. Z tisíců slovanských zajatců se přihlásilo během prosince 412 dobrovolníků, ale nakonec jich 259 setrvalo. Přísahu pak 31. ledna 1915 slavnostně skládalo 231 „novodružiníků“ (28 jich ale nakonec odešlo skládat přísahu, takže odešli zpět do zajateckého tábora). To ukazovalo realitu, že hromadné a nadšené přestupování z „jedné strany“ fronty na „druhou“ se nesetkalo s tak velkým ohlasem. Hruzy války měli zajatci čerstvě v paměti a na rozdíl od starodružiníků nepřicházeli do armády

---

¹⁵³ Do setkání s velkoknížetem vkládali Češi velké naděje, neboť byli přesvědčeni o jeho slovanském smýšlení. Byl znám podporou vstupu neruských národností do armády. Na žádost bylo odpovězeno, že v současnosti možnost vstupu všech Čechů do armády existuje, takže přijetí jakékoliv deputace řešící vstup zajatců je zatím předčasné. V: Jaroslav PAPOUŠEK, *Carské Rusko a naše osvobození*, Praha 1927, s. 59–61 (dále jen PAPOUŠEK).

z klidného vlastenecky prodchnutého prostředí v Rusku, což Češi dosud žijící v Rakousku a následně v rakouské armádě neměli šanci v žádném případě pocítit.¹⁵⁴

Václav Vondrák jako neúnavný řečník přednesl velký projev při slavnostní přísaze České družiny 28. září 1914 v Kyjevě (část je uvedena v předcházející kapitole). Bylo nutné ruskou společnost neustále seznamovat s ideou Čechů o vytvoření samostatného státu a toho si byl doktor Vondrák vědom. Jeho další známá řeč byla pronesena ve Státní dumě v prosinci 1915 a zakládala se na historických faktech z dějin českého národa žijícího po staletí pod Rakousko-Uherskou nadvládou. Vondrák přesvědčoval poslance o slovanském citění českých zajatců, se kterými by se nemělo zacházet jako s nepřáteli. Dokazoval, že mnoho z nich již dobrovolně přešlo do zajetí: „... Nezdá se vám vzácní pánové, že vůči Čechům, vašim nejvěrnějším a nejoddanějším spojencům, děje se strašná bezpříkladná krivda? Jak jsem pravil, na frontě máme pluk (měli bychom dávno korpus, kdybychom dostali povolení), za frontou máme najisto desítky tisíců našinců na pracích, a za celou tu dobu nebylo ani jednoho případu zrady... uplatnilo se již přes 10 000 Čechů a Slováků! Jak bych nebyl hrdý, že nejzodpovědnější součástky strojů na výrobu dynamitu a jejich montáže nalézají se v rukou našich zajatců pracujících na závodě Křivánkově v Kyjevě, že i celá Šostenská prachárna jest obsloužena Čechy.“¹⁵⁵

To vše svědčilo o tom, jak se v Kyjevě a jeho okolí dařilo Svazu čs. spolků a celkově krajanům dostat slovanské zajatce ze zajateckých táborů na práce, kde byly životní podmínky lepší. Ukázala se očividná spolupráce s velitelem vojenského okruhu generálem Chodorovičem, který byl Vondrákovi vždy velmi nakloněn a snažil se mu vycházet vstříc. Nelze však říci, že by podobná spolupráce fungovala v jiných částech Ruska.

Důkazem spolupráce s velitelem vojenského okruhu Chodorovičem byl i vznik „*Zvláštní komise pro ochranu a roztrídění zajatých Slovanů*“ (dále jen Zvláštní komise) při štábu kyjevského vojenského okruhu v prosinci 1915. Vznik komise poukazoval na absenci či neřešení situace zajatců ruskými úřady, jak bylo ustanoveno mezinárodním právem. Kyjev byl prvním koncentračním bodem, kam byla soustředěna většina zajatců. Poté zajatci putovali přes železniční uzel v Penze dál na východ. Vojenská komise při Svazu čs. spolků na Rusi za předsednictví Vondráka sledovala celou situaci českých zajatců. Cílem byla nejen snaha pomoci strádajícím

---

¹⁵⁴ Rozhodnutí o přijímání českých zajatců do České družiny, a to hned po přechodu do zajetí, bylo uveřejněno v rozkaze č. 116 dne 21. (8.) prosince 1914. Na této pouze namátkové statistice lze vidět, jak ochota a nadšení zajatců fungovala ve skutečnosti, přičemž euforii boje proti Rakousku-Uhersku viditelně nesdílel každý. V: PRÁŠEK, s. 47–49.

¹⁵⁵ JAROLÍMEK, s. 9–11.

krajanům, ale hlavně myšlenka: „... připravit massy zajatých Čechů a Slováků k tomu, aby staly se později schopnými pro účel našeho odboje – a to buď dobrovolným vstupem do České Družiny – nebo zatím aspoň použitím pro práci v podnicích pracujících pro válečné potřeby Ruska.“¹⁵⁶

Předsedou Zvláštní komise byl jmenován ruský generál I. P. Pismenský. Členy byli především kyjevští Češi, a to Václav Vondrák, p. Heřman a p. Novotný. Každý člen měl právo navštěvovat zajatecké tábory a podniky v kyjevském okruhu za účelem kontroly životních a pracovních podmínek zajatců. O výsledcích kontroly sepsali členové komise protokol, který se pak předkládal štábu okruhu. Účinek na sebe nenechal dlouho čekat, v podstatě už samotná existence komise vrhla na zajaté Slováky zcela jiné světlo a zájem o ně i v očích řadových Rusů okamžitě vzrostl. Mezi zajatci se zpráva o existenci komise brzy rozšířila. Komise svoji činnost postupně rozšiřovala například o pravomoc vystavovat legitimace pro zajaté Čechy a Slováky, která je opravňovala svobodně se pohybovat a bydlet v soukromí. V tom se odrážela značná míra důvěry v komisi, ale někteří zajatci této vymoženosti legitimací zneužili a zmizeli v nenávratnu. Jak uvedli členové Svazu československých spolků na Rusi a Zvláštní komise, naštěstí nikdy velitel štábu nekonal kontroly, zda skutečně fyzický stav zajatců odpovídá seznamu. Komise financovala z vlastních prostředků veškeré aktivity spojené s administrativou a chodem kanceláře, cestováním apod.

Dalším krokem v řešení zajatecké otázky bylo přijetí „pravidel o použití zajatců“ na práce v soukromých průmyslových podnicích, které opět vypracoval Václav Vondrák. Stalo se tak v dubnu roku 1916. Základní myšlenkou pravidel bylo poskytnutí platu ve stejné výši zajatci i zaměstnanci. Zaměstnavatel byl povinen dohlížet na správné zacházení se zajatci, na což opět dohlížela výše uvedená komise. Za nedodržení pravidel byla stanovena poměrně vysoká pokuta a odebrání zajatců. V Kyjevě a okolí už bylo zaměstnáno kolem 20 000 slovanských zajatců. Komise však měla mnoho práce i po uskutečnění první revoluce v Rusku na jaře roku 1917, kdy se špatné poměry v táborech neměnily, nebo se ještě vystupňovaly k horšímu stavu.

O netradiční postup při umístění českých zajatců se pokusil doktor Vondrák na konci března roku 1915, když dobrovolně přešel do zajetí 28. pražský pluk. Vondrák jménem Svazu čs. spolků na Rusi oficiálně požádal náčelníka vrchního velení armády ve Stavce, aby svolil k umístění těchto zajatců, kteří projevíli sympatie k Rusku, do českých vesnic ve Volyňské gubernii.¹⁵⁷ Jejich umístění zde opíral o tvrzení, že by se v českých vesnicích zatím mohli tito zajatci připravovat k formování budoucího českého vojska, bude-li tak rozhodnuto. Vlastenecké zázemí českých

---

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 16–17.

¹⁵⁷ ARTIZOV, s. 155–158.

vesnic, které zachovávaly české tradice a jazyk, mělo vytvořit vhodné prostředí pro válkou ztýrané české a slovenské vojáky, a tak nejen emočně, ale i ekonomicky podpořit jejich prozatímní pobyt. Z dalších dokumentů je známo, že hlavní štáb si tuto skutečnost přejítí 28. pluku do zajetí ověřoval, načež se mu dostalo kladné odpovědi. Posléze tedy vrchní velitel: „... признал возможным удовлетворить ходатайство Вондрака, что сообщаю для зависящих распоряжений“ (Návrh Vondráka uznal jako možný, bude sděleno podle dalších rozhodnutí).¹⁵⁸

Projekt „Česká vozovka“ byl další unikátní krok krajanů v řešení zajatecké problematiky. Svým rozsahem a formou dokazoval bezmeznou oddanost české otázce a potvrzoval víru ve vznik samostatného státu, pro který se krajané rozhodli obětovat nemalé prostředky. V jejich návratnost snad už nikdo ani nevěřil. Jeho hlavním cílem byla pomoc ruskému válečnému průmyslu a současně možnost, jak zaměstnat slovanské zajatce a poskytnout jim lepší životní podmínky. Projekt byl natolik utopický, že jej finančně podpořili pouze tři odvážní, a to Jindřich Jindříšek, Václav Vondrák a Luis Tuček (jako zástupce firmy Laurin a Klement). Ostatním se celá myšlenka zdála jako šílenství. Tři výše uvedení muži se vzhledem k nedostatkům ruských železnic a celkové krizi v dopravě rozhodli vybudovat podnik na výrobu vozů a kol pro železniční dopravu. Pozemek poskytl J. Jindříšek. V průběhu války bylo stavět novou továrnu a hledat materiál pro stavbu a výrobu velmi problematické. A také v čase, kdy se šušovalo, že Kyjev má být evakuován, to bylo pravděpodobně značně složité. Strojírna Ing. Kašpara v Kyjevě započala s výrobou strojů a náradí pro vozovku. Tuček a Vondrák hledali další finanční zdroje. Vondrák pracoval ve štábu vojenského okruhu Jihozápadního kraje na povolení propustit na stavbu podniku zajatce. Zpočátku zde panovala nedůvěra, přece jen mělo jít o podnik podílející se na válečném průmyslu, a obavy z průmyslové špionáže. Nakonec se dosáhlo souhlasu včetně toho, že slovanští zajatci nebyli hlídáni. Na základě těchto zkušeností Vondrák vypracoval pravidla pro zaměstnávání zajatců, kam patřila i rovná mzda.

V okamžiku, kdy se dostávali zajatci mimo hranice tábora do Kyjeva a okolí, měli možnost setkat se s usedlými krajaný. Zajatci tak byli často místními krajaný obdarovávaní různým proviantem. Práce na závodě byla sice náročná, ale platilo se za ni dobře a také strava, oblečení a ubytování bylo slušné. Informace o těchto možnostech se mezi zajatci rychle šířila, a proto se většina z nich toužila dostat na práci ven z tábora. A tak se náboráři z České vozovky mnohdy vraceli ze zajateckých táborů s více dělníky, než jak jim bylo určeno. Z tohoto důvodu vůdčí osobnosti projektu spolu s náboráři oslovovali v Kyjevě podniky v českých rukou nebo s českým vedením

---

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 158, datováno 6. dubna 1915. Není však známo z dosud přístupných dokumentů, zda skutečně k tomuto umístění v českých vesnicích Volyňské gubernie došlo.

s prosbou o práci pro další zajatce. Kontakt s českou krajanskou komunitou dovolil zajatcům okusit i společenský život. Měli možnost se účastnit sokolských cvičení a vystoupení. Zapojili se do vybudování „Stromovky“ (oddychové části Kyjeva vytvořené podle vzoru pražské Stromovky), kde se pak účastnili divadelních vystoupení, koncertů a přátelských posezení. Pravděpodobně se kyjevský příklad řešení zajatecké otázky již nikde v Rusku nepodařil uskutečnit. Česká vozovka se tak stala pro mnohé zajatce cestou z dárnického zajateckého tábora k lepšímu životu.

Význam České vozovky se později ukázal i na poli technickém. Rozvinul se čilý technický ruch českých inženýrů a řemeslníků a mnoho „zlepšováků“ bylo následně ruskými techniky převzato do širší průmyslové výroby. Závod navštívil ministr války Šuvajev, který o jeho pověsti měl velmi dobré reference. Provoz nebyl výdělečný, spíše napomáhal dobrému jménu Čechů a české práci. Nejvíce však vozovka prospívala zajatcům a ruskému válečnému průmyslu. Jakmile dělníci získali povolení vstupovat do čs. vojska, většina z nich tuto příležitost využila. Poté podnik ztrácel na produktivnosti a záhy po vpádu bolševiků do Kyjeva byl během několika měsíců dokonale „znárodněn“ a rozebrán.

Jak už bylo v předcházejících odstavcích zmíněno, na počátku války byly politické nálady na ruských ministerstvech nakloněny slovanské otázce. Jedním z velkých příznivců české otázky ve vládě byl ministr zahraničí S. D. Sazonov.¹⁵⁹ Tento ministr zahraničí stál u zárodku uskutečnění druhé deputace zástupců českých spolků k carovi v září roku 1914. Ve svých vzpomínkách považoval Čechy za nejvíce blízký a sympatický národ ze skupiny západních Slovanů a obdivoval čs. zahraniční odboj pro jeho oddanost slovanským ideálům. Sazonov s odstupem času ve svých vzpomínkách uváděl, že ve věci doplňování čs. vojenských částí z řad zajatců docházelo spíše k řadě nedorozumění. Své vzpomínky však psal již více jak s desetiletým odstupem, kdy už existoval samostatný a suverénní československý stát. Váhání ruských úřadů ospravedlňoval nutností značné ostražitosti vůči „austrijákům“, Slovanům jen podle jména, mezi nimiž se občas vyskytovali zrádci a informátoři rakouských úřadů.¹⁶⁰

Váhání úřadů bylo po dlouhodobém cíleném snažení zástupců Svazu čs. spolků „zdánlivě“ prolomeno rozhodnutím cara Mikuláše II. Náčelník štábu vrchního velitelství generál M. V.

---

¹⁵⁹ Sergej Dmitijevič Sazonov pocházel z rodiny venkovských šlechticů, narodil se roku 1860 a zemřel v roce 1927 v emigraci ve Francii. Od roku 1883 pracoval na ministerstvu zahraničí, střídavě působil v diplomatických službách na ruských velvyslanectvích v Londýně, ve Vatikánu, v USA a poté opět na ministerstvu zahraničí v Rusku, kde byl nejprve zástupcem ministra a od roku 1910 do roku 1916 ministrem zahraničí.

¹⁶⁰ S. D. SAZONOV, Vospominanija, Moskva 2014.

Alexejev¹⁶¹ předložil carovi doklady o Čechoslovácích s doporučením utvořit českou armádu jednak z dobrovolníků, ale i zajatých Čechů, za které se zaručí slovanské spolky. Dokument povolující vstup zajatců do českých vojenských částí je v odborné literatuře označován jako „Nejvyšší poznámka“ a je datován k 8. dubnu 1916. Na originál dokumentu car připojil své: „Souhlasím“.¹⁶²

Po válečných neúspěších a krizi ve válečném průmyslu se nálady vyostřily jak uvnitř ruské společnosti, tak na nejvyšších místech. Byla požadována radikální změna v obsazení resortů. Nejprve byl odvolán ministr války Suchomlinov a ministr vnitra Maklakov. Situace na frontě se sice stabilizovala, ale i tak car odvolal další politiky včetně ministra zahraničí Sazonova a předsedu vlády Goremykina. Do vlády nastoupili politici zcela jiného smýšlení, ostře monarchisticky a protiliberálně naladěni (například B. V. Stürmer jako předseda vlády). Vnitropolitická situace pocítila velké změny. Ruská společnost zaujala hluboký nesouhlas s těmito změnami, což zapříčinilo i jmenování do čela vlády člověka s rakouským příjmením a rodokmenem. Všeobecně byl mezi českými zajatci a dobrovolníky znám odpor k ruským důstojníkům s německy znějícím příjmením, a to zcela oprávněně. Zásada sebeurčení a rovnoprávnosti národů pravděpodobně ani nemohla být totožná s tehdejší zcela monarchisticky naladěnou carskou politikou. Ruská vláda proto začala ještě pečlivěji sledovat činnost Svazu čs. spolků na Rusi. Pravděpodobně ji nejvíce znepokojovala jeho nezávislost.

V dubnu 1916 se konal druhý sjezd Svazu čs. spolků na Rusi a jeho předsedou byl všemi hlasy přítomných zvolen doktor Václav Vondrák.¹⁶³ Svaz věnoval hlavní pozornost utváření čs. vojska. Mimo to se vedla další jednání v zajatecké otázce a v budování finanční nezávislosti na ruské vládě. Návrh organizace čs. vojska byl jménem Svazu čs. spolků na Rusi podán doktorem Vondrákem v červnu roku 1916 při audienci u cara. Tento návrh byl v zásadě schválen.

Centrum dění Svazu čs. spolků na Rusi se přesunulo do Kyjeva, kde sídlila vojenská komise a většina aktivních členů. I to zřejmě znepokojilo carské úřady, neboť ho neměly přímo na dosah,

---

¹⁶¹ Michail Vasilijevič Alexejev, který pocházel z rodiny armádního kapitána, se narodil v roce 1857 a zemřel těžce nemocen roku 1918. V březnu 1915 byl jmenován velitelem armád severozápadní fronty. Díky jeho vynikajícím ústupovým manévřům byla ruská armáda stažena z polského území, aniž by vpadla do plánovaného obklíčení a rozdrčení německou armádou. V srpnu 1915 byl carem jmenován náčelníkem generálního štábu. Současně se car stal vrchním velitelem ruských vojsk místo velkoknížete Nikolaje Nikolajeviče. Po abdikaci cara v březnu 1917 byl jmenován vrchním velitelem armády jakožto všeobecně přijímaná nejvyšší vojenská autorita. Více v: Andrej ZUBOV (ed.), Dějiny Ruska 20. století – díl I., Praha 2014, s. 292–293.

¹⁶² N. KARŽANSKIJ, Rusko a československé legie, Praha 1919, s. 11.

¹⁶³ Archiv VÚA–VHA Praha, fond Svazu československých spolků na Rusi (dále jen fond SČSR), karton č. 6.

jak tomu bylo dosud v Petrohradě. Vondrák patřil dle carských pozorovatelů do „promasarykovského“ křídla, čemuž odpovídalo i přihlášení se 2. (kyjevského) sjezdu na jaře roku 1916 k uznání Českého zahraničního komitétu v čele s T. G. Masarykem. Je známo, že 2. sjezd v Kyjevě se veřejně přihlásil k činnosti západního odboje a přijal jeho nadřizenost. Vondrák byl zřejmě identifikován jako odpůrce monarchismu, jak jinak, když se hlásil k podpoře Masarykova republikánského směřování budoucího státu Čechů a Slováků. A to bylo pro nejvyšší úředníky velmi znepokojující.¹⁶⁴

Jaké názory panovaly o čs. odboji v ruské nejvyšší politice lze zaznamenat prostřednictvím tzv. memoranda, které mělo zmapovat situaci a zaujmout stanovisko ke Svazu čs. spolků na Rusi a celkově k československé otázce. Podle vypracovaného memoranda se řídila v dalších rozhodnutích jak vláda a ministerstva, tak byrokratické úřednictvo carského impéria. Nelze se domnívat, že v tak obrovském impériu bylo povědomí o čs. otázce objektivní. Příznivců a znalců této problematiky nebylo mnoho.

Zpracovatelem memoranda pro potřeby vlády byl zmocněnec pro československé záležitosti na ministerstvu zahraničí M. Priklonský. Vyhotovil jej k 1. červnu 1916 (19. května juliánského kalendáře). Memorandum se v podstatě stalo závazným názorem ve vztahu k československému hnutí a celkově k Svazu československých spolků na Rusi. Priklonský odhaluje pohled na čs. odbojové hnutí z druhé strany: „... Především snaží se touto cestou podrobiti veškeru masu Čechů, nalézajících se v Rusku, absolutně nekontrolovatelné – tajné moci kyjevského komitétu (míní se tím Svaz čs. spolků na Rusi, pozn.aut.) a jeho prostřednictvím londýnskému komitétu Masarykovou, který svémocně představuje zájmy celých Čech u Ruska, a dokonce celého světa“. Memorandum uvádělo, že Svaz čsl. spolků na Rusi hodlá vytvořit budoucí československé vládě vojsko za ruské peníze a používá k tomu i autority ruské vlády. Svaz čsl. spolků podle měl podle memoranda v úmyslu vymáhat od všech Čechů a Slováků, ať už zajatců či kolonistů, uzákoněné národní daně (daň se rovnala jedné desetíně čistého důchodu každého Čecha). Důležitým prostředkem pro dosažení těchto cílů bylo osvobození zajatých Čechů a Slováků, aby vstoupili do

---

¹⁶⁴ Několik tajných dokumentů diplomatické kanceláře ruského ministerstva zahraničních věcí reagovalo na činnost Svazu čsl. spolků na Rusi a předjímalo budoucí dění. Již v roce 1916 počítalo Rusko s možností vzniku československého státu, který bude mít velký vliv na dění ve střední Evropě. Rusko předjímalo, že v případě uchopení moci v novém státě skupinou činitelů masarykovského ražení („tedy nesympatizující s námi“) to do budoucna může znamenat i spor s Ruskem při podporování ukrajinského hnutí: „Jednou z kolébek ukrajinské propagandy by se mohlo stát i Československo, kdyby k jeho řízení byli připuštěni Masarykovci, kteří u nás již dokázali své ukrajinské sympatie.“ A to se také skutečně stalo, prezident a nová Československá republika podporovala ukrajinskou a ruskou emigraci ve velkém měřítku (viz „Ruská akce pomoci“). Více v: PAPOUŠEK, s. 133–142.

České družiny na základě záruky a doporučení Svazu čsl. spolků. Memorandum poukazuje na to, že bude zajatcům dáváno na výběr: buď osvobození ze zajetí a upsání se Svazu čsl. spolků, nebo: „represivní opatření, případně i vypovězení na Sibiř jako podezřelých z austrofilství, a dokonce i špionství“.

O zajatcích se v memorandu píše následně: „... ruský národ v zajatcích, a to i Slovanech, vidí především osoby, které před zajetím potřísnily své ruce ruskou krví, a vůbec není přesvědčen o motivech, které je vedly, když se vzdávaly...“ A pokračuje: „...osvobození zajatých Slovanů, jejichž značná část je zaměstnána selskými pracemi, způsobí ohromnou a záhubnou perturbaci v selském hospodářství celého středního Ruska. To bude důsledkem odlivu mnohých dělníků zajatců a úplné demoralizace ostatních...“ Memorandum dále vyjadřovalo obavy, že se může kyjevský komitét ovládaný Londýnem vymknout kontrole ruské vlády a že svěřit do jeho rukou organizované vojsko a finance odporuje zájmům Ruska. I z toho důvodu, že v čele londýnského centra byl T. G. Masaryk, jehož kritický postoj vůči Rusku byl znám zejména díky jeho práci „Rusko a Evropa“, které bylo v Rusku zakázáno. Dále memorandum jmenovalo osobu Vondráka, který byl dle něj protirusky a protimonarchisticky zaměřen. V jeho závěru se uvádělo, že zesílení vlivu těchto dvou komitétů není „ŽÁDOUCÍ“ pro Rusko z hlediska jak vnější, tak ani vnitřní politiky.

Priklonský ve svém memorandu také doporučoval, což se skutečně později také dělo, i přes „Nejvyšší povolení cara“ k náboru zajatců: „... možno-li, zrušiti osvobození zajatých Slovanů... nebo aspoň odložit uveřejnění tohoto opatření. A dále je zapotřebí podřídit české a slovenské spolky pod dozorem ministerstva... okamžitě telegraficky povolat dra Düricha, zásobiti ho dostatečnými prostředky, aby mohl odejeti do Ruska.“ Co se týká dalších osob, které byly označeny jako ochotné spolupracovat na likvidaci vlivu Svazu čsl. spolků, byl jmenován Koníček z Moskvy a prof. Štěpánek. Aby mohla být uskutečněna podobná opatření, mělo otevřít ministerstvo zahraničí úvěr na 100 tisíc rublů.¹⁶⁵

Bohužel Priklonského názor záhy zdomácněl nejen na ruských ministerstvech, ale dokonce byli ochotni na této představě pracovat i mnozí čeští představitelé. Zejména to mělo oslabit vliv Svazu čsl. spolků nejen z důvodů politických, ale mělo dojít buď ke zpomalení, nebo k likvidaci jeho prosazovaných záměrů: osvobození zajatců a budování čs. vojska. Státní správa na těchto principech skutečně stavěla, a tak snahy Svazu čsl. spolků byly neustále ztěžovány a komplikovány různými prováděcími předpisy.

---

¹⁶⁵ PAPOUŠEK, s. 73–77.

Souběžně s memorandem bylo stále v platnosti rozhodnutí cara o osvobození zajatých Slovanů z dubna 1916. Osvobození zajatců bylo spíše akceptováno a vítáno u velení ruské armády. Velitelství armády mělo k otázce čs. vojska poměrně velké sympatie, především na základě dobrých zkušeností s Českou družinou. I proto byla podporována myšlenka získání dalších dobrovolníků z řad slovanských zajatců, zejména Čechů a Slováků.

I ministr války generál Šuvajev panovníka od myšlenky osvobození slovanských zajatců spíše odrazoval, což vyplývá i z dopisu carovi Mikuláši II. v červnu 1916, v němž doporučoval zajateckou otázku řešit tímto způsobem: „Vaše císařské veličenstvo ráčilo po referátu náčelníka štábu nejvyššího velitele dáti nejvyšší souhlas (již v dubnu téhož roku, po návštěvě V. Vondráka v hlavním stanu, pozn. aut.), aby bylo ZÁSADNĚ SCHVÁLENO OSVOBOZENÍ ZAJATÝCH SLOVANŮ podle II. paragrafu ‚Statutu o zajatcích‘, zaručí-li se za ně zákonné organizace... Až bude toto opatření uváděno v život, doporučovalo by se, aby na čestné slovo byli osvobozeni v nejbližší době ti ze zajatých Čechů, kteří již skutkem dokázali svou oddanost Rusku... Za takové zajatce doporučovalo by se pokládati vojáky 28. a 88. českého pluku, kteří dobrovolně přešli na naši stranu...“ A v neposlední řadě se osvobození zajatců dotýkalo i praktických důsledků uvolnění zajatců: „Všechny Slovany, mající nárok na osvobození ze zajetí a zaměstnané různými pracemi... bylo by třeba příslušným způsobem zavázati, že setrvají v práci ještě měsíc ode dne osvobození, aby si zaměstnavatelé včas našli náhradu za osvobozené Slovany... Pokládám za pokornou povinnost prositi co nejoddaněji za nejvyšší souhlas Vašeho císařského veličenstva s uvedenými návrhy.“ Car na tento přípis ze dne 10. července (27. června) připsal: „Souhlasím, Nikolaj“.¹⁶⁶

Bez ohledu na úspěchy či zklamání československého odboje život v zajateckých táborech plynul svým časem. Zajatci, kteří utvořili organizace spolupracující se Svazem čs. spolků, nebo se k němu přihlásili, se stali dobrovolnými plátcí národní daně. V táborech vznikaly informační kanceláře shromažďující informace a zájemce jak o práci ve válečném průmyslu, tak o vstup do České družiny, respektive pluku, brigády a později legii.¹⁶⁷ Někde byly tyto snahy podporovány, avšak

---

¹⁶⁶ Kudela ve svém Přehledu uvádí, že tento návrh ministra Šuvajeva o způsobu osvobozování, který schválil car, nebyl nikdy oznámen, ale přísně utajen z nařízení ministra Stürmera. Svaz se o tomto postupu dozvěděl až po březnové revoluci roku 1917. V: Jaroslav KUDELA, Přehled vývoje čsl. revolučního hnutí na Rusi, Praha 1923, s. 42.

¹⁶⁷ V informovanosti napomáhaly pravidelně vydávané časopisy Čechoslovan (vydávány v Kyjevě) a Čechoslovák (vydávány v Petrohradě). Také to byly pravidelně tištěné různé informační letáky podávající informace o životě a bojích ve vojenských čs. útvech, známý autor byl například Otakar Husák. Taktéž do táborů pravidelně dojížděli dobrovolníci z krajanských spolků či zástupci Svazu čsl. spolků na Rusi a vojenské komise, aby propagovali myšlenku vstupu do vojska. Významnou úlohu později měli i tzv. českoslovenští emisaři přímo jmenováni pro nábor do armády.

ve většině případů byly ruskými důstojníky s germanofilskými sklony potlačovány. Často docházelo k vyhrožování a šikaně, což bylo dostatečně známo i ve vyšších kruzích. Zcela otevřeně o tomto jevu a dalších píše Brusilov ve svém memorandu pro náčelníka štábu nejvyššího velitele. Poukazuje na to, že od dubna, kdy byl dán „Nejvyšší souhlas“ se celých devět měsíců nestalo vůbec nic, opatření není prováděno a zajatí Slované stále žijí v nejhorších poměrech. V obsáhlém dokumentu popisuje naprostý nedostatek systému v jednání se zajatci a píše o nepřátelském postoji ruských Němců k zajatým Slovanům apod. Brusilov tedy podporoval touhu slovanských zajatců vstoupit do řad bojovníků za osvobození vlasti.¹⁶⁸

Rusko roku 1916 prožívalo politickou krizi. Představitelé jednotlivých ministerstev se střídali podle nálady cara a na doporučení jeho ženy carevny Alexandry ovlivněné „divotvůrcem“ Rasputinem. Nabízené kompromisy a dělba rozhodování mezi carem, dumou a zástupce veřejnosti se neuskutečnily. A proto i liberální šlechta a inteligence začala uvažovat o radikálním kroku – revoluci. Toto východisko spatřovali nejen bolševici, ale i liberální inteligence Ruska.

Po únorové (či březnové dle našeho kalendáře) revoluci v roce 1917 se chopil moci nejprve prozatímní výbor, posléze prozatímní vláda. Ihned po převzetí moci se Svaz československých spolků na Rusi v čele s doktorem Václavem Vondrákem připojil k příznivcům nové vlády a spojoval s ní velké naděje. Vondrák sepsal dopis adresovaný ministerské radě, kde opět požádal o zbavení zajetí těch Slovanů, za které se zaručí Svaz čs. spolků nebo jiné slovanské organizace, o přiznání rovnoprávnosti národu „čechoslováckému“ a v neposlední řadě také o potvrzení práva organizace čs. vojska.¹⁶⁹

Zpočátku nebyla reakce vůči čs. požadavkům předloženými Svazem čsl. spolků kladná. Prozatímní vláda sice vytvořila všeobecně vstřícné kroky vůči zajatcům, např. vytvořila komisi pro získávání ruského občanství pro zajatce slovanského původu. Kdo neměl zájem o občanství, dostal nabídnuto právo volného pobytu a práce na území Ruska. To částečně změnilo situaci, avšak neznamenalo to zlepšení otázky životních podmínek zajatců ani jejich možnost vstupu do čs. vojska.

Konečného vyřešení se zajatecká otázka dočkala dne 22. dubna 1917, kdy hlavní velitelství generálního štábu obeslalo hlavní velitelství jednotlivých okruhů, jak postupovat v této věci. Právo nábory bylo dáno Svazu čs. spolků na Rusi, než byl určen centrální „čechoslovácký“ orgán. Za

---

¹⁶⁸ Dokument je datován 24. prosince 1916, editován v: ARTIZOV, s. 573–577.

¹⁶⁹ KARŽANSKIJ, s. 46–51.

pomoci zvláštních plnomocníků se prováděl soupis dobrovolníků z řad zajatých Čechů a Slováků.¹⁷⁰

V květnu roku 1917 se uskutečnil 3. sjezd Svazu čs. spolků na Rusi, na kterém se poprvé účastnili také zástupci zajatců. Zajatci se zde stali nejmocnější rozhodující skupinou – měli 141 delegátů. Vojsko mělo 86 delegátů a dosavadní hybná síla tohoto svazu ruští Češi (starousedlíci) měli pouhých 55 delegátů. Hned na počátku byla slavnostně uznána Československá národní rada v čele s Masarykem a usneseno zřídit Odbočku čs. národní rady na Rusi, která převzala takřka veškeré pravomoci od Svazu čs. spolků i zajateckou agendu.¹⁷¹ Svaz sice nadále fungoval, ale jeho činnost byla zaměřena zejména na konzulární činnost, léčbu raněných apod. Jeho předsedou byl v této době zvolen Doktor Václav Girs, původem také volyňský Čech. Současně se stal členem Odbočky čs. národní rady na Rusi.

Role dosavadního vedení Svazu čsl. spolků a jeho činnost zůstala nedoceněna. Naopak od počátku roku 1917 se snášela na jeho vedení (zejména na Václava Vondráka) vlna kritiky, a to od zajatců nespokojených s pomalým postupem osvobození zajatců a vytváření armády. K tomu se přidala kritika opozice Čechů z Petrohradu pro údajné carofilské a nedemokratické názory Svazu čsl. spolků. A v této rozjitřené době se ještě přihlásil ke slovu do Ruska vyslaný zástupce z Čech Josef Dürich, jehož role v tomto období byla rozporuplná a vůbec nepřinášela do čs. odboje v Rusku uklidnění. Přitom se měl stát jako místopředseda Národní rady československé prodlouženou rukou Masarykova zahraničního odboje. Při dalším vývoji bylo zjištěno, že jeho aktivity byly financovány ruskou vládou, což Masaryk označil za nepřijatelné, neboť odboj by měl být nezávislý. Čs. odboj v Rusku byl roztržštěný a 3. sjezd měl jeho reputaci narovnat a sjednotit, což se částečně podařilo i tím, že jeho bývalí představitelé a aktivní tvůrci ustoupili do ústraní. Veškerá moc přešla do rukou bývalých zajatců – Čechů z Rakousko-Uherska.

Dnes je možné činnost Svazu čs. spolků na Rusi „rehabilitovat“ na základě nových objevů archivních materiálů nebo porovnáním různých pramenů, které si však často odporují. Jistá soutěživost kombinovaná s nekompetentností provázená prosazováním vlastních ambicí a určité antipatie k různým lidem zcela jistě v odbojovém hnutí v Rusku existovaly. Avšak největším nepřítelem čs. odboje v Rusku byla monarchistická, protidemokratická, nacionalistická ruská

---

¹⁷⁰ Při náboru se však měly brát v potaz zájmy průmyslu, tudíž zapisovat do řad vojska zejména dělníky ne odborníky a všechny odborné technické síly ponechat na působišti! Při provádění výše uvedeného rozhodnutí docházelo k mnoha nedorozuměním, nebo spíše k nezájmu porozumět a provést výše uvedené rozhodnutí, přesto nábor probíhal velmi rychle. Tamtéž, s. 58–61. Celý text dokumentu z 22. dubna 1917 uveden v: ARTIZOV, s. 679–680.

¹⁷¹ Více v: F. V. ŠTEIDLER, Československé hnutí na Rusi, Praha 1922, s. 37–38.

politická reprezentace, kterou následoval poslušný a zkosnatělý byrokratický systém rozpadajícího se ruského impéria.

Václav Vondrák byl některými českými představiteli odboje pokládán za rusofila, monarchistu a příznivce carské moci. Přitom, jak je známo z dokumentů Svazu čsl. svazu a z tajných zpráv a memorand carských úředníků byl zcela zásadním zastáncem Masarykova hnutí a prosazoval jeho linii i proti ruským vládním intrikářům. V roce 1917 on a jeho „nejstarší“ generace odbojářů v Rusku byla na 3. sjezdu Svazu čsl. svazu zcela odsunuta na okraj dění. Vzhledem k jeho aktivitám mu nastupující bolševický režim zkonfiskoval veškerý majetek ve Volyňské gubernii, byl také krátce vězněn, ale nakonec se mu podařilo utéci do nově vzniklého Československa. Zde s kritickým pohledem sledoval počínání prezidenta T. G. Masaryka a jeho hradního křídla. Nedostalo se mu odpovědi na otázky, které visely mezi ním (jakožto bývalým zástupcem již neexistujícího Svazu čsl. spolků, potažmo odboje v Rusku) a prezidentem Československa T. G. Masarykem. Kritiku Masarykova postupu v řízení zahraničního odboje a mnohé další Vondrák sepsal do memoranda, které bylo adresováno předsedovi vlády Antonínu Švehlovi před další prezidentskou volbou v roce 1927. Toto memorandum bylo uveřejněno až v 50. letech 20. století v Německu a mnohé pasáže nutí k zamyšlení a posouzení objektivitu, což už dnes dostupné archivní dokumenty dovolují.

Vondrákova kritika byla natolik ostrá, že po dalším zvolení Masaryka prezidentem v roce 1927 raději odešel do zahraničí, neboť by se dostal do sporu se zákonem na „Ochranu republiky“. Z Československa nejprve odjel do Francie a odsud v období druhé světové války do Ameriky. Zemřel v roce 1962 v Santiagu de Chile jako zapomenutý vlastenec.

3.2.2. Doktor Václav Girsá – z kyjevského chirurga československým diplomatem

Václav Girsá se narodil 28. listopadu 1875 v Šepetovce¹⁷² ve Volyňské gubernii. Otec Václava byl správce šlechtického velkostatku a jeho rodina patřila k zámožnějším Čechům usazeným v Rusku. Základní vzdělání spolu se svým bratrem Josefem získal na Volyni od domácího učitele. Gymnázium již vystudoval v Praze a po jeho ukončení v roce 1895 pokračoval na Lékařské fakultě Univerzity Karlovy. Povinnou vojenskou službu absolvoval v pražských kasárnách v letech 1898 a 1901, z čehož plyne, že Václav Girsá si ponechal rakouské občanství.¹⁷³

---

¹⁷² Šepetovka byla od roku 1921 součástí tzv. východní Volyně, která připadla k Sovětskému svazu. Mapa a další dokumenty k vesnici v: <https://www.volynaci.cz/obec/551/>.

¹⁷³ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, fond Osobní spisy MUDr. Václav Girsá, karton č. 10 (dále je AMZV, Osobní spisy).

V období studií se přátelil se synem profesora Josefa Rejnsberga (děkan a posléze rektor Univerzity Karlovy). Seznámil se také s dcerou profesora Bertou Rejnsbergovou, se kterou se později oženil. Po ukončení studií v roce 1900 získal krátce praxi na univerzitní klinice v Praze. V roce 1903 se rozhodl vrátit do Kyjeva. Nejprve tu začal pracovat na chirurgické klinice na univerzitě sv. Vladimíra. Od roku 1904 dostal pracovní nabídku od knížete N. P. Lopuchina-Děmidova, aby se stal rodinným lékařem a současně vedl nemocnici v Korsuně.

Po svatbě si mladou ženu Bertu přivezl do svého lékařského domu v Korsuně. Z tohoto období se zachovala četná korespondence jeho ženy píšící pravidelně domů svým rodičům. Berta Rejnsbergová popisovala nové prostředí se statečností, neboť ruský venkov byl stále velmi zaostalý. Její manžel a knížecí rodina se jí snažili pobyt na venkově různě zpříjemnit a také přestavět byt pro potřeby mladé rodiny.

Z její korespondence lze vyčíst mnohé postřehy, které vykreslují život na velkostatku i v neklidném revolučním roce 1905: „... Je to člověk jako ze středověku (kníže Lopuchin-Děmidov, pozn.aut.), tomu už byl dávno čas zemřít, je nešťastný v nynějších poměrech, kdy ve vzduchu visí revoluce a konstituce. Je mi jich obou (kněžny a knížete, pozn.aut.) moc líto... Jak už něco slyší, jsou strašně rozčilení, lidi sice už zase pracují, ale je mezi nimi štváčů strašně moc. A knížata jsou ještě tak hodný, až moc, dali mužikům už k uživení pastviny, v lesích i v polích a kde jaké výhody jim dávají. Kdyby se u nás tak měli sedláci – to by bylo dobře. Ale tady jsou ty lidi hotový dobytek. Ano, jinak se to nedá nazvat. Včera zmlátili jednoho člověka, nota bene mužika, který nic nedělal, než dohlížel na práci! Ale špatně se jim to vyplatí, je po celé Kyjevské gubernii stanné právo tak, že to budou teď docela jednoduše věšet. A bude to mnohem lepší, když jich pár pověsí, než aby jich potom museli na sta postřílet. Co pak na panství Korsuňským to je ještě docela slušný, ale u našich sousedů je to veselé. Tam už leží vojáci dlouho, a oni jsou ty zdejší vojáci ještě moc hodný takový lidský, dlouho se nehýbali, ale až tuhle dělali lidi moc zle, tak na ně táhli, ještě rotmistr jede napřed a domlouvá jim a v tom na něj jeden mužik vyskočí a chce ho uhodit... Je to hrozný, jaký ty lidi tady jsou... žádná řeč s nima není, jen pořád hučí nesmyslů vysoký požadavky. Prve chtěli 50 kopějek na den, teď už 75 nebo 80 kopějek. Dnes nebo zítra má přitáhnout pěchota, aby tady byla udržela pořádek. ...ale jinak je tu docela klidný jako jinde život, jen Vám to píšu jako zajímavosti, jaké je tu rozpoložení v té masse, jako charakteristiku zdejších lidí...“¹⁷⁴

Ve chvíli, kdy kníže Lopuchin-Děmidov v roce 1910 zemřel, se Václav Girsy rozhodl vrátit zpět do Kyjeva. Pracoval zde na chirurgickém oddělení 1. guberniální zemské Kirillovské nemocnice.

---

¹⁷⁴ Dopis manželky Václavy Girsy rodičům do Prahy. Je datován dne 6. června 1905, V: Národní archiv, osobní fond Václava Girsy (fond ještě nebyl uspořádán).

V nemocnici zavedl systém podle platných evropských norem a záhy se stal vedoucím oddělení. Mezi obyvateli Kyjeva a celé gubernie byl Girsas znám jako zkušený a vzdělaný chirurg. Znalost ruského, ukrajinského, českého, polského a německého jazyka k němu přiváděla mnoho pacientů různých národností a z rozličných vrstev nejen obyvatel Kyjeva. Zde pracoval do konce roku 1917, kdy se jeho životní dráha začala odvíjet zcela jiným směrem.

Na počátku první světové války byl Girsas zvolen členem kyjevského Českého výboru na pomoc obětem války, sirotkům a vdovám. Předsedou spolku byl zvolen Jindřich Jindříšek. Václav Girsas se také podílel na vzniku České družiny. Jednak daroval finance na Fond České družiny, za což se okamžitě dostal jako jiní ruští Češi s rakouským občanstvím na tzv. „seznam zrádců“, který pořizovala rakouská tajná policie, jež měla v Kyjevě dostatek informátorů.¹⁷⁵

Na základě doporučení vojenské komise Svazu čs. spolků na Rusi a jejího předsedy Václava Vondráka vydala Stavka (vrchní velení ruské armády) příkaz a poté také 15. října 1915 to potvrdil i štáb Jihozápadního frontu, že všichni ranění družiníci po poskytnutí nejnutnější péče na frontě mají být posláni do nemocnice v Kyjevě. Dostali se tak přímo na páté oddělení Kirillovské nemocnice, které vedl doktor Václav Girsas. Mezi personálem pracovalo mnoho Čechů, zejména místní Češky. Po Brusilově ofenzivě stoupl počet raněných. K tomu Český výbor zřídil pro pomoc postiženým válkou na ulici Rejtarskovo rehabilitační centrum a posléze byla otevřena další centra, o které se staral „Dámský výbor“ v čele s již zmíněnou Marií Červenou. Mnoho raněných legionářů vzpomínalo na péči doktora Girsasy a kyjevských žen. Od „Dámského výboru“ pacienti také dostávali potraviny na přilepšenou a českou literaturu.

Roku 1916 se Girsas účastnil 2. sjezdu Svazu československých spolků na Rusi, kde byl delegátem za kyjevský spolek J. A. Komenského. Byl také jedním z 12 členů Prvního československého úvěrového ústavu v Rusku (předchůdce Československé národní banky).

Na 3. sjezdu Svazu čs. spolků na Rusi v květnu 1917, který byl pojmenován jako Revoluční sjezd, byl zvolen Václav Girsas jeho předsedou. A tak ve vedení vystřídal jeden volyňský Čech druhého. Vondrák poté odešel zcela do ústraní.

Sjezd rozpracoval ústavu Odbočky Československé národní rady v Rusku (dále jen Odbočka ČSNR), jejíž centrum se nacházelo v Paříži. Jejím předsedou byl zvolen prof. T. G. Masaryk (tehdy byl ještě v Londýně) a vznikla tzv. „Prezidiální komise“ Odbočky ČSNR, v níž byl Václav Girsas členem za kyjevské Čechy. Od této chvíle zasvětil svůj život politické práci.

---

¹⁷⁵ Florián ZAPLETAL, Album zrádců, Praha 1919, s. 63.

Do čela dění se nyní jak ve Svazu čsl. spolků, tak v Odbočce ČSNR dostali bývalí zajatci a zastánci Masarykovy politiky. Ti, kteří byli aktivní od počátku odboje (tedy od roku 1914), byli označováni jako „procarští rusofilové“ a postupně byli odsunuti na druhou kolej. Mezi ně patřil zejména doktor Václav Vondrák, Jindřich Jindříšek, František Dědina, František Paul nebo Věnceslav Švihovský.

Po sjezdu dojel z Londýna přes Švédsko T. G. Masaryk a pobyl v Rusku celkem dva měsíce. Na konci července dorazil do Kyjeva. Jeho návštěva začala setkáním s raněnými od Zborova, a tak navštívil Kirillovskou nemocnici, kde se seznámil s Václavem Girsou. Na léčbu doktora Girsy, na ochotný nemocniční personál, a na návštěvu Masaryka vzpomínalo několik legionářů, kteří se zde léčili.¹⁷⁶ Václav Girsu Masaryk provedl po stanech a pokojích nemocnice. To bylo jejich první setkání. Následující den Masarykovy návštěvy v Kyjevě se s ním Girsu setkal na shromáždění podnikatelů a 31. července se konala „politická večeře“ v domě u Otakara Červeného, kde Girsu Masarykovi představil Svaz československých spolků na Rusi.

Následně 24. srpna odjel Girsu s Masarykem do Moskvy na první zasedání Odbočky ČSNR v Rusku. Další den Girsu vystupoval na zasedání sovětu (dělnických a vojenských zástupců, pozn.aut.) před představiteli více jak 50 národností z celého Ruska a pozdravil je jménem Čechů a Slováků žijících v Rusku. Pozdravil prozatímní vládu, která stála v čele Ruska a vyjádřil jí a sovětu plnou důvěru. Masaryk Girsu pravděpodobně uznal jako důvěryhodnou osobu, a i nadále jej pověřoval důležitými úkoly a funkcemi. Girsu se vrátil zpět do Kyjeva a plně se věnoval práci v Odbočce ČSNR, přičemž jeho budoucnost se začala odvíjet zcela jiným směrem. Na konci roku 1917 ukončil svoji praxi v kyjevské nemocnici a z lékaře se stal československý politik.

Na přelomu ledna a února 1918 vyhlásila Centrální rada Ukrajiny samostatnost a podepsala separátní mír s Německem a Rakouskem. Nastala velká otázka, jak naložit s československými legiemi. A proto Francie a Odbočka ČSNR v Rusku dne 14. února 1918 prohlásily československé vojsko za autonomní část francouzské armády pokračující ve válce. A z tohoto důvodu měly být i legie přesunuty na území Francie.

V Kyjevě vypuklo proti Centrální radě únorové povstání pracujících kyjevských závodů, které provázely pouliční boje. Z Charkova na Kyjev postupovali bolševici a deset dní probíhal boj. Češi prohlásili neutralitu a chtěli odejít z Ukrajiny, přičemž Masaryk pod cestovním pseudonymem opustil město. Odjel přes Japonsko do USA. Václav Girsu byl Masarykem pověřen odjet do Vladivostoku a zde měl zastávat místo politického představitele československého vojska. Měl

---

¹⁷⁶ Jan KOVALČÍK, Vzpomínky z kyjevské nemocnice, v: A. ZEMAN (red.), Cestami odboje 3. díl, Praha 1927, s. 103–105.

jednat s jednotlivými místními správami a organizovat odjezd legionářů do Evropy po moři.¹⁷⁷ Stal se „zplnomocněným zástupcem vlády při československém vojsku na Sibíři“ v letech 1919–1920.¹⁷⁸

Václav Girsu ponechal v Kyjevě svoji rodinu (ženu se třemi malými dětmi) a odjel nejprve do Pirjatinu. V ešaloně, kterým Girsu odjížděl do Vladivostoku, byli také ranění, takže současně plnil cestou i svou lékařskou povinnost. Po odchodu vojáků z Kyjeva však stále zůstávali v nemocnici ranění čeští vojáci, o něž se staraly členky českého „Dámského výboru“ v čele s Marií Červenou.

Po přejezdu hranic Ukrajiny a Ruska se museli představitelé Odbočky ČSNR obrátit na Sovět národních komisařů s žádostí o vyřešení průjezdu ešalonů na Dálný východ. V Moskvě vedl rozhovory J. Klecanda a v Penze V. Girsu, P. Maxa, V. Hurban, J. Markovič. Dne 26. března 1918 přišel od J. V. Stalina telegram, že průjezd bude vyřešen jen v případě, když se splní následující podmínky: legie projet mohou pouze v případě, když skupiny osob dodrží stanovený počet zbraní z bezpečnostních důvodů, a to pouze 160 vintovek a jeden kulomet na jeden ešalon. Ostatní zbraně musely být odevzdány v Penze. Po odevzdání zbraní odjel první ešalon 5. pluku, ve kterém byli členové Odbočky ČSNR včetně Václava Girsy. Následně ještě projelo dalších sedm ešalonů s legionáři.

Dne 25. dubna dojel na nádraží ve Vladivostoku první ešalon 5. pluku. Současně také s touto sestavou přijel i náčelník štábu korpusu generál-major M. K. Diterichs, členové Odbočky ČSNR V. Girsu, V. Houska a V. Hurban a bolševický komisař Lukjanov, který byl prostředníkem mezi čs. vedením, železnicí a místními správami. V tyto dny dojelo do Vladivostoku šest vlaků. Po uzavření brestlitevského míru neměla sovětská vláda podle úmluv s Německem dopustit přemístění československého vojska na francouzsko-německou frontu, fakticky se tak Sověti stali nebojujícími spojenci Německa.

Z tohoto důvodu všechny místní správy obdržely telegramy (od Trockého, Stalina, Čičerina) obsahující zprávu nutně zadržet projíždějící ešalony a odzbrojit a převézt legionáře jako zajatce do táborů. L. N. Trocký vydal příkaz, že bude zastřelen ten, kdo odmítne odevzdat zbraň. Z tohoto důvodu začaly konflikty, které v podstatě přerostly ve válku, kterou Rusové nazvali: „čechoslovačkaja mjatež“.¹⁷⁹

---

¹⁷⁷ MURATOV, s. 257

¹⁷⁸ Archiv VÚA–VHA, sbírka legionářských spisů, MUDr. Václav Girsu.

¹⁷⁹ Následná bolševická propaganda tvrdila, že právě československé legie zapříčinily občanskou válku. Některé učebnice v Rusku to tvrdí dodnes. Mnohé zločiny spáchané nejen na civilním obyvatelstvu v letech 1918–1920

V květnu 1918 bylo po celé železnici od Penzy do Vladivostoku roztaženo 63 ešalonů. V čele politického vedení Čechoslováků ve Vladivostoku stáli V. Girsy, V. Hurman a V. Houska. Ve Vladivostoku byly vojenské spojenecké a japonské lodě. Město žilo svým vnitřním životem. Bolševičtí činitelé zde prozatím fungovali velmi tiše s ohledem na spojence a čekali na voji příležitost. Při Sovětu fungovalo 1200 rudoarmějců. V průběhu května a začátku června přibývaly do města další ešalony. Ve městě se nacházelo asi 13 400 československých vojáků (tzv. „Vladivostocká skupina“). Pětina z nich měla zbraně – vintovku. Byla vytvořena diplomatická skupina Dr. Václava Girsy pro vnější vztahy.¹⁸⁰

O dalších bouřlivých událostech v Penze, na Volze, Urale a na Sibíři po průjezdu prvních ešalonů po magistrále nemělo vladivostocké kolegium zprávy. Až 8. června dorazil do Vladivostoku kurýr ze západu od skupiny R. Gajdy ze Sibíře. Od něj se Girsy a další dozvěděli, že v Moskvě byli ještě v květnu věznění členové „prezidentské komise“ Odbočky ČSNR P. Maksa a B. Čermák a také to, že L. N. Trocký přikázal odzbrojit a zastřelit toho, kdo bude mít zbraň. Girsy byl dále informován o čeljabinském sjezdu, který stanovil nepodřizovat se vězněné Odbočce ČSNR a neodjíždět do Archangelska a dále, že sjezd zvolil nový vedoucí orgán: Prozatímní výkonný výbor, ve kterém byl předseda (Bohdan Pavlů), osm členů (včetně Václava Girsy zvoleného v nepřítomnosti) a také velitelé tří pluků.

V okamžiku, kdy se velitelé Vladivostocké skupiny dozvěděli o vojenských aktivitách Gajdy pod Irkutskem na straně ruské moci, mu poslali telegram s tímto zněním: „... znovu upomínáme, že našim jediným cílem je odcestovat na francouzskou frontu, proto je nutné splnit úkol neutrality v ruských věcech.“ Telegram podepsali členové kolegia. Situace se měnila i ve Vladivostoku. Ve městě začaly provokace ze strany bolševiků, zdejší sovět zahájil nábor českých dobrovolníků do batalionu československé Rudé armády. Zapsalo se kolem 300 čs. vojáků, kteří opustili legie.

U Rusů zatím události nabývaly na rychlosti. Ve městě Ufa na státní poradě dne 23. září bylo založeno Direktorium všeruské vlády, ve které měli většinu praví eseri. Konflikt mezi pravými a levými esery a „Sibiřskou dumou“ přivodil převrat. K moci nastoupil vojenský ministr omské vlády direktoria admirál Alaxandr Vasiljevič Kolčak, který se prohlásil svrchovaným vládcem Ruska. Čechoslovenští politici se postavili k převratu admirála A. V. Kolčaka odmítavě. V. Girsy a B. Pavlů dne 14. listopadu A. V. Kolčaka upozornili, že pokud direktorium bude svrženo, tak československé oddíly opustí frontu. Tímto jasným protestem si V. Girsy získal u vojáků důvěru.

---

podél magistrály byly bez posouzení připisovány československým legionářům. Z těchto tvrzení vychází i současné odmítání rekonstrukce a stavění nových legionářských pomníků v Rusku ruskými činiteli.

¹⁸⁰ AMZV, Archiv zplnomocněnce čs. vlády ve Vladivostoku Dr. Václava Girsy.

Ve Vladivostoku utvořil z přítomných členů Odbočky ČSNR „Kolegium Odbočky Československé národní rady“, které pečovalo o potřeby východní skupiny čs. vojska a zejména hájilo zájmy vojska vůči místním úřadům a zástupcům cizích států jak v konsulárním sboru, tak i ve sboru diplomatických zástupců spojenců.¹⁸¹

V listopadu 1919 vzhledem k dalším přicházejícím zprávám Václav Girsy uveřejnil memorandum ke světové veřejnosti, které vyjadřovalo protest proti dějícím se věcem podél železniční magistrály, kterých byly čs. vojska svědky. Memorandum popisovalo, jak čs. jednotky působící na železnici svojí činností podporovaly pořádek a musely zabránit bezpráví a nepořádkům. Pod záštitou čs. pluků bylo však místním ruským vojenským orgánům umožněno vypalovat vesnice, zabíjet civilní obyvatelstvo po stovkách a střílet představitele demokracie bez soudu. V memorandu se dále uvádělo, že právě neutrální postoj vůči dění v Rusku je příčinou toho, že čs. vojsko proti tomuto nevystupuje, což znamená, že se proti své vůli stali účastníky přestupků.¹⁸²

Podle projektu Václava Girsy byla 18. listopadu 1919 v Irkutsku otevřena Legiobanka pro zajištění ochrany financí legionářů a finančních operací okolo sta podniků, které byly organizovány legionáři po celé trase magistrály. Na konci téhož roku USA a Francie odsouhlasily evakuaci vojsk ze Sibíře. Václav Girsy odjel 2. září 1920 z Vladivostoku posledním transportem na lodi „Heffron“ spolu s dalšími osmi stovkami legionářů.

Rozhodnutím prezidenta republiky T. G. Masaryka ze dne 30. listopadu 1920 byl jmenován Václav Girsy mimořádným vyslancem a zplnomocněným ministrem ve IV. hodnostní třídě. Na Ministerstvu zahraničních věcí nastoupil službu od 1. prosince téhož roku.¹⁸³ Po dobu nepřítomnosti ministra zahraničních věcí Edvarda Beneše jej zastupoval a účastnil se veškerých diplomatických porad doma i v cizině.

V důsledku změn, které se udály v Rusku: bolševická revoluce, světová válka a občanská válka, zemi opouštěli emigranti hledající nový domov. Současně po první světové válce a občanské válce v Sovětském svazu vypukl velký hladomor. Československá vláda reagovala na tento problém jako jedna z prvních. Důvodem byly blízké vztahy Československa a SSSR, historická zkušenost spojená se vznikem československé armády a zahraničního odboje a také zde žilo velké množství

---

¹⁸¹ AMZV, Osobní spisy.

¹⁸² Admirál A. V. Kolčák byl především důstojník carského námořnictva, ale ne dobrý politik. V době jeho vlády na Sibíři se uskutečňovaly nekontrolované věci, probíhala korupce a jeho jménem se dělala mnohá zvěrstva. Na jeho straně byli Britové, kteří mu dodávali zbraně, munici, uniformy, proto, aby Rusko za pomoci Kolčáka a jeho moci vrátili do války na stranu Dohody a porazili bolševiky. Proběhl puč, nová vláda zbavila Kolčáka veškeré moci a on byl komisí složenou z eserů, bolševiků a menševiků odsouzen k trestu smrti. Zastřelen byl 7. února 1920.

¹⁸³ AMZV, Osobní spisy.

Čechů. Volání o pomoc umocnil světoznámý ruský spisovatel Maxim Gorkij s prohlášením k národům „Všem čestným lidem Evropy a Ameriky“. V létě roku 1921 byl předložen vládě ČSR návrh pomoci běžencům a ministerstvo zahraničí v čele s Edvardem Benešem začalo připravovat plán humanitární pomoci hladovějícím. V září téhož roku začala realizace dvou humanitárních aktivit Československa.

První byla „Ruská akce pomoci“, což byl dlouhodobý program pomoci emigrantům z Ruska. Druhým časově ohraničený projektem byla „okamžitá pomoc“ milionu hladovějícím na území SSSR. V čele těchto projektů a hlavními realizátory byli Václav Girs a jeho bratr Josef Girs a, který byl odborník na hospodářství a také byl předsedou Obchodní mise Československa v SSSR a USSR.¹⁸⁴ Pro oba byla tato práce víc než osobní, neboť takto mohli oficiálně pomáhat lidem v místech, kde se narodili, žili a kde také měli své příbuzné a známé. Významné pro tyto projekty byly jejich znalosti území a státního systému. Záštitu nad projekty převzal prezident republiky T. G. Masaryk. Vláda vyčlenila na pomoc hladovějícím 10 milionů korun.

Jedna z prvních aktivit projektů byla evakuace stovek dětí z Povolží, které byly v ČSR rozděleny do rodin v zemědělských oblastech. V lednu 1922 byl z Prahy vypraven první vlak s pomocí, ve kterém se nacházelo 37 vagonů s potravinami. Vlak vezl mouku, cukr, kroupy, hrách, pšenici, mýdlo apod. Vagony mířily do regionu okolo Buzuluku a do Čeljabinska. Další transport v březnu vezl 23 vagonů a mířil do Záporožské oblasti, z toho dva vagony zůstaly v Moskvě jako pomoc pro čs. občany. Do poloviny roku vyjelo z Prahy dalších šest transportů do Samarské oblasti, na jih svazu do českých kolonií rozmístěných kolem Melitopole, Čechohradu, Aleksandrovky a jiných. Ovšem pomoc inteligenci a duchovním byla sovětskou vládou zakázána. Proto mnohé kroky podnikala česká mise ilegálně. Josef Girs a pracoval v Moskvě až do roku 1931.

Václav Girs a se v říjnu 1921 účastnil 1. sjezdu ruské studentské emigrace a prohlásil, že Praha se stala centrem ruské studující mládeže. Podporoval česko-ruské vztahy a stál také při podpisu „Dočasných dohovorů o obchodních vztazích“ se SSSR a USSR. Tím došlo „de facto“ k uznání sovětských republik.

V roce 1927 byl Václav Girs a jmenován československým velvyslancem v Polsku a současně též ve Finsku, Lotyšsku a Estonsku. V tomto roce probíhala stavba mohyly padlým legionářům u Zborova, neboť se blížilo 10. výročí bitvy, a tak velvyslanectví a konzulát vykonávaly dohled nad stavbou mohyly. Dne 2. července 1917 se uskutečnila velká pouť z Československa do tehdy polského Zborova a velvyslanec Girs a byl pověřen nejvyšším dohledem nad organizací celé

---

¹⁸⁴ Více o této „Ruské akci pomoci“: Lukáš BABKA – Igor ZOLOTAREV, *Russkaja akcija pomoci*, Praha 2012.

akce.¹⁸⁵ Ve funkci velvyslance se přiblížil rodné Volyni a také ji často navštěvoval. V roce 1929 navštívil Volyň a navrhl zřízení československého honorárního konzulátu v Kvasilově. V květnu 1931 tak Ing. Vladimír Svárovský složil služební slib honorárního konzula v Kvasilově do rukou vyslance Girsy.¹⁸⁶

Dne 3. června 1935 podepsal prezident republiky pověření Václava Girsy úřadem mimořádného vyslance a zplnomocněného ministra v Jugoslávii. O tři roky později odešel tehdy již zasloužilý diplomat Václav Girsy do důchodu. V jeho osobních spisech je dále uvedeno, že obdržel japonský řád „*Trésor Sacré*“ a rumunský řád „*Grand Croix de l' Etoile de Roumaine*“.¹⁸⁷ Po německé okupaci se zapojil do druhého zahraničního odboje jako člen Politického ústředí. Václav Girsy zemřel 23. června 1954 a je pohřben v Praze na Olšanech.

3.2.3. Redaktor Čechoslovanu Věnceslav Švihovský

Věnceslav Švihovský se narodil 25. července 1875 v Hlinsku¹⁸⁸ ve Volyňské gubernii, která patřila mezi ryze české s vyspělým kulturním a hospodářským zázemím. Vesnice Hlinsko byla jedna z prvních českých vesnic, kde byl založen pivovar, který byl součástí Švihovského rodinné historie.

Švihovský byl nejmladší ze tří sourozenců. Jeho rodina nebyla příliš majetná, ale vedla si dobře. Od dětství rád četl, nejdříve doma přečetl všechny knihy a časopisy a postupně i celou obecní hlinskou knihovnu. Toužil poznat vše, o čem v knihách četl a vesnice Hlinsko pro něj začala být příliš malá.

Jeho starší bratr František se vyučil zahradníkem a dostal místo v Nikolajevě. Posléze navrhl Věnceslavovi, kterému bylo tehdy 17 let, aby se k němu přestěhoval. Věnceslav nabídku přijal, u svého bratra se naučil mnohým zahradnickým dovednostem a začal studovat. Údajně byl velice nadaný žák a zvládal mnohem rychleji dané učivo, velmi dobře se seznámil s ruskou literaturou a naučil se výborně rusky. Za rok a půl zvládl učivo za šest tříd, a tak mohl postoupit na Alexandrovskou reálku. Při studiu stále pracoval v zahradnictví a současně se připravoval na vysokoškolská studia.

---

¹⁸⁵ AMZV, Zprávy politické Varšava 1927–1930.

¹⁸⁶ Jaroslav VACULÍK, Masarykův spolupracovník MUDr. Václav Girsy, in: T. G. Masaryk, jeho spolupracovníci a vznik československého státu. Sborník příspěvků z XIII. ročníku semináře Masarykova muzea v Hodoníně, Hodonín 2009, s. 102–106.

¹⁸⁷ AMZV, Osobní spisy.

¹⁸⁸ Vlastimila ABDANK-ABŽOLTOVSKÁ, Věnceslav Švihovský v: Zpravodaj Čechů z Volyně a jejich přátel 1/92, 1992, s. 2.

V době Věnceslavových studií byl jeho spolužák Lev Bronštejn Trocký (budoucí významná postava ruské revoluce a bolševického hnutí). Lev Bronštajn, Věnceslav a jeho bratr František se rozhodli založit tajný sociálně demokratický kroužek. Studentských ilegálních uskupení vznikalo v této době mnoho, ovšem podobné aktivity byly carským režimem přísně sledovány a následně trestány. Roku 1897 byla činnost kroužku odhalena a bratr František i se Lvem Bronštejnem byli carskou policií zatčeni a odsouzeni na nucené práce na Sibiři. Věnceslav měl tehdy obrovské štěstí, neboť onemocněl a léčil se doma v Hlinsku. Přesto se jeho činnost objevila v policejních záznamech, a tak se o další studium v Rusku nemohl ucházet.

V Hlinsku po uzdravení pracoval Věnceslav jako domácí učitel v rodině statkáře a pivovarníka Tomáše Šmolíka. Pobyt ve své rodné vesnici mu přinesl poznání života české vesnice a její kulturní úrovně, avšak ves postrádala svoje vlastní české noviny či časopisy. Tehdy zřejmě vznikla i jeho myšlenka založit noviny pro českou menšinu v Rusku, a tak přispět ke kulturnímu povznesení české Volyně.

Švihovský si uvědomoval, že si potřebuje rozšířit své vzdělání. Našetřil peníze a rozhodl se odjet studovat do Paříže. V Paříži také studovala Šmolíkova dcera Ludmila, se kterou se Věnceslav sblížil, a nakonec ji pojal za manželku. V Paříži strávil devět let a na studia si vydělával jako zahradník v pařížských parcích. Po mnoha letech rád vzpomínal a ukazoval českým návštěvníkům keře v Luxemburských zahradách v Paříži, které vlastnoručně sázel.¹⁸⁹

Ve Francii studoval Švihovský práva, žurnalistiku a politické vědy. Stýkal se s ruskými a ukrajinskými emigranty, mnoha českými krajany, mimo jiné také s budoucím ministrem zahraničí a prezidentem Edvardem Benešem, který zde také studoval, a tak stejně i s jeho budoucí ženou Hanou Vlčkovou. Ve Švihovského bytě u Boloňského lesa se každou středu scházeli čeští intelektuálové. Švihovský byl v době pařížského pobytu již novinářsky činný a dopisoval své články do pražského Času, Nové doby, Nové české revue a do časopisu Russkoje slovo. V české dělnické kolonii organizoval s dalšími přáteli různé přednášky a besedy.

Roku 1908 se vrátil do Ruska a usadil se v Kyjevě. V této době se oženil s výše zmíněnou Ludmilou Šmolíkovou. Ludmila měla pro jeho sny pochopení a podporovala jej při zakládání družstva pro tisk českých novin. Po studiích se Věnceslavovi nedostávalo financí, a proto chtěl založit vydavatelské družstvo. Objel řadu českých vesnic, pořádal přednášky, oslovil mnoho statkářů a příbuzných, aby podpořili jeho aktivitu. Nakonec se mu to podařilo. Hlavními

---

¹⁸⁹ K. BELGOVSKÝ, K šedesátce novináře Věnceslava Švihovského, rok 1935, s. 2 (výstřižek z neznámých novin z archivu Pavla Tarnavského).

„mecenáši“ družstva pro vydávání tiskovin byl kyjevský podnikatel Jindřich Jindřišek, který vlastnil obchod s hudebními nástroji a založil firmu Ekstrafon. Švihovský také získal pro svoji věc příbuzného velkostatkáře a pivovarníka Václava Klicha z Olšanky a v neposlední řadě i Václava Vondráka.

V roce 1911 začal vydávat noviny nazvané Čechoslovan, které zpočátku dovalo družstvo, později při dostatečném počtu odběratelů se Švihovský osamostatnil a založil i vlastní Slovanskou tiskárnu.¹⁹⁰ Noviny vycházely nepřetržitě až do konce roku 1914, kdy kvůli válečným událostem a nedostatku odběratelů musel být tisk zastaven. Vydávání bylo znovu obnoveno v roce 1916. Přesto právě v roce 1914 tato tiskovina odvedla československému odboji obrovskou službu v propagaci. Zpočátku Věnceslav na novinách pracoval se svojí manželkou Ludmilou, která mu byla věrnou oporou. Mnohdy byla nejen korektorkou, ale i autorkou článků. V roce 1914 se práce na vydávání Čechoslovanu znásobila v souvislosti s růstem hnutí čs. odboje a tvoření České družiny, a tak musela být redakce rozšířena z jednoho pokoje na větší prostory. Švihovský najal jednopatrový dům, kde byl kabinet šéfredaktora, kancelář a místnost pro spolupracovníky. V redakci byl čilý ruch, jelikož se zde scházeli Češi a Slováci všech vrstev žijící v Kyjevě, kteří sledovali živý děj událostí. Kolem Čechoslovanu se utvořila silná intelektuální skupina osobností, jejichž jména se později stala v Československu známá. Mezi jeho stálé spolupracovníky patřili: J. Kopta, R. Medek, V. Charvát, J. Hašek, J. Jesenky, F. Langer, J. Gregor Tajovský nebo J. Dýma.

V roce 1911 také vydal svůj první „Kalendář“, který vyšel v Praze a vyznačoval se mimořádnou kvalitou a upoutal velký zájem Čechů v Rusku. Jeho péčí vyšly dva ruské sborníky „Češsko-russkoje jedinije“ určené ruské veřejnosti, aby ji seznámil s úsilím Čechů o vytvoření samostatného státu. Švihovské tiskárna se zabývala i tiskem různých drobných tiskovin a příruček jak pro potřeby vznikající České družiny, tak pro Svaz československých spolků na Rusi. Tiskl i jiné publikace jako učebnice a zpěvníky. Na podnět T. G. Masaryka tiskl týdeník „Československý voják“ určený především zajatcům.

V revolučním čase na prahu války ztratili manželé Švihovští veškerý majetek. Do Československa přišli úplně bez prostředků a usadili se v Praze. Švihovský se rozhodl vrátit ke své práci novináře. Záhy se mu podařilo vytvořit rozsáhlou mezinárodní zpravodajskou agenturu „Central European Press“ a stal se jejím ředitelem.¹⁹¹ Začal pořádat Dny československého zahraničí, které byly spojené s organizací výstav, přednášek, radiového vysílání či článků v tisku o životě krajanů

---

¹⁹⁰ Tiskárnu založil v roce 1913 a měla údajně 30 zaměstnanců. V: HOFMAN, Odboj, s. 20.

¹⁹¹ Vlastimila ABDANK-ABŽOLTOVSKÁ, Věnceslav Švihovský, v: Zpravodaj Čechů z Volyně a jejich přátel 2/92, 1992, s. 2.

v zahraničí. Dále spolupracoval na vytvoření Malé tiskové dohody a všechny mezinárodní tiskové dohody s Československem. Stal se předsedou Cizineckého odboru československého tisku.¹⁹²

Věnceslav Švihovský byl zakládajícím členem Československého ústavu zahraničního, který vznikl v roce 1928 a jeho prvním předsedou se stal doktor Jan Auerhan. Od svého vzniku to byla nevládní organizace zabývající se spoluprací s krajanskými komunitami v zahraničí. V letech 1946–1949 byl Švihovský zvolen předsedou Československého ústavu zahraničního a z této pozice mohl pomáhat v letech 1945–1947 další vlně reemigrantů z Volyně. Po roce 1948 nastala v ústavu „reorganizace“ a bylo nutné odstranit lidi, kteří novému režimu překáželi. Věnceslav Švihovský jako stoupenec a dobrý přítel prezidenta Edvarda Beneše musel ze svého postu odejít.

Poslední léta života trávil Švihovský v Řeži u Prahy, kde měl s rodinou velkou zahradu, na které do vysokého věku velmi rád pracoval. Zemřel 11. listopadu 1954 v Praze a je pohřben na Vyšehradě.

3.2.4. Marie Dostálová Tret'jaková, první sestra Československého červeného kříže

Marie Nováková se narodila 2. února 1883 v Dubně na Volyni.¹⁹³ Její rodiče pocházeli z Chrudimi v Čechách. Studovala v Rovně na soukromém gymnáziu „Letošických“ a později na průmyslové škole v Kyjevě v Zolotovorotské ulici. Pobývala nějaký čas v Čechách, aby si vylepšila český jazyk. Provdala se za důstojníka ruské armády Tret'jakova, se kterým se stěhovala podle místa jeho převelení. Postupně byla v Saratově, Moskvě, Petrohradě, Kyjevě a Charkově. V posledním ze zmíněných měst navštěvovala různé kurzy a školy. Účastnila se např. roční školy Červeného kříže v Kyjevě, a tak se hned na počátku války mohla aktivně zapojit do záchranných zdravotnických prací jako dobrovolná milosrdná sestra ruského Červeného kříže.

Marie Tret'jaková vypuknutí války a počátky organizace čs. odboje v Kyjevě v roce 1914 přijímala tak jako většina české vlastenecky naladěné menšiny v Rusku s velkou euforií. Svoje vzpomínky publikovala ve sborníku, který byl vydán po válce v Československu:

„... slyším, že se bude formovati české vojsko. Bože! Jak hrdě to znělo! V Rusku české vojsko! Kyjevští v čele s drem Vondrákem celí ustaraní běhají, intervenují, vyjednávají. Osvobozují také

---

¹⁹² I. HOŠŤÁLEK, Věnceslav Švihovský, Krajan, ročník IV., číslo 15, 1935, s. 1.

¹⁹³ Datum narození je uvedeno v legionářské kartě v: Archiv VÚA–VHA, legionářské spisy. Místo narození a rodné příjmení bylo uvedeno na rubu fotografie, která je uložena v Národním archivu ve fondu Sdružení Čechů z Volyně – Žatec. Zde je také uložen její vlastní životopis, ze kterého čerpám: NA, fond Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel – Žatec, vzpomínky Marie Tret'jakové Dostálové (dále jen NA, Dostálová).

zajaté krajany, za které se zaručují... Za nedlouho nato vidím sjížděti se české junáky z venkova a různých měst. Shromažďují se kolem hotelu Praha, kde je rušno a šumno celé dni i noci.“¹⁹⁴

Marie Tretjaková od prvních dnů války pracovala jako záložní sestra kyjevské „Mariinské občiny“ Červeného kříže na chirurgickém oddělení kyjevské nemocnice na operačním sále a mimo to si brala dobrovolně další noční služby v kyjevské pevnosti, aby mohla co nejvíce pomoci českým vojákům. Ve svých vzpomínkách uváděla, že zde denně umíralo 60 i více lidí. Na to vzpomínala následovně: „Jednou časně ráno, koncem října 1914, běžím do lazaretu a nesu plné ruce květin, jak jsem to často dělala pro nejtěžší raněné. Náhle slyším z dálky český zpěv ‚Spějme dál...‘ a jiné české písně. Srdce mi poskočilo blahem... vidím krásné vojsko, jak se nese pružným krokem směrem k nádraží. Na bodácích je plno kvítí, na čepicích lipové listí, a kolem ruských furažek jsou ovinuté bíločervené stužky. Bože! To je naše Česká družina! ... Poznávám mezi nimi známé tváře.“¹⁹⁵ Později se Marie s mnohými vojáky (nejčastěji jako s raněnými) setkala za různých okolností na frontě.

Od počátku války bylo přáním Marie Tretjakové být poblíž České družiny. Na začátku roku 1915 požádala v hlavním stanu Červeného kříže o přeložení ke 3. armádě, přičemž sám velitel Radko Dmitrijev její žádost podpořil. Avšak žádost nebyla podpořena u hlavního správce Červeného kříže, který nechápal proč chce jít k „Rakušanům“? S takovým míněním o Česích bylo možné se setkat na každém kroku. Nepochopení české myšlenky boje za samostatnost po boku ruské armády bylo časté a ani setrvalá osvěta nepřinášela výsledky. Přesto bojeschopnost a disciplína družiníků budila u ruských institucí a vojáků v armádě respekt, ale často také nenávisť.

Počátkem roku 1915 byla Marie Tretjaková přidělena k 12. chirurgického oddílu na frontu. Na jaře 1916 pracovala na obvažišti Červeného kříže na stanici Rovno na jihozápadní frontě, která byla ve dne v noci odstřelována a bombardována německými letadly. Zde spolupracovala s věhlasným učencem profesorem A. Pavlovským. Za hrdinství a pilnost jí bylo uděleno první vyznamenání – zlatá medaile sv. Anny.

V létě téhož roku byla Marie povolána jako milosrdná sestra k 11. armádě mezi Dubno a Luck do oblasti Volyně, kde opět přicházela do styku s československými raněnými rozvědčíky. Nepřímo se účastnila velkých bojů na Stochodě, kde pracovala přímo na bojišti za stálého bombardování pozic z děl i aeroplánů. Lazarety na frontových pozicích byly rozmístěny v plátěných stanech a podzemních krytech zvaných zemljanky (též „blindaže“). Hrozilo nebezpečí

---

¹⁹⁴ Marie DOSTÁLOVÁ-TRETJAKOVA, Ze vzpomínek na počátky České Družiny, v: E. E. LAUSEGER, Pod slavnými prapory starodružiníků (historické vzpomínky), kniha I., Praha 1927, s. 33–35 (dále jen DOSTÁLOVÁ).

¹⁹⁵ Tamtéž.

odstřelování a bojů. Ošetřující personál byl přetížen prací, neboť raněných stále přibývalo a mnoho vojáků onemocnělo infekčními nemocemi. 27. polní chirurgický oddíl (taktéž zvaný „putující“ – „letučí“), byl všude znám svou odvahou, neboť po celou dobu bojů byl přímo na bojišti a doprovázel raněné vojáky z bitevní čáry na nádraží do zázemí. Celý oddíl byl po bojích za statečnost několikrát vyznamenán svatojiřským křížem.

Podmínky personálu v nemocnicích poblíž fronty byly často přímo drsné. Na podzim se jevil život v podzemních krytech jako skoro nesnesitelný. Vlhko bylo takové, že voda tekla po stěnách, pak zase zima, jindy dusno a objevovalo se tu mnoho myší. A když do takové zemljanky uhodil granát, nikdo z ní živý nevyšel. Milosrdná sestra Marie Tretjaková si zapsala vzpomínku, v které uvedla, že toto všechno snášela jen z lásky k trpícím vojákům. Nemocná revmatismem, vyčerpána nočními službami a po naléhání svých přátel a známých nějaký čas pracovala v nedalekém přifrontovém městě Luck v kanceláři Červeného kříže pro pomoc obětem války, kde pomáhala dětem bez rodičů, vdovám a všem, co přišli o majetek následkem války. Zde se uzdravila a vrátila se na frontu.

Roku 1917 odjela Marie za 8. armádou do předního lazaretu na rumunské frontě. Zde se účastnila pomoci raněným při bojích na řece Síretu a nepřetržitě pracovala za stálého bombardování pozic a leteckých útoků na lazarety. Několikrát byla i lehce „kontuzena“ (pohmožděna) vybuchnutým granátem v její bezprostřední blízkosti. Na podzim roku 1917 odjela do Oděsy, kde již probíhaly kruté boje občanské války mezi Ukrajinci, bolševiky a Němci.

Marie Tretjaková byla konečně povolána k českému vojsku do Kyjeva, kde se až v tuto chvíli začala vytvářet vlastní nemocnice i s personálem. Všude panovaly stávky a ona dostala zprávu, aby se srbským ešalonem jela dále na východ, neboť Němci na pozvání ukrajinské Centrální rady začali obsazovat Ukrajinu. V Kursku se Marie připojila k československému oddílu. Je velmi pravděpodobné, že toto období pro ni bylo zlomové. Cestou přemýšlela o situaci, která v Rusku a na Ukrajině nastala. Zřejmě v tomto okamžiku se rozhodla spojit svůj osud s čs. legionáři a odejít s nimi z Ruska. O osudu svého manžela Tretjakova se ve svých vzpomínkách nezmiňuje, ale je pravděpodobné, že padl. Avšak měla syna na vojenském učilišti v Kyjevě, pro kterého se rozhodla vrátit. Z tohoto důvodu vyrazila pěšky a pak vlakem přes bolševicko-německou a ukrajinskou frontu do Kyjeva. Čekala ji cesta plná nebezpečí. Přijela do stanice Bachmač, kde čs. vojsko bojovalo s Němci, a po několika dnech se dostala do Kyjeva. Zde vyzvedla svého syna z kadetního korpusu a ihned se společně vydali na zpáteční cestu. Marie Tretjaková nastoupila do samarské nemocnice, do sanitního vlaku č. 3 a její syn byl přidělen k 2. pluku Jiřího z Poděbrad.

Na konci května roku 1918 dojel první sanitní vlak doktora Pelikána do Vladivostoku, kde odevzdal raněné a nemocné do „Mořské a japonské nemocnice“ a opět se vrátil zpět do Irkutsku

pro raněné dělostřelce. Podle vzpomínek Marie Treťjakové byl jejich sanitní vlak posléze přepaden bolševiky, vydrancován a odňat. Sanitní oddíl i s raněnými se zachránil a dostal se do Chabarovska, odtud na obchodní lodi Rybak doplul do Nikolajevska, v němž byl nějaký čas internován. A konečně oceánskou lodí Stavropol odjel sanitní oddíl přes Japonské moře do Vladivostoku. Cestou posádka zažila na moři velkou bouři a teprve 26. srpna 1918 dorazila za velké mlhy loď do přístavu.

Jako většina personálu z bývalého sanitního vlaku se i Marie Treťjaková přesunula do nemocnice, kde ošetřovali raněné. Nezůstala však ve Vladivostoku dlouho a na vlastní žádost odjela na jekatěrinskou frontu a později pomáhala formovat novou československou nemocnici. Stále se zdravotnický personál musel potýkat s velkým nedostatkem zdravotnického materiálu a s dalšími potížemi.

Dne 19. ledna 1919 odjela Marie potřetí se sanitním vlakem, v němž doprovázela a ošetřovala raněné, nemocné a invalidy. Posléze byla poslána do 2. československé nemocnice v Tomsku, v níž pracovala až do evakuace nemocnice. Jak se svěřila ve svých vzpomínkách, v tomto období trpěli ve vlacích velkou zimou. Ve voze, ve kterém Marie jela, popraskaly od silného mrazu topící roury, a tak lékaři s rodinami a sestry jeli od podzimu do jara za hrozných sibiřských mrazů. Za vládnoucích poměrů nebylo možné dát vůz do opravy, neboť by jej už nemocnice zpět nedostala a všichni, kdo byli ve voze, by tak neměli kde bydlet. A také se pospíchalo z Ruska, jelikož bolševické jednotky dostihovaly poslední ešalony. Bylo nařízeno nerušit pořadí evakuace, což by jen způsobilo další komplikace. Konečně každý byl rád, že evakuace probíhala a přání všech bylo „dostat se z toho horoucího válečného pekla“.¹⁹⁶

Po dlouhém čekání za Vladivostokem na stanici Egeršeld přišla řada i na 2. nemocnici v Tomsku. Při naložování na loď Mount Vernon americké společnosti, jak vzpomíná Marie Treťaková, bylo stanoveno, že sanitní posádka 2. nemocnice si nesmí s sebou vzít svá zavazadla, a tak každý musel jet jen v tom, co měl na sobě. Cesta podle jejích vzpomínek byla plná nepříjemností a nedorozumění. Jeli s nimi totiž z ruského ostrova vojáci, kteří tam byli dáni za různé přestupky. A tak byly denně vydávány přísné raporty, stížnosti, protokoly a děly se i vojenské soudy. V San Franciscu zase Američané nikomu nedovolili sejít na břeh, jelikož se domnívali, že loď měla na palubě bolševiky, a obávali se, aby jim tam nechtěli zůstat. Jen několika lidem se podařilo dostat do města a pořídit nutné věci, to vše jen s lékařským vysvědčením.

---

¹⁹⁶ NA, Dostálová.

Jejich cesta dál pokračovala do Hamburku, avšak během ní měla loď vážnou havárii a byl údajně zázrak, že neztroskotala. Loď ztratila vrtuli a několik dní plula nahnuta na 45 stupňů, až konečně zakotvila v norfolkském přístavu ve Virginii. Během cesty se jeden voják utopil a druhého od utonutí se podařilo zachránit. Několik osob na palubě zemřelo, mezi nimi byl i malý chlapec (syn kapitána), který byl pochován do moře. Loď stěží doputovala do přístavu a v pořadí 20. transport byl vyloděn a umístěn do tábora do karantény. Zde posádka čekala více než osm týdnů na jinou loď z Terstu. Cestu posádka dokončila na lodi Amerika, která odvezla „trosečníky“ do přístavu v Terstu v Itálii.

Odtud se už jelo vlakem přes Linec a České Budějovice do Prahy na Wilsonovo nádraží. Zde ihned pro nemocné přijely povozy z nemocnice v Karlíně, přičemž personál včetně Marie Treťjakové zůstal na nádraží. Každý se musel postarat sám o sebe. Tehdy nebylo vůbec lehké najít v Praze nějaký nocleh, protože byla přeplněna cizinci a emigranty a vše bylo obsazeno. Legionáři i s rodinami spali na svých zavazadlech na dvoře Štefánikových kasáren. Zde fakticky pro Marii Treťjakovou služba u čs. legií skončila. Byla v Československu, v zemi svých předků, kde se musela vrátit do civilního života a přizpůsobit se mírovému životu v nové zemi. Bývalá milosrdná sestra ruského Červeného kříže byla pravděpodobně první oficiální sestrou Československého červeného kříže na území Ruska. Marie Treťjakové se dostalo vyznamenání řádem Československého válečného kříže, Československou revoluční medailí a ruskými řády sv. Jiří a sv. Anny.

Marie v Praze našla své příbuzné, u kterých pár dnů pobyla. Dlouhý čas strávila jako zdravotní sestra, a tak se rozhodla pracovat v nemocnici, kde se však mimo službu ještě věnovala studiu ošetrovatelské otázky v Praze.

V novém pražské působišti byla velmi aktivní. Pomáhala ruské emigraci a invalidům, psala své vzpomínky o legionářích a obětavých vlasteneckých ženách, které byly otištěny v rozličných časopisech. Také vydala knížku o hrdinné sestře československých legií Magdě Remelgas, Estonce z Tallina. Z výtěžku z prodeje této brožurky pořídila za pomoci Čs. estonské společnosti bronzové poprsí zesnulé šlechtné sestry pomáhající čs. legionářům. Busta byla umístěna na jejím hrobě v Rabüme u Tallina, přičemž ji tam roku 1938 dovezla sama Marie.

Marie Treťjaková, nyní již pravděpodobně podruhé provdána za důstojníka Dostála, byla aktivní i v období druhé světové války.¹⁹⁷ V době okupace ukrývala ve svém bytě nejmenovaného generála, bohužel zakrátko nato popraveného. Snažila se také navštěvovat a pomáhat ženám vězněných a

---

¹⁹⁷ O dalším osudu jejího syna a ani o druhém sňatku se ve svých vzpomínkách nezmiňuje

popravených. Po vypuknutí Pražského povstání v květnu 1945 poskytovala první pomoc raněným a sbírala raněné barikádníky. Vypomáhala odvážet ruské raněné do nemocnice a dlouho po osvobození chodila do ruské gardové nemocnice, kde pracovala na chirurgickém oddělení a ošetřovala raněné vojáky, protože zde bylo zapotřebí českých sester, které znaly ruský jazyk.

Jak svědčí výše uvedená fakta, Marie Dostálová byla obecně velmi aktivní a energická žena, která byla zapojena do práce v mnoha spolcích. Byla jednatelkou ženské odbočky FIDACu (Federace bývalých dohodových bojovníků), která sledovala a prohlubovala kulturní mírové vztahy. Dále byla členkou Svatoboru, Československého červeného kříže, Českého srdce, Čs. kardiologické společnosti, Zahraničního ústavu, Klubu českých turistů, spolku Lípa, Obce legionářské, Svazu Čechů z Volyně a čestnou členkou Československé estonské společnosti a zahraničního klubu apod. Jak sama o sobě psala, vždy a ráda pomáhala tam, kde toho bylo nejvíce třeba.¹⁹⁸

---

¹⁹⁸ NA, fond Sdružení Čechů z Volyně – Žatec

4. Meziválečná Volyň – období rozkvětu i útrap

Pro celý svět skončila první světová válka 11. listopadu 1918 podepsáním míru ve Francii poblíž Compiègne. Rusko prožívalo porevoluční dobu a rozhodlo se šířit bolševický experiment v duchu „socialistické internacionály“ do dalších zemí. Víra bolševiků v postupné šíření bolševické revoluce po celém světě se naštěstí nezdařila. Aby se na zavádění nových pořádků mohli představitelé bolševického Ruska soustředit, uzavřeli separátní brestlitevský mír s Německem již v březnu 1918. Avšak žádný mír na území Ruska, tedy ani na Volyni, v žádném případě nenastal.

Poválečný či porevoluční čas volně přešel ve všeobecný chaos a ten se přerodil v občanskou válku, která měla v různých částech Ruska odlišný průběh. Obvykle se uvádí, že občanská válka v Rusku byla rozkoem mezi příznivci starého carského režimu (označováni jako bílí, bělogvardějci) a nositeli nového politického směru – bolševismu nebo komunismu (rudí, rudoarmějci). Na území Ukrajiny to však bylo ještě složitější, protože zde se silně projevovaly ještě další koncepce boje, a to za nezávislou a suverénní ukrajinskou zemi a její národ. V tomto nejasném období, kdy se přesně nevědělo, kdo vlastně vládne, toho také využila různá uskupení ke svévolnému loupení, vraždění, vyhrožování a vzetí práva do vlastních rukou.

V roce 1921 bylo území Volyně rozděleno na dvě části. Západní část území připadla Polsku a východní k Sovětskému svazu.¹⁹⁹ Podle vládnoucího režimu na západní a východní Volyni se odvíjely podmínky života obyvatelstva daného území.

Prožitky poválečného období „bezvládí“ byly většinou negativní a zůstaly Čechům dlouho v paměti. Už samotná válka uštědřila obyvatelstvu obrovské škody, protože na území Volyně probíhaly soustavné boje. Některé české vesnice byly totálně zničeny a bylo nutné je po válce znovu obnovit. Češi v tomto čase přicházeli o všechno, čeho doposud dosáhli. I to byl důvod, proč se někteří volyňští Češi rozhodli pro odchod z tohoto území do Československa, a to zejména Češi z východní Volyně. Během krátkého období se v důsledku konfiskace majetku bolševickým režimem z úspěšných hospodářů, velkostatkářů, pivovarníků či jiných podnikatelů stali ze dne na den žebráci.

„První světová válka, období VŘSR (Velká říjnová socialistická revoluce, pozn. aut.), občanská válka se střídáním vládců s častým bezvládím dávalo příležitost k řádění různých lupičských tlup,

---

¹⁹⁹ Dne 18. března 1921 byla v Rize podepsána mírová smlouva mezi sovětským Ruskem a Polskem. Dohodnutá hranice vycházela z linie příměří, což znamenalo, že Polsku připadla západní část Běloruska, větší část Volyně (tzv. západní Volyň) a celá někdejší rakouská Halič (na západ od řeky Zbruč). Menší část Volyně blíže Kyjevu a Žitomiru připadla k Sovětskému svazu (tzv. východní Volyň). Více v: RYCHLÍK, s. 275.

keré se vydávaly za tu nebo jinou stranu neb bestiálně řádily, loupily a vyvražďovaly obyvatelstvo zvláště na samotách a v malých osadách, kde nebylo možné zřizovat organizovaný odpor proti takových tlupám. Často jednotlivé rodiny opouštěly své usedlosti a stěhovaly se do větších českých osad nebo hledaly útočiště ve městech. Několik rodin na to doplatilo zničením. Peníze v tom čase ztratily hodnotu. Každé větší město si tisklo své peníze. Pamatuji, že se objevovaly peníze tištěné v Žitomiru. Vše se cenilo na tisíce a miliony... Bída se střídala s hladem a nemocí. Zvláštní nedostatek se projevoval ve městech... K tomu se v některých místech připojilo řádění Čeky (komise pro boj se spekulací a protistátními živly). Tato si často pletla inteligenci s nepřátelskými živly a tak také s nimi bylo nakládáno... „²⁰⁰

Vzpomínky z období občanské války pivovarnické rodiny Klichů v Olšance dokreslují každodennost dnů v období mezi lety 1918–1921: „Růžena Klichová byla v době pogromů s nejmladšími dětmi na Olšance. Nejstarší synové Jaroslav a Otakar byli ještě v čs. legiích, nebo na studiích a možná již odešli do Československa. Každou noc čekali, že bude pivovar vypleněn, ale naštěstí se tak nestalo. Vesnice byla pravidelně přepadána různými bandity. Na zahradě měli Klichovi vykopanou zemljanku, kde se v době nebezpečí uchylovali, podobnou praxi pak obyvatelstvo provádělo i za druhé světové války. Po každém takovém přepadu přišli o nějaký dobytek, potraviny a oblečení, takže brzy byly chlévy a sklady prázdné. Zbylo jen to, co stačili ukrýt u sousedů nebo zakopat. Nezvaní návštěvníci různých zájmů nejen rekvírovali, ale mnohdy nesmyslně zabíjeli, ničili, kradli, nebo se jen najedli a odešli. Přijelo na koních přes třicet vojáků baťka Machna a poručili si oběd.²⁰¹ Když byl hotov, zasedli všichni ke stolu... najedli se, každý si zastrčil s úplnou samozřejmostí lžičku za holínku, docela slušně poděkovali a odjeli. Byly to stříbrné lžičky...“

Na obranu bylo zapotřebí občas využít lest, jak se píše ve stejném pramenu: „V pivovare měli také kulomet, přivezl ho Jaroslav z vojny. Byla to vlastně jakási imitace kulometu, v případě, že hrozilo nebezpečí, jej obyvatelé pivovaru používali... vydával rachotivý zvuk, přesně jako když se střílí z kulometu. A ten kulomet zachránil pivovar několikrát před velmi nemilými návštěvami...“²⁰²

---

²⁰⁰ Alexandr Ent, Východní Volyň v létech 1918 – 1947, rukopis.

²⁰¹ Nestor Machno (1888 Huljajpole – 1934 Paříž), ukrajinský anarchistický revolucionář, ataman nebo také řečený „baťko“ anarchistického vojska a přední činitel anarchistické republiky. Byl představitel ideologie, což v praxi znamenalo, že jeho vojsko provádělo vyvlastňování půdy velkostatkářům a rozdělvalo ji mezi rolníky. Inspiroval se kozáckou politickou a vojenskou strukturou. Střídavě se přidával na různé strany, nejprve proti německým okupantům, posléze byl ve službách ruských bolševiků proti armádě direktoria a proti Denikinovi a posléze opět proti bolševikům – toto období je známé pod pojmem „Machnovské hnutí/Machnovština“. V tuto dobu měl také velkou podporu venkovského lidu, ale vzdor vydržel pouze do roku 1921, poté Nestor Machno utekl do emigrace a usadil se v Paříži.

²⁰² Rodinná kronika Klichů a Poláků.

Po tomto vyčerpávajícím období, kdy Rusko, respektive od roku 1922 Sovětský svaz, ukončilo válku, prošlo bratrovražednou občanskou válkou, navíc obdobím hladomoru a neúrody se stát ocitl v krizi. Pod kontrolou nebylo ani národnostní a státotvorné hnutí desítek národů na území SSSR: „Sovětská národnostní politika byla formálně založena na principu sebeurčení národů, avšak v praxi se orientovala především na ideje světové revoluce a exportu revoluce, což dovolilo realizovat jeden z hlavních principů marxismu: vybudování celosvětového státu s diktaturou proletariátu. Kromě politických hledisek sovětské vedení vycházelo i z ryze ekonomických úvah. Ukrajinské obilí a uhlí, kavkazská ropa a mangan, bavlna z Turkestánu to vše mělo zabezpečit první socialistický stát na světě. Geopolitická poloha okrajových oblastí někdejší Ruské říše dovozovala rozšiřovat sovětský vliv na východ a na jich Eurasie. Ukrajina se stala prvním státem, jehož udržení ve sféře socialistického vlivu pokládalo bolševické vedení za nezbytné...“²⁰³

Bolševici chtěli za každou cenu svoji moc udržet a hledali cestu, jak nasytit a usmířit vyčerpané obyvatelstvo. Určitým experimentem se tak mělo stát obnovení běžného tržního hospodářství, které by nasýtilo hladovějící a otevřela by se možnost pro pracující disponovat s výsledky své práce. Všechno však pod stálou kontrolou a dozorem politické a ideologické moci bolševického režimu. Tomuto novému způsobu hospodaření byl přiřazen název „Nová ekonomická politika“ (dále jen NEP) a plně začal fungovat od roku 1922.²⁰⁴ V praxi to znamenalo i to, že co bylo zestátněno, mohl si původní majitel pronajmout a nadále podnikat. Hospodářům byl umožněn volný prodej vypěstovaných přebytků. Rodina na vesnici mohla obdělávat tolik půdy, kterou byla schopna obhospodařit, ale jakákoliv námezdní síla byla zakázána. To českým hospodářům stačilo a jejich životní úroveň se opět pozvedla na předválečnou úroveň.²⁰⁵

V okamžiku, kdy bolševický režim naznal, že NEP nepřináší státnímu režimu a jeho ideologii patřičný užitek, nastoupila kolektivizace. Češi na východní Volyni neunikli pozornosti vládnoucí strany a postupně byli likvidováni. Zadáním sovětské vlády bylo do podzimu roku 1930 zlikvidovat bohaté sedláky (kulaky) jako třídu. Nastalo tzv. „rozkulačování“, což bylo masové vysídlování celých rodin, konfiskace majetku, některé kulaky odsoudili a na místě zastřelili. Poté přicházela agitace pro vstup do kolchozu, když se nedařila, hledali se „kulaci“ i mezi menšími zemědělci, a i ti byli vysídlováni a vězněni. Pod nátlakem se podařilo založit kolchozy takřka ve všech českých osadách. V kolchozech, kde převládali Češi, se hospodaření dařilo – neměli jednoduše na výběr, jelikož potřebovali přežít a uživit své rodiny. Fakticky pracovali stále na svém.

---

²⁰³ ZUBOV, s. 645.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 693–694

²⁰⁵ Jaroslav VACULÍK, Dějiny volyňských Čechů II. (1914–1945), Praha 1998, s. 84.

V českých vesnicích dokonce vznikly vzorové kolchozy jako například v Olšance, Krošně České, Okolku, Vysoké nebo Ivanovičích.

Češi jako soukromí zemědělci spadali do společenské vrstvy, která byla v Sovětském svazu důsledně zlikvidována. Také inteligence (čeští učitelé, vědci, spisovatelé, kněží) byla v různých procesech souzena a potrestána. Mnoho z nich skončilo ve věznicích a gulacích, v horším případě s trestem smrti. Některé rodiny volyňských Čechů dosud neznají datum a místo úmrtí svého předka.

Obyvatelstvo se pomalu přizpůsobovalo novému režimu. Mít však v rodině perzekuovaného platilo jako určité společenské stigma. Reakcí mnoha Čechů byl odchod do měst, jelikož už neměli žádný vlastní majetek a ve městě měli šanci, že „upadnou do anonymity“.

Vzpomínky Anny Rampasové, rozené Krejčíkové, barvitě vykreslují smutný příběh její rodiny, kterou postihly od konce 20. let až po návrat do Československa bolševické represe. Její otec Vladimír Krejčík se narodil v roce 1895 v Okolku, který se nacházel v Žitomirské oblasti na východní Volyni. V roce 1921 se oženil s nejstarší dcerou rodiny Entových. Po svatbě se manželé Krejčíkovi přestěhovali do kolonie Vyдумka, kde věnem dostali pozemek velký něco přes 16 hektarů s hospodářskými budovami. Vladimír Krejčík zde vysázel ovocnou zahradu, založil chmelnici a vystavěl sušárnu na chmel. Manželé měli čtyři malé děti, i proto najali na práci v hospodářství děvečku a chasníka. V roce 1928 začala kolektivizace, neboť NEP nepřinášela potřebné výsledky a obyvatelstvo se nedalo přesvědčit k dobrovolné kolektivizaci zemědělství. Z tohoto důvodu Vladimíra Krejčíka v roce 1929 zatkli a odvezli na Sibiř. Krejčíkovi se však podařilo utéct a další roky se skrýval. Rodina se s ním zprvu setkávala, později společně žili a měnili místa pobytu, aby otce nenašli a znovu nezatkli.

Anna Rampasová vzpomíná na další vlnu hladomoru takto: „Rok 1933 byl moc těžký po celé Ukrajině. Byla velká neúroda, bylo hodně mokro a co na poli narostlo, to většinou shnilo a pak byl nedostatek chleba i potravin. Tak lidi umírali hlady. Byli i vesnice, kde vymřelo přes půl vesnice a ani je neměl kdo pochovávat. Byl to zlý pohled na lidi, kteří umírali hlady. Když brzy zjara slezl sníh, tak chodili po polích sbírat různé kořínky, kopřivy, lebedu a divoký šťovík, to si vařili a jedli. Tak jim ubývaly síly a nemohli chodit na pole, otekli, zežloutli, a tak umírali. Také se stávalo, že někdo z rodiny někde sehnal kus slaniny, doma ji každému kus dali, ti ji po dlouhém hladovění snědli a pak dostali křeče a také z nich většina zemřela. Stalo se také, že ze zoufalství a z hladu rodiče zabili své dítě a snědli ho. To se stávalo v ukrajinských vesnicích. České vesnice na tom nebyly o moc lépe, také zažily hodně hladu a bídy, ale v těchto vesnicích, i když sebrali lidem pole do kolchozu, tak každému nechali 60 árů pole a mohli si držet kravičku, drůbež a většinou každý

měl na zahradě pár ovocných stromů, a tak si nasušili švestky, z jablek křížaly, z cukrové řepy se vařil sirup a řepu i jedli. Největší nedostatek byl chleba a brambor, ale v českých vesnicích si dokázali lépe poradit a snažili se, aby zbylo i pár brambor na sadbu a trochu obilí na zasetí. Aby další léta nemuseli trpět hladu.“

Ve svých vzpomínkách Anna Rampasová velmi podrobně líčí každodenní život na východní Volyni, ve kterém věnuje pozornost detailům, které nám přibližují skutečný obraz života na Ukrajině v době další vlny hladomoru tentokrát způsobené zásahem politického režimu. Z jejích vzpomínek jsme vybrala další část, kdy líčí druhé zatčení jejího tatínka, se kterým se setkala až za mnoho let a zřejmě i proto byla pro ni tato událost velmi silným zážitkem: „...Pak přišel rok 1937, v měsíci červnu, vidím to jako dnes. Brzo ráno jsem šla přes dvůr podojit kravku, kterou jsme stále s sebou vodili, jak jsme se stěhovali, byla to naše obživa a velká pomoc. Najednou se objevili na dvoře dva neznámí chlapi, vtrhli do světnice a za chvíli odváděli tatínka pryč. Mně jako by někdo říkal, podívej se na něj, asi ho dlouho neuvidíš. A také se tak stalo, sešli jsme se až 3. 10. 1954, po 17 a čtvrt létech.

Těžko se mi opisuje náš život bez otce, ten den také sebrali tatínkova kamaráda Ukrajince, který měl blízko Okolku statek. Za pár dní zase Vlád'u Anderse, který měl na Okolku hospodářství. Ten rok postupně sebrali celou řadu lidí. Nebyli to nějací velcí sedláci, ti byli zlikvidováni už v roce 1929, jednalo se o bývalé „seredňaky“ zemědělce od 5 do 10 ha. Rodiny postižených nevěděly, proč je sebrali a jaký osud je čeká. Většinou je již nikdy neviděli. V těch rodinách, kde zůstala žena s malými dětmi, byla situace zoufalá, tam se žilo špatně. To bylo i u nás. Maminka byla slabší postavy, nás bylo 5 dětí, nemladšímu Fed'ovi byly dva roky. Když tatínka odvedli, tak mi maminka nechala na starosti děti a jela za otcem do Černachova, aby mu odvezla chleba a prádlo. Tam s otcem ještě mluvila, předala mu věci a on i řekl, že je budou eskortovat do Žitomiru, kde budou čekat na soud. Maminka se vrátila celá zničená, plakala a my jsme plakali s ní. Za několik dnů mě nechala maminka doma a šla pěšky 30 km do Žitomiru, aby mohla předat tatínkovi trochu jídla. Tam musela několik dnů sedět pod věznicí, než mohla balíček předat. Nebyla tam sama, takových žen tam byly stovky. Potom tam byla maminka ještě párkrát, ale už nikdy ji k tatínkovi nepustili. Za nějaký čas přišel papír, že Kyjevská trojka odsoudila otce na 10 let nucených prací na severu Sovětského svazu. Za vinu mu dávali, že rozvracel kolchoz, i když to žádná pravda nebyla, odvolání nebylo možné, také žádní svědkové ani obhájci k odsouzení nebyli potřební. Kyjevská trojka jenom podepsala seznamy s návrhem na výši trestu, aniž by lidi viděla.

Za pár měsíců nám otec napsal, že je v táboře u města Medvěžegorsk v Karelské oblasti. To je asi 500 km na sever od Moskvy. Pracoval v lese ve velice těžkých podmínkách, špatné oblečení, málo

stravy a silné mrazy vydrželi jen jednotlivci. Tatínek měl právo jednou za půl roku napsat rodině dopis, také Ukrajinec Kovalčuk a Vláďa Anders směli psát. Ostatní z vesnice psát nesměli a také se rodina o nich nic nedozvěděla. Úřady nedávaly rodině zprávu ani v případě úmrtí. Do vesnice se vrátili z celkového počtu 22 vězňů pouze otec a Ukrajinec Kovalčuk, kterému skončil trest 5 let nucených prací v roce 1942 v době války. Z tábora musel narukovat rovnou do armády a na frontu. Ve válce přišel o obě nohy a byl propuštěn. S otcem se setkali znovu na Okolku v roce 1947, když byl otec propuštěn na svobodu. Když se tatínek po odpykání trestu vrátil, to už bylo dva roky po válce, dozvěděl se, že velká část těch vězňů, kteří se nechtěli přiznat k tomu co nikdy neprovedli, byli zastřeleni ve věznicí v Žitomiru.

V září 1937 jsem šla do sedmé třídy, také mladší sourozenci chodili do školy. Maminka chodila do práce, aby vydělala na naši obživu. Byla ale utrápená a nemocná. Nemohla vydělat tolik peněz, abychom neměli nouzi. Ani záhumenka, kravička, prasátko a pár slepic pro pět dětí nestačilo. Z toho mála, co jsme na záhumence nahospodařili musela maminka část prodat, aby nám mohla koupit oblečení, obutí, školní potřeby a věci do domácnosti.

Tatínek v dopise prosil maminku, aby mu poslala usušené šlupky brambor, trochu cibule a česneku, že hladoví a dostal kurděje, vypadávají mu zuby od nedostatku vitamínů. Když se na podzim zabilo 80 kg prase, tak maminka vyprala prasečí měchýř, dala do něho kousek zapečeného masa a zalila sádlem. Do povolené váhy balíčku přidala sušené křížaly, cibuli, česnek a pár sucharů. Tatínek pak po návratu děkoval, že mu ty balíčky zachránily život.“

Češi na západní Volyni, která byla od roku 1921 součástí Polské republiky, zažívali období rozkvětu. Jako na celé Volyni bylo nutné vyrovnat se s poválečnými škodami, například zříditi nové chmelnice a hospodářské budovy. Dařilo se každému tak, jak se snažil a kolik píce vkládal do své práce. Na rozdíl od východní Volyně ovládané bolševiky půdu ani další majetek nikdo Čechům nevzal.

Život volyňských Čechů, vzhled vesnice a hospodářské výsledky volyňského zemědělství se těšily poměrně velkému zájmu z vlasti. Nejen historici, demografové, statistici, ale i různí hospodáři, učitelé a agronomové se zajímali o obecný rozvoj hospodaření Čechů na Volyni. Právě české vesnice na Volyni udivovaly cíleného i náhodného cestovatele svou krásnou a upraveností, na rozdíl od vesnic ukrajinských. Na přelomu 30. let byla většina starších domů ze dřeva, což byl na Volyni nejdostupnější materiál, a nové stavby byly již z kamene nebo cihel. Dřevěné domy byly

z fošen, které byly omítnuté a budily tak dojem, že jsou zděné.²⁰⁶ Okolo budov byly vysázené ovocné sady, a tak stejně byly i cesty lemované ovocnými stromy. Vzhled českých vesnic se tak podstatně lišil od těch polských a ukrajinských. Právě přátelské vnitrozemské klima prospívalo zdravým a úrodným ovocným stromům, ze kterých volyňské hospodyňky dokázaly uvařit a upéct mnoho dobrých jídel. Stále platilo, že pěstování chmele i přes válečnou pomlku bylo stále hlavním příjmem pro většinu volyňských Čechů. Nejvíce se chmel pěstoval v Kvasilově, Hlinsku, Urvenách, Mirohošti, Novinách Českých, Ivaničích, Bukově a Straklově. V dalších vesnicích již v menším měřítku. Téměř u každého statku byla sušárna chmele. Ovocnářství se nejvíce rozvinulo okolo Dermaně, Českého Boratína, Kněhyněk, Podhájců a Moskovštiny. Nejvíce se zde pěstovaly třešně a višně, velmi málo jablka a hrušky.

Radostí českého sedláka na Volyni byli koně. O ty bylo pečováno s velkým respektem, neboť kůň byl důležitou pracovní silou v zemědělství a také dopravním prostředkem za jakéhokoliv počasí. Čeští hospodáři vlastnili zejména plemena arabských a peršanských koní, ale nikdy nechovali malé ukrajinské koníky.²⁰⁷ V době válek Češi o své koně většinou přišli, neboť je rekvírovala armáda. V některých případech je armáda vyměnila za malé, staré či nemocné koně.

Významné místo v životě českých obyvatel Volyně zaujímal hudba, neboť po těžké práci přicházela na řadu i zábava. Následující vzpomínky na hudbu sepsal a publikoval Vladimír Hybler ve Zpravodaji Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel: „Velký význam v životě české menšiny na Volyni měla česká hudba a česká lidová píseň. Téměř v každé větší obci vznikla brzy po jejím založení kapela, většinou dechová. Kapely vyhrávaly při všech příležitostech: o posvíceních, poutích, veselicích, svatbách, pohřbech. Doprovázely doslova každého od kolébky až do hrobu. V repertoáru byly skladby, které vznikly ve vlasti, ale také skladby z repertoáru ruských a polských vojenských kapel. Vzpomínám si na řadu kapel, kapelníků a hudebníků působících v okolí Lucka. Jeden z nejlepších hudebníků a učitelů hudby byl Jan Janovský, který řadu let působil se svými žáky v Nivě Hubinské i v jiných částech Volyně. Jeho nástupce v Nivě Hubinské byl jeho žák kapelník Josef Šobek. Další dechové kapely působily v České Sklíni, v Českých Novosilkách, v Michně-Sergejevce, v Ostrově, Račíně a Česném Lese. Řada mladších hudebníků vstoupila do čs. armádního sboru. Byli padlí a ranění. Ti, kteří přežili, se usadili většinou na jižní Moravě. Hudba Josefa Šobka účinkovala v Loděnicích u Pohořelic, hudba Vladimíra Hyblera v Olbramovicích celou řadu let.

---

²⁰⁶ Autor článku, ze kterého jsou uvedené informace byl ředitel Zemské ovocnářské školy ve Vizovicích, který se v roce 1929 účastnil zájezdu čs. zemědělského učitelstva do Polska: L. ČECH, Medzi Čechmi na Volyni, v: Zemědělským Polskom, uspořádal C. J. Gašperik, Bratislava 1929, s. 84–92.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 87.

Zvyklostem se vymykala smyčcová skupina kapelníka Smrtky z městečka Sienkiewiczówky, ve které působili také jeho tři synové a dcera učitele Peše. Tato skupina mimo jiné vyhrávala s velkým úspěchem po celém Rusku asi dva roky. Další významný kapelník a učitel hudby byl Jaroslav Židlický, který vytvořil z chlapců pocházejících z různých českých obcí v okolí Sienkiewiczówki úspěšné hudební těleso. Mnozí pak nastoupili do čs. armádního sboru a vytvořili základ vojenské hudby 3. brigády 1. čs. armádního sboru.²⁰⁸

Další vzpomínky na českou hudbu patří rodině Hajných. František Hajný se přistěhoval z Čech do Dorohostají s celou kapelou i osmi syny. Kapela hrávala na různých příležitostech, ale i v kostele v Mlynově. Stala se proslulou po celém kraji a byla zvána hrát na zámky do Mlynova, Ostrožce, Satyjova, Olyky a na další místa. Hudba se pro tyto hudebníky stala polovičním povoláním, což znamenalo i to, že jejich manželky musely být schopny doma zastat veškerou práci za své muže. U hajných se také vyškolilo mnoho dalších hudebníků, kteří zakládali zase nové kapely. Vnuk Františka Hajného Jaroslav založil kapelu v Novinách Českých a vyučil mnoho dalších českých, polských a ukrajinských hudebníků. Mnoho vnuků a později pravníků Hajných hrávalo v různých vojenských kapelách: carských, polských i sovětských. Pod taktovku Víta Nejedlého, do čs. armádního sboru nastoupila většina kapely Hajných, ale po válce si již nikdy společně nezahráli.²⁰⁹

---

²⁰⁸ Zpravodaj Čechů z Volyně a jejich přátel 1/1993, ročník 3, s. 2.

²⁰⁹ Tamtéž.

5. Druhá světová válka a návrat volyňských Čechů bojovou cestou

5.1. Československý legion v Polsku a „Kvasilovská“ skupina

O dění ve své rodné vlasti se volyňští Češi vždy aktivně zajímali. Obzvláště pak před druhou světovou válkou, kdy události vyústily v obsazení československého pohraničí. Nebyli lhostejní k vyostřujícímu se nátlaku na Československo, který se stupňoval od roku 1933 ze strany hitlerovského Německa.

Prostřednictvím vysílání rádia, které vlastnilo několik rodin ve vesnici, nebo pravidelnými styky s vlastní získávali Češi nejnovější informace o dění v Československu. Také se pravidelně účastnili sokolských sletů v ČSR a někteří z nich studovali na vysokých školách v Praze. Informovanost byla zajištěna i styky s částí rodiny, která žila v Čechách, případně písemnou korespondencí. Odebíraly se noviny a časopisy vydávané v Československu, ale i periodika vydávaná na Volyni monitorovala dění. Těmito způsoby získávali Češi na Volyni informace o nelehké situaci ve vlasti před vypuknutím druhé světové války.

„Přišel hrozný 15. březen 1939. Nikdy jsem neviděla svého otce plakat, ale tenkrát, když jsme seděli strnule u aparátu a z Prahy hlásili: ‚Občané a občanky, zachovejte klid – dnes ráno německá vojska překročila naše hranice...‘, tenkrát otcí kanuly po tvářích slzy a on sklesle pravil: ‚Tak proč byl ten Zborov, proč tolik obětí, když je to všechno zase pryč?‘ Venku přšelo a nám se zdálo, že celá příroda pláče s námi nad ztracenou samostatností.“²¹⁰

V září 1938 byli zástupci Československa pozváni do Mnichova, aby si vyslechli společné rozhodnutí Německa, Francie, Velké Británie a Itálie. Z „dohody“ těchto velmocí vyplývalo, že Československo musí Německu odstoupit pohraniční území. Neskončilo to však jen tímto požadavkem. Vůdce Německa Adolf Hitler se nespokojil pouze s pohraničím a v březnu 1939 obsadil zbytek státu a následně vznikl protektorát Čechy a Morava.

Slovensko se odtrhlo a utvořilo samostatný stát spolupracující s hitlerovským Německem. Polsko si odkrojilo z československého území oblast kolem města Těšína a Podkarpatská Rus, tehdy nejvýchodnější část republiky, byla obsazena Maďarskem.

---

²¹⁰ Olga KADAVÁ, Vzpomínka na Zborov, v: Vladimír DUFEK, Kapitoly z dějin volyňských Čechů, Praha 1997, s. 134. Otec Olgy Kadavé, rozené Oličové, byl legionář a účastnil se bitvy u Zborova, kde byl raněn. Během druhé světové války vstoupil v Buzuluku do tvořící se brigády. O jeho dalším osudu viz níže.

Československá armáda byla rozpuštěna a donucena odevzdat zbraně, a to včetně systému pohraničních pevností. Mnozí příslušníci se s tímto faktem neztotožnili a rozhodli se odejít do zahraničí, přičemž povětšinou jejich kroky tajně zamířily do Polska.

Hitlerovské Německo tak obsadilo a zlikvidovalo Československo s nečinným přihlížením evropských států.

Od jara 1939 z obsazeného Československa ilegálně odcházeli vojenští důstojníci, vojáci a další dobrovolníci do Polska, kde se začala formovat československá zahraniční armáda. Na počátku to bylo několik desítek mužů soustředících se při československém konzulátu v Krakově. V době, kdy už nebylo možné ubytovat zvyšující se počet lidí a přicházeli stále další dobrovolníci, byl pro ně určen tábor v Malých Bronovicích nedaleko od Krakova. Začalo se s výcvikem pod vedením nadporučíka letectva Jiřího Krále.

Dne 1. září 1939 bylo Polsko napadeno německými vojsky a 3. září vydal polský prezident dekret o zřízení České a slovenské legie. Čs. jednotka byla částečně nasazena do boje u města Tarnopol a začala se evakuovat na východ. Po přepadení Polska Sovětským svazem byla Česká a slovenská legie 18. září 1939 zajata Rudou armádou. Polsko podlehlo převaze německých, slovenských a sovětských vojsk a kapitulovalo.

Asi tisíc československých vojáků bylo internováno na několika místech v Sovětském svazu: v Kamenci-Podolském, v osadě Olchovce, Jarmolincy, Oranky a Suzdal. Ludvík Svoboda požádal sovětské úřady o materiální podporu jednotky, tzn. o ošacení, boty, teplé kabáty, příkrývky a přiděl potravin. V Orankách byl vytvořen speciální tábor pro internované čs. vojáky a důstojníky.

Nejprve bylo možné pokračovat ve vojenském výcviku, ovšem následně to sovětské orgány zakázaly. Část vojáků chtěla co nejdříve odejít na západ a zapojit se do bojů proti nacistickému Německu. Byl dohodnut přesun internovaných československých vojáků přes Oděsu, Istanbul, Bejrút, Marseille a odtud vlakem do Agde (na jihu Francie), kde se formovala čs. jednotka na západě. Postupně odjelo necelých 700 osob, z nichž se mnozí v průběhu války vrátili na východní frontu, aby posílili armádní sbor v Sovětském svazu.

Na počátku druhého zahraničního odboje se tehdy ještě podplukovník Ludvík Svoboda,²¹¹ obnovující základy čs. armády v Polsku se svou výzvou ke vstupu do legionu obrátil i na volyňské

---

²¹¹ Ludvík Svoboda se narodil 28. listopadu 1895 v Hrozatíně na Vysočině v selské rodině. Získal agronomické vzdělání, avšak na počátku 1. světové války byl povolán do armády jako rakouský voják. Byl poslán na východní frontu, do Ruska, kde se dostal do zajetí. Zde pracoval jako administrativní síla a poté jako hasič. V roce 1916 se přihlásil do československých legií. S legiemi se následně probíjel přes celé Rusko na východ do Vladivostoku a odtud

Čechy. Jedna z vesnic na Volyni, která se jmenovala Český Kvasilov, později sehrála velmi důležitou roli v zahraničním odboji.

V „Deníku z doby válečné“, který si vedl Ludvík Svoboda, je v záznamu ze dne 28. srpna uvedeno, že do přijímací kanceláře tábora v Malých Bronowicích se dostavila Věra Jindřišková z Kroměříže, která ilegálně přešla hranice, aby se dala k dispozici odboji: „Nemohla býti než jiné ženy odeslána na Volyň ke krajanům Čechům... Odeslal jsem ji v průvodu ještě jedné ženy do Kvasilova na Volyň již posledním vlakem před mobilizací...“²¹² Ze zápisu je patrné, že Ludvík Svoboda byl již delší dobu v kontaktu s českou Volyní a předpokládal další součinnost.²¹³ Zřejmě i v oblasti nábory nových příslušníků legionu. Rychlý začátek války a následný spád událostí překvapil nejen volyňské Čechy.

Při přesunu jednoho z transportů čs. legionu do nového tábora v Lešné u Baranowicz ve směru na Lvov došlo dne 31. srpna 1939 k živelnému setkání českých kolonistů z Volyně s odjíždějícími dobrovolníky. A to v železniční stanici Zdolbunov, Kvasilov a poté Rovno: „... Pěkné domky, zahrady a vzorně obdělávaná pole připomínaly náš venkov, viděli jsme, že jsme v kraji, kde převládají čeští kolonisté... Vyjeli jsme ze stanice Zdolbunov a přijíždíme na zastávku Kvasilov, kde si tamější Češi vynutili zastávku vlaku. Uvítala nás paní MUDr. Tarabová, která byla ještě s několika českými ženami v Kvasilově ubytována a pověřena, aby tyto ženy školila na sestry Červeného kříže...“²¹⁴

---

se po ukončení celé anabáze v roce 1920 vrátil do tehdy již samostatného Československa. Po návratu domů se rozhodl nastoupit do nově se tvořící československé armády. Byl poslán do Užhorodu na Podkarpatskou Rus, která byla od vzniku Československa jeho součástí. Naučil se zde natolik dobře maďarský jazyk (území hraničilo s Maďarskem a žila tu velká maďarská menšina), že ho začal vyučovat na Vojenské akademii v Hranicích. V roce 1937 byl jmenován velitelem náhradního praporu v Kroměříži a po okupaci Československa odešel v červnu 1939 do Polska.

V Krakově převzal velení tvořící se vojenské jednotky (jako nejstarší důstojník) a v jejím čele odešel na území Sovětského svazu, kde se dostal do zajetí a byl internován nejprve v Orankách a poté v Suzdalu.

Po oficiálním povolení formování jednotky na území Sovětského svazu měl Svoboda jako velitel zásadní podíl na její výstavbě a výcviku v Buzuluku. Po rozšíření jednotky a přetvoření na 1. čs. armádní sbor se stal velitelem její části – 1. brigády. Od září 1944 na žádost sovětského velení získal post velitele celého armádní sboru. V době, kdy bylo osvobozeno Slovensko a čs. vláda se vrátila z exilu v Londýně zpět do Československa, byl jmenován ministrem obrany. V roce 1950 byl z této funkce odvolán a v roce 1952 krátce vězněn. Po propuštění z vězení se usadil v rodném Hroznatině, kde působil v zemědělském družstvu. Na základě rozhodnutí nejvyšších sovětských činitelů byl povolán zpět do armády a jmenován náčelníkem Vojenské akademie v Praze, poté pracoval ve Vojenském historickém ústavu. V březnu 1968 byl zvolen prezidentem republiky a tuto funkci vykonával do roku 1975. Zemřel 20. září 1979. Více v: Ludvík SVOBODA, Cestami života I., II. díl, Praha 1996 a 1992. Údaje o vojenské službě Ludvíka Svobody v první a druhé světové válce v: <http://www.vuapraha.cz/soldier/18361558>, <http://www.vuapraha.cz/soldier/17778214>.

²¹² Ludvík SVOBODA, Deník z doby válečné, Praha 2008, s. 45. V této době ještě nebylo možné přijímat do armády ženy, neboť to naše zákony neumožňovaly.

²¹³ Pozvání do Kvasilova přišlo od honorárního vicekonzula Vladimíra Tomáše v Kvasilově. Více v: Česká škola ve Zdolbunově 1931–1947, strojopis, bez autora a datace, s. 11.

²¹⁴ Tamtéž, s. 47. Shodně o tomto setkání hovoří kronika Českého Kvasilova, v níž se popisuje srdečné přivítání těchto uprchlíků, kteří se rozhodli v zahraničí bojovat za svobodu. A dále autor kroniky uvádí, že právě Český Kvasilov přijal asi 40 těchto uprchlíků – letců, vojáků, studentů. Mikuláš ŠEREŤUK, Kronika Českého Kvasilova, Praha 2003, s. 3.

Dne 1. září 1939 došlo k napadení Polska. Od června byli příchozí dobrovolníci většinou odesíláni do Francie, kde měli přechodně vstoupit do cizinecké legie. S Polskem bylo ujednáno, že povolí formování čs. legionu až po vypuknutí války, a to se právě stalo. Následně byly odesílány další transporty na východ, polská armáda byla na ústupu a 17. září kapitulovala. Nejstarší velící důstojník podplukovník Ludvík Svoboda požádal o převedení legionu na území SSSR. Východní část Polska byla velmi rychle obsazena sovětskou armádou na základě ujednání smlouvy s Německem. Prakticky tak již celé historické území bývalé Volyňské gubernie se dostalo pod správu SSSR.

O prvotním zapojení do odboje a prvních dobrovolnících z řad volyňských Čechů, kteří byli prezentováni do armády již na prahu války či krátce po jejím vypuknutí, se mnoho v čs. válečné historii nepíše. Částečně je znám příběh západního letce Valentina Nováka, v počátcích války ještě studenta ve Varšavě, který píše o tomto období takto: „Tragickým impulsem byl čin našeho spolužáka, mého spolubydlicího Antonína Červeného z města Rovno, studenta lékařství, který na podzim 1938 spáchal sebevraždu na protest proti mnichovské zradě“.²¹⁵ Zpočátku čeští studenti pomáhali uprchlíkům z protektorátu Čechy a Morava s ubytováním a současně přesunovali vojenské uprchlíky k tvořícímu se legionu. V březnu 1939 se snažili přesvědčit české diplomaty, aby nepředávali československé velvyslanectví Němcům. Po přepadení Polska se jim naskytl možnost vstoupit do československého legionu. Odjeli 5. září do tábora v Baranovičích. Do tohoto legionu se dne 8. září 1939 přihlásil zmíněný Valentin Novák²¹⁶, dále byl tentýž den prezentován Vladimír Tomeš²¹⁷ a o dva dny později Josef Kořán.²¹⁸ Většina z těchto prvních dobrovolníků pak zvolila cestu do jednotek na západě.²¹⁹

---

²¹⁵ Valentin Novák se narodil v Kvasilově 10. ledna 1913, v databázi je však uvedeno místo narození Kyjev. Obojí je možné, jeho rodiče pocházeli z Kvasilova. Prezentován byl 8. září 1939 v Lešné (Polsko). Své vzpomínky sepsal a vydal v roce 2003 za podpory Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel v malé brožurce: Valentin NOVÁK, Letcem v Anglii, Praha 2003.

²¹⁶ Valentin Novák byl zatčen Rudou armádou a internován jako ostatní dobrovolníci. Následně, jak to umožnila situace, se přihlásil k odjezdu na západ. Viz následující kapitola a další informace v jeho kartě letce: http://www.vuapraha.cz/sites/default/files/Leteck%C3%A9%20karty/N/novak_valentin_10.01.1913.pdf.

²¹⁷ <http://www.vuapraha.cz/soldier/17784200>.

²¹⁸ <http://www.vuapraha.cz/soldier/17741271>.

²¹⁹ V databázi zahraničních vojáků lze dohledat další jména dobrovolníků, např. již 16. července 1939 se přihlásil do legionu v Krakově Miloslav Jelínek z Mirotína. O tři dny později se přihlásil Ladislav Baloun a Rostislav Chudoba z Českého Boratína. Více v: Jiří HOFMAN – Václav ŠIRC – Jaroslav VACULÍK, Volyňští Češi v prvním a druhém odboji, Praha 2004, s. 92 (dále jen Jiří HOFMAN, Odboji).

Skupina čs. letců, která opustila 18. září svazek polského letectva, zamířila do prostoru Luck – Rovno – Kvasilov.²²⁰ Letci našli útočiště v českých vesnicích a městech na Volyni (Mirohošť, Hlinsko, Závidov, Rovno, Zdolbunov, Dubno, Šepetovka a zejména Kvasilov). Zde prožili letci a ostatní příslušníci legionu mezi volyňskými Čechy více jak půl roku. V uvedených vesnicích se utvořila tzv. „Kvasilovská skupina“ sestavená především z českých příslušníků československé vojenské skupiny z Krakova. Záhy se rozrostla o další příchozí. Jak se zde příslušníci legionu cítily vypovídají vzpomínky budoucího generála Oldřicha Kvapila:²²¹ „Šli jsme z nádraží do osady (Český Kvasilov, pozn.aut.). Čisté domky, předzahrádky s květinami... Typická česká vesnice. Lidé nás na potkání vesele zdravili. A všichni mluvili česky... Byli jsme nevýslovně šťastní. Mezi svými! Mezi Čechy! Stali jsme se součástí kvasilovské skupiny, o jejíž existenci jsme neměli a ani nemohli mít zdání. Skupina soustřeďovala ve svých řadách jak vojáky, tak i jiné občany bývalé Československé republiky, kteří odešli z protektorátu a osud uprchlíků je zavedl až do těchto krajů...“²²² Oldřich Kvapil a Richard Tesařík, později také známá osobnost druhého zahraničního odboje, byli ubytováni u rodiny Kadavých. Bohužel příslušníci Kvasilovské skupiny byli též svědky perzekucí, které začaly probíhat po příchodu Rudé armády na celé západní Ukrajině.²²³ „... Při násilné kolektivizaci je sovětské orgány šmahem označovaly za kulaky a vystěhovávaly... věznilo nebo odvlékaly do likvidačních pracovních táborů Gulagů... Josefa Malínského, který vedl český pivovar Václava Zemana v Lucku... Perzekucí byla postižena i rodina našeho pozdějšího spolubojovníka J. Perného z Kvasilova. Vyvezli ji do Kazachstánu... Takové věci jsme se dozvídali a krev se nám nad touto nespravedlností vařila v žilách. Je nabíledni, že jsme po takových zkušenostech žádnou velkou lásku k sovětskému režimu nezahořeli.“²²⁴

O pobytu příslušníků legionu na Volyni, ve vesnici Kvasilov vypráví následující vzpomínky: „V Bronowicích se soustředila skupina letců a dobrovolců z Československa a odtamtud byli poslání na ústřední polské letiště Demblin. Když tam dorazili bylo už zbombardováno. Rozhodli se hledat útočiště na východě. Dověděli se, že na Volyni žije česká menšina, kde v Kvasilově asi 6 km od Rovna byl československý konzulát. Tam už bylo velení skupiny letců a dobrovolců (tak se jim říkalo, pozn. aut.), kteří se zde soustředili pod vedením npor. Nekvasila. Všichni přicházející

---

²²⁰ Miroslav BROŽ, Válečné dokumenty vypovídají. Čs. zahraniční armáda v dokumentech, exponátech a ve fotografii, Praha 2007, s. 15.

²²¹ Oldřich Kvapil, narozen 12. listopadu 1918 v Rovensku pod Troskami, byl zapsán u odvodní komise 7. února 1942 v Buzuluku, v: <http://www.vuapraha.cz/soldier/17746500>.

²²² Oldřich KVAPIL, Cesta bouří, Praha 2010, s. 101.

²²³ Po porážce Polska v září 1939 byla i západní část Volyně obsazena Sovětským svazem. Tím se dostala do stejné situace jako východní Volyň, která se po roce 1921 rozhodnutím řížského míru stala už tehdy součástí Sovětského svazu a záhy zde byla prováděna konfiskace majetku, kolektivizace a perzekuce nejmajetnějších vrstev obyvatelstva

²²⁴ Oldřich KVAPIL, Cesta bouří, Praha 2010, s. 104.

dobrovolci byli přesně evidováni a rozmisťováni v jednotlivých českých obcích u hospodářů kde pomáhali sklízet úrodu. Richard Tesařík a Oldřich Kvapil byli přiděleni ke Kadavým v Kvasilově, kde pomáhali při zemědělských pracích. Synové Kadavých jim ochotně a s úsměvem poradili, ale všechny začátky jsou těžké...Tesařík o práci v zemědělství neměl nejmenší znalosti, ale bral všechno s humorem, brzy chtěl jezdit koňmi, snažil se na podzim už dokonce samostatně na pole vyvážet chlévskou mrvu. Po válce v legraci v Uničově (zde se často konala setkání volyňských Čechů, pozn. aut.) vzpomínal, jak sedlačil, tank řídit se mu dařilo podstatně líp, ale když vezl u Kadavých hnůj na pole, špatně vybral zatačku a fůra se převrátila právě na tu stranu kde zapíchl vidle. Nezbylo mu nic jiného než ten teplý „voňavý“ náklad přeložit rukama...

Ale nejen samou prací živ jest člověk. Hoši z Čech byli mladí, tesknili po domově a brzy se seznámili s místními občany a mládeží. V tanečním sále, kde se také hrávalo divadlo se často scházeli a nacvičovali zpěvy a kuplety. V tom všem Richard tesařík vynikal. Na oslavu 28.října připravili legionáři v Kvasilově celovečerní akademii. Richard Tesařík velmi pěkně zpíval sólově i ve sboru, celý program byl kulturně na výši a všem se moc líbil. V době jejich pobytu v Kvasilově na Volyň vstoupila sovětská armáda. Velení skupiny se snažilo za pomoci sovětských úřadů dovědět, kde se nachází hlavní skupina Čechů pod vedením Ludvíka Svobody, protože se chtěli s ní spojit. Věděli, že se nachází na území sov. svazu...Toto se jim podařilo v březnu 1940 a spojili se v Šepetovce... Později jsme o našich dobrovolcích neměli zpráv, jen občas pošta doručila lístek ze Suzdalu.

Po osvobození Rovna čs. brigáda na přání gen. L. Svobody byla přesunuta na Volyň...Richard tesařík z jara 1944 přijel už coby poručík, příslušník tankového praporu... a jako hrdina Sov. svazu do Kvasilova ke Kadavým jak říkal do přechodného domova, maminka plakala a otec (Kadavý, pozn. aut.) byl dojat... od našich chlapců jsem se také dověděla, že můj otec Jan Olič se s nimi nevrátil, byl jedním z prvních zakladatelů jednotky v Buzuluku...raněn srdeční mrtvicí zůstal na buzuluckém hřbitově...Po válce naše rodina jako mnoho jiných vol. Čechů přesídlila do Liběšic u Žatce, kde příslušníci armádního sboru odložili pušky a zaměnili je za pluhy. Jednou zde zastavilo vojenské auto a Ríša Tesařík jako statný generál čs. lidové armády zase vyhledal rodinu Kadavých, řidič trpělivě čekal a my vzpomínaly...“ Takto své vzpomínky svěřila řádkům obyvatelka Kvasilova Olga Kadavá (Oličová).²²⁵

Další skupina československých dobrovolníků při přesunu na východ na území Sovětského svazu narazila na jednotky Rudé armády. Ty je okamžitě zajistily a doprovodily do internačního tábora

---

²²⁵ Vzpomínky Olgy Kadavé (archiv rodiny Kadavých).

v Jarmolincích a v Olchovicích. Zde příslušníci legionu prožili v režimu „lehkého zajetí“ několik měsíců.

Dne 20. března 1940 se tzv. „Kvasilovská skupina“ spojila s hlavní skupinou pod vedením Ludvíka Svobody. Setkaly se ve stanici Šepetovka a odjely na místo společného pobytu, opět do tábora v Orankách u Nižního Novgorodu. Zde se již soustředilo necelých 800 osob. Několik volyňských Čechů z Kvasilova a okolí se dobrovolně přihlásilo do jednotky a odešlo s nimi. Byli to jedni z dalších dobrovolníků z řad volyňských Čechů, kteří aktivně vstoupili do zahraničního odboje.²²⁶

Z českých vesnic tak mnozí ubytovaní příslušníci legionu odjížděli plně vybaveni. Nechybělo jim ani kvalitní zimní oblečení, které bylo pořízeno za tvrdě vydělané a ušetřené zlaté ruble ještě z dob carské vlády. Češi se nezdráhali pořídit nutné vybavení pro odjíždějící vojáky – bojovníky za obnovení československé samostatnosti.

5.2. Cesta do Československa přes západní frontu

Cesta některých mužů zapsaných do stavu tvořící se čs. armády pak směřovala i do československých jednotek na západě a ve Velké Británii. V tomto období Sovětský svaz, kdy fakticky byl podle tajných ujednání tichým spojencem hitlerovského Německa, pouze přihlížel obsazení Polska. A podle ujednání s Německem bylo SSSR zase dovoleno obsadit východní část Polska. Z tohoto důvodu nebylo možné „tolerovat“ vznik odbojových jednotek v podstatě podřízeného státu a národa Německu na území SSSR. A tak alespoň s tichou podporou mohly proběhnout transporty dobrovolníků přes Blízký východ do Francie k jednotkám zemí, které ještě vedly aktivní boj proti Německu.

Nenastala ještě vhodná politická situace pro oficiální povolení formování československé jednotky. Stav do samotného napadení Sovětského svazu Německem byl de iure podle spojenecké smlouvy Ribentrop–Molotov postaven na rovině nevměšování se a respektování obsazeného území. Povolení formování jednotky bylo stále oddalováno a čs. příslušníci legionu byli různě „internováni“ v táborech, i když s poměrně volným režimem. Na rozdíl od skutečných pracovních táborů, kde se octli například přeběhlíci z Podkarpatské Rusi nebo „kulaci“ z Volyně.

Malá skupina volyňských mužů spojila své osudy s příchozími československými vojáky a letci. Již na počátku války se někteří rozhodli vstoupit do polské armády, ale události měly tak rychlý

---

²²⁶ Přímo v Kvasilově se hned v září 1939, tedy ve spojitosti s příchodem čs. letců, přihlásili do jednotky Vladimír Hovorka a Jaroslav Hovorka. V listopadu téhož roku vstoupil Josef Martínek a v únoru 1940 Josef Jelínek. V: Jiří HOFMAN, *Odboj*, s. 92.

spád, že se tak nakonec nestalo. Jednak to byl válečný vývoj, pak i fakt, že polská část Volyně byla rychle obsazena sovětskou armádou, se kterou přicházel ruku v ruce i bolševický režim. Ten se v rekordním čase zorientoval a začal provádět represivní opatření zejména vůči vlastníkům podniků, závodu a větších výměr polností.

Ve svých vzpomínkách se o počátečním neúspěšném vstupu do armády svěřuje Jaroslav Křivský,²²⁷ který se vydal na počátku září roku 1939 se svým bratrem Ladislavem²²⁸ do Baranovičů, ale přes stálé bombardování nebylo možné se tam dostat. Pravděpodobně se tak zhatil nástup dalších dobrovolníků. Přesto Jaroslav Křivský a další nepolevili ve svém úsilí a v Kvasilově se setkali se skupinou letců. Zde se jednotka rozdělila na dvě části a měla pak rozdílné osudy. Jedna skupina odjela přes Turecko a Blízký východ do Francie, druzí se přidali k budoucí jednotce v Sovětském svazu.

Jaroslav Křivský vzpomínal na tyto chvíle následovně: „Byli jsme nedočkaví a lákala nás cesta tam, kde se tehdy bojovalo. K naší dvojici přibyli v té době další dva hlinští kamarádi, Boris Zeman a Jaroslav Sýkora. A tady začala naše anabáze. Přes Oranky u Gorkého, Suzdal, Vladimír, Moskvu, Bachmač a Kyjev jsme se dostali do Oděsy. Na lodi Svanětija jsme cestovali přes Varnu do Turecka..., vlakem k Středozemnímu moři..., do palestinské Haify. Na československém konzulátě v Jerusalemě nás pak odvedli.“²²⁹

I přesto, že Československo nebylo stále oficiálně uznáno, se Edvard Beneš už v roce 1940 snažil udržet spojení s Moskvou. Čs. diplomaté se scházeli s pracovníky sovětské ambasády v Londýně, byť minimálně k výměně názorů na mezinárodně politický vývoj. V květnu 1940 byl plukovník Heliodor Píka, tehdy vojenský atašé v Bukurešti, vyzván sovětským velvyslanectvím, aby navštívil Moskvu a organizoval tam odsun příslušníků vojenské jednotky ze SSSR. Následně však Moskva svoji iniciativu odvolala. Avšak už v dubnu 1940 byla přes Oděsu, Varnu, Bospor do Marseille vypravena první skupina čs. vojáků a druhá následovala přes Palestinu. Pak se sovětská strana dlouhé měsíce k transportům neodhodlala. Na jaře 1941 byla jednání obnovena a v rámci osmi transportů bylo přepraveno dalších 500 československých vojáků.²³⁰

---

²²⁷ Jaroslav Křivský, narozen 8. března 1915 v Hlinsku na Volyni, odveden 13. března 1941 v Haifě, v: www.vuapraha.cz/soldier/13963782.

²²⁸ Ladislav (nebo Vladislav) Křivský, narozen 10. června 1920 v Hlinsku na Volyni, odveden 16. března 1941 v Haifě, v: www.vuapraha.cz/soldier/13963784.

²²⁹ Jaroslav KŘIVSKÝ, Cesta do vlasti přes moře a pouště, v: Jan POSPÍŠIL, První setkání rodáků z Hlinska na Volyni v SSSR dne 9. května 1987 v Uničově, Uničov 1988, s. 21–22 (dále jen Jaroslav KŘIVSKÝ).

²³⁰ Jaroslav HRBEK – Vít SMETANA – Stanislav KOKOŠKA – Vladimír PILÁT – Petr HOFMAN, Draze zaplacená svoboda. Osvobození Československa 1944–1945, svazek I., s. 37–38.

V egyptském letovisku Agami prodělali příslušníci zahraniční jednotky tvrdý výcvik. Zprvu byli nasazeni na obranu polních letišť v poušti, posléze se zapojili do bojů na syrské frontě a více jak půl roku bojovali u Tobruku. Následně se přihlásili k výcviku protiletadlového dělostřelectva, po kterém se účastnili obrany Bejrutu. Při náboru do letectva se přihlásili Jaroslav a Ladislav Křivský a Boris Zeman. Ladislav Křivský byl však zraněn v boji, a tak na výcvik neodjel. Nakonec ho z této trojice absolvoval pouze Boris Zeman. Prošel výcvikem britského Královského letectva, ale při cvičném letu ve Spitfiru EP 518 dne 3. prosince 1944 zahynul v troskách zříceného letounu a byl pohřben v britském Dalston Road.²³¹

Bratři Jaroslav a Ladislav Křivští absolvovali přesun lodí Mauretania kolem Afriky do Velké Británie. Zde prodělali tankový výcvik a poté byli nasazeni do bojů ve Francii. Jaroslav ve svých vzpomínkách líčí, že se účastnili bojů v Belgii, Holandsku, Francii a pokračovali až do Dunkerque, kde drželi Němce v obklíčení do konce války. V květnu 1945 přijeli do osvobozeného Československa.²³²

5.3. Napadení Sovětského svazu

Dne 22. června 1941 v okamžiku napadení Sovětského svazu Německem se situace zásadně změnila. Znenadání se z internovaných „tolerovaných“ bojovníků proti německému nacismu stali spojenci v boji proti společnému nepříteli. I pozice volyňských Čechů v jejich domovině na Volyni naznala velkých změn. Mnoho volyňských Čechů bylo povoláno do Rudé armády. V dané chvíli absolvovaly odvodové ročníky základní výcvik v sovětské armádě.

Operace Barbarossa byla v počátečních fázích útoku pro sovětskou armádu zničující, byť podle statistických údajů měla velkou převahu (například v obrněné technice až trojnásobnou).²³³ Taktéž byl Sovětský svaz pro kladení odporu dostatečně materiálně připraven, ale proces přezbrojování počínající rokem 1939 nebyl dotažen do konce. Také čistky zejména v důstojnickém sboru způsobily totální neakceschopnost, která v celkovém posouzení měla obrovské dopady. Nedůvěra

---

²³¹ Boris Zeman se narodil 16. října 1918 v Slavutě na Volyni. Byl 2. listopadu 1939 prezentován u východní skupiny čs. armády v Kvasilově a podepsal prohlášení o vstupu do československé armády. Dále se v jeho kmenovém listu uvádí, že byl zajat ruskou armádou a od 2. listopadu 1939 do 11. března 1941 internován v táboře s dalšími českými dobrovolníky. Po tomto datu odjel do Haify, kde byl 23. března 1941 odveden. Při bombardování Tobruku byl 20. března 1942 raněn. Po přihlášení k britskému letectvu RAF v lednu 1943 byl pilotem u „57-th Operational Training Unit“. Zahynul při cvičném letu a dne 6. prosince 1944 byl pohřben na anglickém hřbitově v Dalston Road (Cemetery Carlise, hrob č. 16-0-105). V: www.vuapraha.cz/sites/default/files/Letecké_karty/Z/zeman_boris_16.10.1918.pdf.

²³² Jaroslav KŘIVSKÝ, s. 22.

²³³ Více v: Andrej ZUBOV (ed.), Dějiny Ruska 20. století, díl II., Praha 2015, s. 41 (dále jen ZUBOV).

západu vůči východu byla opětována. Ani Sovětský svaz příliš nedůvěřoval západu a odmítal i oficiální varovná zpravodajství, která přinášela informace o připravovaném útoku na jejich západních hranicích.²³⁴

To potvrzují i následující vzpomínky Josefa Holce, který v sovětské armádě právě absolvoval základní vojenskou službu: „Na 22. června byla plánována velká vojenská přehlídka. Všude vládla poklidná slavnostní nálada, naše velení se svými stany rozložilo, vůbec nic nenasvědčovalo tomu, že by měl přijít nějaký útok, nějaké varování... K přehlídce však nedošlo, nastal německý útok, povolali nás k jednotce. Naše děla byla naložena na vlakové soupravy a měli jsme být dopraveni blíže k hranicím. Jenže vše probíhalo tak rychle a překotně, že si jen pamatuji přesun, nálety, bombardování... Byl jsem u dělostřelců, ani děla nestačili vyložit z vlaku, nebyl čas na nějakou obranu. Ještě jsem se snažil zachránit svého těžce raněného spolubojovníka, který však bohužel zemřel... a po útoku jsem byl zajat...“²³⁵

Na západní Volyni nastala za uplynulé dva roky již třetí změna vládnoucího systému – od polského státu přes totalitní sovětský režim až po chopení se moci německou nacistickou okupační vládou.

---

²³⁴ Olexandr BOJKO – Vladimír GONĚC, *Nejnovější dějiny Ukrajiny*, Brno 1997, s. 144–145 (dále jen BOJKO).

²³⁵ Josef Holec se narodil 28. listopadu 1918 v Českém Straklově na Volyni. V jeho služební kartě je uvedeno, že od roku 1930 žil v Novinách Českých na Volyni a pracoval zde v zemědělství u svého otce a od roku 1936 jako prodavač v konzumním družstvu. Následně do listopadu 1939 působil jako administrativní síla ve zdejším mlýně, který však za podivných okolností vyhořel. Josef Holec tvrdil, že jej zapálil vyhozený bývalý zaměstnanec. Na jaře roku 1939, kdy Volyni ještě patřila Polsku, byl odveden do polské armády. Přepad Polska a další rychlý spád události spojený s jeho kapitulací měl za následek, že Josef Holec se žádných bojů neúčastnil. Po obsazení Volyně sovětskou správou se stal od září 1940 tajemníkem národního výboru. Poté byl odveden do sovětské armády k vykonání základní vojenské služby. Zde absolvoval poddůstojnickou školu. Po napadení SSSR byl zajat německou armádou někde v okolí Žitomiru a byl využit jako pomocná síla v kuchyni. Následně byl přesunut do zajateckého tábora v Kyjevě, kde se setkal s česky hovořícím německým vojákem, kterému vysvětlil situaci, jak se dostal do Rudé armády a zmínil, že je Čech. Ten mu zajistil propustku na cestu na Volyn. Avšak Holec měl na sobě německou uniformu (původní ruskou zakrvavenou od záchranu svého spolubojovníka vyměnil za civilní šatstvo a poté v německém zajetí dostal teplejší vojenský oděv), a proto se spíše pohyboval v noci a přes den se ukrýval v lesích. V listopadu 1941 dorazil do Novin Českých. Zapojil se do činnosti ilegální odbojové skupiny Blaník. Po osvobození Volyně dne 18. března 1944 byl v Rovně odveden do 1. čs. brigády. I přesto, že měl školu dělostřelců, byl přidělen k ženistům jako velitel ženijního družstva.

U Vyšného Komárníku na Slovensku byl raněn do hlavy střepinou a částečně ochrnul. Jak vzpomínal jen díky zdravotnici Ireně Šmidtové, provdané Malínské byl převezen do nemocnice a operován. To se stalo v listopadu 1944 a na počátku února se vrátil zpět ke své jednotce ženistů. Po válce se usadil v Tvršicích, kde dostal přidělený dům. Brzy po únoru 1948 se Josef Holec zapojil do odbojové protikomunistické činnosti a po jejím vyzrazení byl spolu s dalšími odsouzen. Josef Holec dostal trest „jen“ 18 měsíců, který si odpracoval v uranových dolech na Jáchymovsku. Kromě trestu mu byl zabaven majetek, tedy i přidělený dům v Tvršicích, ztratil občanská práva na tři roky a byla mu udělena pokuta ve výši pět tisíc korun. Po propuštění pracoval jako závozník, nebo účetní v Žatci. Oženil se s volyňskou Českou Vlastou Matějkovou a z manželství se narodil syn Pavel. Josef Holec byl členem mnoha organizací, které zejména pojila druhoválečná a odbojová tradice. Tak stejně od založení Svazu Čechů z Volyně v roce 1946 se stal jeho členem, a i následně po jeho obnovení v roce 1990 byl velmi pilným distributorem knih s volyňskou tematikou v Žatci a okolí. A nejen to, pro své okolí byl vždy milým, skromným a vstřícným člověkem. Sklonek svého života dožil u svého syna Pavla v Petrově nad Desnou. Zemřel 17. března 2018 ve věku nedožitých 100 let. V: vzpomínky Josefa Holce, zaznamenané autorkou v letech 2012 až 2014 (archiv autorky, dále jen vzpomínky Josefa Holce). Další zdroj informací: služební karta Josefa Holce, Vojenská registratura, Trnava.

Na západní Ukrajině však zdejší obyvatelstvo tento režim ve většině nepovažovalo za okupační a na některých místech byla německá vojska vítána jako osvobozenecká.²³⁶

Vzpomínky pamětníků i zápisy v kronikách českých vesnic shodně popisují počátek války jako okamžik překvapení a zmiňují aktivní spolupráci ukrajinského obyvatelstva při obsazování území: „Německý útok na SSSR nikdo nečekal. Nikdo nevěděl, že snad existuje nějaké napětí nebo nedorozumění. Když v neděli 21. (správně je 22., pozn. aut.) června 1941 před východem slunce ve vzduchu hučela letadla a nad Luckem se ozývaly hromové výbuchy leteckých bomb... Budiž však uvedeno, že místní obyvatelstvo ukrajinské bylo o příchodu Němců dobře zpraveno. Okamžitě se utvořila ukrajinská milice, veškeré veřejné budovy a návěsní tabule byly polepeny hesly ‚Ať žije německá armáda‘, ‚Ať žije nacionální Ukrajina‘ nebo ‚Ukrajina pro Ukrajince‘ apod. Na křižovatkách, rozcestích a na cestách do obcí se stavěly slavobrány a Ukrajinci se zle dívali na Čechy, že je nestaví také...“²³⁷

Češi slavobrány skutečně nestavěli ale prožívali určité uvolnění. Obsazení Volyně německými okupanty totiž vytlačilo sovětskou správu a tím skončila i sovětská kolektivizace zemědělství, zatýkání a vyvážení kulaků a jejich rodin na východ SSSR. Důvod pro zatčení mohl být zcela malicherný jako například obdržení dopisu ze zahraničí či jiná drobná provinění. V mnoha případech se Češi o svém zapsání na seznam vyvezených dozvěděli prostřednictvím jiných Čechů či místních přátel. To znamenalo ihned se připravit, protože podobná oznámení o vyvezení se oznamovala záměrně v noci, nebo brzy nad ránem, aby byli provinilci zastihnuti nečekaně, nemohli klást odpor, přičemž dostali krátký čas na sbalení a bezprostředně byli odvezeni k vlakovému transportu. Mnoho Čechů takto tzv. „každou noc čekalo na bednách zásob“, kde měli základní potřeby jako teplé oblečení, přikrývky, suchary, sušené nebo uzené maso kdy někdo zabuší na dveře. Jeden teror však vystřídal druhý a období nejistoty trvalo dalších šest let až do jejich odjezdu v roce 1947.

5.4. Ukrajínští nacionalisté – „banderovci“ a každodennost válečné Volyně

Do života české menšiny na Volyni v době druhé světové války a následně do jejich odjezdu v roce 1947 zasáhl ukrajinský nacionalismus velmi významně. Ve vzpomínkách volyňských Čechů se dokonce objevily názory, že touha odejít z území Volyně byla odůvodněna více negativními

---

²³⁶ Srovnej v: Jan RYCHLÍK – Bohdan ZILINSKIJ – Paul Robert MAGOCSI, Dějiny Ukrajiny, Praha 2015, s. 337 (dále jen RYCHLÍK a kol.).

²³⁷ Popis obce Česká Skláň, s. 5.

zkušenostmi s ukrajinskými nacionalisty, respektive banderovci než obavami ze sovětského režimu. Pro uvedení do problematiky je nutné popsat události předcházející.

Ukrajinské nacionalistické hnutí má své počátky na konci první světové války, kdy došlo k prvním pokusům o prohlášení samostatné Ukrajiny. Hnutí bylo potlačeno bolševickou Rudou armádou a většina aktivních předáků odešla převážně přes Československo do emigrace do dalších zemí. Současně lze doložit i dlouhodobou meziválečnou spolupráci představitelů Německa a zástupců hnutí za samostatnost Ukrajiny, přesněji Ukrajinské vojenské organizace (dále UVO), která se začala utvářet od 20. let 20. století. Ustavující sjezd UVO se konal v Praze v roce 1920 a do jeho čela byl zvolen Jevhen Konovalc. Od roku 1921 se zahraniční část UVO stala rezidenturou německé vojenské rozvědky včetně jejího financování. Jedno z prvních školících zařízení, kde se školili a cvičili ukrajínští nacionalisté, začalo fungovat v Mnichově v roce 1921, v Gdaňsku bylo otevřeno v roce 1928. V Berlíně posléze existovala speciální škola, která připravovala policisty pro budoucí okupační aparát Ukrajiny. Od roku 1926 sídlil štáb UVO v Berlíně a odtud spravoval filiálky v Polsku, ČSR, Rumunsku, Litvě a později v USA a v Kanadě.²³⁸

V roce 1929 došlo na konferenci ve Vídni k sjednocení roztržitěného hnutí ukrajinských nacionalistů a vznikla Organizace ukrajinských nacionalistů (dále jen OUN). Cílem či ideou organizace byla „Ukrajinska samostijna soborna děržava“ – „Ukrajinský nezávislý stát“ na ukrajinských etnografických územích. Do čela organizace byl zvolen opět Jevhen Konovalc. Ve 30. letech se organizace rozštěpila na dva názorové proudy: starší křídlo zastoupené Konovalcem a nejstaršími členy a mladé radikální křídlo v čele se Stěpanem Banderou. Jevhen Konovalc byl v roce 1938 zavražděn agentem NKVD. Tím byla organizace na jednu stranu oslabena, avšak na druhou stranu se dostávalo ke slovu její mladší radikálnější křídlo.

Ovšem Německo spřádalo vlastní (prozatím tajné) plány o blízké budoucnosti východního prostoru, o čemž zřejmě představitelé ukrajinského hnutí neměli ani tušení. Zahraničně politické byro NSDAP již ve 30. letech 20. století vytvářelo budoucí zahraničně-politickou strategii směrem na východ. Hlavní plán pro předválečné a válečné období a po napadení SSSR byl rozdrobit východoevropské národy a nejlépe je postavit proti sobě. V tomto plánu byla konkrétní politika „otřít se o myšlenku Velké Ukrajiny“, ale pouze jako prostředek k rozložení a dobytí SSSR. Cílem však vždy bylo podmanění těchto národů.²³⁹

---

²³⁸ Více v: O. S. SMYSLOV, Stepan Bandera i borba OUN, Moskva 2011, s. 17–18.

²³⁹ BOJKO, s. 148–150.

V době, kdy bylo Polsko poraženo (konec září 1939), měla ukrajinská menšina čítající přes půl milionu obyvatel na území obsazeném německou správou výhodnější podmínky života. Obyvatelé ukrajinské národnosti mohli například vlastnit radiopřijímač (u Poláků se to rovnalo trestu smrti), dále měli vyšší normy na stravování a mohli studovat na německých vysokých školách v Berlíně a ve Vídni.²⁴⁰ To vše zřejmě podporovalo naděje ukrajinských nacionalistů na samostatný stát spojovaný právě s napadením nenáviděného bolševického Sovětského svazu a s příchodem německých vojsk.

S podporou německého velení byl také vycvičen a zformován Legion ukrajinských nacionalistů, který se skládal ze dvou oddílů (Rolland a Nachtigall).²⁴¹ Ukrajínští nacionalisté byli speciálně vycvičeni zejména pro příležitost napadení SSSR, k strážní službě a také pro různé trestní akce apod. Na druhou stranu představitelé OUN počítali s těmito jednotkami jako se základem pro budoucí ukrajinskou armádu.

Od počátku války byla OUN rozštěpená. Radikálnější křídlo vedl Stěpan Bandera²⁴² a toto radikálnější křídlo bývá označováno jako OUN-b („banderovci“). Umírněnější křídlo bylo pod vedením Melnyka, proto neslo označení OUN-m („melnykovci“). Dne 30. června 1941 krátce po napadení SSSR ukrajínští nacionalisté ve Lvově suverénně vyhlásili samostatný ukrajinský stát. Německé velení následně dostalo rozkaz aktivisty prohlášení samostatnosti pozatýkat a hnutí potlačit. Vedení nacionalistů v čele se Stepanem Banderou a Jaroslavem Steckem se přesvědčilo, že jejich představy byly příliš idealistické a unáhlené. Prohlášení nezávislosti nebylo v plánech Německa. Ve skutečnosti německá ideologie počítala s ukrajinským národem pouze jako s levnou pracovní silou.

Nacionalistickému hnutí a zejména jeho řadovým členům docházela německá vypočítavost jen pomalu. Zpočátku byli ukrajínští nacionalisté ochotni spolupracovat a vstupovat do policejních –

---

²⁴⁰ Grzegorz MOTYKA, *Vid volynskoj ryzany ny do operaciji Visla. Polsko-ukrajinskij konflikt 1943–1947*, Krakow 2013, s. 30.

²⁴¹ Němci též podpořili vytvoření divize SS složené z haličských Ukrajinců. Více v: BOJKO, s. 157.

²⁴² Stěpan Bandera se narodil 1. ledna 1909 ve Starém Uhrynivě (dnes Ivanofrankivská oblast na západní Ukrajině) a 15. října 1959 byl zavražděn sovětským agentem v německém Mnichově. Studoval ve Lvově zemědělskou univerzitu, kterou nedokončil. Brzy se stal členem UVO, která se přetvořila v roce 1929 v OUN. Působil zejména jako hlavní tvůrce formování a propagace ideologie ukrajinských nacionalistů. Ve 30. letech byl vězněn za atentáty na různé polské státní činitele. V době druhé světové války se stal vůdcem radikálnějšího křídla OUN a zapříčinil též její rozdělení. Banderovi spolupracovníci, následovníci a vykonavatelé jeho ideologie byli nazváni „banderovci“. V letech 1941–1944 byl vězněn v koncentračním táboře, ale jeho idea prostřednictvím jeho spolupracovníků a pokračovatelů žila dál. Ke konci války byl Němci záměrně propuštěn, aby dále řídil své stoupence v boji proti „sovětským bolševikům“, a tak přispěl k zpomalení osvobožovacích bojů na území Ukrajiny Rudou armádou. V Mnichově byl zavražděn rukou agenta NKVD v roce 1959.

Viktor ROG – Vasilij BOJKO, *Ukrajinskij nacionalizm: Antologija*. Tom 1, Kijiv 2014, s. 259–261; O. S. SMYSLOV, *Stepan Bandera i borba OUN*, Moskva 2011.

četnických jednotek, které napomáhaly uvádět v praxi nacistickou ideologii včetně likvidace nežádoucích menšin.²⁴³ Posléze přestoupily na partyzánský způsob boje a jejich počínání bylo velmi fanatické. Nezastavily se před ničím a žádný způsob prosazování myšlenky „očistění“ Ukrajiny a její nezávislosti jim nebyl cizí.²⁴⁴ Na konci roku 1942 a na jaře následujícího roku nastala velká vlna dezercí z řad ukrajinské policie, která byla ve službách německé třetí říše. OUN-b se postupně přetvořila v Ukrajinskou povstaleckou armádu (UPA), tedy v polovojenskou organizaci, která byla aktivní zejména v oblasti Volyně, Polesí a Haliče.²⁴⁵

Pro Volyn a většinu západní Ukrajiny byl v Rovně zřízen říšský komisariát, který fungoval jako správní a vojenské centrum pro německou správu. Zejména měl organizovat a dohlížet nad zajištěním zásobování německé armády. Sovětskou perzekuci spojenou s vězněním a pobyty v táborech nucených prací a s přesídlováním do vzdálených koutů svazu vystřídal zase německé specifikum – odesílání na nucené práce do říše nebo v rámci válečného průmyslu do potřebných lokalit a závodů.²⁴⁶ S německou okupací byly spojeny i povinné dodávky pro potřeby jejich vojska.

Dobro oplacené dobrem...

„Jednou zase přijeli gestapáci s ukrajinskými policajty pro lidi do Německa na práci. Vzali jedny manžele, kteří neměli děti a přišli si také pro nás (dvě dospělá děvčata, pozn.aut.). Když jim maminka řekla, že nejsme doma a neví kde jsme, tak si vzali ji. Doma zůstala jen Olinka, které bylo 14 let a dva malí chlapi. Maminku odvezli do okresního města, tam bylo shromaždiště lidí z okresu, které potom odváděli do Žitomiru na nádraží odkud je posílali do Německa. Při přesunu do Žitomiru šla maminka kolem koňského povozu a přidržovala se vozů. Všimla si, že jeden z jejich strážců si ji prohlížel a potom ho i maminka poznala. Byl to chlapec, který u nás sloužil, když jsme ještě soukromě hospodařili na statku na Vydumce. Přitočil se k mamince a řekl jí ať si vezme svůj uzlík z vozu a zpomaluje chůzi, aby se dostala k poslednímu vozu. Sám také zůstal poslední a když šli kolem křoví, tak tam maminku strčil a řekl jí, aby šla domů. Maminka se ještě v noci dostala k nám na Plechovou a všechno nám vyprávěla. Je vidět, že se dobro také někdy

---

²⁴³ HOFMAN, Odboj, s. 313–338.

²⁴⁴ Ideologii a způsob boje OUN (a později UPA) rozpracoval Dmytro Doncov v své knize Nacionalizm (1926), v ní se uvádí, že blaho národa je nejvyšším cílem a k zajištění životaschopnosti ukrajinského národa a státu je morálně oprávněno použít jakékoliv prostředky. V: RYCHLÍK A KOL., s. 310.

²⁴⁵ Podle německých zdrojů a zdrojů ukrajinské emigrace bylo v UPA v letech 1944–1945 až 100 tisíc osob, podle ukrajinských historiků jen asi 30–40 tisíc osob. BOJKO, s. 159

²⁴⁶ Velké množství mladých Ukrajinců bylo odvezeno na nucené práce do Německa nebo ve prospěch válečného průmyslu, s nimi také i řada zde žijících volyňských Čechů, uvádí se 2,4 milionu nasazených. V: BOJKO, s. 153.

dobrem oplácí. Když u nás zmíněný strážce sloužil zacházeli jsme s ním jako s členem rodiny a on si to dobře pamatoval a podle toho se choval...

Náš pobyt však nezůstal utajený a lidé v Okolku začínali něco tušit. Bylo nebezpečí, že se vše prozradí.... Babička s maminkou hledaly řešení. Babička byla narozená v osadě Májovka mezi Dubnem a Rovnem, na západní Volyni. Pocházela z rodiny Pokorných a také ve vesnici Podhájce měla bratrance a sestřenicí, tetu Višněrovou.... Jestli bychom mohly k ní, kde by nás přihlásila jako služky. Na západní Volyni byli ještě soukromě hospodařící rolníci a ti sedláci měli více pozemků, a tak mohli zaměstnávat další pracovní sílu. Tak asi měsíc před vánočními svátky se naše Miluška vydala do Podhájce a asi za týden jsem se vypravila na cestu já, v zimě asi 200 km...²⁴⁷

Pro Čechy, jednu z mnoha menšin žijících na tomto území, nastala složitá doba. Paměť volyňských Čechů z tohoto období se skládá z mozaiky tragických osudů určených mnohonárodnostním složením území Volyně“. Z tohoto pak vycházely jednotlivé vzpomínky příslušníků zde žijících národností, které byly zasaženy fanatickým nacionalismem schopného udělat vše pro svoji ideologii. To se týkalo zejména židovské menšiny, která byla v prvopočátku s významnou podporou ukrajinské policie plánovitě likvidována.

V mnoha příbězích zachráněných židů sehráli důležitou úlohu právě Češi, a to i pod hrozbou vyvraždění celé rodiny či části vesnice. Podle historiků a dalších badatelů žilo na západní Volyni v době 2. světové války asi kolem 225 000 židů. V době okupace němečtí vojáci shromáždili židovské obyvatelstvo do ghatt a následně docházelo k postupné likvidaci. Na základě pramenů a ústních podání bylo shromážděno svědectví o 230 zachráněných osobách židovského náboženství na západní Volyni.²⁴⁸ Je pravděpodobné, že případů bylo více, ale nebyly dosud zaznamenány a možná jejich paměť odešla navždy i s pamětníky a přímými protagonisty. Pro zachránce – volyňské Čechy to znamenalo obrovské nebezpečí života jak vlastního, tak své rodiny. Ve většině případů museli být Češi velmi obezřetní a důmyslní, aby jakoukoliv neobvyklou aktivitu skryli, neboť nebezpečí nepřicházelo jen ze strany německých okupantů a příslušující ukrajinské policie, ale i od místního obyvatelstva, které spolupracovalo s ukrajinskou policií a také s banderovci. Příběhy kdy se objevilo u dveří malé dítě, nebo kdo si zaklepal na dveře a požádal o jídlo a další pomoc byly stovky. Některé životy byly drobným pochybením prozrazeny a lidské životy promarněny, mnoho příběhů však skončilo dobře a zachránění či zachránce měli možnost po letech

---

²⁴⁷ Vzpomínky Anny Rampasové.

²⁴⁸ HOFMAN, Odboj, s. 354 – 355.

svůj příběh vyprávět. Některé záchrany židů měli svoje dozvuky až po mnoha desetiletích, kdy záchránění vyhledali své zachránce a chtěli jim osobně poděkovat. Sedmi volyňským rodinám byl udělen titul s medailí „Spravedlivý mezi národy“ a jejich jména jsou vyryta na Zdi cti v pamětním komplexu Yad Vashem v Jeruzalémě. Další rodině byla udělena cena „Ukrývané dítě“ od organizace, která funguje od roku 1991 v New Yorku.²⁴⁹

V jednom z mnoha skutečných příběhů záchrany židů sehrála hlavní roli zachránce žena a matka Antonie Šindelářová, rozená Kučerová a její rozvětvená rodina z Kurdybáně Žornovské a okolních českých vesnic. Tento příběh se udál v letech 1942 – 1944 kdy 27 židů bylo ukrýváno ve třech speciálně vytvořených úkrytech mnoho měsíců. Celý čas žili jak zachránce, tak ukrytí židé ve velkém napětí a obavách kdy se objeví němečtí vojáci nebo ukrajinská policie a vypátrají úkryt. Živení těchto dalších osob znamenalo pro vlastní rodinné příslušníky jisté omezení a zvýšené úsilí získat potraviny ještě jinde. Dlouhý čas bylo také nutné obezřetné vystupování. Část příběhu sepsali záchránění židé Sam a Anna Goldenbergovi z Varkovič do knihy „ŠEPTÁNÍ V TEMNOTĚ“, která vyšla v New Yorku:

„Nyní nás bylo v bunkru osm a tato malá díra v zemi, která se nám zdála tak požehnaně útulná, nyní začala být příliš těsná, přestože dva z nás, podle pořadí, strávili část noci v domě v podkroví. Drželi jsme hlídku až do půlnoci nebo do jedné hodiny ráno, pozorující cestu z okna, připraveni udělat poplach... Před tím, než jsme se ukryli, Venouš nenápadně rozšířil zprávy, že Goldenbergovi byli chyceni v lese Němci a odvezeni. Ale to nezastavilo ukrajinskou policii od pokračování v pátrání po nás... první místo, které by prohledali, byla půda.

Za skutečnost, že se jim k nám nepodařilo nikdy přiblížit, můžeme děkovat Vořechovi. Vořech byl pes maminky Šindelářové...byl to obyčejný venkovský pes, ale myslel jako člověk...nikdy neštěkal na sousedy, nikdy neštěkal na uprchlíky, kteří tajně klepali na její dveře ve tmě... Ale štěkal, když se policie snažila tiše zaklepat...vždy štěkla, když jeli po silnici... kdokoliv byl na

---

²⁴⁹ Kdokoliv zachrání jeden život jako by zachránil celý svět je napsáno jako motto na čestném osvědčení, které uděluje Výbor pro jmenování spravedlivých při památníku Yad Vashem v Jeruzalémě. Češi na Volyni zachránili asi 230 osob židovského náboženství. Mnoho příběhů je popsáno v knize Jiřího Hofmana Češi na ukrajinské Volyni v době holokaustu. Kniha se věnuje jednotlivým případům záchrany židů volyňskými Čechy. Autor knihy příběhy nejen posbíral, ale byl též jejich pozorovatelem, pamětníkem a přímým účastníkem válečného dění na Volyni. Obecně byl Jiří Hofman velmi pracovitým sběratelem a systematickým tříditelem historických pramenů. Položil tak úctyhodný základ pro další generace historiků a badatelů. Více v: Jiří HOFMAN, Češi na ukrajinské Volyni v době holokaustu, Praha 2011.

stráží na půdě, vyskočil a rychle slezl do bunkru. Dobrý pes Vořech, velmi se zasloužil o záchranu deseti lidských životů...“²⁵⁰

Po likvidaci židovského obyvatelstva německými okupanty za vydatné pomoci ukrajinských milicí započala genocida polské menšiny. V době, kdy banderovci rozšířili svoje protipolské útoky do masových měřítek (na přelomu roků 1942–1943), začali Poláci na Volyni organizovat sebeobranu v rámci polské podzemní armády „Armija krajova“. Ta při svých odvetných akcích přepadala a likvidovala převážně ty ukrajinské obce, které tvořily banderovské základny a podporovaly jejich aktivity. Volyňští Češi se v tomto rozbouřeném prostředí oprávněně obávali, že se při tomto tažení za „čistou Ukrajinu“ zaměří i na ně. Potvrdilo se to, když začal narůstat počet českých obětí. Pod záštitou banderovských oddílů české vesnice často přepadaly ozbrojené loupeživé bandy s různými požadavky. Určité uklidnění nastalo po jednání zástupců české odbojové organizace Blaník s vedením banderovců v říjnu 1943 v Dermáni, ale nemělo dlouhé platnosti.

Mezi ukrajinským a polským etnikem vznikla velká nenávisť, i když jejich společným nepřítelem bylo jak nacistické Německo, tak bolševický Sovětský svaz. Pro pochopení tohoto problému je nutné znát události, které tomu předcházely. Už z vývoje území Volyně, které bylo popsáno na počátku této knihy, lze zpozorovat v minulosti nadvládu polské šlechty.

Na konci první války svitla ukrajinskému národu naděje na vlastní stát, dokonce v lednu 1918 byla za podpory Německa a Rakousko-Uherska vyhlášena suverenita Ukrajinské lidové republiky. Následně proběhlo několik převratů, při kterých jednota ukrajinského hnutí za samostatnost utrpěla porážku. Bolševické hnutí svou propagandou o rozdělení půdy získalo podporu u ukrajinského obyvatelstva a obsadilo území Volyně. Na přelomu let 1919–1920 zase bolševiky vytlačila pod vedením Pilsudského polská vojska, která si činila nárok na toto území. Rusko-polský konflikt byla nakonec ukončen roku 1921 mírem v Rize a území bylo přičleněno k Polsku. To však neznamenalo, že snahy ukrajinského obyvatelstva o nezávislost byly potlačeny. Následná opatření polské vlády směřovala k omezování ukrajinštiny ve školách a k zakládání státních škol s polským vyučovacím jazykem. Při pozemkové reformě byla půda rozparcelována ale především obsazována polskými kolonisty, což ukrajinské obyvatelstvo přijímalo s velkou nevolí. Tak stejně různá státní úřednická místa byla obsazována Poláky, čemuž napomáhala jejich větší gramotnost. Jako projev nesouhlasu byly zakládány požáry polských farem, a to zase vyvolalo reakci polského četnictva. Polské policejní vyšetřující orgány zahájily akci „pacifikace“ a na vesnicích se

---

²⁵⁰ Tamtéž, s. 29 – 99.

provádělo hromadné zatýkání.²⁵¹ Ilegální radikální ukrajinské nacionalistické organizace se rozhodly odpovědět na tento policejní zákrok atentátem na původního představitele polské tajné policie (později ministra vnitra) B. Perackiho, což byla současně i reakce na sledování a perzekuování těchto ilegálních skupin. Atentát se udál v červnu 1934 a byl úspěšný. Za atentátníka byl označen člen OUN, kterému se nakonec podařilo uniknout. Do příprav podobných pokusů o atentáty na představitele polské vlády byl zapleten i Stěpan Bandera, který byl pro podobné činy odsouzen spolu s dalšími radikálními nacionalisty (Stěpan Bandera byl ve vězení do roku 1939 kdy byl osvobozen po okupaci Polska německou armádou). To však tyto organizace neodradilo a jejich činnost i nadále fungovala, byť za přísného utajení a mnohdy byla řízena z emigrace, kde nebyly tak důsledně sledovány. Přesto mnohé státy s Polskem spolupracovaly a hledané viníky vydávaly zpět na polské území.

Situace vyústila v otevřené projevy nenávisti právě v období druhé světové války, kdy to německá nadvláda na území Volyně v podstatě umožnila. Z obávaných ozbrojených skupin nacionalistů či banderovců skrývajících se v lesích měly strach i německé jednotky a také se vyhýbaly místům, která byla známá výskytem těchto skupin.

Život na válečné Volyni popisuje velké množství zapsaných či sdělených vzpomínek.²⁵² Pro samotné účastníky sdílení těchto prožitků to nebylo lehké vyprávění, a dokonce i v současné době pamětníci překonávají vnitřní bariéry svěřit se se svými vzpomínkami. Mnohdy to byl strach, který byl spojen právě s jejich prožitky. Avšak během uplynulých desetiletí se podařilo desítky výpovědí zachytit jak písemnou formou, tak přímým ústním sdělením. Jedním ze sdílných vypravěčů a aktivních sepisovačů vzpomínek byl Václav Pěnička. Jeho vyprávění o každodennosti na Volyni v době druhé světové války se obsahově shoduje se vzpomínkami mnoha volyňských Čechů: „Ve skutečnosti od roku 1943 bylo na západní Volyni dvojvládní. Přesně řečeno na venkově. UPA, jak si tehdy banderovci říkali, ovládala venkov. A k ní se přidávaly různé další loupeživé bandy, které pod hlavičkou boje za samostatnou Ukrajinu rabovaly a zabíjely každého, kdo se jim jakkoliv

---

²⁵¹ Václav PETŘÍČEK, *Domov v Cizině*, Podbořany 2004, s. 84–85.

²⁵² Většina vzpomínkových textů byla publikována v rámci Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel nebo přímo z Volyně a v pravidelném periodiku spolku *Zpravodaj*. Uvádím jen některé z nich: Vladimír DUFEK, *Mučednické obce na Volyni*. Český Malín. Michna-Sergejevka. Vyhnanci na Sibiř, Praha 2002, Vladimír DUFEK, *Kapitoly z dějin volyňských Čechů*, Praha 1997, Jiří HOFMAN – Václav ŠIRC – Jaroslav VACULÍK, *Volyňští Češi v prvním a druhém odboji*, Praha 2004. Řada publikací, rukopisů a vzpomínek je uvedena v elektronické podobě na stránkách Sdružení www.scvp.eu a také přes dvě stovky životních osudů volyňských Čechů jsou zdokumentovány na webových stránkách Paměti národa: www.pametnaroda.cz.

postavil na odpor. Třeba jen slovně. Konali „dobrodiju“, a to tak, že vás jen oloupili a nechali žít...“²⁵³

Václav Pěnička vzpomínal též na jeho setkání se Stepanem Banderou. Jeho známý Ukrajinec Ivan Stupak (banderovský vůdce Horoch), se kterým se znal ohledně společného zájmu o knihy, asi deset dní po obsazení Volyně německou armádou oznámil, že se musí jeden člověk z každého domu z vesnice v okresním městě Hošča účastnit veliká manifestace. Zde měl promluvit Stepan Bandera – vůdce nastávající samostatné Ukrajiny. Václav Pěnička se do Hošče vypravil, tehdy mu bylo 15 let. Vzpomínal na tuto událost takto: „Bandera mluvil o velkém úkolu ukrajinského lidu, a to o společném boji spolu s německou armádou proti židovsko-bolševickému Rusku. Pak jsme několik měsíců Ivana (Stupaka) neviděli, až se objevil v uniformě důstojníka ukrajinské policie... naposledy jsem jej viděl v létě roku 1941. To mi vyprávěl o likvidaci rovenského ghetta, kterého se on sám a veškerá ukrajinská policie účastnila... Ivan skončil své vzpomínání o likvidaci židů slovy: „Jestli Němci tu válku nevyhrají tak hanba vyvraždění židů na západní Ukrajině padne na celý národ. Němci by nikdy nedokázali pochyťat všechny židy při tak špatné evidenci obyvatelstva bez značné pomoci Ukrajinců.“

Na likvidaci židů vzpomínal i Miroslav Němec, tehdy žijící v Zálesí na Volyni. Následující řádky popisují drsnou každodennost národnostně pestré Volyně: „Jednou jsem šel za svojí babičkou Šedivou, bydlela kousek od nás za lesem, chodilo se tam po lesní cestičce. Byl tam les a louka Šedivých, v létě jsem tam občas pásal krávy... Bylo to v zimě, ve čtyřicátém druhém roce. Zima byla tuhá. Mínus dvacet pět stupňů. A na té cestičce v lese leželo asi patnáct postřílených židovských dětí, tak od pěti do osmnácti let. Neměly ani zavřené oči. Vítr jim foukal do vlasů, navál na ně spadané listí a sníh. Na ten pohled nikdy nezapomenu... Postříleli je ukrajinští policajti. Nemohli je zakopat, půda byla zamrzlá, a tak je nechali ležet, jinak by je zahrabali... V době války pracoval můj tatínek v cukrovaru, v Mizoči na Rovensku, na váze jako vážný. Protože byl bez nohy, nemohl se na neděli vracet domů, a tak jsem mu nosil prádlo a nějaké jídlo. Jednou jsem za ním došel v sobotu navečer a on mi řekl, abych tam přespal a domů šel až ráno. Ráno jsme viděli z cukrovaru, že naproti v lese nahnali Němci moc lidí do jednoho místa. Byla tam taková strž a oni ten den postříleli asi pět set židů. Dívali jsme se na to s tatínkem z okna. Museli si vykopat jámu, nechali je vysvléct do naha a na obě strany rokle postavili kulometry. Dvacetiletí kluci, s cigaretou v ruce, ratatata... Člověk by nevěřil, jestli je to sen, nebo se to

---

²⁵³ Vzpomínky Václava Pěničky (1926 Peredily na Volyni – 2017 Újezd u Brna) jsem zaznamenala v roce 2013 v rámci projektu „Volyňští Češi kolem nás“, který proběhl v Bohdalicích na Vyškovsku. Jeho písemné vzpomínky jsou v elektronické podobě k pročtení na webových stránkách Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel: www.scvp.eu v oddílu spolu s další vzpomínkovou literaturou.

skutečně dělo. Teprve někdy předloni, jsem si v knize Simona Wiesenthala přečetl, že právě v Mizochi nacisté popravili a zakopali celkem šest tisíc židů. Včetně těch asi pěti set, co jsem viděl na vlastní oči...“²⁵⁴ Pamětník také popisoval vztahy banderovců vůči Čechům i vlastnímu ukrajinskému obyvatelstvu: „K Čechům byli banderovci snad mírnější, protože od nich měli potraviny, oblečení a povozy, o které byla jinde nouze... Vedle nás bydleli nějakí Prochorovi (ukrajinská rodina, pozn. aut.), měli dvě děti zhruba ve stejném věku jako já: Ivana a Maňku, dvojčata. Jednou v noci, bylo to v květnu ve čtyřicátém třetím roce, jsem najednou viděl z okna, bylo to nějakých čtyři sta – pět set metrů od nás, že se tam něco děje, že jejich dům hoří a bylo také slyšet střelbu. Později jsem se od Prochorových dětí dozvěděl, že k nim v noci přišli banderovci, všechno jim sebrali a ukradli jim i krávu. Ivan s Maňkou spali nahoře na hambálkách nad chlívem, protože v domě bylo málo místa. Když slyšeli, že je zle a že se střílí, vyvedli potichu koně (oni je neměli okované), nasedli na něj a ujeli na chutor Klopoty (pojmenování osady, nebo samoty, pozn. aut.), kde žila jejich babička. Jejich rodiče stála noční návštěva život. Banderovci je za to, že jim odmítli dobrovolně dát co požadovali, postříleli, a také i jejich asi osmnáctiletou dceru, která byla těhotná, střelili do břicha, aby zemřelo i dítě.“

Vzpomínky očitých svědků se odrážejí i v zápiscích kronik českých vesnic. Uvádím popis válečných událostí z kroniky Česká Sklín: „Na jaře 1943 německá policie náhle odzbrojila ukrajinskou milici. Ovšem jen část milice zbraně odevzdala a druhá část i se zbraní uprchla do lesů a začalo to, čemu se potom říkalo „banderismus“ nebo „banderovština“. Ukrajinci prohlédli německou prolhanost a Němci začali sklízet to, co zaseli. Záhy se dostavily strašné dny hrůzy. Stačí když pouze heslovitě uvedu, co se dělo buď v obci, nebo v okolí... Vypálení a vyvraždění ukrajinské obce Krásný sad, asi 6 km od Sklíně... Akci provedli Němci. Vypálení a vyvraždění části české obce Michny-Sergijevky. Provinění? Prý se v okolí ukrývali bandité.

Vypálení a vyvraždění ukrajinských obcí od Lucka až po Hubín (...na konci června 1943 bylo za jediný den zničeno asi 12 obcí)... Akci provedli Němci za vydatné pomoci polských fašistických přísluhovačů. Důvod?... Bylo to prosté vykonání nějakého befelu (povelu, pozn. aut.). Samozřejmě, že celé okolí bylo připraveno, jestli se ohně přiblíží ještě blíže, utíkat do polí mezi obilí, kde se jedině zachránil ten, kdo unikl... Mezi tím pro změnu vyvraždění a spálení polské

---

²⁵⁴ Vzpomínky Miroslava Němce narozeného v roce 1932 v Lublině (kde byl jeho otec obchodní zástupce) zaznamenané v roce 2015 až 2017. Vypráví o válečném období, které prožil ve vesnici Zálesí, kde jeho otec zakoupil nějaké pozemky a měl zde rodinu (archiv autorky, dále jen vzpomínky Miroslava Němce).

části Klubáně a vyvraždění všech okolních polských rodin. To vše zase provedly oddíly banderovců...“²⁵⁵

Vilhelmovka: „Do ghetta v Lucku byl zavlčen náš obchodník Zís Fain. Před vyvražděním ghetta se mu podařilo uprchnout a schovával se potom i se synem u vilhelmovských občanů až do osvobození v r. 1944... V roce 1942 byli gestapem popraveni dva vilhelmovští chlapeci Jan Kyselka a Václav Hybler. Byli dopadeni při plnění úkolů partyzánské spojky a v sebeobraně zastřelili ukrajinského milicionáře. Přes hrozné týrání neprozradili nikoho, a tak zachránili celou řadu dalších životů. V tom samém roce ukrajinští nacionalisté začali s vyvražďováním Poláků. Byla zavražděna i vilhelmovská rodačka Marie Herinková, provdaná ve Skurči za Poláka Šuberta. Banderovci vyvlekli celou rodinu na dvůr a tam ranou sekery jednoho po druhém sráželi do hluboké studny. Polské rodiny z Vilhelmovky se zachránily včasným útekem do Horochova. Jejich domy banderovci vypálili... Zkáza Českého Malína a Sergijevky nenechaly nikoho na pochybách, že fašisté ušetří volyňské Čechy. Od samého počátku okupace Němci odváželi na nucené práce do Německa tisíce lidí. Z Vilhelmovky byla zavlčena do říše šestičlenná rodina Ladislava Habra, Vlád'a Heler a Olga Šimonová, která se stala nezvěstnou...“²⁵⁶

Na Volyni fungovalo i specifické mnohonárodnostní poměry ve školách. V jedné třídě a lavici seděl mnohdy Ukrajinec, Polák, Čech a Žid. Učilo se vždy v tom jazyce, jaká zrovna byla vláda, takže polsky, ukrajinsky nebo rusky. Děti přijímaly tuto skutečnost jako obvyklou a také většina odchovanců těchto škol dokázala později plynně hovořit jak svým rodným jazykem, tak ukrajinsky, polsky a rusky což bylo jen výhodou. V období války většina škol však přestala fungovat, avšak vztahy a vzpomínky spolužáků a spolužaček na školu překonaly celá desetiletí. I dlouhá léta po válce, kdy volyňští Češi, kteří reemigrovali do Československa, navštívili Volyň, svoje spolužáky rádi potkávali. Ale v období války a současně v čase vypjatého nacionalismu se na kamarádké a dobré sousedské vztahy mnohdy zapomínalo. Z dřívějších spolužáků a kamarádů se stávali nepřátelé na život a na smrt, a tak mnohá přátelství procházela velkou zkouškou. V tomto duchu vzpomínal Václav Kuchynka: „Banderovci chodili hlavně v noci. Táta byl starosta Závidova, tak vždy, když něco chtěli, tak hlavně chodili za ním. Jednou v noci jsem se probudil, protože byl vedle v místnosti strašný rachot. Otevřu dveře a vidím skupinku banderovců, jak vedou tátu, že je odsouzený... Chtěli jej popravit. Poznal jsem jednoho z nich, nějaký Petr Prichod'ko, seděl jsem vedle něj ve škole v lavici. Křikl jsem na něj: ‚Što ty zduryl Peťko? To muj baťko!‘ (‚Zbláznil si se Petře? To je přece můj táta!‘) ...Překvapeně se na mě díval... Tak jsem zachránil

---

²⁵⁵ Popis obce Česká Sklín, s. 6.

²⁵⁶ Josef FOITÍK a kol., Volyňští Češi. Emigrace a návrat do vlasti, Olbramovice (zřejmě) 1984, s. 27.

tátovi život.“²⁵⁷ Tento případ skončil dobře, bývalý ukrajinský spolužák Václava Kuchynky byl zaskočen přímou konfrontací kamaráda ze školy a od činu popravu ustoupil. Václav Kuchynka se následně po osvobození Volyně přihlásil do tvořícího se armádního sboru.²⁵⁸

Vykonávat funkci starosty (šoltysa) byla v době války krajně nebezpečná funkce, což dokládá i tato písemná vzpomínka: „Východně od Hlinska leží ryze ukrajinská obec Pětihory. Předsedou selsovětu (selské rady – dnešní ekvivalent je starosta obce, pozn. aut.) byl zde místní občan. Jedné noci ho stihl stejný osud, jako mnoho jiných, kteří byli někomu nepohodlní. Ráno byl totiž nalezen na návsi v nočním prádle. Byl oběšen na rozcestníku. Důvod popravu toho druhu a pachatele nikdo nezjistil. Když několik měsíců se občanům nepodařilo zvolit nového předsedu, přijel do Pětihor předseda jmenovaný okresním úřadem. Po zjištění poměrů ještě téhož dne odjel a více nepříjel. Od té doby v Pětihorách byl selsovět bez předsedy...“²⁵⁹ Stovky vražd beze svědků i těch, kdy svědectví nebylo ze strachu nikdy podáno, se staly na Volyni v této době každodenní realitou.

Od napadení Sovětského svazu hitlerovským Německem byly do armády mobilizovány jednotlivé ročníky. Zejména se tak dělo, když byla jednotlivá území osvobozována zpět Rudou armádou a následně přicházely mobilizační výzvy z úřadů. Mnohé rodiny a celkově vesnice začaly postrádat mužskou sílu. Tato situace se následně vyhroutil ještě po odvozech do československé armády. A tak tíha vedení celého hospodářství a veškerých prací padla na ženy, staré lidi, ale také děti. Podobnou situaci líčila ve svém vzpomínání i paní Marie, která byla v tomto období sotva desetiletá: „Z naší rodiny byli povoláni všichni muži... některé ženy zůstaly na celá hospodářství samy.“ Paní Marie přiznala, že vlastně ani neví, kde maminka vzala tolik síly, aby vše zvládla. Pracovala na poli, starala se o hospodářství, vařila a když se dozvěděla, kde se nachází tatínek, tak se za ním rozjela se zásobou jídla na frontu, jen aby jej viděla a trochu mu přilepšila. Paní Marie vzpomínala, že i ona musela zvládnout spoustu dovedností: „Než maminka přišla z pole, musela jsem podojit krávu... Jednou když byla maminka už strašně unavená a zrovna takhle páčila samohonku. To bylo totiž na Volyni velmi důležité platidlo. To se dělo většinou v noci, protože to bylo zakázané, ovšem pálení šlo cítit v celém okolí... Materiál byl různý, co se sehnalo. Řepa,

---

²⁵⁷ Vzpomínky Václava Kuchynky zaznamenala autorka mezi lety 2015 až 2018.

²⁵⁸ Václav Kuchynka se narodil 13. září 1925 v Českém Závídově na Volyni. 24. března 1944 v Jefremově a o den později byl odveden. Nejdříve byl přijat do paradestní brigády a začal jeho výcvik výsadkáře. Při výcviku však onemocněl malárií a po měsíci léčení byl následně zařazen k náhradní rotě spojařského pluku č. 5. Vzpomínal na počátek Karpatsko – dukelské operace kdy nastal nečekaný německý minometný případ. Před tankem, který se před ním náhle objevil se skryl pod most z kulatiny. Tank přes něj přešel, ale díky bahně, do kterého se ponořil zůstal bez zranění, jen byl ohromně špinavý a vyčerpaný. Dne 1. října 1944 byl povýšen na svobodníka a 1. prosince na desátníka. Po celou dobu války sloužil jako telefonista – spojař. Konec války jej zastihl v Němčicích na Hané. V srpnu 1945 byl povýšen na četaře. Po válce se usídlil v Polepech a pracoval v zemědělství. Na sklonku života byl povýšen na generála ve výslužbě. Václav Kuchynka zemřel v prosinci 2020 v domově pro válečné veterány Vlčí mák v Praze. Vzpomínky Václava Kuchynky a Kmenový list č. 8253/m, Vojenská registratura Trnava, Slovensko.

²⁵⁹ Vzpomínky uloženy v osobním archivu Jaromíry Němcové Ničové.

brambory... S bráchou jsme maminku ubezpečili, že to pohlídáme. Ani nevím jak, vždycky jsem si kapku lízla a věděla jsem, kdy už to není ono a poteče ten zbytek... Tak nějak jsem se naučila.“²⁶⁰ Paní Marie se narodila ve vesnici Bludov (též Bludiv), což byla ukrajinská vesnice s českou osadou. Jejich dům byl několikrát přepaden banderovci a postupně tak přišli o veškeré zásoby, vybavení i oblečení. Nakonec se její maminka rozhodla s dětmi doslova utéct, protože časté případy a drancování banderovci bylo již neúnosné.

Na každodennost válečné Volyně a běžné povinnosti vzpomínal Miroslav Němec takto: „Tatínek byl invalida, nemohl pracovat na poli – neměli jsme ani koně a krávu nám brzy po německé okupaci zrekvírovali. Tak jsme koupili kozu, měli jsme slepice, králíky. Byla to složitá doba. Za Němců byly zavedeny tzv. Mehlkarty, kdy si každý mohl nechat pomlet mouku, na jednu osobu asi kilo na měsíc, a to bylo úplně neštěstí. Němci zapečetili mlýny a zavedli velké restriktce, za porušení zabíjeli lidi. Postihlo to mnohdy celou rodinu a mlýn zapálili. Lidé se velmi báli, a tak si rozmysleli něco porušit. Tatínek se pokoušel namlet zrní na kafemlýnku, ale to pak nebylo k použití... Jedli jsme tak především brambory.

To jsem začal pracovat u sedláků jako čeledín. Učil jsem se celkem rychle... Naučil jsem se kosit kosou, zapřáhnout koně do postrojů, nebo oblíknout do chomoutů, uměl jsem orat. Když byly žně, tak jsem už v jedenácti letech postupoval za chlapy v kosení – za sebou jsem měl ženu, která pokosené obilí odebírala a vázala je do snopů (na konci války bylo vypravěči 13 let, pozn. aut.). O žních byla velká dřina, ráno se vstávalo kolem čtvrté hodiny, jak vyšlo sluníčko, musel jsem zapřáhnout koně a dojet na pole, nasekat jetelinu, založit kravám, nasekat dříví hospodyně, aby měla čím topit a mohla vařit. Tak se stalo, že jsem vydělával na živobytí pro rodinu a své sourozence. Sedláci nám pak za to zase zorali naše pole, protože jsme neměli koně ani pluh, a tak jsme si mohli zaset svoje... Seli jsme pohanku, fazole, brambory. Sice jsme jen přežívali, ale člověk si zvykne na všechno a považovali jsme to za normální.“²⁶¹

Jeden z velmi tragických příběhů válečné Volyně bylo Vypálení Janovy Doliny. Své rodinné vzpomínky o této události mi sdělila Halina Kopač, která se zde narodila v roce 1936. Janova Dolina byla převážně polská vesnice nově vystavěná poblíž velkého kamenolomu ve 20. letech 20. století. Byla vystavěna v moderním stylu, vedla sem železniční trať z Kostopole. Byl zde kostel, škola, nemocnice, vesnice měla svoji kapelu, ve které hrálo několik českých muzikantů.

---

²⁶⁰ Vzpomínky Marie Kloučkové, narozené v Bludově v roce 1934. Vzpomínky byly zaznamenány v letech 2015–2016 při pravidelných rozhovorech (archiv autorky).

²⁶¹ Vzpomínky Miroslava Němce.

Žili zde převážně zaměstnanci lomu a jejich rodiny. Po obsazení území sovětskou správou bylo mnoho Poláků deportováno do vyhnanství a přistěhovalo se zde mnoho Rusů. Po obsazení Ukrajiny německou armádou v roce 1941 zde byla usazena německá posádka. Na jaře roku 1943 v okolí Janovy Doliny byla zničeno několik polských vesnic, dokonce začalo docházet k vraždění osob, které se pohybovaly v okolních lesích.

Žilo zde také několik českých či polsko-českých smíšených rodin, mezi nimi i rodina Holcová s dcerou Halinou. Haliny táta zde pracoval jako zahradník. V roce 1943, před Velikonocemi byla rodina Holcova varována, že se něco připravuje a ať z Janovy Doliny odjedou. Proto také Holcova rodina odešla k příbuzným do Zdolbunova, ale jejich táta zde zůstal pracovat.

Na velký pátek 23. dubna 1943 byla Janova Dolina napadena banderovci. Začala střelba, domy byly obloženy slámou a podpalovány, kdo se snažil uniknout byl okamžitě zabit... zabíjeli každého sekerou, či napichovali na vidle. Z domů, které stály hned u lesa se podařilo několika lidem utéci... Když přišli banderovci do nemocnice poručily vynést ukrajinské pacienty a všechny ostatní povraždili včetně sester a lékařů. Německá posádka se bránila silnou palbou z kulometů. Vraždění a podpalování trvalo až do svítání. Bylo povražděno asi 600 osob včetně otce paní Haliny.²⁶²

V průběhu roku 1943 řádění banderovců a dalších různých band eskalovalo. Pro Čechy, kteří žili jako menšina v ukrajinské vesnici, na samotě nebo na okraji vesnice, byl život v takovýchto podmínkách skoro nemožný. Jak se žilo Čechům ve většinové ukrajinské vesnici o tom hovoří vzpomínky Josefa Kindla z Buderáže: „V naší obci Buderáži jsme v dubnu 1943 prožili válečnou událost při střetu ustupujícího oddílu Wehrmachtu s akcí banderovců. Byli tři mrtví, spálené stavení a zaživa upálená skupina Ukrajinců a Čechů v osadě Svatá. Osud zařídil, že událost ovlivnila i na jistou dobu i můj život. Moje zubožená matka, vdova, se mnou, dospívajícím chlapcem, se provdala za vdovce ze sousední vesnice Sujmy. Nový domov jsme měli v čisté ukrajinské obci, pouze se čtyřmi českými rodinami. Nálady zde splývaly s názory banderovců... Podobně jako jinde i zde byl organizován každý nad 18 let, automaticky, bez násilí. Žili jsme v neustálém strachu... Stávalo se, že jsem v zoufalství chodil spát na půdu na seno se sekerou.

---

²⁶² Vzpomínky Haliny Kopač narozené 5. prosince 1936 v Janově Dolině, za svobodna Holcové. Její otec se jmenoval Vladimír Holec a matka Anastázie Ditrichová z Mirotína. Vzpomínky Haliny Kopač, žijící ve Zdolbunově jsem zaznamenala v červenci 2013 (archiv autorky). Odkaz pro srovnání základních údajů zde: https://pl.wikipedia.org/wiki/Zbrodnia_w_Janowej_Dolinie. Dále v: Gžegoż MOTYKA, Vid volynskoj ryzany do operacji „Wisla“. Polsko – ukrajinskyj konflikt 1943 1947 rr, Kyjiv 2010, s. 70 – 72

Ihned po přechodu fronty jsem jako patnáctiletý nastoupil do školy v blízkém okresním městě Mizochi. Tam jsem bydlel u dobrých lidí a pracoval na různých brigádách... Stal jsem se „zrádcem“ protože jsem pracoval pro Sověty. Domů jsem mohl jen tajně. Na dědečkův pohřeb jsem se díval tajně z úkrytu.

Hoši (ukrajinské národnosti, pozn. aut.) z vesnice se chovali absurdně. Neuznávali ani to, že ve městě mám přátelské vztahy s místními Ukrajinci, kteří jsou stejní vlastenci a jako oni považují „Moskaly“ (Rusy, pozn. aut.) a „Ljachy“ (Poláci, pozn. aut.) za odvěké nepřátele...

Kritický den nastal, když jsem musel být doma s umírající matkou. Dva hoši skoro stejného věku, naši sousedé, se rozhodli, že mě zabijí. Čtyři hodiny „vedli výslech“, bavili se při samohonce a pak, zřejmě pod vlivem stísněné atmosféry a umírající, mě poučili a nechali naživu. Díky tomu jsem mohl napsat i tyto vzpomínky...“²⁶³

Mnoho Čechů se z „ohrožených“ oblastí rozhodlo vystěhovat do měst (tak jako Poláci), opouštěli samoty a poslední či samostatně stojící domy v českých vesnicích, a ty pak zůstávaly prázdné. Často to byl útek po nějakém přepadu, kdy si nestačili vzít ani základní potřeby. Další možnost byla, že se v těchto okrajových domech pouze pracovalo (na zahradě, v dílně apod.) a žilo jen přes den. V noci se obyvatelé uchylovali do bezpečnějších domů uprostřed vesnice nebo k příbuzným. Noční nevídané návštěvy požadující potraviny a usilující o život byly každodenní zkušeností českého obyvatelstva. Projev nesouhlasu s politikou nacionalistů a spolupráce se sovětským režimem znamenala rovnou rozsudek smrti. A ten se vykonával většinou v noci, náhle a mnohdy krutým způsobem. Tam, kde se situace stala již neúnosnou, vytvářely české vesnice vlastní domobranu. Nejvíce informací o vývoji situace a tvorbě domobrany se dochovalo od přímých účastníků z vesnice Kupičov.²⁶⁴

Kupičov se stal centrem, kde se od počátku války shromáždili Češi z okolních vesnic a osad, také zde hledali úkryt a zastání před banderovci židé a Poláci. Z původních asi tisíc obyvatel měla vesnice o pár stovek obyvatel víc. Pestrá historie pronásledování židů Němci a banderovci, obsazení německou armádou a poté útoky banderovců – to vše vyústilo v organizaci domobrany. Po mnoha případech zavraždění nebo zmizení dalších obyvatel vesnice, které si banderovci odváželi i jako pracovní sílu ke svým štábům, obyvatelstvu došla trpělivost. Češi si budovali

---

²⁶³ Josef Kindl, rodák z Buderáže. Jeho vzpomínky byly otištěny v Kupičovském hlasateli, č. 78, ročník XVII., v září 2013, s. 2.

²⁶⁴ Více v: Miloslava, ŽÁKOVÁ – Václav, ZÁPOTOCKÝ – Václav, KYTL, Kupičov. Jak nám o něm vyprávěli. Fakta a jména, Praha 1997, s. 77–97. Dále vzpomínky Miloslavy Žákové zachycené autorkou. O vesnici Kupičov na Volyni včetně historické a současné mapy v: <https://www.volynaci.cz/obec/276/>.

v zahradách za domy kryty – tzv. „schrony“, kam se ukrývali v době největšího nebezpečí. Součástí obrany bylo i sjednání spolupráce s Poláky z nedaleké vesnice Zásmyky, aby přišli v případě nejtěžší situace na pomoc. Vesnice byla doslova obehnaná ostnatým drátem, byly vykopány zákopy a vytvořeny na rozích vesnice hlídkové zemljanky. V noci se neúnavně střídaly hlídky mužů z vesnice včetně chlapců od 15 let. Stálá hlídka pozorovatelů byla na hasičské věži.

S vesnicí Kupičov je neodmyslitelně spjato i jméno evangelického faráře Jana Jelínka, o kterém se česká veřejnost více dozvěděla prostřednictvím uděleného vyznamenání prezidentem republiky v nedávné době a je žádoucí ve spojitosti s Kupičovem tuto osobnost zmínit.²⁶⁵ Působil jako duchovní pastýř zdejší evangelické české komunity od roku 1937 a právě ve válečném období se jeho farnost stal útočištěm pronásledovaných. Jeho fara se stala tzv. „ostrovem lidskosti“ pro pomoc hledající židy pře pronásledováním německou armádou, později také Ukrajince nebo Poláky před banderovci apod. Uvádí se, že Jan Jelínek poskytl úkryt asi čtyřiceti osobám. Nakonec v roce 1944 spolu s mnoha dalšími občany Kupičova a se svou ženou vstoupil do čs. armády kde plnil funkci zdravotníka.²⁶⁶

Další vesnice, které měly dobře vyzbrojené oddíly domobrany, byly například Huleč, Mirotín, Zálesí, Jezírko, Buršovka, Ulbárov nebo Noviny České. Domobrana fungovala až do odjezdu do Československa v roce 1947, kdy byly odjíždějící Češi napadáni na cestě různými místními bandami a sloužili i k ochraně vlakových transportů.

Reakcí na tíživou situaci života na Volyni a také určitou formou přípravy na boj zejména s německým nepřítelem bylo založení české ilegální organizace na Volyni, která byla pojmenována Blaník. Organizace vznikala postupně od roku 1942 a v jejím čele stál Vladimír Knopp. Cílem bylo aktivně se připravovat a postupně zapojit do odboje při osvobození Československa. Tento cíl také uvedli zástupci organizace Blaník, když je oslovila UPA, která žádala zapojení Blaníku do jejich boje. Při setkání v Dermáni s představiteli UPA jednoznačně vedení Blaníku vyjádřilo „pochopení“ pro boj Ukrajinců za svoji samostatnost, nicméně dodalo, že to je jejich boj a v tomto ohledu bude zachovávat neutralitu. Zástupci Blaníku také uvedli, že

---

²⁶⁵ Jan Jelínek se narodil 19. května 1912 v Zelově a zemřel 3. prosince 2009 v Praze. Ke státnímu svátku 28. října 2019 mu in memoriam propůjčil prezident republiky jedno z nejvyšších státních vyznamenání.

²⁶⁶ Jan Jelínek po návratu do Československa působil jak vikář ve Valči, Podbořanech a Oráčově. Roku 1958 byl odsouzen komunistickým režimem na dva roky za „pobuřování“. Po propuštění vykonával především dělnická povolání a k pastorační činnosti se mohl vrátit až po roce 1990. Svoje životní vzpomínky sepsal do knihy: „Pouštěj chléb svůj po vodě“. V Oráčově na kostele je umístěna pamětní deska připomínající jeho působení zde.

Češi na Volyni jsou součástí českého národa, jehož legální představitelkou je exilová vláda v Londýně, a tudíž jejich role nastane v rámci osvobozovacích bojů čs. jednotek v SSSR.²⁶⁷

Blaník během několika měsíců vytvořil fungující síť. Ve čtyřech okrscích s ústředím v Mirohošti bylo začleněno 54 jednotek (vždy v jedné vesnici či osadě). Organizace se snažila o ozbrojenou obranu českých vesnic zejména proti agresivnímu ukrajinskému nacionalismu. Mezi sebou šířila informace o situaci na frontě a navazovala spojení se sovětskými partyzány. Určitým způsobem byly tyto aktivity jakýmsi přípravným krokem ke vstupu do armády. Po hromadném hlášení do československé armády na jaře 1944 tato ilegální organizace takřka zanikla, jelikož většina členů vstoupila do armády.²⁶⁸

Zřejmě nejtragičtější událostí na Volyni v době druhé světové války bylo vypálení Českého Malína. Vesnice byla založena v roce 1870 českými přistěhovalci z Lounska, Žatecka a Rakovnícka. Byla zde vybudována škola, mlékárna, mlýn – který vyráběl elektrický proud (osvětloval celou vesnici), dva obchody, hospoda, vesnickou kapelu, amatérské divadlo, později poštu a nemocnici. Vesnice se brzy stala jednou z nejbohatších a nejvyspělejších českých vesnic na Volyni. Za první světové války byla celá vesnice vystěhována a z velké části poničena. Po návratu museli obyvatelé vesnici obnovit což se jim podařilo velmi rychle.

Druhá světová válka však přinesla nenávratnou ztrátu. Dne 13. července 1943 brzy ráno nepochodovaly německé jednotky do vesnice a shromáždili všechny občany. Rozmístili je do různých budov a stodol, které byly polity benzínem a zapáleny. Kdo se pokusil o útěk byl zastřelen. Upáleno a zavražděno bylo 374 osob českého původu, z toho bylo 105 dětí do věku 15 let. Zemřely další stovky zdejších ukrajinských obyvatel z ukrajinského Malína a okolních vesnic, ukrajinské prameny uvádí až 850 osob²⁶⁹. Muži, kteří se zachránili, vstoupili do čs. armády a bojovali, aby pomstili smrt svých dětí, manželek, sester, rodičů, prarodičů a přátel.²⁷⁰ Mezi volyňskými Čechy byla vyhlášena sbírka na „tankovou kolonu pomsta Malína“ – vybráno bylo asi 750 000 sovětských rublů.

---

²⁶⁷ Více ke vztahům Blaníku a UPA včetně poválečného vyšetřování StB, v: Jiří HOFMAN, *Odboj*, s. 80–89. Dále v: Vladimír DUFEK, *Doplňky k dějinám volyňských Čechů I. Protiněmecký odboj, Blaník, Mírový život*, Praha 2003

²⁶⁸ Tamtéž s. 67–71.

²⁶⁹ Valentina DANILEVIČA, *Do 71 – oi ričnici malinskou tragedii*, v: *Naukovi zápisky rovnenskogo kraecnavčogo muzeju*, v. XII, částina 2, Rivne 2014, s. 17 – 21.

²⁷⁰ J. A. MARTINOVSKÝ, *Kronika Českého Malína*, Praha 1945.

Dnes na místě vypáleného Českého Malína stojí ukrajinská vesnice Malin. Kousek za vesnicí je zachován český hřbitov s hromadným hrobem zavražděných malínských obyvatel. Na základě aktivit Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel zde byl postaven pomník obětem a konají se sem pravidelné cesty Čechů z Volyně a jejich potomků na každoroční pietní vzpomínku připomínající tuto tragédii.²⁷¹

Další pietní akty jako vzpomínka na tragédii se v současnosti pravidelně konají v místech, kde žijí volyňští Češi, tedy v Žatci a v Novém Malíně na Šumpersku u pomníků malínským obětem.

Svědectví o vypálení Českého Malína poskytl Antonín Činka, jehož sestra se zachránila z plamenů. Toto svědectví poskytl Paměti národa: „Zavřeli ji do stodoly. Byla tam taková šupna a hospodářské stroje, mlátička, fukar. Do té stodoly se sváželo obilí... Jak je Němci nahnali dovnitř, sestra spolu s jednou Ukrajinkou skočily za mlátičku. Šupna byla na cihlách, a byly to špatné cihly, špatná malta. Tak udělaly díru, jedna hrabala, druhá odhazovala. Němci pak zahájili palbu, naházeli do stodoly granáty a zapálili ji. Sestra s tou Ukrajinkou vlezly do té šupně, a tak neuhorely,“ vyprávěl Činka.

Antonín Činka se zachránil ve skupině, která pomáhala Němcům krást. „Nás chlapce vybrali, abychom rabovali dobytek a všechno, co bylo v domácnostech. Někde sádlo, někde mouka, všechno se snášelo na vůz... Pršelo, tak Němci spěchali, chtěli se schovat. Asi sedm nás v tu chvíli odbočilo z cesty do lesa a žádný Němec za námi nešel! Zachránil jsem se, ale všechno hořelo, byli jsme vyděšení, báli jsme se, že nás někdo přijde postřílet... Spali jsme v poli...“ vzpomíná Antonín Činka.²⁷²

Další částečně vypálená vesnice německými vojáky byla Michna – Sergejevka. O dění v této vesnici vyprávěla pamětnice Marie Holická následovně: „Bylo mi 10 let...v ten den jsem pásala krávy. Letěla letadla...jenže dnes to bylo jiné, z letadel se ozvala střelba. Rozběhla jsem se domů: „Mami, mami stříleli na mě...“ Maminka mi nejprve nevěřila, ale až viděla hořet domy na druhém konci osady, začal zmatek. Tatínek, válečný invalida z první války, vzal bílé prostěradlo, nás děti a šel za drancujícími vojáky zjistit co se děje. Nemusel hovořit německy, byli to Němci a dobře uměli česky, říkalo se, že byli z českého pohraničí... Říkali, že hledají banderovce a že je zde skrýváme, samozřejmě byli překvapeni, že zde potkali Čechy. Když tatínek potvrdil, že zde žádný

---

²⁷¹ Další informace o Českém Malíně včetně doslovného historického zápisu sepsaného po vypálení obce zde:

<http://www.scvp.eu/?p=h5s2>.

²⁷² Více uvedeno zde: <https://www.pametnaroda.cz/cs/magazin/pribehy/pane-nezabijete-mi-tatinka-prosil-chlapec-v-ceskem-maline>.

banderovec není, bylo vojáky řečeno, že pokud zde najdou jediného, zničí celou obec... Žádného banderovce nenašli a nás donutili, abychom zabité sousedy zakopali, raněné ošetřili a požár uhasili.²⁷³ Dne 1. listopadu 1943 bylo ve vesnici Michna – Sergejevka vraždění zastaveno, přesto bylo zabito 32 obyvatel, z toho pět dětí do pěti let a bylo zničeno několik domů.²⁷⁴

5.5. Kolébka armády Buzuluk

Velitel čs. vojenské mise pro Turecko a Sovětský svaz Heliodor Píka oficiálně požádal dva dny po napadení SSSR o povolení formování československé vojenské jednotky na území Sovětského svazu. Dne 18. července 1941 byla podepsána československo-sovětská úmluva. Posléze byla podepsána dne 27. září 1941 vojenská úmluva mezi vrchním velitelstvem Rudé armády a velením čs. armády v Londýně. To byl základ pro budování čs. vojenské jednotky na území SSSR. V prosinci téhož roku vrchní velitelství SSSR v Moskvě určilo město Buzuluk v Orenburské oblasti za místo formování čs. vojenské jednotky. Dne 5. února 1942 se z internačního tábora v Orankách přesunulo do Buzuluku zbylých 88 osob, které neodjely na západní frontu.

Dne 27. ledna 1942 byla v sovětském tisku a rozhlase uveřejněna výzva k občanům československé národnosti žijícím na území Sovětského svazu ke vstupu do tvořící se jednotky. Zpráva se šířila poměrně rychle a první dobrovolníci se oficiálně zapisovali od 7. února 1942, kdy začala fungovat odvodní komise.

Bylo možné, že dobrovolníci dorazili do Buzuluku dříve, ale oficiálně mohli být odvedeni až od tohoto data. O tom hovoří i zápisky Jana Oliče pocházejícího z Hlinska na Volyni. Ve svém deníku uvedl příjezd do Buzuluku již v září 1941. Zde byl přijat u polského štábu, jelikož v této době byl Buzuluk místem formování polské jednotky. Pomáhal v kuchyni a za to dostával jídlo. Spával na chodbě v mrazivé zimě v až $-56\text{ }^{\circ}\text{C}$. Dne 20. listopadu 1941 se dozvěděl, že je česká zastupitelská mise v Kujbyševě (dnes Samara, pozn. aut.).

Dostal povolení tam jet a v zápiscích k tomu uvedl:

„Cesta do Kujbyševa byla špatná, neb jsme jeli dva dny a dva zpět a čtyři dny jsme byli v Kujbyševě, neb šoféři auta měli s tím velké obtíže... Jíst jsem chodil na vyslanectví, paní majorová... se o mě starala bych neměl hlad, neb zajisté věděla a když by ne, tak ji to řekl ppluk.

---

²⁷³ Vzpomínky Marie Holické z Michny – Sergejevky zaznamenané v roce 2011 (archiv autorky).

²⁷⁴ Vladimír DUFEK, Mučednické obce na Volyni. Český Malín. Michna – Sergejevka. Vyhnaní na Sibiř, Praha 2002, s. 133 – 136.

Svoboda, že jsem zkusil již dost, on je... velmi uznalý a úctyhodný pán. Já si ho velmi vážím se všemi vojáky čs. legie. Podplukovníka Svobodu mají velmi rádi a jsou mu oddáni tělem i duší.“

Další Oličovy zápisky jsou již z doby, kdy se jednotka začala tvořit v Buzuluku a přijížděli noví dobrovolníci: „Mě často napomíná – říká – choď rovně a rychleji, vždyť si mladý a já si vždycky myslel, že už skutečně jsem a podplukovník (Ludvík Svoboda, pozn. aut.) to do mě napumpoval, že opravdu jsem ještě mladý a cílý a teď už ani nevzpomenu, že mi je 48 let. Běhám do města a na nádraží dvakrát denně a nic mi to nedělá. Ani mě nohy nijak nebolí. Z nádraží jsem šel zase k rotě a dělal jsem kvartýr-majstra a chodil na poštu a pak mě dali ke kulometné rotě, tam jsem se rozstonal a dali mě k náhradnímu pluku...“²⁷⁵

Na konci deníku dopsala zápis cizí ruka: „V půl jedenácté dopoledne zemřel pan Jan Olič, svobodník prvního praporu v náhradní rotě. Smrt nastoupila okamžitě – srdeční mrtvice. V pondělí 24. 5. 1943 byl z bytu odvezen do kasáren... V úterý 25. 5. v půl třetí byl pohřeb svobodníka Jana Oliče z kasáren na buzulucký hřbitov s vojenskými poctami.“²⁷⁶

Příchod do Buzuluku z „nuceného pobytu“ v Kazachstánu popsal volyňský Čech Jaroslav Perný pocházející z Kvasilova.²⁷⁷ Na konci března 1940 byl vyvezen s maminkou a sestrou do severního Kazachstánu do pokusného sovchozu Vozněsjenskij. Jakmile objevil v novinách článek s výzvou

---

²⁷⁵ Vzpomínky dcery Jana Oliče Olgy Kadavé (Oličové), archiv rodiny Kadavých a dále v:

<http://www.vuapraha.cz/soldier/18623997>.

²⁷⁶ Jan Olič se narodil 1. května 1894 v Hlinsku. Dne 10. září 1914 byl přijat do České družiny a účastnil se mimo další bojové události bitvy u Zborova kde byl zraněn. Jeho činnost v legiích byla ukončena převedením pod vojenský komisariát v Rovně den 31. ledna 1918. Takto byla převedena většina volyňských Čechů, neboť měli snahu vracet se do svých vesnic a chránit své rodiny a majetky před chaosem počínající občanské války v Rusku. Mnozí, tak jako i Jan Olič, se vraceli do zpusťovaných vesnic a domovů. V případě Jana Oliče byla dokonce většina jeho rodiny vyvražďena. V rodině se tradovalo, že s Ludvíkem Svobodou se velmi dobře poznal již ze služby v čs. legiích v první válce. Jan Olič byl krátce po obsazení Volyně sovětskou správou v roce 1939 veřejně souzen s mnoha dalšími sedláky. Nakonec jako kulak dostal trest 25 let. Byl nejprve uvězněn v Rovně, poté v Charkově a následně neznámo kde. Po propuštění z pracovního tábora byl odveden v Buzuluku pod kmenovým číslem 94 dne 8. února 1942, tedy hned druhý den fungování odvodní komise. Uměl dobře rusky, takže dělal tlumočnicka a ubytovatele nově se hlásícím do české jednotky. Avšak pobyt v pracovním-nápravném táboře ve spojitosti s přírodními podmínkami značně podlomil jeho zdraví, byl odhodlán sloužit v čs. vojenské jednotce a bojovat za osvobození Československa, ale zdraví mu to nedovolilo. Takových případů bylo v Buzuluku více. Dobrovolníci z gulagů přicházeli často s podlomeným zdravím a velmi často podlehlí epidemii tyfu, který v Buzuluku v této době řádil. Zemřel dne 19. května 1942 v Buzuluku a zde je také na městském hřbitově, v části českých hrobů pohřben. V: Deník Jana Oliče, archiv rodiny Kadavých.

²⁷⁷ V: <http://www.vuapraha.cz/soldier/18626819>, dále: Miroslav, BROŽ, Hrdinové od Sokolova, Praha 2006, s. 261, dále v: Vzpomínky Jaroslava Perného, nestránkováno (archiv autorky, dále jen Vzpomínky Perného).

ke vstupu do jednotky, oznámil své rozhodnutí řediteli sovchozu, který však nechtěl o nějakém propuštění ani slyšet. Po několikerém žádání byl propuštěn a v únoru ve velkém mrazu dorazil do Buzuluku.

Takto Jaroslav Perný popisuje své první dojmy z Buzuluku: „Na nádraží nás neomylně poznávali... jsem byl velmi potěšen přátelskou češtinou. Poslyš, povídám desátníkovi. Znáš lidi, co jsou v Buzuluku? Je tam Tesařík, Kvapil, Hofman? Vzpomínám na lidi... jak jsem je viděl naposledy, když jsem je před dvěma roky v březnu odvážel od nás z Kvasilova na nádraží. Pět dnů před vyvezením maminky, sestry a mne do Kazachstánu... všichni ostatní odjeli již před dvěma roky na Střední východ.“²⁷⁸

Vzpomínky měl Jaroslav Perný i na setkání s Ludvíkem Svobodou. Obecně volynští Češi pociťovali velkou úctu a takřka otcovský vztah k velcímu důstojníkovi. Zřejmě právě proto, že s nimi sdílel jejich válečné působení od samého počátku až po návrat do vlasti.

Jaroslav Perný dále vyprávěl o zájmu Ludvíka Svobody o další Čechy v Kazachstánu. Perný mu sdělil, že je jich tam asi třicet, celé rodiny. Popsal mu vlastní strastiplnou cestu, kdy nebylo možné nastoupit do vlaku, a tak musel naskočit do jedoucího vlaku na stupátko. Svoboda přislíbil, že pro Čechy někoho pošle. Ráno šel Perný k odvodu. Přiznali mu hodnost četaře, kterou měl již z polské armády. Byl zařazen do protitankové čety a oblékl „battledress“. Perný dále vzpomínal a propojoval tak výše uvedené vzpomínky: „Potkal jsem Oliče... Dělal starému pánovi (Svobodovi, pozn. aut.) osobní spojku a bydlí přímo s ním v tom malém domečku.“ U Oliče se setkal s další volynskou Češkou Jiřinou Somolovou.²⁷⁹ Ve svých vzpomínkách pokračoval: „Pořád ještě žasnu, kolik péče se věnuje každému jednotlivému vojákovvi. Ještě jsem nezačal chápat, že to byla jediná možnost. A on (Svoboda, pozn. aut.) byl jediný člověk, který si uvědomoval, že jen právě tak může z lidí všeho věku, z mužů a žen roztroušených po všech koutech obrovské sovětské země dát dohromady jednotku.“²⁸⁰

Jaroslav Perný ve svých vzpomínkách také líčil počátky jednotky²⁸¹. Buzuluk sice nedávno opustila polská armáda, ale bylo nutné vytvořit vhodné zázemí pro nově příchozí. V této době byl

---

²⁷⁸ Jiří HOFMAN, *Odboj*, s. 103.

²⁷⁹ Vojenská registratura Trnava, Slovensko, dále <http://www.vuapraha.cz/soldier/18639223> a <https://www.volynaci.cz/volynsti-cesi/1722/>.

²⁸⁰ Vzpomínky Perného.

²⁸¹ Jaroslav Perný se narodil 30. ledna 1906 v Kvasilově na Volyni. Po obsazení Volyně Sovětským svazem byl i se svou rodinou v březnu 1940 nedobrovolně vyvezen do Kazachstánu, kde pracoval v experimentálním sovchozu. Vyslyšel výzvu vysílanou v rozhlase a ihned se rozhodl odjet do Buzuluku a vstoupit do tvořící se čs. jednotky. Odveden byl 17. února 1942 právě v Buzuluku. Absolvoval školu pro důstojníky a stal se později velitelem

Buzuluk přelidněn, neboť zde bylo evakuováno obyvatelstvo z velkých ruských měst (z Moskvy, Leningradu, Minska). Ve městě se vyskytl tyfus, a proto bylo nutné spálit staré zařízení kasáren a vybavit ho novým nábytkem, zejména palandami na spaní. Truhlářů a tesařů bylo v jednotce dost, ale chyběl materiál. Takže se dřevo jezdilo kácet do okolních lesů. Na stráži se pak řezaly kmeny. Mělo to i druhotný účinek, jelikož při $-40\text{ }^{\circ}\text{C}$ stráž řezala, štípala nebo i běhala, aby nezmrzla!

Těžké začátky jednotky líčí i následná úsměvná vzpomínka: „Před námi se v Buzuluku formovali Poláci, sbor generála Anderse. Byli velmi dobře zásobováni potravinami, zbývalo hodně odpadků, které se vyhazovaly na smetiště. Lidé v Buzuluku byli zásobováni jakžtakž, ale psi vypátrali, že na smetišti je hodně věcí k snědku, a tak se tam stáhli z celého města a tloustli. Pak přijeli čeští vojáci. Vzhledem k tvrdému výcviku, který znamenal velký výdej energie, byli zásobováni špatně. Ale měli už určité zkušenosti z pobytu v Sovětském svazu s nedostatkem potravin, a tak tlustí psi se začali ztrácet. A to velmi rychle, takže musel být v rozkaze uveřejněn článek ‚zákaz pojídání psů‘. Já jsem byl v té době už výkonný rotmistr protitankové roty a měl jsem hezkou kancelář, kde jsme s účetním Bedřichem i spali. V kanceláři byla pěkná kulatá kamna a četař Komárek, pražský řezník, tam často ty psy pekl. Jednou navečer měl zase v peci psa a náramně to vonělo, protože potřebné koření a smetana byly snadno k dostání. Přišel velitel pplk. Svoboda, ucítil vůni a přísně povídá: ‚Co to pečete, snad ne psa?‘ ‚Kdepak, pane podplukovníku, to je jehně, které jsme vyměnili za ryby,‘ povídá Komárek. ‚...chvilíčku počkejte, hned to bude hotové,‘ a už nabírá do anglického hranatého šálku guláš. Všichni, kteří jsme tam byli, jsme také dostali pořádnou porci. Pplk. Svoboda jedl a pochvaloval kuchaře. Při odchodu se ale zarazil a povídá: ‚Ale že to nebyl pes?‘ Na to Komárek pohotově: ‚Kdepak, pane podplukovníku, přece je zákaz pojídání psů!‘²⁸²

Ve vzpomínkách buzuluckých obyvatel je i událost, která významně připomněla přítomnost Čechů v Buzuluku za první světové války.²⁸³ Sám Perný ji uvedl ve svých vzpomínkách, neboť toho byl svědkem. Psal, že buzulučtí obyvatelé vzpomínali na Čechy, kteří byli za první války v zajateckých táborech a stavěli ve městě největší a nejlepší budovy. Ale taktéž si pamatovali na to, že čs. legionáři vyhodili do vzduchu most a místní obyvatelstvo se muselo přepravovat přes řeku

---

protitankové baterie. Účastnil se všech bojů od Sokolova až na Moravu. Byl povýšen do funkce náčelníka štábu 2. protitankového dělostřeleckého pluku a v průběhu bojů byl dvakrát raněn. Za svoji účast v boji obdržel několik vyznamenání a byl držitelem šesti válečných křížů! Po skončení války zůstal v armádě, vykonával funkci velitele zvláštní vojenské skupiny Žatec a velel volyňským Čechům, kteří byli na Žatecko odesíláni k postupné demobilizaci (tzn. uvolnění z armády a návrat do civilního života). V roce 1947 odešel z armády jako válečný invalida, stal se z něho soukromý zemědělec a po kolektivizaci zastával funkci předsedy družstva v Liběšicích (u Žatce), kde v roce 1994 zemřel. V: *Vzpomínky Jaroslava Perného*.

²⁸² Volně přepsáno ze *Vzpomínek Perného*.

²⁸³ Valerij MARKOV, *1. český legion v Buzuluku*, V: *Krasnoe i Beloe*, kniha 4, Buzuluk: istorija v sobitijach i licach, Buzuluk 2009, s. 73–80.

prámem. Proto podplukovník Svoboda slíbil, že když Češi most vyhodili, tak jej také postaví. Za 11 dní byl dřevěný 68metrový most postaven.²⁸⁴

Všichni odvedení se každodenním výcvikem připravovali na boj. V poddůstojnické škole byl denní rozvrh v letní verzi tento: „Ráno budíček ve 4 hodiny, pak plavání přes Samaru, na druhém břehu jsme proběhli s dřevěnou puškou překážkovou dráhu, někdy následoval šerm bodákem a zpátky přes řeku. Byla to rozcvička a zároveň ranní hygiena. Samara byla v těch místech široká 400–500 m... Dopoledne byl pochod s nějakým námětem. V 11 hod. oběd a do dvou hodin odpočinek (v poledne v červnu teploty dosahovaly + 40° C). Odpoledne byla teorie – topografie apod.“²⁸⁵

Mezi prvními ženami, které přišly do Buzuluku, byla také Marie Pišlová.²⁸⁶ Dostala se sem tak, že se k jednotce nejprve přihlásil její otec. A následně vstoupila do rodící se jednotky celá rodina. Nebyla to žádná výjimka. Přicházely i ženy s malými dětmi, a tak z důvodu potřeby starat se o děti a dorost vznikl v Buzuluku dětský domov, který nahrazoval mateřskou školku a školu.²⁸⁷

Ženy v armádě většinou pracovaly jako zdravotnice, spojařky, radistky, v osvětě, na štábu jako písařky, v kuchyni a v prádelnách. Ženy a dívky také působily v protitankových obsluhách, byly součástí paradesantní skupiny a byly mezi nimi i dvě ženy odstřelovačky Marie Lastovecká a Vanda Biněvská.²⁸⁸ Starší ženy (jako například maminka Marie Pišlové) byly v náhradním pluku a pracovaly v kuchyni, v prádelnách, ve skladech a jiné. Nutno poznamenat, že o výrobu standarty čs. brigády v SSSR se postaraly právě příslušnice rodící se brigády. Vyhotovení praporu a vyšití

---

²⁸⁴ Tento most sloužil obyvatelům do roku 1964. V: Vzpomínky Perného

²⁸⁵ Tamtéž.

²⁸⁶ Marie Pišlová, provdaná Kvapilová, se narodila 22. září (nebo 28. listopadu) 1921 v české kolonii Malá Zubovština v Žitomirské oblasti. Ačkoliv se tato kolonie nacházela kousek za hranicemi volyňské oblasti, samo obyvatelstvo na základě rodinných vztahů s dalšími Čechy na Volyni ji označovalo za „kolonii na Volyni“. Marie byla ze tří sester, všechny nakonec vstoupily do armády. V roce 1929 začala kolektivizace na východní Volyni. Pišlovi měli být vyvezeni na Sibiř, ale před tím unikli do Běloruska. V roce 1941 se připravovali na cestu do Čech, ale v tom vypukla válka. Byli internováni v táborech v Orankách, protože měli čs. příslušnost. Zde se uskutečnil první kontakt s čs. vojáky. Marie Kvapilová byla odvedena v Buzuluku dne 23. července 1942. Zemřela 18. listopadu 2017. V: <http://www.vuapraha.cz/soldier/18628024>.

²⁸⁷ Ivana PARKMANOVÁ (red.), Ženy bojující v zahraničních jednotkách za druhé světové války, Praha 1992, s. 41 (dále jen Ženy bojující).

²⁸⁸ Marie Ljalková a Vanda Biněvská a jejich osudy se dočkaly knižního zpracování z pera historiků: Alena FLIMELOVÁ, Roman ŠTÉR, Marie Ljalková a Vanda Biněvská. Československé legendy s odstřelovačskou puškou, Praha 2021.

lipových listů i s nápisy zajistila Anna Šuttová,²⁸⁹ sestra výše jmenovaného Jaroslava Perného z Kvasilova.

Další dobrovolnice z řad volyňských Češek, které přicházely do Buzuluku byly Janina Malínská a Jiřina Somolová. Obě ženy přicházely z pracovních táborů, kde byly i se svými příbuznými násilně vysídleny.

Janina Malínská se narodila 9. prosince 1923 v Lucku na Volyni jako dcera správce českého pivovaru Zeman. Její otec Josef Malínský nabídl ještě před vypuknutím války čs. velvyslanectví ve Varšavě jménem volyňských Čechů finanční a materiální podporu pro tvořící se československou zahraniční armádu. Po obsazení Volyně Sovětským svazem byl Malínský zatčen a uvězněn, protože ho úřady označily za „třídího nepřítele“ a jeho rodina včetně Janiny byla nedobrovolně vyvezena na práci do Kazachstánu.

Janina pracovala na stavbě tepelné elektrárny a v průběhu léta 1942 zaslechla výzvu o tvořící se vojenské jednotce v Buzuluku. Do armády vstoupili i její sourozenci a maminka. Janina v Buzuluku prošla intenzivním vojenským a zdravotním výcvikem. Účastnila se jako sanitářka bitvy u Sokolova, avšak v průběhu pochodu a bojů se těžce nachladila a onemocněla tuberkulózou. Po částečném vyléčení se vrátila k jednotce. Provdala se za svého spolubojovníka Vojtěcha Černého a v dubnu 1944 se přímo na frontě manželům narodil syn. Na konci války ještě krátce nastoupila do bojů, během této doby se o jejího syna starali v dětském domově při armádě.

Po válce se dlouhodobě léčila z následků onemocnění v plicním sanatoriu. Záhy odešla do invalidního důchodu a poslední roky svého života strávila v domově pro válečné veterány v Praze. Zemřela ve věku 96 let.

Jiřina Somolová se narodila 6. června 1920 v Pětihorách poblíž města Rovno na Volyni. Po obsazení území Volyně sovětskou správou byla v pátém měsíci těhotenství se svou rodinou jako dcera kulaka vyvezena v červnu 1940 do Bulajeva v Kazachstánu. Zde nejprve do srpna 1941 pracovala v sovchozu a poté v krejčovské dílně. V říjnu 1940 se jí narodil syn Jiří.

---

²⁸⁹ Anna (také Anina) Šuttová, rozená Perná, se narodila 18. února 1909 v Kvasilově. Poprvé byla provdaná za polského důstojníka Šutta (který skončil v době likvidace polské armády sovětskou vládou neznámo kde). Odvedená byla v Buzuluku dne 11. června 1942. S matkou a bratrem Jaroslavem Perným byla vyvezena do Kazachstánu. Po válce se znovu provdala za svého spolubojovníka V. Berana. V databázi je mylně uvedeno rozená Černá: <http://www.vuapraha.cz/soldier/18645882>.

V dubnu 1942 odjela do Buzuluku i se svým malým synkem a odvedena byla 5. června 1942. Absolvovala tu poddůstojnickou školu a ošetrovatelský kurz. Při jednotce byl zřízen dětský domov, kde pečovali o malé děti těch, kteří se připravovali na bojové nasazení. V Buzuluku byla Jiřina Somolová velitelkou ženské čety u náhradního pluku. Po vzniku 3. čs. samostatné brigády byla zařazena jako „autodůstojník“ samostatné průzkumné roty. Jejím manželem se stal jeden z příslušníků 1. čs. armádního sboru.

Po ukončení války pracovala v různých zdravotnických zařízeních v Čechách i na Slovensku. Za hrdinství v boji získala několik vyznamenání a válku ukončila v hodnosti rotmistr. Zemřela v 90. letech 20. století.²⁹⁰

5.6. Odjezd na frontu

Na přelomu roků 1942 a 1943 docházelo na východní frontě k zásadním změnám. U Stalingradu byla poražena německá 6. armáda. Rudá armáda pokračovala v osvobozovacích bojích dále na západ. Německá armáda však nečekaně zahájila protiútok z jihu, zastavila tak postup Rudé armády a dobyla Charkov. Proti německým jednotkám stály vyčerpané a prořídle sovětské divize. Nově sestavený a vycvičený 1. československý polní prapor o síle tisíc mužů a žen byl vítanou posilou.²⁹¹

Odjezd z Buzuluku dne 30. ledna 1943 popsal Jaroslav Perný ve svých vzpomínkách takto: „Přestože nikdo z příslušníků praporu neměl v Buzuluku příbuzné, vyprovázelo nás kolem 10 000 lidí. Byl velký mráz, pochodový proud vedla hudební četa, ale po několika krocích začaly zamrzat trubky, a když jsme docházeli k nádraží, už hrál jen buben.“²⁹²

Marie Kvapilová Pišlová popsala odjezd z Buzuluku následovně: „... Napsali jsme si na vagony Lidice a Ležáky. Všechna děvčata byla ubytována v jednom vagonu, byly to nákladní vagony, byly tam kamínka a palandy... Dostali jsme se do Valujek, odtud nic nejelo, tam už začínala fronta.“ A ve svém vyprávění pokračovala: „Šli jsme 350 kilometrů na frontu, a jenom v noci. Ve dne už jsme nemohli chodit, protože Němci si hlídali jakýkoliv pohyb vojska. Chodilo se v noci a ve dne v nějaký vesnici nebo někde jsme se ubytovali. Večer jsme zase museli jít, šli jsme 12 dní

---

²⁹⁰ Vlastní životopis Jiřiny Somolové (archiv autorky).

²⁹¹ Celkově z Buzuluku vyjelo 974 osob, z toho 38 žen. Ešalon měl číslo 22904 a čítal 60 vagonů.

²⁹² Vzpomínky Jaroslava Perného

jenom v noci. Bylo to velmi namáhavé, na nohou jsme měli válenky, a tam bylo jaro. Válenky promokly a byly těžké, nesli jsme ještě těžké zdravotnické tašky, vojáci zase museli nést nebo táhnout zbraně.“ V Charkově měli zůstat asi dva až tři dny. Jednotka měla uskutečnit malé slavnostní defilé a potom odjet na frontu. Na to však nezbyl čas. Německé jednotky se blížily.²⁹³

Bitva o Sokolovo byla prvním bojovým nasazením československého polního praporu. Současně to bylo vůbec první nasazení žen v čs. armádě. Vesnice Sokolovo se stala důležitým bodem obrany, který měl zastavit německý útok. Do tohoto prvního bojového nasazení se zapojilo přibližně padesát volyňských Čechů – mužů i žen.

Mezitím stále přicházející dobrovolníci zůstávali v Buzuluku. Mnozí z nich se však v důsledku pobytu v různých pracovních táborech potýkali se zdravotními problémy, a tak bylo na prvním místě nutné zajistit znovunabytí fyzické zdatnosti a postupně absolvovat výcvik. Posléze byli zařazeni do náhradní roty a někteří následně do bojových útvarů. Jaroslav Perný byl zařazen k protitankové rotě, která byla nasazena přímo v Sokolově. Úkolem byla obrana na řece Mža v šířce 10 km. Byl to velmi široký sektor, a tak byly vytvořeny tři opevněné úseky, které utvořily jakýsi trojúhelník. Na jeho špici byla 1. rota pod velením npor. Otakara Jaroše. Perný vzpomínal, že již od Buzuluku se přátelil s Otakarem Jarošem, a protože uměl dobře rusky, Jaroš jej využíval při styku se sovětskými vojáky. V okamžiku, kdy přijely sovětské jednotky, Jaroš označil na mapě minová pole a v terénu pak více s vojáky obstarával Perný. Ten také ve svých vzpomínkách uváděl, že byl svědkem posledních minut života npor. Otakara Jaroše:

„Kolem třetí hodiny odpoledne nepřátelské tanky zdolaly obranu v předpolí na okraji vesnice a ze tří stran útočily na obranu kolem kostela, fary a zděné školy, kterou jsem na návrh npor. Jaroše naplánoval, vybuďoval a obsadil všemi spojkami, telefonisty jak našimi, tak ruskými. Sám jsem si vykopal zákop těsně u schodů do kostela, odkud jsem měl přehled do tří ulic, které ústily za náves. Ze všech tří ulic pomalu vyjížděly tanky. Bylo jich asi dvacet a všechny střílely svítícím střelivem. Již se stmívalo, takže celá náves byla pokryta barevnou sítí střel. Tím také tanky upozorňovaly na odpory obrany kolem kostela. Jeden z tanků přijel asi 15 m před kostel a začal střílet z kanónu do dveří. Kostel měl zdi silné asi dva metry, ale vše uvnitř i zdivo bylo zničeno granáty. Npor. Jaroš vyběhl z pozorovatelný. Byl už dvakrát raněn, do boku a do krku. Odepínal jeden svazek granátů, který měl na opasku (celkem jich měl asi sedm) a chtěl jej hodit na nejbližší tank. V tom vyšla dávka z tankového kulometu, Jaroš se skácel na zem a tank na něj najel. Všechny granáty vybuchly a tank se zvrátil na bok. Tak zemřel npor. Jaroš. Zákop, ve kterém jsem seděl, byl od místa výbuchu

---

²⁹³ Vzpomínky Marie Kvapilové Pišlové. V: www.pametnaroda.cz/story/kvapilova-marie-1921-980.

vzdálen asi deset metrů. Mne výbuch omráčil a částečně zasypal hlínou. Ležel jsem na dně zákopu asi do osmi večer, kdy jsem přišel k sobě.“²⁹⁴

Po smrti velitele roty Otakara Jaroše²⁹⁵ dal Ludvík Svoboda příkaz ke stažení roty za řeku Mža. Jaroslav Perný se v noci dostal ke své jednotce, která se nacházela v Artuchovce a popsal veškeré události. Ještě další dny se německé jednotky snažily projít úsekem obrany čs. praporu. I přes velké ztráty²⁹⁶ svěřený desetikilometrový úsek čs. prapor uhájil.²⁹⁷

Po bitvě o vesnici Sokolovo byl prapor umístěn ve vesnici Veseloje a poté přesunut do Novochooperska v Saratovské gubernii. Dorazil sem výcvikový pluk z Buzuluku a z praporu se stala brigáda. Vznikl zde prostor nejen pro výcvik a zotavení, ale také čas na přemýšlení o budoucnosti volyňských Čechů v jejich úzké skupině. Podle vzpomínek účastníků se navazovalo na dřívější debatu, která se vedla již v Kvasilově, v době pobytu letců a dalších uprchlíků z ČSR. Všechny události od roku 1939 „sebraly volyňským Čechům původní smysl života na Volyni“. Nemohli svobodně hospodařit, sdružovat se a vyjadřovat se. Všeobecný nátlak a strach z bolševického režimu i ukrajinského nacionalistického hnutí zasahoval do každodenního života každé rodiny.

Jaroslav Perný se stal mluvčím volyňských Čechů. Prvním rozhodnutím, jak oficiálně vyjádřit svoje přání vrátit se zpět do Československa, bylo sestavení Pamětního listu volyňských Čechů. Sepisovali ho zástupci volyňských Čechů po večerech a bylo v plánu jej předat služební cestou. První instancí byl velitel 1. čs. samostatné brigády plukovník Ludvík Svoboda, který o snaze věděl

---

²⁹⁴ Vzpomínky Jaroslava Perného.

²⁹⁵ Otakar Jaroš se narodil 1. srpna 1912 v Lounech v poměrně chudé železničářské rodině, která se posléze odstěhovala do Mělníka. Otakar vystudoval Vyšší elektrotechnickou školu v Praze, kterou ukončil v roce 1934. Prošel odvodem a nastoupil prezenční vojenskou službu u telegrafního praporu 3 v Trnavě (na Slovensku). Pokračoval ve studiu na Vojenské akademii v Hranicích, ze které byl vyřazen 29. srpna 1937 v hodnosti poručíka telegrafního vojska. Stal se důstojníkem z povolání.

V době, kdy Německo obsadilo čs. území, byl Jaroš propuštěn z armády a krátce pracoval jako poštovní úředník v Náchodě. Odtud se až na třetí pokus dostal přes hranice do Polska a vstoupil do České a slovenské legie, se kterou přešel do sovětské internace. Zastával funkce velitele spojovací čety a velitele důstojnické školy. V okamžiku, kdy vznikala československá jednotka v Buzuluku, byl Jaroš jmenován velitelem výcvikové 1. roty. Od dubna do července 1942 pak předával své vojenské zkušenosti spolubojovníkům v důstojnické škole. Na frontu odjel s 1. československým samostatným polním praporem opět jako velitel 1. roty.

V březnu 1943 se Jaroš stal velitelem obrany Sokolova, a ještě ten samý měsíc hrdinsky padl v boji při obraně svěřeného úseku. In memoriam (tj. na paměť, na památku) byl vyznamenán Československým válečným křížem 1939 a posmrtně jako první Čech získal medaili Zlatá hvězda Hrdiny Sovětského svazu. Ta se udělovala společně se sovětským Leninovým řádem, jehož se stal Jaroš také držitelem. Roku 1948 byl dekorován in memoriam československým vojenským Řádem bílého lva „Za vítězství“, hvězda I. stupně

²⁹⁶ Oficiálně je uváděno 86 padlých, 30 nezávěstných a 106 zraněných. Další počet a jmenový seznam je uveden na stránkách Ministerstva obrany, evidence válečných hrobů v zahraničí. Zde je uveden počet 104 padlých přímo v boji nebo krátce nato na následky zranění z boje, více na: <http://www.evidencevh.army.cz/Evidence/detail-hrobu-ci-mista?id=UKR-1395&coid=145&con=Ukrajina&lid=178&lim=Sokolovo&st=0&>

²⁹⁷ Miroslav BROŽ, Hrdinové od Sokolova, Praha 2006, s. 6.

a byl jí nakloněn. Spis obsahoval žádost o návrat do Československa adresovanou prezidentu Edvardu Benešovi, dále seznam českých měst a vesnic na Volyni a jmenný seznam volyňských Čechů, kteří souhlasí s uvedenou prosbou ve spisu.²⁹⁸

Spis byl hotový v polovině července 1943.²⁹⁹ Převzal jej Jaroslav Perný a navštívil s ním velitele brigády Ludvíka Svobodu. Ten jej údajně tehdy odmítl předat, neboť nebyla příhodná chvíle a dokonce naznačil, že není vhodné v tuto dobu „dráždit“ sověty. Doporučil Pernému, ať na to zapomene. Spis byl uschován a všichni, kdo o něm věděli, byli zavázáni mlčením. Byly tu jisté obavy. Za podobnou činnost mohlo hrozit i zatčení NKVD a uvěznění v táborech. Čekalo se na příhodnější dobu. Spis byl konečně předán v lednu 1944 generálu Antonínu Hasalovi při příležitosti udělení čs. vyznamenání příslušníkům brigády za dosavadní bojovou činnost.³⁰⁰ Generál Hasal přislíbil spis doručit prezidentu E. Benešovi ihned po příjezdu do Londýna.³⁰¹

V Novochoopersku se také začala formovat tanková jednotka odkud vhodné kandidáty na tankisty odesílali do tankového učiliště. Jeden z nich byl i Josef Toušek pocházející z České Hulče na Volyni.³⁰² V březnu 1941 narukoval do armády a vykonával základní vojenskou službu v sovětské armádě. Po vypuknutí války byl převelen až za Ural do tajgy do pracovního oddílu na velmi těžké práce všeho druhu. Pracoval v lesích na kácení stromů v mrazech až do $-40\text{ }^{\circ}\text{C}$, a to až do konce února 1942.

---

²⁹⁸ Zpravodaj 4/93, ročník 3, 1993, s. 1–2.

²⁹⁹ Anna Šuttová spis napsala a spojař Stanislav Odrščil provedl vazbu

³⁰⁰ Generál Antonín Hasal se narodil 7. ledna 1893 v Nové Huti pod Nižborem (odtud jeho krycí jméno Nižborský, které užíval za druhé světové války). Dobře znal ruské prostředí, protože už v první válce v srpnu 1914 vstoupil do České družiny a následně velel 2. pluku Jiřího z Poděbrad. Po vypuknutí druhé světové války pracoval v Obraně národa a následně odešel do zahraničního odboje. Ve Velké Británii byl přednostou Vojenské kanceláře prezidenta republiky Edvarda Beneše a také jej doprovázel při návštěvě do Moskvy v prosinci 1943. Posléze se stal velitelem čs. jednotek na osvobozeném území (od června 1944), ale zde již narazil na sebevědomé jednání sovětského velení při snaze nabírat nové posily do čs. armády. Také upozorňoval na možnost budoucího vývoje, kdy Sověti osvobozené území považovali za svoji kořist. Po válce se stal opět přednostou Vojenské kanceláře prezidenta a po jeho abdikaci v červnu 1948 odešel do exilu. Zemřel 22. dubna 1960 ve Washingtonu. Více v: https://www.lidovky.cz/lide/antonin-hasal-general-s-temnou-vizi-sovetskeho-chovani-ktera-se-stala-skutecnosti.A191106_091714_lide_mber.

³⁰¹ A. Hasal se zde nacházel spolu s gen. Kratochvílem a byli doprovázeni styčným důstojníkem NKVD Kambulovem. Proto byl spis předán mezi čtyřma očima, a to četařkou Annou Šuttovou přímo gen. Hasalovi při pohoštění teplým čajem. Zpravodaj 4/93, ročník 3, 1993, s. 1–2, a také v: Vzpomínky Jaroslava Perného.

³⁰² Josef Toušek se narodil v české rodině 16. prosince 1919 v České Hulči na Volyni.

Ve chvíli, kdy se dozvěděl o formování čs. jednotky na území SSSR, dobrovolně dne 24. dubna 1942 nastoupil jako 657. příslušník do jednotky v Buzuluku k četě protitankových pušek a byl zapojen do prvního boje o vesnici Sokolovo.

Po vzniku 1. československé samostatné brigády v Novochopersku byl vybrán do tankového učiliště v Tambově. Po jeho absolvování jako velitel tanku „Jaroš“ bojoval u Kyjeva, Rudy, Bílé Cerkve, Žaškova a na dalších místech. V dubnu 1944 se tankový prapor přesunul na Volyň, do Rovna, a Josef Toušek dostal povolení na tři dny k návštěvě rodičů. Doma se dozvěděl, že jeho bratři a sestra dobrovolně narukovali do čs. jednotky a žádali, aby mohli nastoupit do tankové jednotky, u níž sloužil on.

Josef Toušek velel tankové rotě, mladší bratr Rostislav byl velitelem tanku, starší Michal vykonával spojku u 3. tankového praporu se štábem brigády a sestra Anna zdravotní a chirurgickou sestru na ošetřovně tankové brigády. Společně pak bojovali v Karpatsko-dukelské operaci.

V Kežmaroku na Slovensku došlo k vyzbrojení tankové brigády na plné počty, 67 tanků, 1600 bojovníků, a k převzetí bojové zástavy. Odtud se uskutečnil 200 km dlouhý přesun do Polska k 4. ukrajinskému frontu a v rámci 38. armády se tankisté připravovali na boj o Ostravu.

Na tyto dny vzpomínal Josef Toušek takto: „Dne 24. března 1945 byla naše brigáda zasazena na směru Žory, Wodzislaw, Opava. Můj mladší bratr Rostislav, velitel tanku, postupoval v čele sestavy jako velitel pátracího tanku. Při průzkumu osady Rogoisno, takřka po jejím překročení, byl jeho tank palbou fašistických samohybných děl třikrát zasažen do věže a velitelské věžičky. Řidič však stačil s tankem ještě zacouvat za horizont. Okamžitě jsem vyrazil k zasaženému tanku a na místě jsem zjistil, že můj bratr je mrtev. Byl zasažen dělostřeleckým granátem do hlavy. Za pomoci samopalníků se mi podařilo rychle vykopat hrob... Útok naší roty stále pokračoval a do večera tohoto dne se nám podařilo zničit dva fašistické tanky. Nočním bojem jsme dále osvobodili osady a příštího dne v dopoledních hodinách jsme společně s Rudou armádou dobyli Wodzislaw a zajistili stanovenou čáru, čímž byl splněn úkol praporu.“³⁰³

---

³⁰³ Josef Toušek vedl svoji rotu směrem k hranicím, na Věrnovice, na obranné postavení nepřítele. Při náletu nepřátelských letadel byl Josef Toušek zraněn střepinou do ruky a silně krvácel. Následně byl převezen do polní nemocnice, kde se podrobil operaci. Josef Toušek zemřel v roce 1995. V: Vzpomínky Josefa Touška (archiv autorky).

Z Novochooperska se nyní již zformovaná a posílená československá brigáda přesunula ke Kyjevu, kde je očekával boj. Hlavní město Ukrajiny bylo významným strategickým centrem pro sovětské velení. V plánu bylo dobýt a obsadit Kyjev do 7. listopadu 1943. Do této velké operace se zapojila i posílená československá brigáda v počtu asi 3 500 příslušníků, mezi nimiž byly i desítky volyňských Čechů.

Operace započala obrovskou dělostřeleckou přípravou 3. listopadu, kdy na jednom kilometru bylo soustředěno 350 děl. Celkově bylo do boje zapojeno obrovské množství jednotek Rudé armády. Z čs. brigády byly nasazeny veškeré jednotky – dělostřelci, pěšáci, ženisti, tankisti či samopalníci. Významný a hrdinský byl postup československých tankistů a samopalníků. Podařilo se jim s pomocí dalších jednotek překonat protitankový příkop. Tankisté nečekali na sousední sovětské jednotky a pokračovali v boji. Postupně se blížili do centra města, likvidovali německé jednotky a zachránili podminovaný most, který byl strategickým bodem. Otevřeli tak cestu do ulic Kyjeva. Svým hrdinstvím se zapsali i do srdcí obyvatel, kteří je vítali s velkým nadšením. Do centra Kyjeva se českoslovenští vojáci probili 6. listopadu brzy ráno.

Mezi „tanková esa“, která se podílela na osvobození Kyjeva, patřil Richard Tesařík³⁰⁴ a Josef Buršík. Samopalníci tankového praporu bojovali pod velením Antonína Sochora. Tito tři muži byli jmenováni Hrdiny Sovětského svazu a byl jim udělen Řád Lenina. Celá brigáda jako útvar získala

---

³⁰⁴ Richard Tesařík se narodil 3. prosince 1915 v Praze na Vinohradech. Vojenskou prezenční službu nastoupil v říjnu 1937 k pěšímu pluku 38 v Berouně. Během mobilizace velel družstvu strážního praporu v Žatci a Postoloprtech. V lednu 1939 se dobrovolně přihlásil jako posila na Podkarpatskou Rus do boje s maďarskými jednotkami. V dubnu 1939 byl propuštěn z armády a vrátil se do Pardubic. Neztotožnil se se situací v protektorátu a 13. srpna 1939 překročil hranice do Polska. Jako jeden z mála příslušníků České a slovenské legie se krátce po vypuknutí druhé světové války v polovině září 1939 podílel na odražení náletu německých bombardérů u Tarnopolu. Po porážce Polska pobýval s tzv. „Kvasilovskou skupinou“ na Volyni a v březnu 1940 se vrátil k bývalé České a slovenské legii. Jeho další bojové zapojení bylo v březnu 1943 u Sokolova, kde utrpěl lehká zranění a za projevené hrdinství obdržel Čs. válečný kříž 1939 a sovětský Řád rudé hvězdy. Později absolvoval s výtečným prospěchem tankové učiliště v Tambově. Počátkem srpna 1943 se stal velitelem roty lehkých tanků T-70M. V listopadu 1943 přispěly Tesaříkovy tanky k osvobození města Kyjeva. Richard Tesařík jako jeden ze tří příslušníků brigády získal za boj o Kyjev titul Hrdina Sovětského svazu. Později se již jako velitel tankového praporu zúčastnil těžkých bojů v Karpatsko-dukelské operaci. Dne 22. září 1944 během útoku na Hyrowu horu zasáhla jeho stroj pancéřová pěst. Tesařík s velkým štěstím z hořícího tanku vyskočil, nicméně přišel o levé oko, přes které nosil pásku, a svým vzhledem pak začal připomínat Jana Žižku. Po vyléčení se znovu zapojil do bojů v oblasti Dukelského průsmyku. Koncem března 1945 byl jmenován velitelem čestné stráže prezidenta republiky Edvarda Beneše v Košicích a v armádě zůstal jako důstojník z povolání i po válce. Zastával funkci profesora tankového vojska na Vyšším vojenském učilišti v Praze. V roce 1950 převzal pplk. Tesařík post náčelníka štábu Velitelství tankového a mechanizovaného vojska MNO. Poté byl převelen na Slovensko, zatčen a krátce vězněn. Následně se vrátil zpět ke službě v čs. armádě. Zemřel v roce 1967 na následky infarktu.

Řád Suvorova II. stupně a Řád Bohdana Chmelnického I. stupně. Následně byly vyznamenány desítky statečných příslušníků čs. brigády.

5.7. Hromadný vstup volyňských Čechů do armády

K území Volyně se československá armáda přiblížila v únoru roku 1944. Místní obyvatelstvo prožívalo další těžkou etapu války při osvobození oblasti Rudou armádou. Dříve, než vůbec došlo k mobilizaci a celkovému osvobození území Volyně, z mnoha vesnic již přicházeli dobrovolníci. To byl i případ pěti mladých mužů z Boratína nedaleko Lucka, který v této době byl ještě obsazen Němci. Muži ke konci února tajně odešli, přešli přes linii blížící se fronty a na štábu sovětské divize oznámili, že by chtěli vstoupit do Svobodovy armády. Dostali propustku a vydali se z Lucka do Rovna. Podle dalších údajů se zde nacházelo již okolo pěti stovek dobrovolníků. Všechny nakonec po delším jednání odeslali zvláštním vlakovým transportem do Jefremova. Kdo vyhověl nárokům odvodní komise, byl odveden a započal poměrně tvrdý výcvik v 2. paradesantní brigádě.³⁰⁵

Brigáda po předcházejících těžkých bojích utrpěla velké ztráty a potřebovala nutně doplnit o čerstvé síly. V tomto okamžiku mohlo dojít k novému náboru dobrovolníků a také k mobilizaci především z řad zde usazených volyňských Čechů, mužů ve věku 18–50 let. Současně však probíhala mobilizace do sovětské armády, neboť Češi byli občané Sovětského svazu. Povolávací rozkaz si nikdo nedovolil nesplnit. Důležitý fakt byl i ten, zda Češi byli informováni o možnosti vstoupit do čs. armády, i když prostřednictvím ilegální skupiny Blaník získali informace poměrně záhy. Miloslav Masopust³⁰⁶ byl nejprve odveden do sovětské armády. Svoje počátky v armádě a

---

³⁰⁵ Své vzpomínky sepsal Jaroslav Chudoba z Českého Boratína na Volyni. Sám nebyl v Jefremově odveden do paradesantní brigády kvůli vadě zraku. Byl poslán jako mnozí jiní zpět do Lucka a přidělen do smíšeného předzvědného oddílu. Jeho kamarád, který byl přijat k paradesantní brigádě, Jaroslav Vlk, se kterým přišel z Boratína, nakonec v řadách parad. brigády padl na Slovensku. Jak dále líčí jeho vzpomínky z Boratína, který měl 42 popisných čísel, vstoupilo do zahraniční armády – 1. čs. armádního sboru 74 osob, z nichž 11 padlo. Další dva muži bojovali v západní zahraniční armádě a dva padli v řadách Rudé armády. V: Jaroslav CHUDOBA, Bylo nás pět, Zpravodaj Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, č. 4/1994, s. 3.

³⁰⁶ Miloslav Masopust se narodil 26. září 1924 v Českém Straklově na Volyni. Do čs. jednotky byl odveden 23. března 1944 ve městě Rovno, kde dočasně sídlil štáb. Jak rád vzpomínal, jeho prvotní výstrojí byla polní čepice s trikolorou a opaskem. Byl přidělen k samopalníkům, a kromě uniformy ještě dostal samopal, kulatý zásobník plný nábojů, ruční granát, polní lopatku a jídelní misku. Z Rovna byl přesunut do Kiverců, kde probíhal výcvik tankistů a samopalníků, kteří spolu velmi úzce souviseli. M. Masopust měl středoškolské vzdělání, a proto byl ještě poslán na měsíční brigádní kurz velitelů čet. Posléze se stal velitelem čtyry v 1. rotě Sergeje Petrasy. Ve svých vzpomínkách také uvedl, že byly zásobovací potíže, neboť základny sovětské armády byly vzdálené. Proto týlaři často zajížděli zpět do volyňských obcí, kde získali zásoby mouky, sádla, vajec, drůbeže apod. Ve svých vzpomínkách také Miroslav Masopust zmiňoval i sbírku na tanky, ke které se připojily takřka všechny české vesnice na Volyni a

následný přestup popsal ve svých vzpomínkách takto: „Po osvobození Volyně jsme byli povoláni do Rudé armády. O čs. armádě jsme toho moc nevěděli. Protože bylo nutné, abychom co nejdříve šli na frontu se hned začalo cvičit... Při jednom z cvičení přišel na nástup nějaký cizí důstojník v neznámém stejnokroji. Byl přečten rozkaz, že je povoleno občanům českého a slovenského původu dobrovolně přestoupit do řad čs. brigády. Pak vyzval tyto vojáky, kteří se rozhodli přestoupit, aby vystoupili čtyři kroky vpřed. Vystoupila většina naší jednotky. Velitel se vyděsil a chtěl to prověřit. Jednoho po druhém se dotazoval, jak se jmenuje. Také se objevila polská příjmení. Velitel se jich ptal, když jsou Poláci, tak proč chtějí do československé jednotky? A oni odpovídali: ‚Čechy známe, jsou dobří kamarádi, s nimi jsme chodili do školy. S nimi chceme bojovat.‘ Poláci se však museli vrátit do své řady a Čechům bylo dovoleno odejít k odvodní komisi čs. jednotky. U odvodní komise se nás ptali, k čemu bychom chtěli. Jenže většina z nás neměla vůbec představu...“³⁰⁷

Než byl nábor oficiálně oznámen, hlásily se již u štábu brigády desítky dobrovolníků. Rovno se stalo sídlem štábu československé brigády. Odvodní komise oficiálně zahájila činnost dne 19. března 1944. Jak zmínil Ludvík Svoboda ve svých pamětech, věděl o zdejších volyňských Čechách, a tudíž předpokládal přísun dobrovolníků pro doplnění brigády. Skutečnost však překonala veškeré jeho odhady.

Z volyňských vesnic začaly živelně proudit skupiny dobrovolníků a dobrovolnic hlásících se do armády.³⁰⁸ Po zapsání neprodleně začal výcvik. Válka pokračovala a bylo zapotřebí posílit

---

pokračoval: „O slovenském povstání jsme se dozvěděli od radistů, kdy vysílání volání o pomoc zachytila radistka Marie Pánková. Byli jsme plni nadšení a co nejdříve jsme jim chtěli jít na pomoc.“ Poté začal přesun ke Krosnu. Na počátku operace byl Masopust ve vesnici Machnowka raněn do levé nohy. Z obvaziště byl odvezen do nemocnice v Jaroslavi a po vyléčení se vrátil k náhradnímu pluku a následně k 5. dělostřeleckému pluku. Po válce vystudoval vojenskou školu a zůstal pracovat v armádě. Dosáhl funkce generála, nyní je ve výslužbě a žije v Praze. V roce 2020 obdržel od prezidenta České republiky Řád bílého lva. V: *Vzpomínky Miroslava Masopusta* a také v: <http://www.vuapraha.cz/soldier/18616783>.

³⁰⁷ V: *Vzpomínky Miroslava Masopusta*.

³⁰⁸ Hromadné nástupy z českých vesnic také popisují mnohé kroniky, uvádím některé: Vladimír SAMEC, *Kronika obce Dembrovka na Volyni* (strojopis, nedatováno), s. 38, Václav ŠIRC, *Minulost zavátá časem. Kronika Českých Dorohostají a přilehlých osad Libánovky a Máslenky, Most* (bez datace), s. 53–59. Z těchto vesnic byli mobilizováni muži ročníků 1894–1926, jak uvádí kronika, doprovázela je kapela Jaroslava Hajného. Skoro celé osazenstvo kapely narukovalo, jen hudebníci starší padesáti let se vrátili domů. Po registraci na vojenkomatu v Českých Novinách odešli do Rovna. Tam byli rozděleni podle národností: Ukrajinci do Rudé armády, Poláci do náhradního pluku v Sumách u Charkova a Češi do čs. armády. Dělostřelci a minometčíci byli u Torčina nasazeni přímo na frontu. Tak se stalo, že první ostré střelby byly vedeny na živé cíle, děla na tanky, minomety na útočící nepřátelskou pěchotu. Nováčci při tom skvěle obstáli. Autor kroniky Václav Širc byl také v 1. čs. armádním sboru

vyčerpaný stav brigády. Po základním výcviku na konci března se připravoval přesun nováčků na další místo výcviku.

Období náboru a počátků výcviku líčí ve svých vzpomínkách další volyňští Češi. Na tyto události vzpomínal i nově zapsaný a odvedený do stavu brigády Vladimír Palička: „Odpoledne 26. března jsme nastoupili na nádvoří a za chvíli nato se zpěvem vypochoďovali z kasáren. Netrpělivě vyhlížíme náš ešelon – vojenskou vlakovou soupravu... Začíná se stmívat a my stále čekáme... Zpovzdálí je slyšet zvuk nepřátelských letounů. Nevěnujeme mu ani dnes pozornost a hlasitě se bavíme. Ale co to? Hluk se neuvěřitelně blíží k nám. První svištění, zablesknutí a výbuch, další a další. To již bez povelu za vytí sirén utíkáme od nádraží a vyhledáváme úkryty... Směsice záblesku, výbuch, palby protiletadlových děl a kulometů, šelest letícího materiálu, křiku, sténání, říčení koní a startování aut doprovází ten příšerný děj. Já jsem v té vřavě padl do nejbližší úžlabiny, zatímco jiní běželi dál... Využil jsem přestávky v bombardování, opustil úkryt a utíkal do polí... Jakmile skončil nálet, zaslechl jsem velitelův hlas, který nás svolával. Po nastoupení do tvaru se vracíme... i kasárna bombardovali. Ráno se opět opakoval zavedený vojenský režim dne, navíc čtením nepřítomnosti... Při náletu zahynulo sedm našich nováčků a čtrnáct jich bylo zraněno včetně starých mazáků. Během přestávek se dovídám smutné zprávy z včerejška se jmény zahynulých a zraněných...³⁰⁹ Dnes opět odjíždíme z Rovna. Zastavujeme se opět v místech, která již od včerejška známe, ale vagony pro nás opět nejsou připraveny. Čekáme venku, smráká se a hodiny včerejší tragédie se blíží. Velitelé čt nás odvádějí dál od nádraží... Konečně jsou vagony přistaveny. Písknutí lokomotivy oznamuje odjezd vlaku z Rovna.“³¹⁰

Po týdnu činnosti odvodní komise vzrostl stav brigády z 2 905 na 6 817 vojáků. I díky velkému přísunu nováčků se od dubna začala brigáda reorganizovat.

---

³⁰⁹ Dnes, poblíž bývalého štábu československé brigády v Rovně (Rivne) u křižovatky ulic Soborna a Dubenská stojí pomník obětem výše zmíněné události. Je zde uvedeno 17 jmen (většina z nich byli volyňští Češi): Václav Jonáš, Jan Klaban, Vladimír Koubek, Vladimír Mejval, Josef Ondra, Štefan Ondračko, Josef Šatava, Horymír Šebel, Jan Toušek, Andrs Josef, Dus Václav, Honek Jan, Kubišta Jaroslav, Markeš Michal, Pajer Josef, Pelant Jaroslav a Polák Antonín. Oficiální seznam padlých MO, Odboru pro válečné veterány zde: <http://www.evidencevh.army.cz/Evidence/detail-hrobu-ci-mista?id=UKR-34140&coid=145&con=Ukrajina&lid=538&lim=Rivne&st=0&>.

³¹⁰ Vladimír PALIČKA, *Nezaváté časem. Volyňští Češi v tankových bojích*, Praha 1995, s. 27–28. Nutno ještě poznamenat, že u rovenského vlakového nádraží při bombardování zemřelo také mnoho žen a dívek, které se přišly rozloučit se svými otci, manželi nebo přáteli. Do nedávna byl u nádraží velký pomník, v poslední době byla jeho „identifikační“ část sejmuta. Buď dojde k jeho rekonstrukci, nebo k celkovému odstranění. Miroslav Masopust vzpomínal, že tyto oběti zde byly pohřbeny ve společném hrobě.

Dne 23. května bylo rozhodnuto o vytvoření 3. čs. samostatné brigády, do které byli začleňováni stále přicházející „nováčci“ z Volyně. Podle odvodních protokolů se celkově dostavilo ke komisi 11 362 volyňských Čechů, z toho služby schopných a odvedených do armády bylo 10 258 mužů a žen. Dále 268 nastoupilo přímo k útvarům bez zápisů do odvodních protokolů.³¹¹

Na takový počet nových vojáků dohlíželo jen několik nižších velitelů. Dosavadní zkušenosti vojáci byli z tohoto důvodu posláni do sovětských vojenských učilišť. A proto žádal Heliodor Píka o přesun zkušených důstojníků z Velké Británie, což naráželo na odpor u sovětského velení, které se vyznačovalo zdržováním vyřízení žádosti a současně proškrtáváním seznamů jmen s odůvodněním, že jsou to osoby s protisovětským smýšlením. První skupina důstojníků dorazila krátce po zahájení Karpatsko-dukelské operace a byli okamžitě zapojeni do bojů. Jejich neseznámení se se situací, často v nevhodném ustrojení vzhledem k začínajícímu podzimnímu počasí a terénu, mělo za důsledek, že mnoho těchto důstojníků v počátečních dnech operace padlo, v lepším případě bylo raněno.

V Jefremově byl od ledna roku 1944 zahájen výcvik 2. československé paradesantní brigády, do něhož bylo zařazeno i několik mužů z řad volyňských Čechů, kteří museli prokázat především dobrou fyzickou zdatnost.

V počátcích cesta některých nováčků do armády nesměřovala přímo do jednotek, a také ani jejich představa, co budou v armádě dělat, nebyla vždy jasná. Vzpomínky Josefa Honzy z Horodišče na Volyni patří k těm, které zachycují vnitřní pocity na začátku výcviku, mezi které patřil i strach a obavy ze služby v armádě. Ne vždy byli pamětníci ochotni ve svém vzpomínání přiznat, že měli velký strach.

Volyňský Čech Josef Honza vzpomínal, že zpočátku byl umístěn na práci v kuchyni (pravděpodobně na podzim roku 1943). Vyprávěl, že několikrát sbíral raněné a mrtvé. V okamžiku, kdy byla u útvaru v Buzuluku přehlídka, se obvykle podle jeho vyprávění tehdy ještě plukovník Ludvík Svoboda zastavil skoro všude. Plukovník Svoboda navštívil kuchyni právě ve chvíli, kdy tu byl Josef Honza, a ptal se, kdo je ta nová pracovní síla. Kuchař mu na to odpověděl, že nováček přidělený do kuchyně je ruský Čech a přimlouval se, aby jej tam nechal, že už se dobře zaučil. Svoboda se na něj podíval a řekl: „Kdepak, z toho nic nebude. Toho je škoda, ten ještě může do školy.“ A jak Josef Honza vzpomínal, odjel na výcvik a 12. prosince 1943 byl přijat do

---

³¹¹ Jak je dále ve zdroji uvedeno, jde o minimální číslo, neboť mnozí, přestože byli zařazeni do skupiny C (neschopen), zůstali u armády a sloužili zde i nadále. Více v: Jiří HOFMAN, *Odboj*, s. 72.

armády.³¹² Prošel výcvikem a 2. ledna 1944 byl přemístěn do Jefremova, kde se tvořila paradesantní brigáda. Byl do ní vybrán, protože byl mladý a také zřejmě fyzicky zdatný, což potvrzuje i jeho výpověď: „Dyž jsem se to dozvěděl, myslel jsem, že mi vypadaj hrůzou všechny vlasy. A když jsem uviděl balóny, který tam tenkrát přivezli, tak mně takhle stoupala čepice na hlavě a povídal jsem si, že to nepřežiju. ...přišla moje doba, kdy sem měl seskočit padákem. Stál sem první a za mnou stála dvě děvčata... Seděl tam nákej sovětskej nadporučík... Vytáhlo nás to nahoru... von se vohlíd, podíval se na nějaký budík, vtevřel dvířka a povídá, aby šla – na tu jednu holku. No tak ta šla a vyskočila. Ta druhá... začala couvat. Byly to vobě zakarpatský Ukrajinky. Povídá, abych do ní strčil. A já, hrdina, vstal jsem, strčil sem do ní a vona vylítla. Ale ten řev! Já byl zvědavej, podíval sem se dolů... taková vejška, kam můžeš spadnout?! A začal jsem couvat. Von to viděl a chlácholil mě. ...Povídám, nedá se nic dělat, maj tě na frontě zastřelit, nebo se tady zabiješ. Tak sem zamhouřil oči a šel jsem ven. Vypad jsem z toho ven a tu sem cítil, že mě něco tlačí nahoru. Podíval jsem se a měl sem padák vtevřený – no tak už sem byl ve svej kůži.“³¹³

Brigáda byla posléze přemístěna do Černovic, Sadagury a Proskurova, kde probíhal výcvik nováčků. Současně se hlásili další dobrovolníci, a to až do konce léta 1944. Brigáda se přeměnila dle sovětského vzoru na armádní sbor s brigádami, nikoliv s divizemi. Vzápětí vznikl náhradní pluk, který byl zásobárnou pro doplnění vojáků.

Na rozhodnutí vstoupit do armády, na průběh přijetí a celkově na situaci jara 1944 na Volyni vzpomínala Irena Malínská, svobodná Šmidtová,³¹⁴ takto: „Nastalo osvobození Rudou armádou. Po osvobození Mlynova³¹⁵ byly úřady obsazeny sovětskými úředníky. Tajemník Rajtpartkomu (okresní stranický výbor, pozn. aut.) mě vyhledal v Novinách Českých a rozhodl, že mu budu dělat sekretářku.“ I když se tehdy 18letá Irena Šmidtová bránila a měla všemožné výmluvy, například že špatně píše a hovoří rusky, příliš jí to nepomohlo. Ostatně odporovat stranickému rozhodnutí

---

³¹² Josef Honza, narozen 22. února 1922 v Horodišči (osada asi 4 km od Novin Českých, okres Dubno, Volyň). Podle databáze VÚA-VHA byl odveden 18. prosince 1943 v Buzuluku, tedy pravděpodobně až při zařazení do výcviku

³¹³ Iva HEROLDOVÁ, *Válka v lidovém podání*, Praha 1977, s. 112–113.

³¹⁴ Jiřina Marie Šmidtová, provdaná poprvé Pavlovská a podruhé Malínská se narodila 9. května 1925 v Mlynově. Studovala v Dubně na gymnáziu, v době války byla u rodičů. Bylo známé její vzdělání (absolvovala dvě třídy gymnázia s polským a dvě s ruským vyučovacím jazykem), i proto pracovala od srpna 1943 do ledna 1944 jako úřednice sběrný obilí a od února do dubna 1944 jako úřednice v rajóním partijním výboru v Mlynově (kvůli této práci se dostala do hledáčku banderovců, viz její vzpomínky). Odvedena byla 28. dubna 1944 v Lucku a přiřazena ke zdravotníkům. Dne 28. srpna 1944 byla povýšena na svobodníka, 7. března 1945 na desátníka, dne 1. dubna na četaře a 1. června téhož roku na rotnou. I po válce zůstala ve zdravotnici a pracovala ve vojenských nemocnicích. V: Kmenový a krátký osobní spis, Vojenská registratura Trnava, Slovensko.

³¹⁵ Mlynov na Volyni, více informací zde: <https://www.volynaci.cz/obec/350/>.

nebylo možné. Záhy nato však přišla reakce z druhé strany – od banderovců. Ve svých vzpomínkách Šmidtová líčila, jak jednou přišel její otec z lesa, kam jezdil pro dřevo na topení, že jej potkali banderovci a ti se ho ptali, proč prý jeho dcera pracuje v rajtpartkomu. Odpověděl, že přece musí někde pracovat a oni na to reagovali: „Ať si práci najde někde jinde, nebo ji zabijeme“. Tím se potvrzovalo, že sice Volyň byla pomalu očišťována od německých okupantů, ale boj ukrajinských nacionalistů proti sovětským bolševikům pokračoval a kdokoliv by projevil, byť jen ústní sympatii, natož přímo pracovní vztah, stal se taktéž jejich nepřitelem. Irena Šmidtová se v této době rozhodovala jít do armády. Její rodina tomu nebyla nakloněna, ale výše uvedená událost potvrdila její rozhodnutí. Na Velikonoce s českými vojáky, kteří dojeli do nedaleké Máslenky pro mouku, odjela do Lucka na velitelství zdravotnického praporu. Zpočátku byla přidělena jako sanitárka na operační sál, později absolvovala zdravotnický kurz a stala se zdravotní sestrou.³¹⁶

Léto roku 1944 bylo ve znamení intenzivního výcviku, který probíhal na několika místech. Stále přicházeli nově se hlásící k odvodu do vojenské služby. Pro některé nováčky trval výcvik jen několik týdnů, protože do jednotky byli přijati až v červenci. Do armádního sboru vstupovalo i nadále velké množství žen z řad volyňských Čechů. Vyprávění Ireny Šmidtové dokumentuje vstup do zdravotnických jednotek, které byly nejpřirozenějším a také nejtradičnějším zapojením žen v době válečné.

Velké množství žen vykonávalo funkci spojaček. Náročnost této armádní profese byla prověřena zejména v horském terénu Karpatsko-dukelské operace. Jedna z nich byla i Věra Suchopárová.³¹⁷ Na svůj vstup a výcvik vzpomínala následovně: „... Do armády jsem vstoupila v červenci 1944. Myslím, že to bylo zapotřebí. Svobodova armáda byla po předchozích bojích oslabená... V naší vesnici se objevil poručík Messner i se svojí dcerou s tím, že mohou vstupovat i ženy. Tak jsem se rozhodla, že půjdu. Pro moji rodiče to bylo velmi těžké, avšak ani doma už dávno také nebylo bezpečno. Všechny ty řádící bandy... Začínala jsem ve vesnici Potůček. Byla jsem zařazena ke spojovacímu oddílu. U spojaček bylo hodně děvčat, učily jsme se Morseovu abecedu, používat rádio, udržovat krátké vysílací relace... A pak jsem samozřejmě musela umět střílet z pušky, házet granátem.“³¹⁸

---

³¹⁶ Jan VONDRÁČEK, *A smrt byla na dosah*, Praha 2009, s. 23–26.

³¹⁷ Věra Skřivánková, provdaná Suchopárová, narozená 10. července 1923 v Českém Straklově (dnes součást města Dubno). Dne 8. července 1944 nastoupila činnou službu v 1. čs. armádním sboru pod kmenovým číslem 16911/m. Dne 9. února 1946 byla v hodnosti četař propuštěna mimo činnou službu u vojenské skupiny „Žatec“. V: *Kmenový list*, Vojenská registratura Trnava, Slovensko.

³¹⁸ *Vzpomínky Věry Suchopárové*, Roudnice nad Labem, září 2017. Archiv autorky.

Současně s příchodem nováčků z řad volyňských Čechů se dostával do výcvikových táborů a posádek „proviant“ z českých vesnic. Jednalo se o poměrně štědré dary, které do doby pobytu armády v blízkosti Volyně zabezpečovaly po několik týdnů velmi kvalitní zázemí. I v následujících měsících, kdy armádní sbor byl ve válečném poli, stále přicházela materiální pomoc. Na základě potvrzení české vesnice Závidov³¹⁹ na Volyni poskytlo její obyvatelstvo v předvánočním čase roku 1944 na frontu 424 kusů vánoček, 50 kg klobás, 1234 kusů jablek a 3128 ořechů.³²⁰ Na základě daru bylo vystaveno poděkování zástupcům vesnice s textem: „Nikdy armáda Vám to nezapomene!“

Sbírka volyňských Čechů ve prospěch armády byla velmi dobře zdokumentována v tzv. dotazníkovém šetření v rámci komunity volyňských Čechů. Na základě údajů v dotaznících je možné zjistit, kolik v dané vesnici bylo českých rodin, kolik osob vstoupilo do armády, jaké dary armádě poskytla, případně kolik obyvatel padlo, kolik zůstalo v osvobozeném Československu, kolik se vrátilo do SSSR a též údaje o zázemí a vybavení obce. Dotazníkové šetření se uskutečnilo bezprostředně po válce, po příchodu volyňských Čechů do Československa.³²¹ Například v Novinách Českých, ryze české vesnici s pouze 2 ukrajinskými a 90 českými rodinami, podle dotazníku vstoupilo do čs. armády přes 80 osob (10 bylo v Rudé armádě). Vesnice darovala armádě 20 koní, 11 vozů, 25 kusů hovězího dobytka, 30 prasat a dále je uvedeno 15 párů spřežení, jezdecká sedla, různé potraviny a 15 000 rublů na tankovou kolonu.³²²

Mimo potravinové a materiální pomoci vybírali volyňští Češi i peníze. Věcná sbírka byla oficiálně nazvaná „Dar Volyně československé armádě“ a peněžitá sbírka byla určena na tankovou kolonu „POMSTA MALÍNA“.³²³ O tom hovořila ve svých vzpomínkách například i Irena Šmidtová, která

---

³¹⁹ Česká vesnice na Volyni, více v: <https://www.volynaci.cz/obec/643/>.

³²⁰ Poděkování vydané komandaturou čs. armádního sboru v SSSR za dary, které je datované 20. prosince 1944 v Rovně. Soukromý archiv.

³²¹ Volyňští Češi, především demobilizovaní vojáci československé zahraniční armády, založili v roce 1946 časopis Věrná stráž, jehož první číslo vyšlo v říjnu 1946. V následujícím roce prostřednictvím časopisu distribuovali dotazník a vyzvali čitatele, aby vyplnili údaje známé z jejich obcí. Postupně se do budoucího archivního fondu Svazu volyňských Čechů dostaly stovky vyplněných dotazníků. Dnes jsou k dispozici v Národním archivu Praha ve fondu Svazu volyňských Čechů Žatec. Nově jsou naskenovány a umístovány na web v rámci projektu „Mapa paměti volyňských Čechů“, více na www.volynaci.cz

³²² <https://www.volynaci.cz/file/792/dotaznik-obec-Ceske-Noviny-vicestrankovy-1951.pdf>.

³²³ Nejen pro malínské a volyňské Čechy obecně, ale i pro další příslušníky 1. brigády, byla informace o vypálení vesnice šokem. Příchozí brigáda sepsala hlášení o této události a byla s ním seznámena většina armády. Nenávist vůči nacistickému Německu tato informace ještě posilovala. V: Josef Alois MARTINOVSKÝ – Václav ŠIRC, Kronika Českého Malína, bez datace – zřejmě Praha 1983 (dále jen MARTINOVSKÝ).

sdělila, že se ještě v době výcviku vrátila domů, aby tu vyzvedla nějaké zlato pro tuto sbírku na tanky.³²⁴

Ke „Kronice Českého Malína“ jsou přiloženy fotokopie dokumentů, které dokládají mnohé sbírky. Je v ní také uveden souhrnný seznam dárců financí – souhrn jmen a názvů vesnic. Podle těchto dokumentů byla celková vybraná suma na tankovou kolonu 750 000 rublů. Následně je v kronice také otištěno potvrzení od sovětské státní banky v Rovně (Rivne), která tuto sumu převzala.³²⁵ Materiální pomoc, kterou poskytli volynští Češi československé armádě, čítala 800 koní s postroji nebo sedly, 300 kusů jatečního dobytka ve váze přes 120 tun v mase, 110 kusů jatečních prasat, 250 koňských povozů a přes 250 tun mouky.³²⁶

5.8. Karpatsko-dukelská operace – krvavý křest

Zahájením Karpatsko-dukelské operace se reagovalo na vzniklou situaci, kdy slovenští odbojáři zcela nečekaně, a jak se později i ukázalo unáhleně, zahájili dne 29. srpna 1944 povstání, které vstoupilo do dějin pod názvem „Slovenské národní povstání“. Z těchto důvodů požádala československá exilová vláda v Londýně i zahraniční vedení KSČ nejvyšší představitele SSSR o provedení rychlé útočné operace na pomoc povstalcům. Aspekt obtížných geografických podmínek, urychlené plánování operace a politické zájmy ovlivnily průběh této nejkrvavější bojové horské operace při osvobození Československa. To ovšem nikdo z obyčejných vojáků a vojákyň tehdy netušil.

Vojska Rudé armády a 1. čs. armádního sboru stála před těžkými boji v neznámých podmínkách, v horském lesnatém terénu s použitím běžných zbraní a bojových prostředků, které byly dosud používány pouze na rovině. V armádním sboru bylo mnoho nováčků, kteří neměli vůbec žádnou bojovou zkušenost a absolvovali poměrně krátký výcvik. Na počátku září se armádní sbor přesouval směrem k polskému městu Krosno. Plány o rychlém dobytí a překročení Karpat se neuskutečnily. Ženy a muže v armádním sboru čekal náročný horský prostor spojený s nepříznivým deštivým počasím a rozbahněným terénem. Místo plánovaných několika dnů trvala operace více jak padesát dnů. Některé dny se bojovalo doslova o každý metry území, horské výšiny

---

³²⁴ Jan VONDRÁČEK, s. 26.

³²⁵ MARTINOVSKÝ, bez stránkování – fotopřílohy.

³²⁶ Václav ŠIRC, *Minulost zavátá časem. Kronika Českých Dorohostajů a přilehlých osad Libánovky a Máslenky, Most (bez datace)*, s. 58.

byly opevněné německými odstřelovači a jako nedobytné pevnosti působily v čs. řadách velké ztráty.

Dne 30. srpna 1944 zachytila volyňská Češka Marie Pánková vysílání – volání o pomoc slovenských povstalců. Tato zpráva se rychle rozšířila v řadách vojska a vyvolala vlnu solidarity a touhy pomoci Slovákům.

Operace byla zahájena 8. září 1944. První den jednotky úspěšně překonaly první obranné pásmo, protože jej nepřítel vyklidil. Ale Krosno dobyto nebylo, nýbrž okruhem obejito. Tento způsob obcházení a určitý chaos v přesunu způsobil nával jednotek a techniky jak na cestách, tak zejména na nebezpečném okolí cest. Nadále bylo nutno postupovat i po postranních trasách, a tím se zpomalil celkový postup. Z tohoto důvodu se přesouvalo i v noci a nad ránem 9. září 1944 dosáhly jednotky 1. a 3. čs. brigády prostoru vesnic Machnówka a Wrocanka. Napochodovaly na toto území v domnění, že se před nimi nachází jednotky Rudé armády. Pěší prapory se ještě nestačily ani dostatečně rozvinout a náhle se ozvala z okolních vrchů dělostřelecká a minometná palba.

Z dobového hlášení o bojové činnosti 1. čs. sboru v SSSR máme tyto oficiální informace: „Dne 8. září 1944 v 7.25 hod. byla zahájena operace „dělostřeleckou přípravou“ a v 8.45 vyrazily jednotky Rudé armády k útoku s úkolem prolomit nepřátelská postavení... 1. čs. sbor s 25. tankových sborem měl za úkol druhého dne ofensivy být zasazen do průlomu čáry Ilja – Jasenka. Německá posádka v Krosně kladla silný odpor, a proto cíl nebyl prvého dne dosažen. Jednotky sboru vstoupily druhého dne do boje na čáře Wrocanka – Bobrka... V první dny operace, které zejména znamenaly přepad ve vesnici Wrocanka a Machnowka, přinesly obrovské ztráty v řadách bojujících. Za dva dny padlo 197 osob, 384 bylo zraněno a nezvěstných bylo 30. Mezi padlými byly i první ženy.“

O situaci toho dne vyprávěl Josef Holec následovně: „... Potom jsem se dozvěděl, že to naši převzali od sovětské armády. Rusi řekli, že nepřítel je několik kilometrů vzdálen od Machnowky. Naši to tedy převzali, že území je bezpečné. A my jsme se tam narvali všeci... i my ženisté. Bylo to zmatečné. Bylo brzo ráno, mlha, nebylo vidět. Vyčkávali, až se mlha začala zvedat... Mně připadalo, že snad střílí ze všech stran. Nebylo kam couvat, byli jsme tam všichni. Jen cesty částečně zpevněny, kolem cest rašeliniště, bahno, nedalo se rozvinout obranu a vycouvat. Tam bylo zbytečných ztrát... Já sám jsem neviděl co dělat, samopal jsem měl na studebakeru... Byl

tam i jeden z Malína, byl plný pomsty za svoji manželku... Myslím si, že to byla nezodpovědnost našich i Rusů...“³²⁷

Do této operace nepodlehla žádná žena v čs. armádě smrtelnému zranění. To se v prvních zářijových dnech změnilo: „Na počátku operace, po nočním přesunu jednotek do Machnovky a Wrocanky, to bylo to nejhorší, co jsem viděla. Ten den byly smrtelně raněny moje dvě kamarádky ze Straklova – Libuše Mrázková³²⁸ a Růžena Jakubovská.“³²⁹

K těmto událostem se vážou vzpomínky i Marie Kvapilové, která byla současně spojačka i vyškolená zdravotnice: „Do auta práskla mina. Moje děvčata tam zůstaly, Libuška Mrázková a ještě jedna naše spojačka. Byly velice těžko raněny do dutiny břišní. Já jsem vzala Libušku, dala jí první pomoc, převázaly jsme ji, abysme zastavily krvácení a vezly jsme ji na ošetřovnu... Jak jsme jely, tak přede mnou, za mnou, pořád na nás stříleli, ale měly jsme štěstí, že nás to neranilo. Dojely jsme do našeho ošetřovacího střediska. Tam bylo už plno raněnejch. Já jsem tam měla moji sestru, která pracovala u doktora Engela, tak jsem zjistila, na kterém místě je, přiběhla jsem a prosila jsem ji, aby vzala moji raněnou protekčně. No tak to dopadlo dobře, vzali ji protekčně, hned ji vzali na operační sál, všechno možný dělali, ale bohužel ji nezachránili. Bylo to velmi mladé volyňské děvče, které bojovalo za naši vlast, ani ji neznalo, za kterou položilo svůj mladej život.“³³⁰ V těsné návaznosti na úmrtí několika žen se rozhodl velitel sboru generál Ludvík Svoboda, že ženy odvolá z předních pozic tak, aby nebyly v přímém ohrožení. To však ženy odmítly.

Cestu k Wrocance popisoval i Jaroslav Sitar, který sloužil ve funkci spojaře a patřil mezi nejmladší vojáky sboru: „Začátkem dubna byla mobilizace u nás, ale já jsem ještě neměl 17 let, do 17 let nebrali. Tak jsem nastoupil až 22. května do Lucka, dostal jsem propustku, vrátil jsem se domů a sebral jsem s sebou do armády ještě asi osm kamarádů. Do Lucka jsme jeli náklad'ákama, pak do

---

³²⁷ Vzpomínky Josefa Holce, archiv autorky.

³²⁸ Libuše Mrázková se narodila 10. června 1925 v Českém Straklově na Volyni. Její studia ukončila válka. Vstoupila již jako vdaná žena do 1. čs. armádního sboru, a to i se svým manželem Václavem Mrázkem, který se jako nadaný hudebník stal součástí vojenského souboru Víta Nejedlého.

Libuše Mrázková se během výcviku ukázala jako výborná střelkyně a rychle si osvojila obsluhu složitých radiopřístrojů. Před zahájením Karpatsko-dukelské operace byla zástupkyní velitele radiočety. Ale už druhý den bojové operace (9. září 1944) byla Libuše u obce Machnowka těžce raněna. Velká střepina jí vyrvala část pravého boku a drobné střepiny se jí zabodaly téměř do celého těla. První pomoc jí poskytl velitel štábu 2. protitankového dělostřeleckého pluku Jaroslav Perný, který na tuto událost vzpomínal takto: „Nebědovala, nekřičela, jen tiše hlesla: „Já už jsem dobojovala...““ Co nejrychleji ji převezli do nemocnice na operační sál. Bohužel se jí nepodařilo zachránit a v devatenácti letech zemřela. Jako první žena 1. čsl. armádního sboru položila svůj mladičkový život za svobodu země. Více v: Ženy bojující, s. 60; dále v: <http://www.vuapraha.cz/soldier/16027295>.

³²⁹ Růžena Jakubovská, narozená 25. října 1925 v Českém Straklově na Volyni. Do armády vstoupila 15. července 1944. Pravděpodobně byla u stejné jednotky jako Libuše Mrázková. Dne 9. září 1944 byla smrtelně raněna a zemřela 12. září 1944 na následky zranění. Více informací v: Ženy bojující, s. 60; <http://www.vuapraha.cz/soldier/16003439>.

³³⁰ Vzpomínky Marie Kvapilové zaznamenané na portálu Paměti národa.

Rovna, tam nám dali průvodce, českého vojáka, a jeli jsme vlakem... U Šepetovky v noci najednou nastal den, začali nás odstřelovat. Tak jsme utíkali do polí, padlo tam taky dost vojáků... Pak do Kamence Podolského a do Černachiv. Zde nás rozdělili do jednotek, nejdřív jsem šel do čtvrtého spojovacího praporu, výcvik a pak příkaz, že se jede k frontě. My jsme pochodovali tři dny, teda hlavně v noci, protože přepadali, v Rajterovičích jsme skládali přísahu... Pochodovalo se k frontě přes Brody směrem na Krosno. Hlavní směry a cesty byly ucpaný, armáda se přesouvala, tak my jsme přešli na ty okrajové cesty a dostali se do Polska, k obci Wrocanka a 5. pěší prapor přidělený jako spojař k jednotlivým praporům. Večer jsme dorazili před Wrocanku, naši poslali průzkum na koních. Tenkrát byl ještě generál Kratochvíl velitelem celého sboru. Všichni zůstali stát, když se kdo dostal do kůlny, tak se utábořil tam... Nacpaly se tam všechny jednotky neorganizovaně, to bylo z 8. na 9. září, a tak ráno byla mlha všude, že nebylo vidět na pár kroků... život se začal hejbat, odhaduji, že to bylo tak do půl desátý, najednou se zvedla palba kulometry, minomety... Hrdinství je do jisté míry, ale když už člověk dělá zajíce, tak to vypadá jinak... já jsem se skoval za nějakou kůlnu a teď jsem čekal co bude dál! Jel vozka na voze, mrtvej... hlava mu visela dolů z vozu, kůň splašeně letěl, měl vyhrězlý vnitřnosti... no zmatek... bilance byla strašná, od našeho praporu přes dvě stě mrtvejch, raněných ještě víc... strašný, a odtamtud začala fronta... Na Dukle jsem taky poprvé viděl ruský rakety, Kaťuše... to se musel udělat kolem prostor, když vystřelili, tak se muselo honem pryč... to bylo kouře.“³³¹

Za totální masakr ve Wrocance a Machnowce bylo sovětským velením určeno odpovědným velení čs. armády, jmenovitě její velitel generál Jan Kratochvíl, který byl odvolán z velitelské funkce sboru. Na jeho místo byl maršálem Ivanem Stěpanovičem Koněvem bez jakékoliv konzultace s čs. zahraniční vládou v Londýně jmenován generál Ludvík Svoboda. V těchto prvních dnech skutečně tisíce volyňských Čechů prošly svým bojovým křtem. Celkově bylo asi 600 mrtvých a raněných. Také se ukázalo, že výcvik byl krátký a nedostatečný, několik vojáků se dalo v nastalém zmatku na útěk, chyběla jim předchozí bojová zkušenost. Vyznamenalo se však dělostřelectvo, které disciplinovaně zahájilo opětovnou palbu a mimo jiné jej obsluhovaly i volyňské ženy.

---

³³¹ Vzpomínky Jaroslava Sítara narozeného 1. května 1927 ve vesnici Budky Hubinské na Volyni (asi 30 km od Lucka). Podle údajů Vojenského ústředního archivu byl odveden mezi 14. a 15. červencem 1944 v Kamenci Podolském. V prosinci 1944 byl zraněný střepinou do ruky, výbuchem a tlakem dostal srdeční arytmií, nemohl vůbec dýchat. Po neprodlené léčbě byl poslán k náhradnímu pluku. Pak do Popradu, odkud měl jet ke své jednotce, ta už byla na Moravě a byl konec války. Zde jej oslovil nadřízený velitel a ptal se ho, co bude dělat po válce a jaké má vzdělání s tím, že může nastoupit v Popradě na důstojnickou školu. Zavedl ho do důstojnický školy, kterou posléze absolvoval a už se k jednotce nevrátil. Na podzim byl v Žatci demobilizovaný, následně odjel na Moravu do Branišovic. Do této vesnice přišlo celkem 28 demobilizovaných volyňských Čechů. Vzpomínky zaznamenala autorka v březnu 2019. Dále Kmenový list, Vojenská registratura Trnava, Slovensko.

Karpatsko-dukelská operace spočívala v dobývání jednotlivých horských bodů, kde byly zakopány a zastříleny německé jednotky. Dobyetí těchto výšin znamenalo umožnit průchod průsmykem pro další jednotky a posunout tak frontovou linii. Na dobývání vzpomínal volyňský Čech Vladimír Berka takto: „Tam u Dukly jsme dostali zabrat. Každý den sme útočili, každý den. My byli níž a Němci vejš a my jsme se nemohli pohnout. Jak jsme se pohnuli, tak Němec do nás řezal. Říkali, útok dělat. Tak sme útok udělali, abysme se dostali nahoru, abychom měli k tej silnici blíž... Zůstalo tam hodně zabitejch. To byl masakr. Manželčin bratranec tam vostal těžce raněnej. Dostal několik průstřelů přes hrudník...³³² Dyž sme odnášeli ty raněný, tak tam byl kamarád z vesnice a tet'kon ho nes nákej Říhů a Novák. Já říkám, koho to nesete? No Doležalovýho Toníka... Já říkám: ‚To není von.‘ Poněvač si nebyl podobnej... Letadlem ho převezli do Ruska. Přišel domů (po uzdravení a na konci války, pozn. aut.) a přišli banderovci a zastřelili ho. To je osud.“³³³ Tentýž pamětník vyprávěl následující poznatky z boje okolo Dukelského průsmyku: „... Viděl sem tam prvně v životě, a možná že už vidět nebudu, jak měli Rusové vycvičený psy, který tahali raněný z bojiště, poněvadž do Dukly se nedostalo auto. S tankama sme se tam dostali...“ Tento veterán se zmiňoval i o chvílích, kdy bojovníci dostali ve městě mléko, které pro ně bylo vítaným zpestřením jídelníčku: „Kolikrát nám nesli jídlo, začalo se střílet, upadli s tím, vylili to, nebo utekli, a odnesli to zpátky. Akorát sme měli švestky, jabka, to bylo všechno. No a vodu sme pili z potoka. Ráno pak, když tam člověk přišel, tak viděl, že tam leží kůň, a my sme vedle pili vodu. Byla tma, v noci nebylo vidět.“ Bohužel jednu paní, která jim nabídla přinést mléko, zabila tlaková vlna od výbuchu, když jim ho nesla.³³⁴

Náročnou funkci v bojových operacích měli tzv. „automatčiči“ (nejvíce používané pojmenování u pamětníků), nebo také tankový desant či výsadek. Pro tuto funkci byli vybíráni mladí a zdatní muži, podobně jako pro výcvik parašutistů. Vzpomínky jednoho z nich uvádím: „Dne 22. září při útoku tanků s výsadkem samopalníků na Hyrowu horu jižně od Dukly utrpěli tankysti i samopalníci další těžké ztráty. Nadporučík Tesařík, hrdina SSSR při zasažení tanku pancéřovou pěstí přišel o oko. Mnozí z posádky zahynuli. Z mých kamarádů – samopalníků byli ranění Prošek a Bohumil Novák, můj krajan z Novin Českých... Nováka těžce zranily střepiny miny, a to do hlavy, do ruky a do nohy. Přivezli ho dolů do dědiny...sehnal jsem malý žebříňák a jednoho Poláka s koněm. Naložili jsme na vůz Nováka, a ještě další dva raněné. Polák je odvezl dolů do Dukly, do polní nemocnice...“

---

³³² Ze vzpomínek lze rozpoznat, že mnoho příslušníků armády z řad volyňských Čechů bylo často mezi sebou příbuzensky spjato.

³³³ Vyprávěl Vladimír Berka, ročník 1923, narozen v Novinách Českých, usídlil se v Žatci, natočeno v roce 1974, v: Iva HEROLDOVÁ, Válka v lidovém podání, Praha 1977, s. 131–132.

³³⁴ Tamtéž, s. 133.

Nejtěžší boj sem zažil 30. září na bezejmenné výšině mezi Zyndranowou a Barvinkem. Za podpory tanků jsme zaútočili na tuto výšinu. Tanky, bohužel, před samým vrcholem uvízli v močále. Když jsme tank vysvobozovali nepřátelská střela zranila velitele jednoho tanku, desátníka Jaroslava Sochora, který pocházel z mé rodné obce... Než se Němci vzpamatovali, zaútočili jsme proti nim z jejich postavení ručními granáty. Oni se však nechtěli smířit se ztrátou klíčové výšiny... Začali těžkou dělostřeleckou palbu... Útočila proti nám čtyřnásobná většina. Nastal oboustranný boj s ručními granáty. Za podpory sovětských gardových minometů – kaťuší jsme útok odrazili... Za to, že jsme ubránili výšinu jsme byli všichni povýšeni o dva stupně a vyznamenáni čs. vojenským křížem... Dne 6. října jsme konečně stáli na území naší vlasti. Z původního stavu 270 aktivních vojáků samopalného praporu nás zůstalo jen 15 bojeschopných...³³⁵

Důležitou funkci též plnily spojaři a spojačky, v jejichž řadách bylo velké množství volyňských Češek. Plnění úkolů znamenalo minimálně velmi dobrou fyzickou kondici. Úkolem spojařů bylo navázat a udržet spojení. I v předních liniích chodili opravovat telefonní linky. Později, když zemřely na frontě první ženy velení uvažovalo všechny ženy stáhnout do týlů, což ženy odmítly a chtěly nadále bojovat po boku mužů. Zejména v Karapatsko – dukelské operaci pronásledovalo boje nepříznivé počasí kdy ženy musely tahat těžké kabely a telefonní ústředny až na nejvyšší kopce Karpat, mnohdy promrzlé nebo promáčené.

Vzpomínky na Karpatsko-dukelskou operaci z pohledu zdravotní sestry vyprávěla Olga Pěničková: „...Dukla, to bylo zlé, to jsme prodělali... Těžko se o tom hovoří. Spousta raněných, každý volal o pomoc: ‚Mám doma starý rodiče, musím se vrátit...‘ A vy jste už věděli, že některým nemůžete pomoci. Doktoři po přísunu raněných třídili, komu je možné pomoci a komu už ne. Krve nebylo na rozdávání, u koho se vědělo, že mu už není pomoci, tak byl odložen...“³³⁶

---

³³⁵ Vyprávění Vladimíra Filipka v: Ivan MINDOŠ a Josef RODÁK, Dukla večne živá 10, Košice 1988, s. 33.

³³⁶ Olga Krejčíková, provdaná Pěničková se narodila 4. října 1928 ve vesnici Okolek na Volyni. Záhy po jejím narození byl její otec zatčen a odvezen do gulagu, odkud se mu sice podařilo utéct, ale Olga v době jeho nepřítomnosti zažívala se svojí matkou a sourozenci těžké chvíle. Byli příbuzní odsouzeného do gulagu, a proto s nimi bylo špatně zacházeno a byli odkázáni na pomoc ostatních členů rodiny. Olga se rozhodla, když se přiblížila fronta a okolí Okolku bylo osvobozeno, že vstoupí do československé armády. Byla odvedena 5. října 1944 v Sadaguře, spíše se však jedná o oficiální datum zápisu do vojenských spisů. Při odvodu uvedla, že je jí 18 let a nemá doklady. Přitom jí nebylo ještě ani 16 let, musela zalhat, jinak by ji neodvedli. Tři měsíce byla v náhradním pluku a absolvovala zdravotnickou přípravu pro transfuzní oddělení. Vzpomínala, že nejhorší to bylo po vypuknutí Karpatsko-dukelské operace, kdy do nemocnic přivázeli obrovské množství zraněných, které sotva zvládali ošetřit. Také uváděla, že se často stávalo, že při nedostatku krve si sestry sedly vedle raněného a darovaly svoji krev. Funkci zdravotnice vykonávala až do konce války, a ještě několik měsíců posléze v nemocnici ve Slaném. Bylo nutné se postarat i o poválečně zraněné, zejména o ty, kteří si způsobili zranění, když ze zvědavosti manipulovali s nevybuchlou municí v pohraničí. Ve velkém se vyskytoval i tyfus. Vzpomínala, že jako prostředek dezinfekce vůči nakažením musel personál nemocnice pít líh. Po válce se provdala a působila v různých profesích. Nyní žije v domově důchodců poblíž Brna. Vzpomínky zaznamenala autorka v letech 2018–2019, archiv autorky.

Na počátku Karpatsko-dukelské operace se musel personál nemocnic postarat o obrovské množství raněných. Zejména po přepadu v Machnowce a Wrocance šlo o stovky zraněných, které se třídily do třech skupin – koho je možné zachránit a musí se ošetřit ihned, pak ti zranění, u kterých lze odložit operaci a do poslední skupiny se řadili ti, u kterých se vědělo, že pomoc je již marná. Olga Pěničková k tomu vyprávěla: „Wrocanka, to byly ty nejhorší začátky. Tam padlo prakticky nejvíc lidí přes celou Duklu..., to bylo těžký, samý hory, kopce. Němci byli na nás připravený. Naši kluci šli do neznáma.“

Paní Olga též vyprávěla, jak se frontová nemocnice přesunovala a budovala zázemí v terénu, jelikož musela být stále poblíž fronty, aby mohla poskytnout péči co nejdříve: „Když se našla budova, tak tam se udělala nemocnice. Když ne, tak se rozstavěly stany... Jednou jsme tak takhle dole rozstavěly stany... Němci si počkali, až to bude rozstavěný a začali do nás pálit... Doktor dal příkaz všechno nechat být a ihned do příkopu, bylo to spíš řečiště a zalehnout. Přes den se nedala vystrčit čepice, hned pálili... pak začalo pršet a večer mrznout a jak jsem v tom ležela, tak mi celá pravá strana přimrzla. To jsem si pak odnesla následky z války...“³³⁷

Dnes po levé straně na slovensko-polské hranici za hlavním vojenským pohřebišťem obětí Dukelského průsmyku stojí pomník ženistů. Na pomníku je uvedeno, že ruce ženistů, které jsou na něm symbolicky ztvárněny, odstranily v průběhu operace na 8 tisíc min.

Těchto tisíce min poznali nejen muži v poli, ale i zdravotnický personál. Jak píše Irena Malínská³³⁸, radost z dosažení československé hranice 6. října 1944 vystřídaly desítky raněných zejména z přední frontové linie. Doktoři prováděli samé amputace nohou a rukou. Kam se vstoupilo, bylo zaminováno: „Jednou přivezli raněného a již předem jsem dostala vzkaz, abych zapojila oteplovací komoru. Byla to provizorně udělaná bedna, ve které uvnitř byly zapojeny el. žárovky. Ta se postavila na pryčnu a vyhřívala ji. Tento raněný měl utrženou nohu a ruku. Když

---

³³⁷ Vzpomínky Olgy Krejčkové, archiv autorky.

³³⁸ Irena (Jiřina Marie) Malínská se narodila 9. května 1925 v Mlynově na ukrajinské Volyni. Počátek války ukončil její studium na gymnáziu v Dubně. Zde absolvovala dvě třídy gymnázia s polským a dvě třídy s ruským vyučovacím jazykem. Proto byla povolána na práci jako úřednice sběrný obilí od srpna 1943 do ledna 1944 a od února do dubna 1944 jako úřednice v rajónním partijském výboru v Mlynově. Kvůli práci v sovětské správě se dostala do hledáčku banderovců a bylo jí vyhrožováno. I proto se v dubnu 1944 se přihlásila k čs. vojsku a byla odvedena v Lucku s přidělením ke zdravotnické jednotce. Po dobu války byla zdravotnicí a za nejhorší období, kdy se přivázely desítky raněných, považovala počátky Karpatsko-dukelské operace a dobývání hranic.

Dne 28. srpna 1944 byla povýšena na svobodníka, dne 7. března 1945 na desátníka, dne 1. dubna na četaře a 1. června téhož roku na rotnou. I po válce zůstala ve zdravotnici a pracovala ve vojenských nemocnicích.

Po ukončení války pracovala Irena Malínská jako ošetrovatelka v armádní nemocnici ve Slaném, v Žatci a poté v Olomouci. Studovala na vojenské ošetrovatelské škole a pracovala ve Vojenském lékařském výzkumném a doškolovacím ústavu v Hradci Králové, odkud byla propuštěna za tlumočnickou činnost v rozhlase během invaze vojsk Varšavské smlouvy do Československa v roce 1968. Po roce 1989 byla rehabilitována.

Pracovala též jako průvodkyně cestovní kanceláře Čedok a po roce 1989 jezdila se zájezdy volyňských Čechů na západní Ukrajinu. Zemřela v roce 2012. V: Kmenový a krátký osobní spis, Vojenská registratura Trnava, Slovensko.

jsem se ho zeptala, jak se to mohlo stát, odpověděl: ‚Vy si to nedovedete ani představit, jak je tam vše zaminováno. Na co sáhnete, kam stoupnete, samá mina. I já jsem stoupl na minu, ta mi utrhla nohu a když jsem padal, upadl jsem na druhou minu a přišel jsem o ruku...‘.³³⁹

V prostorách výšin cestou k Dukle vojáci naráželi na připravenou obranu nepřítele. Právě dobytí těchto bodů bylo důležité a současně složité. Bojovalo se o každý metr, zejména o kótu 534. Po celou dobu operace a pak i v dalších úsecích se nacházela rozsáhlá nepřehledná minová pole. Zákeřnost nepřítele spočívala v netypickém zřizování protitankových min, mnohdy kladených v několika vrstvách nad sebou. A tak se stávalo, že po prvním odminování a prověření místa přesto docházelo k dalším výbuchům a ztrátám na životech a technice.³⁴⁰ Zranění a ztráty na životech v důsledku výbuchu min byly obrovské.

O každodennosti boje v Karpatech vypovídá několik deníků, které si někteří vojáci vedli, ač to bylo zakázané. Dnes jsou pro nás pramenem informací, které dotváří naši představu – skoro neskutečnou s čím se potýkali. Horský zalesněný terén přinášel další těžkosti a denně prověřoval tělesnou zdatnost vojaček i vojáků. Ženy sloužící ve spojařských jednotkách denně nastupovaly do kopců nad 500 m, v blátivém terénu, často v botách o několik čísel větších – protože ženské velikosti bot prostě nebyly s další asi 15 kilogramovou zátěží na zádech a přes ramena (ty boty se ve velkém bahně vyzouvaly a také tam často zůstávaly). Byla to telefonní ústředna nebo spojovací kabel namotaný na bubnu, se zbraní přes ramena. A k tomu stále přšelo, nebo přišel sníh a mráz. Rozdělat si oheň a ohrát se znamenalo stát se rychlým terčem pro nepřátelské střelce.

Pro dočasný úkryt se hloubily takřka denně zemljanky. V jednom z vojenských deníků byly vylíčeny zkušenosti se zemljankou i s typickým karpatským podzimním počasím v období mezi 10. až 28. říjnem 1944: ‚Zavládlo velmi špatné počasí s deštěm a mlhou... Vykopal jsem si zemljanku hned vedle pozorovatelny... Vchod do ní jsem podkopal do mírného svahu. Na strop jsem položil několik silných kusů dřeva a prken ze spálené chalupy. Zasypal jsem prkna hlínou a přikryl svrchu pláštěnkou... Ale smůla! Neustálými dešti půda tak rozmokla... Vykopal jsem v zemljance odvodňovací stružku a uložil na ni podlážku z prken. Stružka odváděla vodu a já jsem ležel v suchu. Jedné noci nás nepřítel začal odstřelovat. Po každém výbuch granátu se zemljanka otřásla... Nebyl jsem nijak zbožný, ale v tu chvíli jsem zkřížil ruce na prsa a vroucně se modlil... byl jsem přesvědčen, že je to moje poslední hodinka. Naštěstí, nedošlo k přímému zásahu do krytu ani do postavení minometů... Nachladil jsem se. Z nachlazení jsem dostal silný průjem.

---

³³⁹ Irena MALÍNSKÁ, Proč jste nevpomněli na Duklu?, Zpravodaj 8/2010, s. 1.

³⁴⁰ Více o práci ženistů v: Ludvík DOLEŽAL – Lubomír KROUPA, Ženíjní vojsko. Historie a současnost, Praha 2003, s. 80 – 83.

Začal jsem se léčit osvědčeným ukrajinským způsobem: líhem a pepřem. Vydal jsem se ke kuchyni pro pepř. Na zpáteční cestě mě zastihl minometný přepad. Zapadl jsem do jámy vykopané jako kryt pro auto. Byla plná vody, mokrý jako hastrman jsem se po přepadu vrátil k baterii...po lihopepřové kůře průjem ustoupil. Večer jsem uleh v zemlance ke spánku. Ucítil jsem, jak mi něco leze po bradě a hryže do spodního rtu. Bez rozmyšlení jsem se ohnal rukou. Hryzáni přestalo...Ráno jsem sundal pláštěnku ze střechy...byla pod ní myš a hnízdo ještě slepých mládřat...prší a prší. Bláto teče ze stropu zemlanců přímo za krk... Obdržel jsem balík z domova: cukroví, slaninu a hrnek v sádle zalitého vepřového a drůbežího masa...Probíhají těžké boje... Ne a ne prorazit dál... Nepřítel nás zasypává nepřátelskou palbou...“³⁴¹

Důležitou součástí čs. armády byla i hudba. V době příprav, náborů a cvičení plnila kulturní funkci, v době bojů pozvedala bojovou morálku a nemocným přinášela energii pro rychlejší uzdravení. Základy hudby na východní frontě byly položeny již v Buzuluku pod vedením rotného Antonína Kačerka, hudba již tehdy hrála při slavnostním převzetí bojové zástavy a také vyprovázela brigádu na železniční nádraží v Buzuluku. V květnu 1943 když se armáda reorganizovala v Novochopersku sem přijela hudba z Buzuluku a jejím dirigentem se stal Vít Nejedlý po kterém pak hudba nesla jméno. Vít Nejedlý byl vynikajícím dirigentem, ale také skladatelem a muzikologem. Bohužel se nakazil břišním tyfem a zemřel 5. ledna 1945 ve vojenské nemocnici poblíž Krosna (v Polsku). Armádní hudba se značně rozrostla po příchodu volyňských Čechů. Jak by ne, když hudba a „muzicírování“ patřilo do každodenního života Čechů na Volyni a jak jsem v předešlých kapitolách uvedla fungovalo na Volyni mnoho kapel. Hudebníci z těchto kapel také do armády vstoupili, a tak volyňští Češi vytvořili většinu armádní hudby a mohl vzniknout dechový, smyčcový a malý dechový orchestr! Tato tělesa doplňoval pěvecký, recitační a taneční soubor. Jedna z nejznámějších volyňských hudebních osobností byl Jaroslav Židlický, jehož dirigentská hůl se také nachází ve volyňské sbírce v Národním muzeu. Tento kapelník hudby 3. brigády po válce demobilizoval a po komunistickém převratu odešel do emigrace.³⁴²

Po vstupu volyňských Čechů a rozdělení armády do brigád měla každá ze čtyř brigád i náhradní pluk svůj orchestr v počtu asi 35 – 40 hudebníků. Po skončení války právě hudba 3. brigády pod

---

³⁴¹ Václav ŠIRC, Z deníku protiletadlového dělostřelce (Deník a vzpomínky Josefa Perníčka, Václava Štorka a dalších), v: Dukla večně živá 4, Košice 1982, s. 18 – 26. Díky iniciativě Václava Širce byly zaznamenány a tak uchovány četné vzpomínky vojáků. Sborníky Dukla večně živá vydávané Dukelským muzeem ve Svidníku jsou zaplněny sebranými svědectvími vojáků. Slovenský historik a zakladatel Dukelského muzea Josef Rodák velmi pozitivně hodnotil tuto heuristickou práci kolegy Václava Širce.

³⁴² Jaroslav Židlický se narodil 2. ledna 1907 v Kupičově na Volyni. Do armády byl odveden 14. dubna 1944 v Rovně. V: <http://www.vuapraha.cz/soldier/20535325>

vedením kapelníka Jaroslava Židlického se stala orchestrem 3. pěší divize přidělené k vojenské skupině „Žatec“, kde právě působila jako orchestr volyňských Čechů. Jak docházelo k demobilizaci byl orchestr v létě 1945 rozpuštěn.³⁴³

Členové armádní hudby však v době války jen nehráli na hudební nástroje. V době výcviku, než byl armádní sbor nasazen do bojové operace hudebníci dopoledne absolvovali vojenský výcvik a odpoledne cvičili v kapele. Od počátku operace byly velké ztráty a počítalo se s tím, že také hudebníci budou postupně povoláváni. Realita bojů v Karpatech byla krutá a řádila i v řadách hudebníků: „Naši hudebníci se vrátili, ale bilance byla hrozná. Kadlec, Báča, Hybler, Vokalov, Málek mrtvi, Břetislav Kučera ztratil obě nohy, Mareček, Boris, Kostka, Svoboda, Moravec, damašek těžce zranění...“³⁴⁴

Jeden z muzikantů Jaroslav Hybler převedl své vzpomínky do písemné podoby, v nichž také popsal, jak našel svého mrtvého bratra: „Moji bratři František a Vladislav byli zařazeni do hudby 1. brigády...Nás postupně přesouvali, byla z nás vytvořena kapela a pak jsme jeli do Sadagury, byly tam dvě hudby...Náš kapelník Kolbaba dostal těžký úkol vyzkoušet všechny hudebníky, roztřídit a sestavit z nich čtyři kapely...Já jsem byl určen k hudbě 3. brigády...ale nehráli jsme dobře...Židlický se stal naším kapelníkem, cvičili jsme od rozednění... a naše kapela se zlepšila. Chodili jsem hrát na různá místa, vyprovázeli jsme naše vojsko. Chodili jsme do strážní služby a na různé práce. Kde jsme dojeli ptal jsme se po svých bratrech...Začal přesun na frontu a za nějaký čas jsme vyjeli i my. Z naší hudby ihned sedm chlapců odešlo do pohřební služby...některé brali jako sanitáry. I můj bratr Frantík byl už na frontě...I my jsme byli určeni k pohřební četě...

Šli jsme lesem a hledali jsme zraněné, když jsme nějaké našli, zaznamenali jsme místo. Sešli jsme z kopce dolů... brzy jsme našli kde byli další dva... o kousek dál leželi další dva zabití, poznali jsme, že to jsou z Volyně, už starší lidé. Přidržel jsem se poblíž Anděla z Omelanštiny... Rotný nám nařídil abychom sháněli povoz, že on už zařídí kopání hrobů pro padlé...Přišel ke mně Anděl s rotným...Anděl stále kolem mě přešlapoval, poznal jsem, že mi chce něco vyřídit. Potom přistoupil ke mně a říká: ‚Hybler, tak se mi zdá, že tamhle je zabitý váš bratr...‘. Hrozně jsem se ulekl toho, co říká a vyzval jsem ho, aby mě ho šel ukázat. Rotný ke mně přišel a říká: ‚Nechod'te tam, nechod'te...‘ Já jsem si už nedal poručit a říkám Andělovi, aby mne tam dovedl... Rotný za námi ještě křičel...pořád se mi to zdálo nemožným, že by padl bratr. Jak jsem tam došel ani nevím...U mrtvoly jsem na první pohled poznal bratra...Draheho bratra, který ležel mrtev...Nedá

---

³⁴³ Jiří BÍLEK a kol, Vojenské fanfáry nad Vltavou. Příběh vojenské hudby v Praze, Praha 2008, s. 74 – 75.

³⁴⁴ Ze vzpomínek četaře Samuela Flora na boje na Dukle, v: tamtéž.

se vyjádřit pocit, jak bylo...Bratra jsme pohřbili. Potom jsem si zapsal místo, kde bratr leží. Byla to ves Zindranova, gmina Tylava...“³⁴⁵

5.9.Ostravská operace

Proti vstupu Rudé armády a čs. jednotek bránili Němci zejména českomoravskou hranici, poněvadž tu vedla přístupová cesta do země. Pro Německo bylo důležité udržet především Ostravsko, které disponovalo těžkým průmyslem a zásobovalo německé zbrojení. Německá strana tvrdě bránila strategická místa, i když již od začátku roku 1945 utrpěla několik porážek. Velení 1. čs. armádního sboru rozhodlo, že na tuto operaci bude přesunuta 1. čs. tanková brigáda.

Operace byla zahájena 10. března, přičemž do počáteční fáze nebyly podle plánu čs. jednotky zapojeny. Jejich bojový vstup byl ustanoven až na 24. března při osvobození měst Žory a Wodzislaw, která se dnes nachází v Polsku.

Na československé území vstoupila tanková jednotka u obce Sudice. Osvobozovací boje této části Moravy byly tak těžké, že tanková brigáda ztratila polovinu svých tanků.

Město Opava bylo osvobozeno především jednotkami Rudé armády a bylo během dobývání takřka celé zničeno.

Dne 30. dubna byla osvobozena Ostrava a bojová operace byla ukončena až 5. května 1945, kdy jednotky postoupily k Olomouci. Celkově Ostravská operace trvala 57 dní.

Hlavní roli v této operaci sehrála 1. čs. samostatná tanková brigáda, která byla vyznamenána jako celek třemi Čs. válečnými kříži 1939 a dalšími vyznamenáními. Tanková brigáda se pyšnila nejen přídomek „Dukelská“, ale nově i „Ostravská“. Její příslušníci pak obdrželi celkem ještě 306 Čs. válečných křížů 1939. Na začátku Ostravské operace měla brigáda 60 tanků, před Ostravou však již jen šest.

Velmi důležitou součástí tankové brigády byli mechanici, kteří museli za pochodu opravovat tanky a vracet je zpět do boje. Mnohdy byli samotní tankisté zdatní opraváři a dokázali si poradit s opravou.

---

³⁴⁵ Volně přepsáno ze: Jaroslav HYBLER, Moje vzpomínky na válku 1944 – 45, strojopis, archiv rodiny Hyblerů.

Bojové operace se účastnili i českoslovenští letci (1. československá smíšená letecká divize), jejichž velitelem byl František Fajtl. Jejich úloha spočívala v podpoře čsl. jednotek a ničení pozemních cílů nepřítele.

K počátkům Ostravsko-opavské operace napsal ve svých vzpomínkách Josef Toušek toto: „Dne 24. března 1945 byla naše brigáda zasazena na směr Žory, Wlodzi slav, Opava, a v době, kdy část tanků 1. a 2. tankového praporu uvízla po rozvinutí v bažinatém terénu. Náš 3. tpr. (tankový prapor, pozn. aut.) byl ze zálohy velitelem tankové brigády okamžitě zasazen do boje s úkolem postupovat ve směr Žory, Rogoisno, Wlodzi slav, zmocnit se tohoto města a udržet do příchodu RA. Můj mladší bratr Rostislav, velitel tanku, postupoval v čele sestavy jako velitel pátracího tanku. Při průzkumu osady Rogoisno, takřka po jejím překročení, byl jeho tank palbou fašistických samohybných děl třikrát zasažen do věže a velitelské věžičky. Řidič však stačil s tankem ještě zacouvat za horizont. Okamžitě jsem vyrazil k zasaženému tanku a na místě jsem zjistil, že můj bratr je mrtev. Byl zasažen dělostřeleckým granátem do hlavy. Za pomoci samopalníků se mi podařilo rychle vykopat hrob a společně s četařem Okšou, který zde také zahynul, oba dva pochovat u nejbližšího domku...“³⁴⁶

Bedřich Opočenský ve svých vzpomínkách uvedl, že bylo československým jednotkám jako prvním za jejich válečné zásluhy dovoleno zúčastnit se osvobození Ostravy: „Janko mi nařídil, abych už nejezdil do Moravské Ostravy, ale abych se vydal na Slezskou. Já jsem vůbec nevěděl, co po mně chce. Jako Volyňák jsem v Ostravě nikdy nebyl a kde je nějaká Slezská, to jsem absolutně netušil. Naštěstí se okolo nás sbíhali lidé a pár mladíků se nabídlo, že nás tam zavede. Vzali jsme čtyři na tank... Drželi se nás jako klíš'ata a vždy, když nás upozornili na nějaký ten odpor, tak jsme tam šoupli granát... Mířili jsme k Říšskému mostu (dnes Sýkorův most, pozn. aut.). Dorazili jsme těsně za tankem, kterému velel Ivasjuk a řidič byl Hroch (Alexander, pozn. aut.). Domluvili jsme se, že oni přejedou a my je budeme krýt. ... Z oken po nás střílela pěchota. My jsme jim to vraceli... Před mostem Hroch zastavil. Asi se domlouvali, zda mají jet dále... Za chvíli se rozjel, a když byl na druhé straně, dostal zásah do věže... Pak to šlo rychle. Pálili jsme do těch činžáků, abychom našim umožnili ústup. Zranění se dostali až k nám...“³⁴⁷

---

³⁴⁶ Josef Toušek, medailonek viz výše, v: <http://www.vuapraha.cz/soldier/18648409>, Rostislav Toušek je v databázi Vojenského ústředního archivu veden jako Slava (Vladislav) Antonín Toušek, narozený 9. května 1921 v Hulči České. Byl odveden 18. března 1944. V: <http://www.vuapraha.cz/soldier/18648419>.

³⁴⁷ Bedřich Opočenský se narodil 24. května 1924 v Českém Boratině a byl odveden 20. března 1944. Byl zařazen k tankovému pluku a za hrdinství v boji byl vyznamenán Čs. válečným křížem. Mimo činnou službu byl propuštěn až 16. dubna 1946, jelikož se ještě do konce roku 1945 účastnil na severní Moravě obrany čs. hranic vůči územním

Bedřich Opočenský se narodil 24. května 1924 v Českém Boratíně (u Lucka) na Volyni. V Lucku navštěvoval polskou školu a vyrůstal v mnohonárodnostním česko-polsko-ukrajinském prostředí. Jak vzpomínal, až v roce 1939 se na tomto území začal projevovat nacionalismus, a to jak polský, tak ukrajinský. Po napadení Sovětského svazu německou armádou se Opočenský zapojil do ilegální odbojové organizace Blaník, v rámci níž se muži tajně připravovali k bojovému nasazení. Za války byla situace na Volyni podle Opočenského nepředstavitelně těžká, k čemuž poznamenal: „Ve dne vládli Němci a v noci vládli banderovci.“ Jakmile byla Volyň na jaře 1944 osvobozena Rudou armádou, naskytla se možnost vstoupit do čs. armády.

Bedřich Opočenský odešel společně s dalšími muži z Boratína a dobrovolně se hlásil u odvodní komise v Rovně. Byl přijat jako řidič tanku pod velením Vladimíra Janka, jelikož měl již za sebou řidičský výcvik. Následovala tvrdá příprava, až šestnáct hodin denně, bez přestávky.

Započala Karpatsko-dukelská operace a Opočenský dostal první tank bohužel až v Zyndranowe, kde se zapojil do bojů. A k tomu se svým tankem T-34 zapadl v blátivém terénu, neboť vládlo nepříznivé a deštivé období, které velmi ztěžovalo celou operaci.

V bojích u Jasla najel Opočenského tank na minu, která způsobila proražení dna tanku a posádka ho musela opustit. I když sám Opočenský utrpěl zranění, vytáhl z tanku i svého těžce zraněného spolubojovníka a po týdenním pobytu v nemocnici se vrátil do boje. Na počátku Ostravsko-opavské operace dostal jeho tank zásah do přední části pod věž. Celý tank byl zničený, a tak musela posádka vyskočit a skrýt se v příkopu.

Před útokem na Opavu byl Bedřichu Opočenskému přidělen nový tank a s ním v tvrdých bojích, kdy se německé jednotky stále urputně bránily, dojel až do Ostravy. Tady se za pomoci místních odbojářů dostaly čs. tanky do centra. Na tzv. Sýkorův most jako první vjel tank s číslem 051 velitele Nikolaje Ivasjuka, který řídil Alexandr Hroch. Tank byl okamžitě zasažen. Zabit byl radista Ivan Ahepjuk, načež zbytek posádky krytý palbou z tanku Bedřicha Opočenského mohl ustoupit za most. Velitel utrpěl těžká zranění, řidič měl velké popáleniny a bez vážnější úhony vyvázl jen střelec tanku J. Vaněk.³⁴⁸

---

požadavkům polských nacionalistů. V roce 2015 se stal čestným občanem města Ostravy. Tento generál in memoriam zemřel 29. října 2016. V: Kmenové listy, Vojenská registratura Trnava, Slovensko a dále archiv autorky.

³⁴⁸ Bojové nasazení pro Bedřicha Opočenského neskončilo ani s podpisem míru v květnu 1945. Z armády byl Opočenský propuštěn 16. dubna 1946, načež se usídlil v Sedlci u Litoměřic, kde získal statek se zámečnickou dílnou. S příchodem kolektivizace musel vstoupit do JZD. V nedaleké Chotiněvsi se podílel na výstavbě evangelického kostela, který si volynští Češi vyvzdorovali na komunistickém režimu a který se nakonec otevřel v roce 1951

Ve svých vzpomínkách na osvobození Ostravy Mikuláš Končický³⁴⁹ uvedl, že zde na rozdíl od ostatních nešťastníků našel osudovou lásku: „Po vysednutí z tanku k mému stroji přiběhla pohledná dívka a zvolala na mne ‚Nazdar‘ a dost ji překvapilo, že jsem jí odpověděl česky... chtěla mě stůj co stůj ukázat své rodině jako prvního československého vojáka... Popovídali jsme si a já jí slíbil, že se po válce pro ni vrátím. Slib jsem dodržel a vzal jsem si ji po válce za ženu, byla mou celoživotní láskou (k sňatku došlo 8. května 1948)“.

Po osvobození Ostravy pokračoval Mikuláš Končický společně s tankovou brigádou směrem na Olomouc, kde pokračovaly osvobozovací boje. Při cestě se jeho tank propadl na poničeném mostu a do Prahy dorazil až 17. května 1945 po slavnostním defilé vítězných vojenských jednotek.

Při osvobození Ostravy nebyli jen vítězové, ale také došlo k mnoha úmrtím, bohužel takřka na konci války. V jednom z tanků, který dorazil do Ostravy, dojel i Josef Gregor, volyňský Čech původem z Mirohoště, příslušník 3. tankového praporu. Při příjezdu do centra Ostravy, kdy se už zdálo, že mírové tažení je u konce, vystrčil hlavu ze záklopu svého tanku, náhle byl zasažen přesně mířenou odstřelovačskou střelou a v den osvobození Ostravy (30. dubna) byl na místě mrtev.³⁵⁰

5.10. Osvobození Moravy a oslava vítězství

Zatímco se českoslovenští tankisté podíleli na osvobození města Ostravy, další části 1. čs. armádního sboru osvobozovaly Slovensko. Cesta sboru k moravským hranicím nebyla vůbec

---

³⁴⁹ Mikuláš Končický se narodil 1. ledna 1925 ve vesnici Trostjance (nedaleko Dubna) na Volyni. Od dětství musel tvrdě pracovat, mimo jiné kácet stromy a vyrážel pařezy. Jak vzpomínal, tvrdá práce se mu pak vyplatila za války při obsluze tanku, kdy bylo zapotřebí silných rukou. Studoval na gymnáziu a na počátku války se stal učitelem v ukrajinské vesnici. Při odvodu do armády 15. března 1944 si ho vybral k tankistům Richard Tesařík.

Na Karpatsko-dukelskou operaci vzpomínal Mikuláš Končický následovně: „Dne 30. září 1944, těsně před hranicemi Československa, se Němci trefili do mého tanku a zničili mi ho. Tehdy tu byla obrovská nepřízeň počasí a terénních podmínek, že se o tom nedá dneska povědět, ... to lilo v jednom kuse, samé bahno, nerovnej terén, a toho 30. září jsme šli do útoku. Na státní hranici – co by kamenem dohodil. Ale my jsme se blížili v tom bahně pomaličku a byli jsme takovými terči pro německá protitanková děla a tanky, které tam byly. Oni samozřejmě na nás tam čekali. Takže jsme při takovém nepříznivém manévru v terénu dostali zásah do nádrže, která byla prorážena a tank začal hořet a my jsme museli ven. A uprostřed německých zákopů jsme museli opustit tank a probíjet se zpátky k našim. Jenomže Němci nás neustále odstřelovali a ohrožovali... Můj tank byl zničený tak jsem převzal tank po kapitánu Vránovi, který tam zahynul... i celá jeho osádka.“ Po válce si Končický přál zůstat u armády. Byl u různých posádek a po studiu Vojenské akademie v Brně byl umístěn do Vyškova, zde nejprve působil jako pedagog na důstojnické tankové škole, kde vyučoval střelbu, a následně se stal vedoucím katedry tanko-technické přípravy. V roce 1968 projevil nesouhlas se „sovětskou okupací“ Československa a byl z armády vyhozen. Po letech řekl o okupaci toto: „Nejvíce mě mrzelo vědomí, že od teď po další stovky let budou Češi spílat národům bývalého Sovětského svazu do okupantů, neboť si nedokáží oddělit prostého vojáka poslouchající rozkazy od politických diktátorů... Památka osvoboditelů byla touto intervencí jednoduše pošpiněna...“ Po vyhození z armády pracoval až do důchodu v podniku Pozemní stavby Ostrava. Za projevené hrdinství získal Končický mnohá vyznamenání, a dokonce obdržel od prezidenta republiky Řád Bílého lva. Mikuláš Končický zemřel v roce 2015.

³⁵⁰ <http://www.vuapraha.cz/soldier/18588148925>.

lehká, neboť ustupující německá armáda ničila mosty přes řeku Váh. Ženíjní jednotky měly plně ruce práce, aby mosty opravily, nebo zajistily jakoukoliv přepravu přes rozvodněnou řeku.

V noci z 1. na 2. května stanuly první čs. jednotky na úpatí pohoří Javorníky. Zde na hraničních hřebenech mezi Moravou a Slovenskem pronásledovaly jednotky ustupující německou armádu, která byla vytlačována i z jiných stran Rudou armádou. Postupně osvobozovaly území od Velkých Karlovic přes Hovězí směrem ke Vsetínu. Místní obyvatelstvo se snažilo napomáhat postupujícím československým jednotkám, dělat průvodce v neznámém kraji a upozorňovat na postavení nepřátel.

Německá armáda se rozhodla při svém ústupu zcela zničit město Vsetín, přičemž chtěla způsobit co největší škody na komunikacích (mosty a nádraží) a na místním závodu Zbrojovky. Němci se na poslední chvíli snažili zajmout a popraviti velké množství civilního obyvatelstva, což bylo nakonec překaženo místním odbojem, který byl podpořen blízcími se údernými jednotkami čs. armádního sboru. Vsetín se podařilo osvobodit 4. května.

K jedné z nejtragičtějších událostí na konci války při osvobozovacích bojích na Moravě došlo 6. května 1945 na Hané ve vesnici Rymice. Spojářská jednotka při cestě z Holešova omylem zajela k této vsi, která byla dosud obsazena Němci a po minometném přepadu byly na místě zabity přes dvě desítky mužů. Němečtí vojáci projevíli takovou surovost, že ani zraněným nedali šanci a všechny na místě dobýjeli. A tak v posledních dnech války, v době, kdy už mnozí slavili vítězství, v okolí Rymice padlo více jak třicet příslušníků armádního sboru.

Na událost v Rymicích vzpomínaly i dvě spojařky Libuše Maňhalová a její spolubojovnice Nad'a Brůhová. Obě ženy se narodily v roce 1925 a vyrůstaly ve vesnici Noviny České na Volyni. Byly přiděleny k 2. dělostřeleckému pluku a vzpomínaly na poslední dny války takto: „Byly jsme už u Kroměříže a byl vyhlášen konec války. Někde poblíž Holešova dostala naše posádka spojařského auta rozkaz k odjezdu... Nechtěly jsme si sednout pod plachtu auta, chtěly jsme jet jen tak na blatnicích vestoje. Vždyť už bylo po válce! Politruk přikázal: ‚Pod plachtu, nebo dolů‘. Tak jsme nenastoupily... A to nám zachránilo život. Spojařské auto nedojelo moc daleko, dostalo se pod silnou nepřátelskou palbu, začalo hořet a chlapeci vyskakovali ven. Toho využili němečtí odstřelovači a začali okamžitě po nich střílet. Zachránil se asi z dvaceti snad jen jeden...“³⁵¹

---

³⁵¹ Nad'a Veselá, provdaná Brůhová, narozená 13. září 1925 v Moskovčině na Volyni, odvedena do armády 25. července 1944 v Potůčku, zařazena jako spojařka. Usadila se ve Staňkovicích u Žatce. V: Kmenový list, Vojenská registratura Trnava, Slovensko. Libuše Nováková, provdaná Maňhalová, narozená 20. prosince 1925 v Novinách Českých na Volyni, odvedena 25. července 1944 v Potůčku (nebo Sadagura), absolvovala výcvik telefonistky-

Občas se také stalo, většinou při velkých bojových případech, nedopatřením, či omylem byli uvedeni zranění, mnohdy v rychlosti přemístování do nemocnic bez dokladů, jako mrtví. Také docházelo k různým záměnám uniform, či uvedením domnělých nebo mylných svědectví. Podobný příběh popsal i tehdy velící důstojník Jaroslav Perný: „Mezi spojaři 2. dělostřeleckého pluku byl mladý chlapec, maturant Antonín Kačírek, volyňský Čech. Do čs. vojenské jednotky se přihlásil v 18 letech. Znal slovanské jazyka a trochu němčinu. Brzy se velmi dobře osvědčil a po dvou měsících vojenské služby byl jmenován svobodníkem.

Jako dobrý radista byl stále na stanovišti velitele pluku. U Dukly na kótě 534 byl zraněn do ruky a nemohl pak už plnit službu. Poslal jsme ho na brigádní ošetrovnu, která byla v osadě Helenovka na severním svahu kóty 534. Po cestě našel našeho vojáka, který byl raněn do obou nohou. Snažil se zastavit si krvácení na což použil obvaz a roztrhal svou košili, potom upadl do bezvědomí. Kačírek se dlouho nerozmýšlel, svlékl blůzu od uniformy, navlékl ji na vojáka a že ho potáhne za opasek po zádech dolů z kopce. Mezitím raněný přišel k vědomí a pobízel Kačírka ke spěchu. Celá kóta byla stále pod palbou děl a minometů.

Další salva z minometů však zabila raněného vojáka a těžce poranila svobodníka Kačírka. Nosiči raněných, kteří tudy procházeli, našli raněného Kačírka, který byl v bezvědomí a mrtvého vojáka, u něhož v kapse uniformy našli průkaz na jméno svob. Antonín Kačírek. Oba dopravili na ošetrovnu a raněného poslali do sborové nemocnice. K nám na pluk pak přišla zpráva, že svobodník Kačírek padl na cestě do Helenovky. Za tři měsíce se svobodník Kačírek po vyléčení hlásil na štábu pluku.

Dne 6. května mezi Holešovem a Rymicemi předjela spojovací četa 2. děl. pluku náš přední okraj dvěma auty. Dostali se do středu obranného postavení německé roty a po velkém boji, při kterém většina čety padla, přeběhl des. Kačírek za pomoci kamaráda do Holešova. Tam padl na zem s prostřelenou hlavou. Jeden z lékařů prohlédl Kačírka a řekl sběračům raněných: „pochovat!“ Protože tam bylo více raněných, kteří potřebovali ošetření, odnesli Kačírka zatím do kůlny a přikryli ho plachtou, že ho pohřbí později. Desátník Kačírek to všechno slyšel, ale pro zranění se nemohl ani pohnout, ani mluvit a strašně se bál, aby ho nepochovali živého.

---

spojařky. Usadila se v Lysovicích na Vyškovsku. V: Kmenový list, Vojenská registratura Trnava, Slovensko. Vzpomínky zaznamenané autorkou, archiv autorky.

Za ty tři hodiny, co ležel v kůlně, mu úplně zbělely vlasy. Po skončení ošetřování raněných zdravotníci přišli pro Kačírka a zjistili, že není ani ztuhlý, ani studený. Odesli ho do místní nemocnice a tam Kačírka tým lékařů vzkřísil...³⁵²

Většinu jednotek, v nichž se nacházeli volyňští Češi, zastihlo ukončení války na střední a jižní Moravě v okolí Kroměříže, Hulína a Prostějova. Pouze některé jednotky, jako byl tankový prapor, se dostaly až do Prahy.

Na začátku května 1945 byla sestavena rychlá skupina 38. sovětské armády, do které byli zařazeni i českoslovenští tankisté a automatčici s úkolem co nejrychleji postoupit k Praze. Další motorizovaná skupina se zvláštním oddílem měla zajistit Pražský hrad před příjezdem prezidenta Edvarda Beneše. Cestou ještě vojáci sváděli boje s prchajícími německými jednotkami. Jednotlivé čs. vojenské části postupně dorazily 9. a 10. května, kdy už hlavní město oslavovalo vítězství. To však nesnižuje hrdinství těch, kteří se zdrželi při osvobozovacích bojích na Moravě. Vše svědčí o tom, že ani na konci války se nepřítel nehodlal jen tak lehce vzdát.

První československé tanky, které dorazily na nádvoří Pražského hradu, měly čísla 603, 040 a 725. Velitelem tanku č. 603 byl Karel Šerák³⁵³, další jména tankistů byla Alexander Hroch nebo Valerián Klaban.

---

³⁵² Jaroslav PERNÝ, Hlas revoluce, č. 25, 1990, s. 2.

³⁵³ Karel Šerák se narodil 20. července 1923 v Českém Boratině na Volyni. Učil se zámečnickem, ale na počátku války bylo jeho studium ukončeno. K odvodní komisi se dostavilo z Českého Boratína mnoho dobrovolníků, jen z rodiny Šeráků tři muži, tatínek a dva bratři. Tatínka však kvůli věku nepřijali, bylo mu 57 let. Bratři v březnu 1944 byli přiděleni k tankové brigádě. Do boje byli nasazeni od 8. září 1944. Dne 1. října 1944 přežil Karel Šerák zásah svého tanku, kde zahynuli tři další lidé, jako zázrakem bez jediného škrábnutí. Vyprávěl o tom, jak po čtrnáctidenním nasazení v tanku nemohl po jeho opuštění chodit, natož běžet a jak se do relativního bezpečí zákopu doplazil. Stalo se tak u vesnice Zyndranowa, což byla polská vesnice nedaleko hraničního přechodu se Slovenskem u Vyšného Komárniku. Při útoku na československé hranice přišli o pět tanků a zemřelo několik jeho spolubojovníků. V únoru dostala jeho brigáda kolem šedesáti nových strojů, s kterými se ihned zapojili do dalších bojových akcí. Po několika pokusech zahájili útok na Ostravu směrem od Opavy. Na Albertovci Karlu Šerákovi shořel tank, a tak dostal nový, vybavený dělem SU-85. Po útoku na Albertovec bylo uspořádáno soustředění, kde dostal tank s číslem 603. Dne 5. května pak dostali hlášení, jet co nejrychleji do Prahy s bojovou zastávkou v Olomouci, kde nacisté zaútočili na rozhlas a v Praze vypuklo květnové povstání. V Hostivaři pak zažil obrovské vítání Čechů. Zde mu jeden voják přislíbil, že jejich tanky navzdory rozkazu zavede na Pražský Hrad. Byl velitelem československého tanku, který dorazil 10. května 1945 na Pražský hrad. Na to však historie dlouhá leta zapomínala. Válka pro Karla Šeráka skončila 20. března 1946, kdy byl demobilizován. Zabydlel se na Litoměřicku v Chotíněvsi. Posléze si dokončil vzdělání jako pěstitel - živočišhář a pracoval v zemědělství. Karel Šerák zemřel v roce 2016.

Během několika dnů dorazil do Prahy celý 1. čsl. armádní sbor, byl zde ubytován a chystal se na slavnostní pochod, jenž se připravoval na 17. května. Všichni jeho příslušníci obdrželi vycházkové stejnokroje a některé ženy svoje první nylonové punčochy ke stejnokrojové sukni.

Život vojáků se měl pomalu navracet do každodenních kolejí. Ovšem většina armádního sboru stále sloužila i přes léto a jeho příslušníci byli z armády postupně uvolňováni ve vztahu k potřebnosti jejich funkce. Mnoho zdravotnic zůstávalo ve službě, jelikož v některých regionech se rozmohl tyfus, ale také se vyskytovaly úrazy způsobené neopatrným zacházením s vojenskou municí, která se stále nacházela na osvobozeném území. A v nemocnicích nadále zůstávali zranění a invalidní vojáci, o které bylo nutné pečovat. Tankisté byli povoláni na obranu severních hranic, na Těšínsko, kde se Poláci snažili ohrozit suverenitu čsl. hranic. A určitá část mužů a žen se rozhodla věnovat svůj život vojenské kariéře a zůstala sloužit v nově se budující československé armádě, kde mohla nabídnout praktické zkušenosti z války.

6. Demobilizace a usídlení vojáků

Většina armádního sboru nebyla vojáky z povolání, a proto se jeho příslušníci chtěli po ukončení války vrátit zpět do civilního života a pokračovat ve své původní profesi. Muži a ženy se chtěli usadit a začít poklidně žít v nových podmínkách poválečné republiky.

Nejen v armádním sboru na východě, ale v dalších zahraničních armádách sloužili volyňští Češi, kteří si přáli žít v Československu, a tak se také rozhodli požádat prezidenta republiky Edvarda Beneše o povolení zůstat v Československu. Země byla po válce vyčerpaná a současně se připravoval odsun německé menšiny. Bylo nutné osídlit pohraničí a co nejdříve nastartovat rozvoj hospodářství, proto prezident Beneš přijal prosbu volyňských Čechů a obecně vyzval všechny Čechoslováky žijící v zahraničí k návratu do své vlasti.

Z volyňských Čechů, příslušníků armádního sboru, vznikla zvláštní vojenská skupina Žatec, která měla za úkol postupně volyňské Čechy demobilizovat a umožnit jim najít si místo k usídlení. Důstojníci z řad volyňských Čechů se podíleli až do roku 1947 na organizaci a usídlování volyňských Čechů po celém Československu. Většina těchto Čechů se uplatnila v zemědělství a napomohla tak k poválečné obnově československého hospodářství. Největší množství volyňských Čechů, příslušníků 1. čs. armádního sboru se postupně usídlovalo na Žatecku, Podbořansku, Litoměřicku, ale také na Moravě na Krnovsku, Šumpersku, Osoblažsku, Vyškovsku a na dalších místech celého Československa.

Pojem „svobodovec“ vznikl po druhé světové válce a označoval příslušníky 1. československého armádního sboru, kteří bojovali pod velením generála Ludvíka Svobody. Je to tedy přenesené pojmenování po respektovaném veliteli a zakladateli čs. východní armády. Ve spojitosti s tímto pojmem bylo též často používané „se Svobodou za svobodu“, jak si často příslušníci východní armády připomínali.

V periodiku Věrná stráž, které založili volyňští Češi z řad vojáků krátce po návratu do vlasti, se psalo: „Svobodovec – hrdina – člen zahraniční armády z východu. Člen armády legendárního hrdiny druhého zahraničního odboje armádního generála Ludvíka Svobody, statečného velitele, který velmi často chodil za nejhustší palby do první linie fronty, aby tu pochválil, tam napomenul a pak zase se vracel frontovým peklem na pozorovatelnu. Českoslovenští vojáci si vždycky pak oddechli, když ‚starý‘ byl trochu v bezpečí. Jak ho všichni měli rádi, jak se všichni báli o jeho život! Zvláště pak my, Volyňáci. Vždyť to byl on, který nás vedl k uskutečnění našeho dávného snu – návratu do vlasti. Byl to armádní generál Ludvík Svoboda, který nás vedl vítěznými boji z Ukrajiny přes Duklu do Prahy, jako vítěze, jako osvoboditele.“³⁵⁴

Článek pokračoval v duchu apelování na důstojné vystupování příslušníků Svobodovy armády, neboť nemorální chování by vrhalo stín na čest celého armádního sboru. Tak hluboce mnozí vnímali své příslušenství ke Svobodově armádě, potažmo k osobnosti Ludvíka Svobody.

Generál Ludvík Svoboda požíval u volyňských Čechů vysoké úcty. Nicméně tyto takřka otcovské vztahy pokračovaly i po válce, a dokonce byl generál Ludvík Svoboda nazýván „otcem volyňských Čechů“.³⁵⁵ Jak je líčeno ve vzpomínkách, byl takto uznáván nejen za velmi osobní a starostlivý přístup k příchozím nováčkům, ale též řadovými vojáky za jeho přímou účast ve frontové linii. Hlubokou úctu požíval Ludvík Svoboda nejen jako velitel, ale i později jako ministr a prezident. Nic se nezměnilo na vnímání jeho osobnosti ani po pádu totalitního režimu, kdy nastaly tendence změnit pohled na tuto vojenskou osobnost ve spojitosti s komunistickými procesy.

Ludvík Svoboda i jako ministr národní obrany projevoval zájem o průběh usídlování demobilizovaných volyňských vojáků, neboť v mnoha případech osídlování provázely velké komplikace. Centrálně řízené osídlování se setkávalo s neochotou místních úřadů obsazovat volné

---

³⁵⁴ Věrná stráž, ročník I., č. 1, 26. října 1946, autor článku npor. E. Cilc, s. 8. Toto periodikum bylo důležitým informačním zdrojem volyňských Čechů v nové vlasti. Publikovaly se zde veškeré informace o usídlování, vládní a úřední nařízení, opatření a výzvy, vzpomínky a příběhy ze života na Volyni a z fronty. Vycházely zde i na pokračování kroniky českých vesnic apod.

³⁵⁵ Oficiální pojmenování „otec volyňských Čechů“ bylo použito na výroční pohlednici, kterou vydal Svaz volyňských Čechů k slavnostnímu položení základního kamene pomníku obětem zavražděným v Českém Malíně, který byl odhalen v roce 1952 v Žatci.

nemovitosti volyňskými Čechy, které už mnohdy měly jiného nájemníka – národního správce.³⁵⁶ Příchodu a usídlování volyňských vojáků a vojaček také předcházela neznalost a zbytečné vytváření předsudků o příchozích místním obyvatelstvem, ale i úřady. Nemluvě o tom, že komunistická strana v nově příchozích od počátku spatřovala ohrožení. O tom svědčí i žádost ONV Žatec o zřízení tří nových stanic SNB kvůli plánovanému příchodu volyňských Čechů.³⁵⁷

Z podrobného prostudování odvodních protokolů badateli Jiřím Hofmanem, Jaroslavem Klicperou a Irenou Malínskou bylo možné zjistit následující čísla. Již do Buzuluku přišly desítky volyňských Čechů a do armády se hlásilo 85 osob, avšak odvodní komise jich přijala 52. To se dělo od února 1942 do února 1944. Někteří nebyli pravděpodobně přijati z důvodu vysokého věku a nevyhovujícího zdravotního stavu. Další odvody se uskutečnily od února do května roku 1944 v Jefremově a v Rovně. Z odvodních protokolů vyplývá, že se hlásilo 11 094 osob a přijato bylo 10 258 osob. Co se týká počtu žen, těch bylo v oficiálních odvodních protokolech pouze 156. Dalších 268 žen bylo zařazeno do útvarů na základě rozkazů velitelů. Těch osob, které byly zařazeny do skupiny C (neschopen služby), bylo 702. Je však doloženo, že mnoho z nich zůstalo při bojových jednotkách.³⁵⁸ V bojích zahynulo 1480 volyňských Čechů, a to včetně 3 žen.³⁵⁹ Další stovky mužů sloužily a umíraly v sovětské a polské armádě.³⁶⁰

6.1. Příprava reemigrace a problémy s usídlováním

Dne 24. dubna 1945 předložila deputace volyňských vojáků v čele s Vladimírem Mesnerem předsedovi vlády Zdeňku Fierlingerovi a o den později i prezidentovi Edvardu Benešovi žádost o reemigraci volyňských Čechů. V květnu, kdy už byla v Praze většina vojenských jednotek, byl vytvořen Prozatímní akční výbor za účelem hájení a prosazování zájmů celé české minority na Volyni.³⁶¹ Posléze se v Praze za předsednictví Vladimíra Mesnera sešlo 94 zástupců volyňských obcí a pověřilo Prozatímní akční výbor dalším jednáním o reemigraci. O několik dnů později předali zástupci volyňských Čechů žádost o reemigraci ministru zahraničních věcí Janu Masarykovi. Nakonec v čele akčního výboru stanul škpt. Jaroslav Perný.

---

³⁵⁶ Podrobněji o této problematice Jaroslav VACULÍK, *Dějiny volyňských Čechů III. (1945–1948)*, Brno 2001, s. 11–33.

³⁵⁷ Archiv bezpečnostních složek (dále jen ABS), fond Zemské velitelství SNB Praha, inv. J. 447.

³⁵⁸ HOFMAN, *Odboj*, s. 100–102.

³⁵⁹ Tamtéž, s. 206. Zde také jmenné seznamy s. 207–262.

³⁶⁰ Jiří HOFMAN, *Volyňští Češi a jejich účast v druhém odboji*, v: *Válečný rok 1944. Příspěvky účastníků mezinárodní konference konané ve dnech 19. – 20. října 1999 v Praze*, Praha 2001, s. 137–152.

³⁶¹ Jaroslav VACULÍK, *Dějiny volyňských Čechů*, 3. díl, Brno 2001, s. 40 (dále jen VACULÍK, 3. díl).

Brzy se projevila tradiční volyňská společenská soudržnost a v květnu 1945 vznikl Kruh přátel volyňských Čechů. Vznikl sice v Praze, ale protože byla následně většina vojáků z armádního sboru převelena do Žatce, tak byl přenesen sem. Kruh si vzal za úkol šířit u české veřejnosti povědomí o volyňských krajanech a morálně a hmotně pomáhat krajanům. Klub v Žatci uspořádal řadu schůzí a přednášek a také založil „Malínský fond“, který sloužil k podpoře pozůstalých z vypáleného Českého Malína a na postavení pomníku malínským obětem. Také podporoval devatenáct volyňských studentů na žateckém gymnáziu měsíční částkou 5 tisíc Kč.

V létě roku 1945 se několik volyňských intelektuálů rozhodlo založit nakladatelské a vydavatelské družstvo Domovina.³⁶² Oficiálně bylo družstvo ustaveno v Žatci 30. září 1945 za účasti 45 členů. V Žatci převzal Josef Rejzek do národní správy tiskárnu a v Podbořanech Josef Foitík větší knihařský a papírnický podnik. Účelem družstva bylo vydávání a tisk knih, novin a časopisů, výroba a prodej papírnického zboží atd.

Velmi významným krokem v etapě usídlení ve staronové vlasti bylo založení a vydávání periodika Věrná stráž, jehož první číslo vyšlo 28. října 1946. Tato pravidelná tiskovina plnila velmi významnou roli v usídlování volyňských Čechů. Věrná stráž se stala informačním oběžníkem pro každého člena volyňské komunity. Od prvního čísla byly publikovány nejen vlastenecké zdravotní, ale i skutečné válečné příběhy a vzpomínky s veselou i smutnou pointou. Svě místo měly ve Věrné stráži příspěvky, které hovořily o zkušenostech z osídlování, úryvky z kulturního dění, různé inzerce typu „kde je volné místo k usídlení“, zprávy z dění tvořícího se Svazu Čechů z Volyně apod. Na závěr periodika se objevovaly reklamy firem, které většinou patřily volyňským Čechům. Zaplacením reklamy její objednavatelé současně přispívali na vycházení Věrné stráže. Ta se stala důležitým pomocníkem v osídlování a asimilaci v novém prostředí.³⁶³ Převelení vojáci v Žatci byli součástí „Vojenské skupiny Žatec“ a převzali také veškeré aktivity od akčního výboru. Velitelem byl Jaroslav Perný, který se později usídlil v nedalekých Liběšicích. Vojenská skupina vznikla za účelem postupné demobilizace a usídlení volyňských vojáků. Volyňští Češi preferovali zemědělské usedlosti a práci v zemědělství, jak tomu byli zvyklí i na Volyni. Chtěli zejména do chmelařských oblastí, neboť pěstování chmele jim bylo blízké z Volyně.

---

³⁶² VACULÍK, 3. díl, s. 8.

³⁶³ Dnes je Věrná stráž významným pramenem, který dokresluje události doby poválečného usídlování a reflektuje každodenní starosti, prožitky, příběhy, inzerce a rady volyňských Čechů. Věrná stráž je tedy nejen informačním zdrojem, ale i kulturní kronikou života poválečných reemigrantů, který vydávali, redigovali a financovali z vlastních prostředků. Periodikum je v digitální podobě uveřejněno na webových stránkách Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel www.scvp.eu.

Důležitým bodem pro uskutečnění hromadné reemigrace volyňské menšiny ze Sovětského svazu bylo jednoznačně prohlášení československé vlády o návratu krajanů do vlasti. Od tohoto okamžiku mohli volyňští zástupci své požadavky opřít o oficiální rétoriku čs. vlády. Dalším důležitým prvkem v organizaci a postupu jednání o reemigraci byla stanoviska Edvarda Beneše a Josifa V. Stalina.

Také nátlak samotných volyňských vojáků a úpěnlivá snaha zajistit příjezd jejich rodin do Československa tvořil významnou poháněcí sílu, která směřovala k reálným výsledkům. Jejich snaha byla podložena strachem o životy svých bližních, neboť na Volyni sice oficiální válka Rudé armády proti nacistům skončila, ale válka s ukrajinskými nacionalisty ne.

Na podzim začala demobilizace a usídlování volyňských vojáků. Tento počáteční proces neprobíhal zcela ke spokojenosti všech stran. Osídlovací úřady nebyly připraveny osídlení realizovat podle nějakého předem přesně stanoveného plánu. Existovaly pouze hrubé plány s počty plánovaných míst pro volyňské Čechy. Počáteční vítání „zahraničních vojáků“ vystřídala každodenní realita, a tak se řešilo, kdo má vlastně nárok na určitý dům či usedlost. Bylo to především čs. pohraničí, ve kterém se počítalo s nově příchozími vzhledem k plánovanému vysídlení německých obyvatel. Postupné usazování volyňských vojáků bylo čím dál více komplikovanější.

Velká část domů a statků byla již obsazena a jak další zájemci z vnitrozemí přicházeli, tak snahy o dosazování volyňských správců se u místních orgánů setkávaly s čím dál větší neochotou. Narůstaly spíše negativní reakce místních úřadů. Navíc pohraniční oblasti patřily k německému osídlení a volyňští vojáci, stále ještě v uniformách čs. armádního sboru, působili leckde kontraproduktivně. Pod těmito dojmy se také velký počet vojáků, bylo jich asi 2336, vrátil zpět na Volyň, i proto, že situace tam nebyla bezpečná a obávali se dále ponechávat své rodiny bez pomoci.

V některých oblastech, kde se neprojevil tak velký zájem o zemědělské usedlosti, probíhalo osídlování poměrně klidně.³⁶⁴ Na jiná místa zase přicházeli volyňští vojáci již jako druzí a usazovali se ve zcela vykradených domech. Vyskytly se případy, kdy demobilizovaný voják, který byl držitelem dekretu na usedlost, našel v nemovitosti již jiného národního správce, který nehodlal v žádném případě místo opustit. To se stalo Josefu Holcovi, který vlastnil dekret na dům

---

³⁶⁴ Pravděpodobně jednou z mála „bezproblémových“ oblastí bylo Moravskokrumlovsko na jižní Moravě, kde demobilizovaní vojáci získali potřebný počet nemovitostí i pro rodiny padlých a invalidů. Další oblastí bylo například Osoblažsko na severní Moravě.

s obchůdkem v Tvršicích na Žatecku, ale dlouhodobě vedl spory s usazeným národním správcem, než získal možnost obchod provozovat a dům řádně užívat.³⁶⁵ Jiný případ se odehrál na severu Moravy. Válečný invalida Václav Holomčík pocházející z Českého Malína získal dekret na hostinskou a řeznickou živnost ve Frankštátu. Avšak již zde hospodařil někdo jiný. Místní správní komise trvale odmítala Holomčíkovy nároky, i když si postupně získal potvrzení z okresní správy v Šumperku i osídlovacího úřadu v Praze. Tamní předseda místní správní komise se měl vyslovit, že „je zásadně proti dalšímu osídlování Frankštátu zahraničními vojáky...“³⁶⁶

Volyňští Češi měli stále zatvrzelou představu, že obsadí výhradně a systematicky Žatecko, Podbořansko, Litoměřicko, Českolipsko a Olomoucko. To bylo ze strany Ministerstva zemědělství zásadně odmítnuto. A jak se později ukázalo, rozhodnutí mělo i silný politický podtext: „...již od počátku bylo možno pozorovati tendenci usídliti hromadně tisíce a tisíce volyňských vojáků v nejbohatší oblasti a na největších selských statcích na Žatecku jako pěst vojenské kolonizace nedaleko Prahy... Tak byla KSČ a s ní Ministerstvo zemědělství postaveno před těžký problém...“³⁶⁷

Napětí mezi novými osídlenci z vnitrozemí a volyňskými vojáky narůstalo. Ministerstvo zemědělství požádalo o pomoc generála Karla Klapálka, ten měl zakročit právě na Žatecku a Litoměřicku. Na IX. odboru Ministerstva zemědělství byla zřízena Ústřední vojenská komise složená ze styčných důstojníků Ministerstva národní obrany (dále jen MNO), z nichž většina byli volyňští Češi. Do všech okresů, ve kterých volyňští Češi uplatňovali své nároky, byli do okresních rolnických komisí vysláni styční důstojníci MNO.³⁶⁸

Tímto problémem se zabýval i tehdejší ministr národní obrany generál Ludvík Svoboda. Zřejmě byl i osloven volyňskými Čechy, jakožto bývalými podřízenými vojáky. Ludvík Svoboda upozornil vládu dopisem z počátku září 1945 na narůstající neochotu zejména místních úřadů při usazování volyňských Čechů. V dopise uvedl, že za několik týdnů bylo usídleno teprve třicet vojáků! I když byli vojáci ze strany ministra zemědělství ujištěni o podpoře, přesto komplikace v řešení usazování setrvaly a řešení zůstávalo pouze na papíře. Na důkaz nesouhlasu s průběhem osídlování se 6. září 1945 shromáždilo v Žatci 1200 vojáků, kteří sepsali své požadavky a odeslali je vládním činitelům.

---

³⁶⁵ Ze vzpomínek Josefa Holce: „Čekal jsem na obchod skoro dva roky. Bývalý správce ho nechtěl uvolnit. Byl člen (komunistické, pozn. aut.) partaje, tak s tím nešlo hnut.“ Vzpomínky zaznamenala autorka v letech 2014–2016.

³⁶⁶ VĚRNÁ STRÁŽ, roč. I, č. 1, 28. října 1946, s. 7.

³⁶⁷ VACULÍK, 3. díl, s. 10.

³⁶⁸ NA, fond SČzV, karton č. 9, k 24. říjnu 1945 seznam styčných důstojníků.

Místní správa a posléze i Ministerstvo zemědělství požadovalo, aby volyňští Češi neosídlovali celé vesnice. Nakonec byla přijata zásada, že volyňští Češi neosídlí více jak jednu třetinu osídlované půdy v určité vesnici. Bylo slíbené urychlené usídlení vojáků a na Žatecku mělo být usídleno asi 500 osob. Dále byly předběžně vyčísleny rezervy pro invalidy a pozůstalé po padlých, což se nakonec ukázalo jako nereálné. Zástupce Ministerstva zemědělství, přednosta IX. odboru, Ing. Jiří Kořátko se postupně o tomto procesu vyslovil takto: „... jestliže se podaří přes otevřený odpor národních správců a skrytý odpor místních a okresních správních komisí provést usídlení volyňských vojáků, bude tím vyřešena nejpálčivější otázka osídlování v řepařsko-chmelařských a ovocnářských obvodech...“³⁶⁹

Z některých dalších komentářů adresovaných K. Gottwaldovi lze vyčíst i politický podtext při řešení tohoto problému (bylo to po dohodě s KSČ): „Tak se podařilo zabránit vytvoření souvislého pásma vojenské kolonizace, a tak se také podařilo zachránit české národní správce před hromadným odsunem z usedlostí požadovaných šmahem volyňskými vojáky.“³⁷⁰

Lze z těchto postupů a projevů vysledovat ostré spory mezi Ministerstvem zemědělství, které protěžovalo osídlenec z vnitrozemí, a Ministerstvem národní obrany a některými vládními činiteli, kteří hájili zájmy volyňských Čechů. Byl zde evidentní tlak KSČ bránící národní správce z vnitrozemí, kteří na základě svého sociálního původu ke straně inklinovali, a navíc si takto komunisté mohli zajistit své budoucí příznivce a voliče. KSČ správně odhadla, že v řadách volyňských Čechů mnoho voličů nezíská – zejména na základě zkušeností ze Sovětského svazu i ve spojitosti s kolektivizací zemědělství.

Mnozí vojáci a vojačky zůstávali ve službě ještě několik měsíců po ukončení války, a tak pokračovala jejich služba vlasti. Ženy zdravotnice ještě dlouho pracovaly v nemocnicích. Bylo nutné se postarat o raněné či o dlouhodobě léčené převezené z nemocnic na území v SSSR. V regionech, které byly stále osídleny německým obyvatelstvem, se různě pohybovaly ozbrojené bandy fanatických německých nacionalistů, a i proti nim bylo nutné hájit zájmy osvobozeného Československa.³⁷¹ Menší počet volyňských vojáků se rozhodl zůstat v armádě a spojil s ní tak svoji budoucnost.

---

³⁶⁹ VACULÍK, 3. díl, s. 12.

³⁷⁰ Tamtéž, s. 13.

³⁷¹ Vzpomínky Josefa Holce (archiv autorky).

Nejistota, mnohdy nepřátelské přijetí, potíže s úřady, nekonečné čekání na příbuzné: rodiče, manželky, milé a děti, to vše bylo pro některé demobilizované vojáky nekonečné období. Snažili se však trpělivě čekat a připravit slušné bydlení pro své rodiny. Hospodařili takovým způsobem, který zvládali, neboť z Volyně byli zvyklí tvrdě pracovat.

V tom se projevila solidarita volyňských Čechů, kterou znali a byli v ní i vychováni. Pomáhali si navzájem, přičemž mnohdy sdíleli své nové domovy ještě s původními německými majiteli připravujícími se na odsun. V tomto nelehkém poválečném období volyňští Češi pociťovali potřebu sdružovat se a navzájem si pomáhat. Právě sounáležitost ke „své“ skupině je posilovala. Společná setkání většinou po každodenní tvrdé práci se mnohdy neobešla bez konzumace alkoholu. V armádě byl přísun alkoholu přidělován pravidelně, a to zejména před těžšími bojovými úseky. Alkohol mnohdy plnil ve válečném zdravotnictví funkci anestézie.³⁷² Muži, kteří ve válce utrpěli těžká zranění, přišli o ruce nebo o nohy přivykli pravidelnému příjmu alkoholu jako léku proti bolesti. Po válce bylo pak problematické se s tímto pravidelným požíváním „léků“ rozloučit.

Alkohol také pravděpodobně nahrazoval i chybějící blízkost a společenství rodiny, která stále zůstávala na Volyni. O „Alkoholické rakovině“ pojednává i článek z Věrné stráže, jehož autorem byl MUDr. Krynický. Článek je v podstatě „promluvou“ starého kamaráda z východní fronty do duše „píjáka“. Napsal ho ale především odborník, který sepsal veškeré jak zdravotní, tak morální úhony člověka dlouhodobě holdujícího tomuto nešvaru. Autor vybízí k ukončení tohoto chování, neboť se blížil příjezd rodin z Volyně (v této době již došlo na Volyni k soupisům reemigrantů).³⁷³

Další jev, který se vyskytoval a vypovídal o nelehké situaci, provázal období čekání na rodiny demobilizovaných vojáků, byly jejich sebevraždy. Na konci roku 1946 bylo spácháno devět sebevražd. K tématu se vyjádřil a publikoval článek ve Věrné stráži jeden ze spolubojovníků J. Dušek: „... Těchto devět volá k nám... abychom se poněkud pozastavili a podívali se blíže na tuto otázku... Byl jeden týden, kdy byly tři pohřby těchto obětí...“ Sám autor se pozastavuje nad skutečností, že se jednalo o statečné spolubojovníky, které znal, kteří byli vyznamenáni v boji a prošli Dukelským průsmykem: „...každý den se dívali smrti do očí a jež tenkrát kulka netrefila...“ Autor článku hledal příčiny jejich sebevraždy. A odpověděl si následovně: „V prvé řadě příčinou toho zlomu je vinná stará vlast, která tyto statečné syny přijala, až na malé výjimky... chladně a cize, ba nepřátelsky... přišli do vlasti se zvláštní láskou k ní, pro kterou si je nesmírně zamiloval ministr gen. Svoboda... nechtěli nic než trochu lásky a kousek té hroudy...“ A pokračuje citací

---

³⁷² Vzpomínky Olgy Pěničkové (archiv autorky).

³⁷³ VĚRNÁ STRÁŽ, roč. II, č. 10, 14. března 1947, s. 3.

jednoho z případů: „Nedivme se pak tomu, že i z muže, který dal vlasti pět synů, z nichž tři bojovali a padli, stal se člověk, jež zhnusen sáhl sobě na život...“³⁷⁴

Autor článku též uvedl, že v těchto případech selhala duchovní opora. Na Volyni se žilo vcelku aktivním náboženským životem – v katolické, více však v pravoslavné a méně evangelické či baptistické víře. Po příchodu do Čech nově usazení povětšinou praktikovali katolickou víru, jejíž farnosti byly nejčastější. Evangelíci usazení v Chotiněvsi prosadili stavbu svého kostela.³⁷⁵ Kromě duchovní opory neexistovala jiná psychická podpora (například ze strany samotných vojenských úřadů a armády).³⁷⁶ Uvedené sebevraždy nebyly poslední. Jedna z dalších se udála na Vyškovsku, kde se zastřelil Stanislav Zumr.³⁷⁷

Stanislav Zumr byl vůdčí osobou a představitelem zájmové skupiny volyňských Čechů na Vyškovsku.³⁷⁸ Usídlil se v Lysovicích krátce po demobilizaci i s dalšími muži a ženami z armádního sboru. Na Vyškovsko přišlo v roce 1945 celkem 25 volyňských Čechů a byl to okres, který patřil k méně osídleným volyňskými Čechy, zcela mimo hlavní centra volyňských Čechů. Počátečních všech 25 zájemců o usídlení nenalezlo volné domy, a tak se někteří uchazeči o osídlení z řad volyňských vojáků rozhodli odejít a hledat domov na jiném místě. Do Lysovic přišlo 10 zahraničních vojáků – volyňských Čechů.³⁷⁹ Stanislav Zumr se usídlil na čísle popisném 35 a začal sám hospodařit. Je nutné říci, že Lysovice patřily k vesnicím, které měly velké domy a rozsáhlá hospodářství svědčící o úrodnosti a bohatství kraje. Průměrně ke každému hospodářskému domu v Lysovicích patřilo 8 – 10 ha polí, někdy i více. Většina mužů a žen osídlila vždy jeden dům, a tak bylo zapotřebí zajistit hospodářství. V dubnu 1946 byly odsunuty poslední německé rodiny a nastalo období, kdy celé hospodářství zůstalo na jednom člověku. Příslib repatriace rodin z Volyně byl nejistý a také těžká práce společně se steskem po rodině působily jako obrovský tlak na psychiku jinak duševně i fyzicky silného člověka. Zřejmě to byl i důvod, proč si Stanislav Zumr na konci roku 1946 sáhl na život a zastřelil se. K této události se vážou vzpomínky Libuše Novákové, tehdy již provdané za Josefa Maňhala. Tito manželé přišli do Lysovic až v roce 1946, protože na původních seznamech z roku 1945 nejsou: „Seděli jsme u nás doma. Bylo na večer, po

³⁷⁴ VĚRNÁ STRÁŽ, roč. I, č. 6–7, 12. prosince 1946, s. 4.

³⁷⁵ Chotiněves na Litoměřicku, kde se přichozí volyňští Češi (zejména pocházející z Českého Boratína na Volyni) evangelické víry rozhodli, a to už v době totalitního režimu, postavit svépomocně svůj kostel.

³⁷⁶ Po druhé světové válce se tento problém mnoho neřešil, spíše se zaměřovalo na „prokazatelné“ zdravotní problémy způsobené válkou a ty se pak cíleně léčily.

³⁷⁷ Vzpomínky Libuše Novákové, provdané Maňhalové. Zpráva o této sebevraždě se objevila i ve VĚRNÉ STRÁŽI, roč. II, č. 3–4, 31. ledna 1947, s. 14.

³⁷⁸ Stanislav Zumr se narodil 21. listopadu 1906 v Dembrovce. Do armády byl zapsán v Jefremově dne 16. března 1944 a zemřel 30. prosince 1946 v Lysovicích. V: <http://www.vuapraha.cz/soldier/18656442>;

³⁷⁹ Národní archiv, fond Ministerstvo práce a sociálních péče – repatriace, karton 721 (dále jen Repatriace, karton 721).

práci, a tak trochu se slavilo. Najednou se Stanislav Zumr zvedl, a že jde domů nakrmit dobytek. Když se dlouho nevracel, šli jsme se k němu podívat a našli jsme jej tam ležet... Byl hodně nešťastný z toho, že jeho žena s dětmi nepřijede, dozvěděl se, že prý už má jiného chlapa ...³⁸⁰ Stanislav Zumr byl odvezen do Vyškova do nemocnice, ale bohužel jeho život již nezachránili.

Dne 2. ledna 1947 se konal ve Vyškově Zumrův pohřeb. O jeho průběhu je zápis v Městské kronice: „... jeho pohřeb byl manifestací českého lidu za práva volyňských Čechů,... demonstrací proti zdlouhavému reemigračnímu řízení. Statečný voják, který prodělal Sokolovo a Duklu... inteligentní, rozvážný a bystrý chlapec, který vyjednává s úřady za své kamarády příšle z Volyně, jezdí po Praze, Brně a jiných městech, zjišťuje podmínky osídlení... Přemáhá s úsměvem potíže... srdce mu však drásá skutečnost, že o své pětičlenné milované rodině nemá žádných zpráv... toužebně a nekonečně vroucně očekávaná zpráva z domova starého nepřichází. Souží se velmi a rmoutí... až přemožen pohledem na vánoční a štědrovečerní slavnosti dětí sahá po smrtící zbrani a odchází z tohoto světa...“³⁸¹ Městská kronika uvedla, že na pohřeb přišlo velké množství lidí. Účastnilo se ho vojsko, legionáři, Svaz osvobozených politických vězňů, Svaz národní revoluce, Sokol, Orel, Junák a především volyňští Češi. Kronikář napsal, že krátce po Zumrově pohřbu prošla novinami zpráva, že volyňští se budou moci konečně brzy vrátit z Volyně do Československa, což se ani ne za pět týdnů skutečně událo.

Na Vyškovsku se po druhé světové válce usídlila také Marie Kroutilíková, narozená jako Marie Holcová³⁸² jejíž životní osudy byly poznamenány válkou. Provдалa se za Václava Rektora a žili v Lucku, kde je zastihl počátek války a bombardování. Proto se přesunuli dál do vnitrozemí, kde našel její manžel práci a byt. Narodil se jí syn Alexander a dcera Věra, syn později zemřel v důsledku bídných životních podmínek rodiny a její manžel ji opustil. Následně na čs. velvyslanectví v Kujbyševě se Marie Rektorová dozvěděla, že manžel je v Buzuluku u tvořící se jednotky a tak šla za ním.

V době války žila v nuzných poměrech, byla často nemocná, a tak se po příchodu v Buzuluku léčila a následně nastoupila jako pomocná síla do kuchyně, nebo pracovala v zahradě. Spolu s ní zde byla i její malá dcera Věra, která trávila většinu času v dětském domově při jednotce v Buzuluku. Marie Kroutilíková, tehdy ještě Rektorová se hlásila do služby v armádě ale oficiálně byla odvedena do armády až 29. ledna 1944 v Jefremově, je však možné, že již před tímto datem

---

³⁸⁰ Vzpomínky Libuše Maňhalové Novákové, archiv autorky. Toto tvrzení potvrzuje i kronika Dembrovky.

³⁸¹ Kronikář se zmýlil v tom, že Stanislav Zumr bojoval u Sokolova, protože vstoupil do armády až v březnu 1944. V: Městská kronika Vyškova, rok 1946, s. 23–24.

³⁸² Marie Holcová se narodila 4. srpna 1914 v Černém Lese na Volyni.

prošla postupně výcvikem a zastával nějaké pomocné funkce.³⁸³ Po válce se usídlila v Moravských Prusích na Vyškovsku.

Většina příchozích volyňských Čechů na Vyškovsko však pocházela z vesnic Dembrovka a Martinovka, celkem 17 osob se zde narodilo. Stanislav Zumr, jakožto vůdčí osoba, se také narodil v Dembrovce. Proto se můžeme domnívat, že sem přišli rodiny a přátelé zejména ze dvou volyňských vesnic a přivedli s sebou kamarády z jiných vesnic, jako byla Hrušvice, Kopče, Noviny České, Stromovka (u Lucka), Moldava. Určitě mezi ně patřili i dobří přátelé a kamarádi z fronty, kteří byli spojeni velmi pevným poutem. Po válce tato přátelství pokračovala a zejména do doby příjezdu rodin si vzájemně volyňští Češi vypomáhali na hospodářstvích.

Od počátku patřili nově příchozí volyňští Češi mezi pracovité zemědělce, neboť i v době tzv. revize národních správců, což se dělo zejména na podzim 1945, byly některé statky a polnosti odebrány „národním správcům“ pro špatné hospodaření a ve spisech bylo poznamenáno, že statek je vhodný přidělit volyňským Čechům.³⁸⁴ Přáním většiny bylo pracovat na svém hospodářství a spokojeně žít rodinný život. Když nastala kolektivizace zemědělství, většina volyňských Čechů se k této změně stavěla spíše rezervovaně. Měla už zkušenosti z Volyně. Byly případy, kdy se právě volyňští Češi chopili iniciativy a rozhodli se založit družstvo podle „vlastních“ pravidel s dosazením vlastních lidí do vedení družstva. Tak se tomu stalo i na Vyškovsku, kde postupně vzniklo jednotné zemědělské družstvo pokrývající území vesnic Rostěnice, Zvonovice a Lysovice. Do čela se postavili právě volyňští Češi a hlavní agronomem se stal volyňský Čech Vladimír Říha. V roce 1950 byl dokonce oceněn v Brněnském kraji jako jeden z nejlepších agronomů.³⁸⁵

Po ukončení druhé světové války se mohly osoby všech národností, které byly zavlčeny do Německa na práci zaregistrovat u svých styčných důstojníků k návratu domů. Sověti podporovali živelnou repatriaci, tedy usilovali o to, aby se jejich občané dostali domů co nejdříve. Naopak Američané soustředili repatrianty ve sběrných táborech. Poté, co začala fungovat pravidelná doprava, posílali repatrianty do své vlasti. V Německu mohlo být totálně nasazeno přes 500 volyňských Čechů. Možnost návratu z nucených prací přímo do Československa tak nebyla jednoduchá a mnohdy záleželo jen na tom, zda se dotyčný setkal se správnými lidmi a měl tak trochu štěstí.

---

³⁸³ V databázi zahraničních vojáků má Marie Rektorová uvedeno místo narození Vojatin:

<http://www.vuapraha.cz/soldier/18632196>.

³⁸⁴ Moravský zemský archiv Brno, pobočka Slavkov u Brna, fond ONV Vyškov (dále jen ONV Vyškov).

³⁸⁵ VĚRNÁ STRÁŽ, roč. V., č. 39, 6. října 1950, s. 7.

Jedním z nuceně nasazených byl Václav Pěnička. Na jaře roku 1943 byl doslova odchyten na cestě k příbuzným a odvezen na nucené práce do Německa, kde pracoval v pohotovostním táboře říšských pošt asi 30 km od Berlína. Před koncem války pracoval u sedláka v německé vesnici a mimo jiné si přivydělával pálením slivovice, po které byla velká poptávka. Po skončení války se již nechtěl vrátit na Volyň, protože tam nikoho neměl a měl informace, že většina kamarádů (jako demobilizovaní vojáci) zůstala v Československu. Dostat se do Čech pro něj nebylo lehké. Jako občan Sovětského svazu se měl vrátit zpět na sovětskou Volyň, o což se sověští repatriční důstojníci snažili všemi prostředky. Václav Pěnička vzpomínal, že od ředitele tábora v Mannheimu, kapitána Tomáška, dostal dobrou radu, ať navštíví v Heidelbergu sídlo třetí americké armády, kde je velitelství všech styčných důstojníků a tam ať zkusí přednést svůj záměr, přičemž dostal ještě jednu radu, aby vzal s sebou litr slivovice. V Heidelbergu našel velitelství, kde bylo přítomno několik důstojníků. Předal pozdrav od kapitána Tomáška a litr slivovice. Vysvětlil svůj problém repatriace, že je sice Čech, ale z Volyně, musí zpět do Sovětského svazu a rád by se vrátil za kamarády do staré vlasti. Jeden z důstojníků se zeptal: „A proč máte v pase Polen?“. Na to odpověděl: „To není národnost, ale státní příslušnost ke dni 1. 1. 1939, kdy část Volyně ještě patřila k Polsku“. Všichni přítomní ochutnali slivovici. Plukovník po chvíli přemýšlení škrtl v pase „Polen“ a napsal „Čech“. Na kousek papíru připsal „ihned repatriovat“.³⁸⁶

Jednou z možných příležitostí dřívějšího odjezdu do Československa byly transporty raněných vojáků ze sovětských nemocnic do Československa, které byly organizované československou komandaturou v Rovně. Do těchto transportů byli většinou za úplatu (nebylo to však pravidlem) zařazováni rodinní příslušníci zahraničních vojáků.

V polovině dubna roku 1946 byla komandatura rušena. Dne 20. dubna 1946 vyjel z nádraží v Rovně poslední vlak nejen s rekonvalescenty, ale i s rodinnými příslušníky volyňských vojáků. V okamžiku, kdy tento poslední transport dorazil na hranici, byl sovětskými pohraničními orgány zadržen pro nedostatečné doklady, které měly ženy u sebe. Vojáci mohli pokračovat v cestě, ale ženy musely zůstat na hranici. Vedení štábu nechtělo ženy nechat samotné, a tak se rozhodlo zůstat s nimi. A železniční vozy byly prozatím odstaveny na slepou kolej.

Transport čekal celý měsíc, aniž by věděl, zda jsou čs. úřady informovány. Do kolem projíždějícího vlaku do Československa tak byla propašována jedna žena, aby podala zprávu o situaci tohoto transportu z vojenské komandatury. Byla to Miluše Pokorná, která se propašovala

---

³⁸⁶ Vzpomínky Václava Pěničky zaznamenané autorkou v roce 2011. Archiv autorky.

v úkrytu za klavírem. Některé zoufalé ženy, jež čekaly na hranicích, uvěřily podvodným převaděčům a za úplatu se nechaly převést přes hranici. Avšak téměř vždy byly zadrženy.

Po dvouměsíčním jednání mezi československými a sovětskými orgány se nakonec podařilo dosáhnout propuštění všech žen, na které čekali jejich manželé za hranicemi v Čierné nad Tisou. I takto složité mohly být cesty do vlasti.

7. Život na Volyni po válce, opční řízení a odjezdy do Československa

V květnu 1945 skončila druhá světová válka, ale na Volyni mír ani zdaleka nezavládl. Ukrajinská povstalecká armáda a k ní hlásící se různé loupeživé bandy sužovaly život zejména na vesnicích. I nadále v některých českých vesnicích fungovala ozbrojená domobrana, a to až do konečného odjezdu obyvatel z vesnic na železniční nádraží k vlakovým transportům.

Mladí muži odvodových ročníků byli ještě na jaře 1945 povoláni do Rudé armády, což byla lepší varianta, než být povolán do tzv. „istrebitělných batalionov“ (zkráceně „istrebky“ – něco jako likvidační čety). Bataliony a sovětská domobrana zajišťovaly bezpečnost na území. Byli do nich povoláni mladí muži, ale také vracející se muži z fronty. „Istrebky“ vyhledávaly zbraně, nevybuchlou munici, ale i banderovce a členy dalších tlup, kteří měli být potrestáni. Sloužit v „istrebkách“ znamenalo u banderovců rozsudek smrti. Toto období popsal ve svých vzpomínkách Bohumil Janča, který byl v této době sotva osmnáctiletý a jeho otec požádal vojenský komisariát o Bohumilovo povolání do sovětské armády právě z toho důvodu, aby nebyl zařazen do „istrebků“. Bohumil Janča byl následně povolán do armády a nastoupil výcvik jako

řidič v různých oblastech Sovětského svazu. V únoru 1947 byl demobilizován a uvolněn pro odjezd v transportu do Československa.³⁸⁷

K obratu v jednáních o repatriaci oficiálně došlo až 11. prosince 1945, kdy se sovětská vláda rozhodla uznat sovětským občanům české a slovenské národnosti žijícím na území Volyňské gubernie právo optovat a přesídlit do Československa. To však za předpokladu, že také československá vláda přizná právo optovat a přesídlit do SSSR občanům ukrajinské, běloruské a ruské národnosti žijícím v ČSR. Po zdlouhavých jednáních byla smlouva podepsána 16. července 1946 v Moskvě.

Průběh celého procesu přesídlení trval fakticky od podpisu mezistátní dohody mezi Československem a SSSR do příjezdu posledního transportu do Žatce dne 19. května 1947. Opci měl na starosti hlavní plnomocník československé republiky pro opci a přesídlení, který sídlil v Lucku. Personálně bylo do této aktivity zapojeno přes třicet osob z ministerstva zahraničí, v opčních komisích spolupracovalo přes čtyřicet volyňských Čechů a na sovětské straně dále spolupracovalo ještě více jak sedmdesát osob. Na přihlášení k opci byl určen velmi krátký čas. Na začátku prosince 1946 začala registrace zájemců o přesídlení, kteří měli vše stihnout do konce tohoto měsíce! Opční komise pracovaly v krajně nepříznivých podmínkách – objížděly vesnice až v –32 °C za neustálého ohrožování banderovských skupin.

Následně musely být seznamy pečlivě zkontrolovány, přičemž byli vyloučeni ti zájemci, kteří nesplňovali právo optovat. Důvodem vyloučení z přesídlení byl většinou ten fakt, že hlava rodiny byla jiné národnosti než české nebo slovenské.

Po potvrzení seznamů přišly na řadu soupisy a odhady zanechaného majetku. Opět většinou ti sami referenti jak české, tak sovětské strany objížděli vesnice a ve spolupráci s místními sověty prováděli soupis a odhad majetku, který si Češi nemohli vzít s sebou do ČSR. V tomto soupisu však chyběla půda, kterou dříve stát „zestátnil“, takže tyto údaje v podstatě nikde nefigurovaly. Podle tehdejších zákonů byla půda již státní. V soupisech byly pouze domy, chlévy a další hospodářská stavení, zemědělské stroje apod.

O průběhu jednání o repatriaci do Československa byli volyňští Češi informováni, avšak někteří odmítali uvěřit, že se skutečně pojedje a jiní již neváhali s přípravami. Až v okamžiku, kdy proběhlo oficiální přihlášení k repatriaci a byl sepsán majetek, začaly skutečné přípravy na odjezd.

---

³⁸⁷ Více ze vzpomínek Bohumila Jančí a jiných volyňských Čechů z Holovně České v: Bohumil JANČA a kol, Holoveň Česká na Volyni, strojopis, nedatováno (dále jen JANČA).

Různě se prodával majetek, pokud to šlo, děti přestávaly chodit do školy, šily se oděvy a vyráběly přepravní bedny a další potřebné věci.³⁸⁸

7.1. Cesta vlakovými transporty

Nadešel čas oznámení transportů: „Dodnes si na to vzpomínám, jak nám oznámili tu zprávu, že jsou pro nás připravené vagóny... osedlali mi koně, abych to jel oznámit do Smolenice,“ vzpomínal Rostislav Lněnička.³⁸⁹ Dále popisoval přípravy na cestu: „Ve vagonu jsme byly asi dvě nebo tři rodiny, to už nevím... Všechn hovězí dobytek se prodal a vezli jsme si jen jednoho koně. Uprostřed vagónu byly kamínka, na tom ženský vařily. Měli jsme maso zavařený v sádle a další jídlo, jeli jsme 11 dní. Ale jídla bylo bohatě. Pamatuji si, že vždy když ženský začaly vařit, tak posunovači začali hýbat s vagonem, to pak hrnce z kamínek padaly... tak jim ženský odnesly flašku nebo kus špeku, aby to mohly v klidu uvařit...“³⁹⁰

Na průběh příprav na transport vzpomínala Marie Kloučková takto: „Táta vyrobil bedny a navrch se pak daly matračky, aby se na tom dalo ležet. Musel spravit i vagón, protože v něm byly obrovský díry. Jeli jsme v březnu ze Zdobunova... Maminka připravila na cestu klobásky, karbanátky zalila do sádla, vědělo se, že se bude dlouho cestovat, tak se muselo připravit co nejvíc jídla... Do vagónu se daly doprostřed kamínka a na nich se pak vařilo – polívka, čaj...“³⁹¹

Odjezdy do Československa se odráží v dalších vzpomínkách: „Konečně přišla řada k odjezdu i na Omelanštinu s přílehlými osadami Sereďní Háj, Hrabina a Březina... Dle pokynů úřadů jsme měli být připraveni k navagonování 2. dubna na nákladovém nádraží v Rovně. Pro přepravovaná zvířata jsme měli mít krmení na jeden týden. Po příjezdu do Rovna jsme zjistili, že je tam pár vagonů s dírami v podlaze... Vyložili jsme svoje svršky na plac, uvázali koně a krávy u bidel a netušili jsme, že je tam budeme muset další dny hlídat proti zlodějům, kteří se kolem nás motali. Naše rodina vzala dvě krávy a dva koně, já sama jsem křikem zahнала zloděje, který odvázal jednoho koně. Přesto z naší skupiny ukradli jednoho koně. Nejhorší to měly matky s malými dětmi... řešily to i tak, že se odebraly ke svým známým Ukrajincům, kde přespaly a za ubytování jim dávaly potraviny. Muži sháněli po městě prkna a hřebíky na opravy děr v podlahách vagónů,

---

³⁸⁸ JANČA, s. 40.

³⁸⁹ Vzpomínky Rostislava Lněnička narozeného v roce 1932 v Sofievce u Dubna (záznam pořídila paní Eva Konířová z Jesenice, archiv autorky).

³⁹⁰ Vzpomínky Rostislava Lněnička (archiv autorky).

³⁹¹ Vzpomínky Marie Kloučkové (archiv autorky).

z odřezků chystali topení do bubinku (malá kamínka, pozn. aut.), které byly ve vagonech pro přepravu osob. Pro trvalé topení to nebylo, ale bylo potřeba alespoň ohřát mléko pro děti a uvařit čaj. Další doplňování vagonů trvalo několik dní, takže jsme mohli odjet z Rovna až 7. dubna...“³⁹²

I přes složité válečné období a národnostní třenice s ukrajinským obyvatelstvem bylo loučení dojemné a přípravy na odjezd se konaly ve spolupráci s místním obyvatelstvem. Pomáhali například při dopravě do míst naložení do transportů. Některé ukrajinské a české rodiny měly navázány dlouholetá přátelství, což se také projevovalo například při křtění ukrajinských dětí, kdy si Ukrajinci rádi brali za kmotry Čechy. To znamenalo jistý duchovní závazek vůči dítěti i jeho rodině.

Když se volynští Češi připravovali k odjezdu do jejich vesnic se stěhovali Rusíni a Ukrajinci ze Slovenska. Byly to především rodiny z chudobných poměrů a Sovětský svaz je přijal jako výměnu, přičemž je lákal na úrodnost kraje, velké domy a další výhody „sovětského ráje“. Vystěhovalci hned po příjezdu pochopili situaci a těžko si na nové podmínky zvykali.³⁹³

Mnohde probíhaly velké slavnosti při příležitosti odjezdu, které se vyznačovaly například hromadným rozloučením s mrtvými na hřbitovech. To dokládají četné fotografie u hrobů a hromadné fotografie obyvatel celých vesnic na jejich hřbitově. Také se konaly různé slavnostní mše, z nichž si volynští Češi na památku odnášeli různé náboženské předměty (například ikony).³⁹⁴

První transport vyrazil 30. ledna 1947 z města Dubna a projížděl přes stanice Mukačevo, Čop a Košice. Do Žatce přijel první transport 8. února a přivítal jej československý ministr kultury Zdeněk Nejedlý. Poslední transport dorazil do Žatce 19. května 1947. Celkově odjelo 107 transportů, z toho 2 587 vagonů převáželo osoby a mrtvý inventář a 1 862 vagónů dopravovalo dobytek. Vlakovými transporty bylo přepraveno celkem 33 077 osob.³⁹⁵

---

³⁹² Václav NESVATBA, Soubor vzpomínek bývalých i současných pamětníků volynských Čechů (Omelanština. Osady – Sereďní Háj, Hrabina, Březina), Žatec 2008, strojopis.

³⁹³ Velmi často se přistěhovali z okolí Prešova a Bardějova. Sovětský svaz se je snažil udržet na Volyni, ale postupem času se mnozí vrátili zpět do Československa, někteří zde žijí stále (rozhovory s místními obyvateli bývalých českých vesnic, archiv autorky).

³⁹⁴ Vladimír SAMEC, Kronika obce Dembrovka na Volyni, 1994, strojopis, s. 45.

³⁹⁵ Další podrobnosti v Závěrečné zprávě o přesídlení publikované v: Vladimír DUFEK, Návrat volynských Čechů do vlasti v archivních materiálech, Praha 1997, s. 55–65.

Cesta do vlasti byla náročná a zdlouhavá, ale podle výpovědí mnoha pamětníků transportování vše překonávali lehce s vidinou poklidného života ve „staronové“ vlasti. Cestou někteří účastníci transportů onemocněli, zemřeli, ale také se cestou narodily děti. Tato cesta znamenala totální životní změnu, se kterou většina počítala a přijímala ji s obrovskou nadějí. Všichni pevně věřili, že za sebou zanechávají to nejhorší a nyní už přijde ta lepší část života v Československu. Avšak cestou narazili na „osvětové pracovníky“, kterými byli řádně poučeni, že není vhodné šířit informace o situaci na Volyni a celkově o Sovětském svazu. To bylo první upozornění a signál, že budoucnost v Československu by si volyňští Češi neměli idealizovat.

Průběh cesty popisovala tehdy třináctiletá Marie Kloučková takto: „Ležela jsem celé dny u větracího okénka. Někde jsme stáli i dva – tři dny. Muselo se uplácet, aby se jelo dál. Když jsme byli v Karpatech, zemřela z transportu nějaká paní Kuchařová. Je tam někde pohřbená, s rakví klouzali do kopce na hřbitov... byla hrozná plískanice. Zastavili jsme v Čopu, tam se nějakou dobu stálo. Tak se nám maminka rozhodla vyprat prádlo... rozvěsila jej a vlak se rozjel. To nás děti vyděsilo! Byli jsme tři děti, bráška a pak ještě malý dvouroční! A v Košicích si pamatuji na odvěšivovací komory a teplé jídlo. Do Prahy jsme dojeli brzo ráno. Vycházelo slunce a viděli jsme Hradčany, všichni jsme brečeli...“³⁹⁶

S kamínky uprostřed vagonu měla zajímavou zkušenost další pamětnice: „Mohli jsme se všichni udusit... v kamínkách topil pan Kovář, a usnul... Nevím, jak se to stalo, ale za jízdy vypadla roura, bylo plno kouře, asi jak se to kodrcalo... tak rychle odšoup dveře, aby se vyvětralo... a najednou se zastavilo a začali se na nás dobývat banderovci. Tak zase rychle zavřít... A oni bouchali, no bylo to otřesný.“³⁹⁷

Miroslav Němec ve svých vzpomínkách popisoval detaily z příprav a cesty transportem: „Před stěhováním jsem vyrobil lis, který byl připevněný na sánky, aby se dal lehko přemísťovat. Lisoval jsem s tím na čtverce zásoby do vagonů... Pomáhal jsem připravovat topení, strožoky na spaní... 22. února jsme byli vypraveni. V jednom transportu jsme jeli ze Zálesí a ze Zdolbunova. Byly velké mrazy, moje malá sestřička byla zabalená do deky. Na zastávkách se nabírala voda a šel se nakrmit dobytek do zvláštních vagonů. V rohu vagonu byla zástěna a díra, tam se chodilo na záchod... Transport doprovázelo několik ozbrojených vojáků, poněvadž se snažili vagony

---

³⁹⁶ Vzpomínky Marie Kloučkové (archiv autorky).

³⁹⁷ Vzpomínky Marie Kovářové narozené v Klíštiše u Dubna. Pamětnice uvádí, že jich jelo ve vagoně 15 a cesta trvala 14 dní (záznam pořídila paní Eva Konířová z Jesenice, archiv autorky).

vykrádat... Když jsme překročili hranice v Čierne při Čope, jsme se přestěhovali do užších vagónů s oddělením osobních vozů. Bylo tu wc, voda, topilo se, už se jelo lépe...“³⁹⁸

Na cestu do Čech vzpomínala i Soňa Nováková narozená v Moštěnici, okres Ostrog takto: „Začali jsme se připravovat na odjezd. Protože jsme museli utéct z Moštěnice do Ostrogu před banderovci měli jsme jen nejnnutnější věci...Nejbližší vlakové nádraží bylo v Oženině, asi 13 kilometrů. Nás Čechů bylo ve městě jenom 12 rodin, převážně lidé, co také museli utéct z vesnic...Začátkem dubna jsme jeli na nádraží. Z města jsme vyjžděli na třech nákladních autech v noci, protože jsme se obávali, aby nás banderovci nepřepadli. Dojeli jsme do Oženina a se svými věcmi jsme se utábořili na peróně. V noci byl mráz, asi po dvou nocích nás místní stríčky – stražní oddíl, co hlídal nádraží, dovolili, že můžeme u nich na jejich palandách v noci spát. Spali jsme oblečené, ale byli jsme v teple. Maminky se střídaly a hlídaly naše věci na peróně. Po 7 dnech konečně došly vagony a my jsme se nalodili...Měli jsme ve vagonu kamínka, která se přibila k podlaze, ale horší to bylo s hrnky, aby nespádli...vodu jsme pili jen převařenou. Po cestě jsme viděli spoustu žebráků...V průběhu cesty, na ruské straně chodili zaměstnanci dráhy oťukávat kola, když bylo špatné kolo tak se vagon musel odstavit na vedlejší kolej. Naštěstí s námi jela rodina Roušarová a pán byl řezník, tak měl dobré klobásy, malý úplatek ve formě vodky nebo klobásy nás zachránil a vagón dobře dojel až do Košic. Během cesty se stalo i to, že nám lupiči začali na střeše trhat plech a lomcovali s dveřmi...

Cesta z Ukrajiny do Čech trvala 21 dní, na tolik dnů jsme neměli zásoby a neměli jsme co jíst. Maminka nám vařila kroupy a jedli jsme jen 1x denně. Když jsme přijeli do Košic dostali jsme kapesné a hlavně vařené teplé jídlo... Došli pracovníci a posypali nás DDT, není divu, v průběhu cesty byla hygiena minimální... V průběhu cesty organizátoři přišli na to, že víme kam jedeme a máme málo zavazadel takže jsme vystoupili v Hranicích...Jeli jsme přes Prahu, to byla krása slyšet český jazyk...“³⁹⁹

Vzpomínky na cestu do Československa a usazení na Moravě, a také na Vyškovsku, popisuje kronika vesnice Dmebrovka: „Konečně jsme se všichni dočkali...Byly postupně pořízeny seznamy zájemců o reemigraci, provedeno ocenění budov, inventarizace porostů ozimů a trvalých kultur. Půda oceněna nebyla, v SSSR byla státním majetkem...

---

³⁹⁸ Vzpomínky Miroslava Němce (archiv autorky).

³⁹⁹ Vyprávění Soni Novákové, rozené Šircové, publikované ve Zpravodaji č. 8, rok 2015, s. 1 – 2.

Prakticky všichni se přihlásili k přesídlení (až na drobné výjimky, kdy někteří zůstávali z různých osobních důvodů, pozn. aut). Důstojné rozloučení vykonal pravoslavný farář v církvi v Hrušvici...na památku věnoval ikonu, kterou převzal Hamáček Jan a je uložena v pravoslavném kostele v Osoblaze...

Transport s dembrovskými občany měl vyjet v polovině března...odejel až za týden, po doplnění potřebného počtu vagónů. V nákladních vagónech cestovaly dvě i více rodin, hospodářská zvířata byla většinou ve vagonech zvlášť. Během cesty často transport stál, i celý den...V Karpatech k překonání stoupání a klesání byly nutné dvě lokomotivy, které mnohdy scházely. Někdy strojvůdce odmítl jet plynule pokud nedostal požadovaný příděl samohonky a špeku...

Po překládce v Čopu dorazil transport 1. dubna do Košic, zde proběhla zdravotní kontrola a byly vydány reemigrační průkazy... Po dlouhé unavující cestě konečně po třech týdnech transport zastavil ve stanici určené – v Šumperku.

Po krátkém přivítání zástupců osidlovací komise bylo občanům šetrně sděleno, že v okrese i jeho okolí jsou zemědělské usedlosti v podstatě osídlené a bylo jim doporučeno zajet na Krnovsko...K návštěvě Krnovska jim byl propůjčen autobus...vedoucí zem. Odboru s nimi procestoval všechny obce na Osoblažsku. Bylo to území silně poškozené válkou, samotné město Osoblaha bylo prakticky srovnáno se zemí...Přestože volné usedlosti byly z větší části silně poškozené, prázdné, prakticky vydrancované zlatokopy, rozhodli se dembrovští občané tento kraj osídlit...Třetí den po příjezdu transportu byl transport vypraven do Krnova. Zde na železniční stanici dembrovští občané svátkovali první velikonoce v ČSR...

Již během cesty po Moravě se od transportu odpojily vagóny s rodinami Zatrappovou a Barfajtovou ve stanici Suchdol nad Odrou...V Přerově se odpojily rodiny Kadlecova, Samcova, Kopecká a Černá...pokračovaly na Vyškovsko a usídlily se v obcích Rostěnice, Lysovice a Kučerov...

Rodina Václavíkova zakotvila v Mohelnici a rodiny Moravcova a Hamáčkova v obci Libivá u Mohelnice... krátce po návratu do vlasti František Dvořák založil dechový orchestr, převážně z bývalých dembrovských hudebníků v městyse Slezské Rudoltice...

Tato území osídlili lidé různých profesí...Volyňští Češi byli rodilí zemědělci a dosahovali velmi dobrých výsledků. Tím stoupla jejich autorita a vážnost mezi místními...Řada z nich se osvědčila

jako vynikající odborníci. Po násilné kolektivizaci se většina z nich z Osoblažska postupně odstěhovala do města Krnova nebo ... změnila povolání...⁴⁰⁰

Do opčního řízení se přihlásilo celkově 34 122 osob, ale ve skutečnosti přesídlilo 33 077 osob. Nepřesídlilo z různých důvodů 933 osob, které mohly přehodnotit své rozhodnutí, nebo v průběhu čekání na dobu odjezdů zemřely. Zvláštní událost se stala Halině Kopač, která žila ve Zdolbunově.⁴⁰¹ Halina byla malé dítě a měla odjet do Československa se svou tetou a zbytkem rodiny zatímco její maminka se sestrou se rozhodly zůstat na Volyni. Halina Kopač vyprávěla, že na počátku roku 1947 byla její rodina připravena na transport na nádraží ve Zdolbunově. Po válce byl nedostatek provozuschopných vagónů, tak se nejprve čekalo na vagóny a poté se zase nevědělo, kdy se transport vydá na cestu. Několik dnů stál transport i s lidmi připravený na cestu na nádraží. A tak si jeden večer pro Halinu přišla maminka, že ji ještě doma vykoupe, dá jí najíst a dovede ji zpět. Halina se doma vykoukala, najedla a jak byla unavená, usnula. Maminka zřejmě neměla to srdce ji budit a vést v noci na nádraží. Když ráno přišly na nádraží, transport byl už pryč. Tak Halina zůstala na Ukrajině a většina jejich příbuzných odjela do Československa.

O příjezdu a uvítání prvního transportu důkladně informovala Věrná stráž. První uvítací delegace čekala volyňské Čechy již v první pohraniční stanici v Bielu na Slovensku. Nádraží bylo vyzdobeno vlajkami a připraveno na první reemigranty s občerstvením, uhlím pro jejich kamínka a s krmením pro dobytek. Po přivítání bylo zjištěno, že jsou všichni až na jednu ženu zdraví. Dokonce měl transport o jednoho narozeného příslušníka navíc, novorozence s maminkou i nemocnou ženu se zápalom plic odvezli do nemocnice. Na stanici Biela se hlásil o život nový účastník transportu, takže další sanitní vozidlo odvezlo druhou rodičku společně s nemocnou se zápalom plic do Košic. Větší slavnostnější přivítání bylo připraveno v Košicích. Zde již volyňští Češi obdrželi repatriační průkaz a kapesné 500 Kč na každou dospělou osobu a 100 Kč na každé dítě.⁴⁰²

7.2. Příjezd do Československa a usídlení v novém domově

Po příjezdu transportu do Žatce si ve většině případů pro své rodiny a blízké přijeli již usazení demobilizovaní volyňští vojáci. Transporty ještě různě při cestě po překročení moravskoslovenských hranic zastavovaly, vagóny se odpojovaly a putovaly na určená místa na

---

⁴⁰⁰ Vladimír SAMEC, Kronika obce Dembrovka na Volyni, 1994, strojopis, s. 46 – 47.

⁴⁰¹ Vzpomínky Haliny Kopač, rozené Holcové (zaznamenané v roce 2013, archiv autorky).

⁴⁰² VĚRNÁ STRÁŽ, roč. II, č. 6, s. 1–3.

Moravě. Ti, kteří ještě neměli jasný cíl, to znamená, že ještě neznali místo, kde budou usazeni, putovali do tzv. sběrných táborů. Zde pobývali několik dnů i týdnů. V praxi to probíhalo tak, že buď čekali na příbuzné, kteří si je vyzvednou, na přidělení do určitého místa, na dobrou radu, na pomoc přátel, nebo se rozhodli najít si své působiště sami.

Nastaly však i situace, kdy repatrianti zůstali na nádraží zcela bezradní. Na tuto skutečnost vzpomínala Marie Kovářová následovně: „Přijeli jsme rovnou do Žatce. Pan Mach si přijel pro svoji rodinu, měli tři děti (byly s nimi ve vagóně, pozn. aut.). S nákladákem. Ale my jsme nikoho neměli, tatínek byl od 1944 na nucených pracích, byla jsem jen já, moje maminka a babička. Měla jsem dvanáct roků... neměly jsme kam jít, nikdo nás nečekal. Byla jsem tam asi dva dny a pak jsme jely do Jesenice (bylo zde středisko pro vdovy a sirotky, pozn. aut.), nepamatuji si, kdo nás tam poslal. Přivezli nás tam, seděly jsme na nádraží a brečely jsme... Přijel pan Kovář (byl s nimi ve vagóně, pozn. aut.), nabral nás na saně a odvezl do Kosovod. Jedna paní si nás vzala, spaly jsem do dubna u ní na zemi, byla tam hrozná zima... Pan Kovář nám řekl, že je tam volná chalupa,... tak jsme tam šly. Bylo to hrozný, okna vytřískaný, z půdy a ze stropů visela sláma, zamrzlá voda. Na půdě jsem našla vnitřní okna, tak jsem je nandala... Bylo prý tam i dřevo, ale před námi rozkradli. Od vedle nám dávali do pytle dřevo. A pak jsme chodili do lesa na dřevo... Uvařit taky nebylo co a z čeho... Jedna paní také z Volyně nám taky něco dala. Chodily jsme k druhým zabíjet husy, drát peří, tak nám něco dali a pak už jsme si něco pořídily, dostaly jsme krávu, která byla zprvu špatná, ale pak se rozdojila. Dělalý jsme máslo, tak jsme jej prodávaly a maminka mně pak za to koupila kolo...“⁴⁰³

Nelehký osud po repatriaci měla také rodina paní Marie Kloučkové. Transportem přijela její rodina do Žatce. Zde pobývala ve sběrném táboře přes velikonoční svátky a poté se přesunula do pohraničí – do Aše. Marie Kloučková vzpomínala: „Přišli jsme do baráku, který měl vytlučené okna a dveře litaly v pantu. Vše vyrabovaný... máma se strašně rozbrečela. Táta si ale se vším poradil...“ Marie Kloučková se dále svěřila, že ve škole měla štěstí na učitele, byli podle ní ohromní, velice pomáhali volyňským Čechům a jí se opravdu věnovali. Těž vzpomínala, že v matematice předčila své spolužáky i o dvě třídy, ale v českém jazyce skoro propadala. Byla však velmi houževnatá a pilně studovala přes každé prázdniny, stala se velkou čtenářkou a následně byla přijata na gymnázium v Žatci.⁴⁰⁴

---

⁴⁰³ Vzpomínky Marie Kovářové, archiv autorky.

⁴⁰⁴ Marie Kloučková posléze vystudovala práva a stala se doktorkou práv. Vzpomínky Marie Kloučkové, archiv autorky.

Jedním z velkých témat asimilace volyňských Čechů bylo právě vzdělání. U reemigrantů ze zahraničí se předpokládalo, že s tímto bude problém. V poválečném období byla z důvodu obnovení hospodářství poptávka po pracovní síle. Každá pracovní síla se hodila, byť i dětská nebo dívčí. Přicházející volyňské rodiny, mnohdy bez mužů, synů, bratrů, otců, byly nuceny se o sebe postarat. A proto dorůstající děti v podstatě neměly čas na další vzdělávání, což se ve výsledku projevilo zejména ve znalosti psaného českého jazyka. Ten užívali volyňští Češi pouze v domácnostech, kdežto ve školách měly děti zejména polštinu v polské části Volyně a ruštinu či ukrajinštinu v její sovětské části. V sovětském školství se kladl důraz na znalosti matematiky a přírodních věd, proto mnohé děti z Volyně měly vysokou matematickou úroveň. Avšak český jazyk jim dělal problémy. Proto učitelé, pokud oplývali trpělivostí a dobrou vůlí, tyto děti doučovali, nebo je jednoduše vrátili do nižších ročníků.

Gymnázium v Žatci se rozhodlo nabídnout volyňské mládeži pomoc ve výuce a v dosažení středoškolského vzdělání. Bylo tím známé natolik, že sem dojížděli volyňští žáci ze širokého okolí severních a západních Čech (např. až z Aše). Dokonce jim učitelé vycházeli natolik vstříc, že děti doučovali i o prázdninách, zejména v českém jazyce.⁴⁰⁵

Ve školním roce 1946/1947 bylo na žateckém gymnáziu z 309 žáků 65 volyňských Čechů, tvořili celkem 21 % studentů. Byly pro ně vytvořeny speciálně dvě třídy, ve kterých se měly děti lépe adaptovat na zdejší školský systém a taktéž na vyučovací jazyk. Navíc jako cizí jazyk byla ve škole zavedena polština. Jak bylo výše uvedeno, zpočátku byla velkým problémem docházka do školy, což dokládá oznámení v Žateckých novinách z března roku 1947: „Upozornění volyňským studentům. Podle sdělení ředitele reálného gymnasia přihlásili se někteří do školy a tuto až na slečnu Zárybnickou dosud nenavštěvují...“⁴⁰⁶ V dalším školním roce 1947/1948 se počet studentů zvýšil. Byla dokončena reemigrace a proces osídlování se ustálil. Drtivou většinu žáků na gymnázium tvořili mladí volyňští Češi, a to 30 % z celkového počtu studentů. Opět pro ně byly vytvořeny dvě speciální třídy.⁴⁰⁷

Vzdělávání volyňské mládeže podporoval Klub přátel volyňských Čechů v Žatci. To potvrzovala i Věrná stráž, která k tomu uvedla, že na podzim roku 1947 bylo v Žatci již 150 studentů z řad

---

⁴⁰⁵ Vzpomínky Marie Kloučkové, archiv autorky.

⁴⁰⁶ MATYÁŠ Jiří a kol., *Schola Zatecensis. Dějiny žateckého gymnázia, Ústí nad Labem 2009*, s. 178–179.

⁴⁰⁷ V tomto školním roce bylo na jeho konci 390 žáků, z toho tedy asi necelých 120 bylo volyňských Čechů. V: MATYÁŠ Jiří a kol., *Schola Zatecensis. Dějiny žateckého gymnázia, Ústí nad Labem 2009*, s. 178–179.

volyňské mládeže. Podporoval studentské domovy mládeže, jež v Žatci rozšiřovaly kapacitu. Při domovech existoval pěvecký kroužek, který pravidelně vystupoval a dále soubor volyňské mládeže, který vedl baletní mistr Národního divadla a volyňský Čech Vladimír Libovický.⁴⁰⁸ Věrná stáž věnovala volyňské mládeži velkou pozornost a značně přispívala k jejímu rozvoji – jak materiálnímu, tak i duchovnímu. Snažila se podílet na vybudování její nové existence ve staré vlasti.⁴⁰⁹

Volyňští Češi se zásadně podíleli na obnově poválečného Československa. Míra podílu nebyla dosud konkrétně řešena, lze ji odhadnout na počtu osídlených nemovitostí a podle výměry obdělávané půdy. Přínos lze měřit nejen fyzickou prací, ale i mírou vzdělanosti volyňských Čechů. Děti sice měly zpočátku problémy s gramatikou českého jazyka a jejich školní docházka nebyla příliš vzorná, ale o to houževnatěji studovaly a snažily se s tímto nedostatkem vyrovnat. Ovšem nepodařilo se to všem a mnoho válečných ročníků zůstalo pravopisem netknuto. Přesto procento vysokoškolsky vzdělaných volyňských Čechů a jejich potomků bylo po válce i později vysoké, a dokonce mnoho z nich studovalo ještě ve středním věku. Nejvíce to ovlivňovala vůle rychle se vyrovnat se zdejšími poměry a možná ještě přidat něco navíc, aby dokázali, že šanci začít nový život zde v Československu si zaslouží.

Volyňští Češi při všech osidlovacích radostech a starostech stále vytvářeli specifickou skupinu obyvatel poválečného Československa. Etničtí Češi a přitom v jistém ohledu odlišní. Ovlivnění prostředím, ve kterém dosud žili, které zvelebovali, zachovávajíc české tradice, ale přece tak trochu specifictví. Demobilizovaní vojáci založili v roce 1946 Svaz Čechů z Volyně a společným informačním médiem se stalo periodikum Věrná stráž. Soudržnost, či sounáležitost volyňských Čechů přetrvávala i když byla Svaz Čechů z Volyně v padesátých letech zrušen „pro jeho nepotřebnost“.

V roce 1947 byla přejmenována vesnice Frankštát na Šumpersku na Nový Malín na paměť vypálené vesnice na Volyni. Dnes je pojmenování samozřejmostí, ale samotný proces byl poměrně složitý. Po válce byly tendence původně německé vysídlené vesnice přejmenovat, a tak i ve Frankštátu se rozhodli přistoupit k tomuto aktu. V září 1945 se přistěhovalo do vesnice Frankštát 31 příslušníků zahraniční armády – volyňských Čechů. Po příjezdu jejich rodin v roce 1947 zde žilo asi sto osob volyňského původu. Odsunem německého obyvatelstva se začínala nová etapa

---

⁴⁰⁸ Více o Vladimíru Libovickém v: <https://www.volynaci.cz/volynsti-cesi/6097/>.

⁴⁰⁹ VĚRNÁ STRÁŽ, 13. října 1947, s. 15.

historie obce. Přišli sem nejen volyňští Češi, ale lidé z různých míst a přinášeli svoje tradice a historii. Po výzvě ke změně názvu vesnice Frankštát se přihlásil zdejší Svaz české mládeže, který navrhoval název Podlesí na Moravě. S tím nesouhlasila skupina volyňských Čechů, a tak se hledal kompromis jako například Malín v Podlesí, což se nezamlouvalo ani jedné straně. Jedním z dalších návrhů navrženým Zemským archivem v Brně byl název Desná podle řeky, která protéká v blízkosti obce. Skupina volyňských Čechů příslušníků se nehodlala s těmito návrhy smířit a v době třetího výročí vypálení Českého Malína zaslala svoje námítky a odůvodnění na vyšší místa, proč Frankštát přejmenovat na Nový Malín, nebo také Český Malín. Nakonec výnosem Ministerstva vnitra ze dne 3. května 1947 byla obec Frankštát přejmenována na Nový Malín. Oficiálním termínem se stal pietní akt ve výročí vypálení Českého Malína dne 13. července 1947. Prvním transportem volyňských Čechů v lednu 1947 byla dovezena prst' ze společného hrobu zavražděných v Českém Malíně na Volyni a tato byla slavnostně uložena do nově zbudovaného pomníku.⁴¹⁰

Po příjezdu rodin do Československa byly vyvíjeny různé snahy, jak aktivizovat volyňskou mládež. Jednak to byla podpora při vzdělávání zejména v Žatci, kde získávali středoškolské vzdělání volyňští studenti na zdejším gymnáziu, ale konala se v několika ročnících i tzv. „Volyňská olympiáda“. Při Svazu Čechů z Volyně fungoval Odbor mládeže. Pro doplnění znalostí z českého jazyka a české vlastivědy se konaly různá setkání jako například setkání v Jesenici u Podbořan, pod vedením zkušených profesorů a učitelů. Zúčastnilo se kolem 150 mladých lidí. Společným zájmem bylo „dohnat“ chybějící znalosti, které neposkytlo školství na Volyni z doby válečné a poválečné a vyrovnat se zdejší mládeži.

7.3. Komunistický režim a volyňští Češi

Dne 25. února 1948 došlo ke komunistickému převratu. Mnoho bývalých příslušníků armádního sboru, kteří se s pojmem komunismus a jeho způsobem vlády setkali v Sovětském svazu, tušilo, jakým vývojem bude Československo procházet. Nezanedbatelná část sboru projevovala nesouhlas s politikou režimu a mnozí za to byli jako odpůrci režimu patřičně potrestáni. Celá řada bývalých příslušníků sboru byla z armády vyhozena, nebo byla v následujících letech elegantně „poslána do výsluhy“ („na odpočinek“), mnoho z nich bylo vězněno, vyslýcháno a následně odsouzeno. Odsouzení v tzv. procesech dostávali nejen vysoké tresty za nesmyslná obvinění, ale

---

⁴¹⁰ Podrobněji o procesu přejmenování v bakalářské práci: Lubomír LEŠENAR, Spor o změnu názvu obce Frankštát 1946 – 1948, bakalářská diplomová práce, Masarykova univerzita, FF, Historický ústav, Brno 2014.

také ztráceli na dlouhá léta svoje občanská práva a byl jim zabaven majetek – tedy zázemí, kam se mohli vrátit.

Zájem o volyňské Čechy ze strany orgánů státní bezpečnosti a vojenské kontrarozvědky však lze datovat již od doby jejich působení v armádě od roku 1944. Mnozí se netajili se svými kritickými postoji vůči kolchozům a Sovětskému svazu. Není možné však konstatovat, že všichni volyňští Češi nesouhlasili s vládou jedné strany, ale naopak viděli v komunistickém převratu novou cestu pro Československo, avšak v jiné podobě. Ti, kteří se postavili proti systému byli potrestáni různým způsobem. Od několika měsíců za ústní projevy a kritiku Sovětského svazu a jeho zřízení po vysoké tresty v procesech s několika osobami. Velmi často zde figurovali právě bývalí příslušníci armády. Soustavně byla sledována činnost některých volyňských Čechů zejména v okolí Podbořan a Žatce, kteří měli usilovat o protistátní činnost, připravovat se na vojenský převrat apod. Celkově byli volyňští Češi vyhodnoceni jako velmi málo spolehlivé osoby, a proto se tomuto „nepřátelskému elementu“ měla věnovat patřičná pozornost.⁴¹¹

Jeden z velkých procesů byl tzv. „staňkovický proces“, který měl přesně ukázat, jak se bude nakládat s odpůrci socialistického zemědělství. Tento proces probíhal v roce 1955 – 1956. Podle spisu bylo vyslechnuto celkem 60 lidí ze Staňkovic u Žatce a okolí. Hlavní obvinění byli muži, kteří zdejší družstvo zakládali a vložili do něj veškerý majetek a usilovnou práci. Špatným vedením družstva a liknavostí některých pracovníků družstvo přestalo prosperovat a tak hlavní obvinění rozhodli, že z družstva vystoupí. A k tomu nesmělo dojít. Obžalovanými byli zejména Bohumil Novák a Vladimír Synek, oba z Novin Českých na Volyni, dále Jan Hudec – původem z Mistrína u Kyjova a Antonín Nejedlý, také volyňský Čech z Budek Hubinských a Emílie Synková. Obvinění svoje obvinění popřeli jen Emílie Synková se přiznala k údajnému zakládání požárů. Bohumil Novák byl také obviněn z údajné přípravy atentátu na předsedu družstva, neboť se u něj našla zbraň, kterou si ponechal z války.⁴¹² Tresty byly vysoké – každý 25 let, po amnestii jim byly tresty sníženy, ale zdraví a čas strávených v dolech na Jáchymovsku jim nikdo nevrátil. Podobných soudním perzekucím však docházelo po celém území Československa a velmi často byli mezi obviněnými volyňští Češi.

Životní pout' jednoho z odsouzených přiblížím zde. Vladimír Synek se narodil v roce 1923 v Novinách Českých na Volyni. Jeho otec brzy zemřel, a proto se již od dětství musel věnovat práci v hospodářství. Vychodil obecnou školu a v roce 1938 nastoupil do učení a vyučil se zámečníkem.

---

⁴¹¹ Více o sledování a procesech v: Jaroslav VACULÍK, Dějiny volyňských Čechů III., Brno 2001, s. 140 – 155.

⁴¹² Archiv bezpečnostních složek, spis Bohumil Novák.

V roce 1942 zemřela i jeho matka, a proto musel z dílny odejít pracovat do zemědělství. Vladimír měl čtyři sourozence. O usedlost a pole se staral spolu s bratry Václavem a Antonínem, starší bratr Josef byl ženatý a sestra Antonie vdaná.

V dubnu 1944 hned při první příležitosti dobrovolně vstoupil i se všemi svými bratry do 1. čs. armádního sboru. Vladimír byl přidělen k tankové brigádě, ke 3. tankovému praporu pod velením Richarda Tesaříka. Po prodělaném výcviku se zúčastnil bojů od Krosna přes Duklu, Ostravu a Olomouc až do Prahy. V boji u Dukly na konci září 1944 byl zraněn střepinami do pravé ruky. Za svoji bojovou činnost obdržel mnohá vyznamenání.

V čs. zahraničním vojsku sloužil do konce května 1945 a poté byl převelen ke zvláštní vojenské skupině Žatec, kde zůstal až do prosince 1945, kdy byl demobilizován.

Vladimírovi bratři, kteří rovněž dobrovolně vstoupili do československé armády, přišli o život na podzim roku 1944 v krvavých a těžkých bojích u Dukly a Machnówky. Vladimír jako jediný z bratrů boje na Dukle přežil.

Po odchodu z vojenské služby se Vladimír rozhodl jako většina zahraničních vojáků zůstat v ČSR a usadil se ve Staňkovicích u Žatce, kde mu byla přidělena hospodářská usedlost jako náhrada za majetek na Volyni. V této vesnici se usadili volyňští Češi a ti se tu také rozhodli v roce 1951 zřídit k uctění památky zemřelých volyňských Čechů pomník, na němž je uvedeno 48 jmen padlých, kteří většinou pocházeli z Novin Českých.

Vladimír Synek začal ve Staňkovicích soukromě hospodařit a později, když se oženil, se k němu přidala jeho žena. Manželé v roce 1951 vstoupili do JZD, kde několik let pracovali. Ale zemědělské družstvo začalo mít těžkosti vyplývající z chyb jeho vedení a museli se „najít nepřátelé“ družstevního hospodaření. Státní bezpečnost obvinila pět mladých zemědělců. V roce 1956 v tzv. „Staňkovickém procesu“ byl Vladimír Synek spolu s manželkou odsouzen na 25 let vězení s umístěním do jednoho z nejtěžších čs. komunistických vězení v Příbrami. Vladimír Synek pracoval v uranových dolech jako dělník, svářeč a zámečnický. Až 9. listopadu 1965 byl podmíněčně propuštěn. Synkovi měli dvě děti, které byly po čas jejich uvěznění svěřeny prarodičům, kteří je vychovávali celých deset let. Po návratu z vězení zůstal Synek pracovat jako zámečnický v uranových dolech v Příbrami, kde setrval až do odchodu do důchodu v roce 1981. Zprvu se usadil u rodičů své manželky v obci Běsno a později se přestěhoval k synovi do obce Kryry u Podbořan.

Vladimír Synek zemřel náhle v roce 1990 ve věku 67 let, tudíž se plné rehabilitace v roce 1991 nedožil.⁴¹³

O tom jak si válečné i poválečné dění zahrálo s osudy jednotlivých rodin a jejich příslušníků popisují vzpomínky Václava Kytla, který líčí svůj příběh, ale také svých bratrů. Jejich osudy se velmi brzy rozešly jak ve válce tak i díky následným zásahům komunistického režimu: „Rodina Jaroslava Kytla z volyňského Kupičova měla tři syny: Josefa, Jaroslava a Václava. Nejstaršího Josefa zastihla válka při prezenční službě v Rudé armádě. Toužil se dostat do Československé armády, ale nebylo to jednoduché, proto se v březnu 1942 přihlásil do Polské armády. Do vytoužené Československé armády se dostal až v Jeruzalémě, kde byla Čs. vojenská mise.⁴¹⁴ S našimi jednotkami bojoval ve strašných podmínkách severní Afriky. V roce 1943 se na lodi Mauretania vydal spolu s ostatními muži ze své jednotky kolem celé Afriky do Liverpoolu. Pro muže, kteří se vyznamenali v Africe bylo ctí, když mohli vykonávat přehlídku před svým prezidentem E. Benešem. Josef Kytl byl zařazen do čs. samostatné obrněné brigády. V srpnu 1944 byla tato brigáda nasazena do bojů ve Francii. Do Československa se jeho jednotka dostala až 18. května 1945...

Jaroslav se dostal k dělostřelcům 3. brigády (v 1.čs. armádním sboru, pozn. aut.).⁴¹⁵ Bojoval na Bukovině a stal se výkonným rotmistrem. Pak se přihlásil do letecké školy v Talavi v Gruzii. Zde si občas vyslechl výčitky od sovětských velitelů, že se dal do „kapitalistické“ armády (mysleli tím Svobodovu armádu)... sovětské důstojníky tvrdošíjně oslovoval pane ...Učil se létat na cvičných letounech US – 2 a ve škole ho zastihl konec války...

Nejmladší bratr Václav chtěl také do Svobodovi armády. Nevzali ho – ještě mu nebylo ani šestnáct. Zůstal tedy doma a zažil evakuaci Kupičova, když se přes něj valila fronta. Nejhorším zážitkem pro něho bylo bombardování Kupičova, kdy sovětské letci omylem zničili skoro celou obec. Václav vzpomíná, jak viděl nízko nad svými hlavami bombardéry se sovětskými výsostnými znaky. Začaly však padat bomby – sotva stačil utéct. Když se otočil a viděl hořet rodný dům, chtěl se vrátit a zachránit ho, ale už se nedalo nic dělat. Tehdy přišli úplně o všechno... Nakonec i Václav sloužil se zbraní. Sovětské ministerstvo vnitra vytvářelo v oblasti skupiny, které měly hlídat

---

⁴¹³ Medailonek byl sestaven na základě informací od paní Marie Čonkové, dcery Vladimíra Synka.

⁴¹⁴ Ve databázi VÚA – VHA je veden jako Kitl Josef, narozený 27. srpna 1919 v Kupičově a byl odveden do čs. armády dne 6. listopadu 1943 v Jeruzalémě v: <http://www.vuapraha.cz/soldier/20480114>.

⁴¹⁵ V databázi VÚA – VHA je uveden Kytl Jaroslav narozený 18. ledna 1921 v Kupičově, odvedený 4. dubna 1944 v Rovně: <http://www.vuapraha.cz/soldier/20488791>.

vesnice před útoky banderovců. Jedna taková četa byla ze samých Čechů, sloužil v ní Václav i jeho otec. Nakonec se Václavovi podařilo přihlásit u československé vojenské mise v Rovně a dostat se v roce 1945 do Československa.

Po vyřazení z armády se bratři Kytlové usadili v Mašťově, kam za nimi přijeli i jejich rodiče v roce 1947. S obavou sledovali nárůst vlivu komunistické strany. Dobře znali poměry v Sovětském svazu a tušili, jaká budoucnost čeká Československo pod vládou bolševiků. Jaroslav si dobře pamatoval slova sovětského politika, že Československo se po válce stane sovětskou republikou. A tak půl roku po komunistickém převratu v roce 1948 se bratři opět rozdělili. Josef a Jaroslav přešli u Aše hranici do Německa a deset měsíců se v táboře pro emigranty učili anglicky. Pak je čekala šestidenní cesta lodí do Kanady, která se jim stala novu vlastí.

Václav jako jediný z bratrů zůstal doma a zapojil se do protikomunistického odboje. Jejich skupina však byla infiltrována estébáky a členové skupiny byli postaveni před soud.⁴¹⁶

Zapojení Václava Kytla, který se stal členem organizace JOPO (Judexova protikomunistická organizace), popsal takto: „Dříve, než jsem se stačil zapojit do jakékoliv další ilegální akce, mimo roznášení letáků, byla činnost organizace vyzrazena a já jsem byl zatčen. Tak jako naprostá většina Svobodovců-Volyňáků jsem mluvil pravdu o lživé sovětské propagandě. Bylo pro nás nepochopitelné, že tak vyspělý národ, jako náš to sovětům věří! Zde na Žatecku, Podbořansku a všude, kde byli (volyňští Češi) osídleni, docházelo nejen ke slovním, ale i fyzickým potyčkám... Do ilegální protikomunistické, ne protistátní činnosti, mě zapojil student Jirí Kořán. Byli jsme tehdy ve 2. ročníku Veřejné obchodní školy... První leták mi dal někdy koncem března. Moje činnost spočívala v rozšiřování protikomunistických letáků, sledování nálady občanů a seznamování důvěryhodných občanů s naší činností.“ Byl odsouzen k 6 letům těžkého žaláře, na dalších 5 let byl zbaven občanských práv a měl mu být zabaven veškerý majetek (ovšem žádný neměl). To se stalo v červnu roku 1949, zakrátko na to byl převezen na Jáchymovsko.⁴¹⁷ Další desítky osudů sledovaných a trestaných volyňských Čechů kvůli svému přesvědčení by jistě zaplnily nejméně studii o poválečném životě volyňských Čechů, což je zřejmě i námět pro další výzkum.⁴¹⁸

---

⁴¹⁶ Vzpomínky Václava Kytla otištěné v Kupičovském hlasateli, ročník XVII., číslo 78, září 2013, s. 3.

⁴¹⁷ Vzpomínky Václava Kytla. Archiv autorky.

⁴¹⁸ Dosud byly například zpracovány vzpomínky Josefa Holce. O jeho odbojové činnosti psal: Roman ŠTÉR, Volyňští Češi v JOPO, v: Tomáš BÁRTEK – Tereza NIČOVÁ (Ed.), Návrat do vlasti. Sborník příspěvků z konference konané k 65. výročí reemigrace volyňských Čechů, Zlín 2013, s. 49–62; Emilie MAZOUROVÁ, Dopisy za katrem. Političtí vězni Staňkovického procesu, Zlín 2017.

Do hledáčku státní bezpečnosti se dostala po válce i Jan Křivka⁴¹⁹, který se po válce stal pravoslavným knězem. Tak jako většina mladých mužů na Volyni se v březnu roku 1944 přihlásil do čs. jednotky. Po výcviku byl přiřazen k 1. praporu a posléze absolvoval poddůstojnickou školu. Vzpomínal na kruté boje na Dukle, kde podle něj „vykrvácel výkvět volyňské mládeže“, neboť zde byly velké ztráty na mladých životech. Dne 6. října 1944 byl raněn u Nižného Komárníku a převezen do Humenného do polní nemocnice. Zde se setkal se svým kamarádem pilotem z první republiky a na jeho výzvu se přihlásil do tvořící se smíšené letecké divize. V Przemyslu prošel výcvikem vznikající 1. čs. smíšené letecké divize a byl zařazen do 3. bitevního pluku jako palubní střelec v bitevníku IL 2. Letecká divize v Ostravské operaci fungovala jako přímá podpora pěchoty. Zde byly již německé jednotky v oslabení, ale letectvo bylo stále silné. Jan Křivka vzpomínal, jak jejich Iljušin často dosedal na letiště celý proděravělý se spoustou zásahů. Jednou se vrátili tak rozstřílení, že stroj musel do opravy.

Po válce byl převelen do vojenské skupiny Žatec a následně demobilizován. Usadil se ve Vroutku a poté se rozhodl pro bohoslovecká studia. V roce 1949 byl vysvěcen a stal se knězem pravoslavné církve. Působil v chrámu Svaté kněžny Olgy ve Františkových Lázních a v Aši. V době jeho působení v duchovní správě svěřených farností se mu podařilo opravit chrám a farní budovy ve Františkových lázních a v Karlových Varech, zřídit obec v Sokolově, Rovné, Oloví a Chodově. Zejména v 70. letech byl však pro své názory sledován státní bezpečností tak jako řada dalších volyňských Čechů.⁴²⁰

S komunistickou ideologií a taktéž s kolektivizací zemědělství se mnozí volyňští Češi neztotožnili. Již podruhé tak přišli o své majetky, poprvé na Volyni, podruhé ve své vlasti, kam se tak toužebně vraceli. To, před čím unikali, je bohužel opět „doběhlo“. Tentokrát sice nešli na Sibiř, ale do vězení. Tresty se pohybovaly od pěti do dvaceti let odnětí svobody, občas v průběhu výkonu došlo ke snížení. Nepohodlní aktivisté byli trestáni za vykonstruovanou „protistátní činnost, velezradu, nebo napomáhání trestnému činu velezrady“ atd. Někteří volyňští Češi byli komunistickým režimem trvale shledáni jako nebezpeční a byli pod dohledem STB. V ojedinělých případech se rozhodli k emigraci.

---

⁴¹⁹ Jan Křivka se narodil 12. října 1926 v Hulči České na Volyni. Na sklonku života byl jmenován arciděkanem pravoslavné církve. Zemřel 11. října 2013.

⁴²⁰ Medailonek byl utvořen na základě informací od rodinných příslušníků, různých novinových ústřížků a dále dle informací z portálu Paměti národa.

Statisticky nejosídlenějším okresem volyňskými Čechy bylo Podbořansko. Zde bylo usídleno celkově 6012 osob. Na Žatecku, kde končila většina transportů, bylo usídleno 1332 rodin, což činilo přibližně 5292 osob, byl to druhý okres v pořadí co do počtu usídlených. Třetí nejhustěji osídlený okres volyňskými Čechy byl okres Litoměřice s počtem 1896 osob. Volyňským Čechům se tedy částečně splnil sen osídlit zejména úrodné chmelářské oblasti.

Na Moravě byl nejpočetněji osídlen okres Krnov v počtu 329 rodin (1316 osob), dále okres Šternberk 308 rodin (1232 osob) a třetí nejvíce obsazený okres byl Šumperk, kde bylo usídleno 271 rodin (1084 osob).⁴²¹

Od roku 1945 do 1947 do Československa přesídlilo celkem 38 848 osob.

---

⁴²¹ NA, fond Ministerstvo práce a sociální péče – repatriace, karton č. 268.

Závěr

Volyňští Češi v „pohybu“. Tak bychom mohli krátce a výstižně charakterizovat celou historii života Čechů na Volyni. Dějinné události tohoto bezmála osmdesátiletého „výletu za živobytím“ ovlivnily osudy přibližně čtyřicet tisíc lidí, kteří našli opět staronový domov v Československu po druhé světové válce. V rámci dlouholetého výzkumu jsem poznala, jak silně zaměřenou a zainteresovanou identifikaci s Volyní u nejstarších generace volyňských Čechů je možné vystopovat. Identifikace a historické zkušenosti z Volyně i s politickými režimy na tomto území, to vše bylo předáváno i na další generace. V době vládnoucího komunistického režimu nebylo vhodné podobné vzpomínky ventilovat veřejně, k čemuž však docházelo. Současně se ukazovalo určité neporozumění většinové české společnosti vůči příchozí menšině, ale přitom tak typicky české. Mnohé tedy zůstávalo jako rodinné tajemství. Až po roce 1989 bylo možné otevřeně si o těchto vzpomínkách povídat a v roce 1991 bylo také obnoveno i Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel. Po tomto roce také nastalo nové období vlastní publikační tvorby členů spolku, zejména na základě vlastních vzpomínek, zachráněných a uchovaných dokumentů, cíleného sběru vzpomínek rodinných příslušníků – v mnoha případech válečných veteránů a veteránek. V této fázi obnovy se objevila i tendence ukládat archiválie a trojrozměrné věci do archivů a muzeí. Výsledky předkládané práce i samotný průběh sběru vzpomínek tak částečně přispěli k výše uvedeným aktivitám.

Ne všichni volyňští Češi využili možnosti repatriace v roce 1947 do Československé republiky. Častým důvodem, proč některé osoby neodjely, byla nemoc a neschopnost transportu člena rodiny. V případě smíšených manželství byl odjezd krajanů, zejména žen vdaných za muže sovětské či ukrajinské národnosti, odepřen ze strany sovětských úřadů. Někteří staří lidé, kteří ztratili svého druhu, odmítli repatriaci, protože jejich zesnulý protějšek byl pohřben na Volyni a chtěli s ním zůstat.

Několik rodin, či jednotlivců bylo v době stalinských represí vyvezeno na Sibiř, obvykle na minimální dobu deseti let. NKVD zatýkala a vyvážela inteligenci a bohaté sedláky. Důvodem pro vyvezení bylo třeba vlastnictví rádia, nebo to, že na poli kolchozu sbírali klásky obilí. Po odpykání trestu jim nebylo umožněno vrátit se do svých domovů na Volyň, neboť zde žili již noví obyvatelé. Vysídlení ze Sibiře a odsouzení z pracovních táborů se do Československa dostali mnohdy až na konci šedesátých let minulého století.

Početná skupina Čechů a jejich potomků žije na historickém území Volyně dodnes. Mnozí z volyňských Čechů zde v Čechách jsou s nimi stále v kontaktu. Na území dnešní Ukrajiny,

v bývalé Volyňské gubernii, funguje několik krajanských spolků jako například ve městě Dubno funguje spolek „Stromovka“, „Maticе volyňská“ v Lucku, „Spolek volyňských Čechů“ v Žytomiru, „Volyňští Češi Rivenštiny“ v Rivne a další. Členové spolků se hlásí k české historii a tradicím, učí se český jazyk, prostřednictvím spolků získávají potvrzení pro žádosti při udílení občanství, nebo mají možnost studovat v ČR. Mnozí využili současných možností odejít do pravlasti svých předků a stěhují se do České republiky. Přesto komunita potomků Čechů na Ukrajině je stále silná a má stále velkou potřebu hlásit se ke svým kořenům.

V průběhu své badatelské práce, tak jak jsem se postupně setkávala s dokumenty a pamětníky jsem nacházela další významné aspekty historie volyňských Čechů, které jsem se rozhodla ve své práci zdůraznit a které nepřímo či přímo podpořily jejich touhu vrátit se do vlasti. Jednu kapitolu jsem věnovala chmelařství a pivovarnictví, neboť právě pěstování chmele poskytlo Čechům velké finanční zisky, a tak současně větší nezávislost, možnost rozšiřování majetku, ale také po první světové válce perzekuce a postihy bolševického režimu. Nástup bolševického režimu, nejprve ve východní části a později v západní části Volyně způsobil v životní filozofii volyňských Čechů hospodařit na svém, těžce vydobytém hospodářství, totální zvrát. Vliv bolševického režimu poznamenal i české menšinové školství na Volyni, přičemž na východní Volyni to byly důsledky fatální a zde se také ukázalo, jak bolševický režim uměl likvidovat i své lidi. Tento režim byl zřejmě hlavním důvodem pro návrat většiny volyňských Čechů do Československa.

Velký prostor jsme ve své práci věnovala ukrajinskému nacionalistickému hnutí, a to hned z několika důvodů. Toto hnutí velmi zásadně zasáhlo do života celé volyňské komunity a narušilo do této doby poklidný život úspěšných kolonistů polsko-ukrajinsko-sovětsko-německé Volyně. Byl to také významný důvod, který volyňské Čechy vedl k úvahám o odchodu z tohoto území a opuštění veškerých výtobků těchto a předchozích generací Čechů. Někteří pamětníci a sepsané vzpomínky dokládají, že právě tíha a následky řádění ozbrojených a surových skupin různých banditů hlásících se k vyznavačům a bojovníkům za samostatnou Ukrajinu byly hlavním důvodem odchodu z Volyně, a to za každou cenu. Každodenní nejistota byla na denním pořádku a v tomto klimatu už nebyl možný „normální“ život.

V současné době se ukazuje, jak malé je o problematice ukrajinského nacionalismu v České republice povědomí, či spíše velká část veřejnosti tápe jakým zdrojům informací věřit. V tomto „problematickém“ období dějin druhé světové války na Ukrajině je úloha volyňských Čechů jako pamětníků, svědků a vypravěčů nezastupitelná. Současně je důležité zmínit, že v posledních letech je tendence nejen na Ukrajině, ale i u nás činnost ukrajinské povstalecké armády glorifikovat přičemž jsou zcela opomíjena svědectví a fakta, která uvádím ve své práci nejen já, ale i polští

historici zabývající se životem polské menšiny na Volyni. Oficiální prohlášení proklamovaná Ukrajinským velvyslanectvím v ČR⁴²² svým zněním popisují takřka idilickou spolupráci volyňských Čechů s povstaleckou armádou. Jsou však vytržena z kontextu událostí a nevysvětlují, ba zcela opomíjí všechny zločiny, kterých se jednotlivé ukrajinské nacionalistické skupiny a jejich příslušníci dopouštěli na všech menšinách žijících na území Volyně.

Vzpomínky a prožitky z války si nesla většina účastníků po zbytek života. A nejen pamětníci, vzpomínky svých předků refleктоvali i přímí potomci a rodinní příslušníci. Vyprávění o „sovětském ráji“ a prožitky z války se mnozí snažili vytlačit z mysli a bránili se jakýmkoliv vyprávěním. Byla tu hrozba režimu, o kterém věděli, co dovede už z Volyně. V některých případech to bylo i zklamání z idealizovaného přijetí v Československu, neboť jejich následná demobilizace a usazování na území vysněné vlasti, za kterou volyňští Češi bojovali a prolévali krev, přinášela více problémů než vysněné poklidné hospodaření na přidělené půdě. Obavy a zkušenosti z minulých režimů v Československu i na Volyni někteří pamětníci nepřekonalí dosud, což se ukázalo při rozhovorech s nimi. Vzpomínání bylo pro mnohé velmi bolestivé a často jsem se dostávala do situace, kdy již nebylo v mých silách pokládat další otázky.

Na základě pramenů, literatury a zaznamenaných osobních vzpomínek se předkládaná práce soustředila zejména na lidské příběhy jednotlivých protagonistů historických událostí. Byly to každodenní osudy volyňských Čechů, které v mnoha případech vylíčily tragédii doby, násobenou každodenní blízkostí smrti. Vzpomínky účastníků na válku byly spjaty s osudy příbuzných a známých, vždyť volyňští Češi bez nadsázky tvořili „velkou rodinu“. Spjovaly je buď skutečně příbuzenské vztahy, nebo takřka „rodinná“ příslušnost k rodné vesnici či obecně ke skupině „volyňských Čechů“. Pravděpodobně je tedy trefný i název knihy „Krvavé země“, který použil britský historik Timothy Snyder pro popis dějin území Ukrajiny a okolních států.

Cílem mé práce je seznámit veřejnost s dosud neznámými osudy volyňských Čechů a současně zabránit neobjektivním výkladům historie území historické Volyně.

Na závěr uvádím dvě poznámky k textu. Názvy vesnic, měst a místopisných názvů na Volyni, které jsem uvedla ve své práci, jsou ponechány ve tvarech, které užívali a užívají volyňští Češi ve své obvyklé mluvě a které se uvádí ve volyňské literatuře. U pojmu „žid/židé“ jsem se držela této uvedené podoby, přičemž jsem vycházela z pravidel českého pravopisu, v nichž se píšou příslušníci náboženství s malým počátečním písmenem a příslušníci nového státu vzniklého až po válce s velkým písmenem. Pro sjednocení se vši úctou užívám tuto jednotnou podobu.

---

⁴²² <https://czechia.mfa.gov.ua/cs/news/6669-spivpracya-chehiv-z-pidpillyam-oun-ta-upa-na-volini>

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny:

Národní archiv:

- Fond Svaz Čechů z Volyně – Žatec
- Fond Ministerstva práce a sociálních věcí – repatriace

Vojenský historický archiv Bratislava, Centrálna registratúra Trnava, Slovensko:

- Kmenové listy příslušníků 1. čsl. armádního sboru v SSSR

Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv, Praha:

- Fond Svazu československých spolků na Rusi
- Kmenové listy a spisy legionářů

Archiv Ministerstva zahraničních věcí:

- Osobní fond Václava Girsy
- Sibiřské archivy
- Zprávy z Polska

Moravský zemský archiv v Brně, pobočka Slavkov u Brna

- Fond ONV Vyškov

Deržavnyj achiv žitomirskoj oblasti, Žitomir, Ukrajina

Děržavnyj archiv rivnenskoj oblasti, Rivne, Ukrajina

Vlastivědné muzeum v Rivne, Ukrajina

Národní muzeum:

- Oddělení Novodobé dějiny, sbírka Volyňští Češi
- Náprstkovo muzeum

Slezské zemské muzeum v Opavě

Polánkovo muzeum Žatec

Muzeum Vyškovska, Vyškov

Regionální Muzeum Tomáše E. Müllera, Bohdalice

Rodinné a osobní archivy uvedené v textu

Periodika:

Čechoslovan, ročníky 1911–1916

Naše zahraničí

Hlas Volyně, ročník 1936

Kupičovský hlasatel, ročník 2013

Věrná stráž, ročníky 1946–1952

Ruskoje slovo, ročníky 2013, 2014, 2015

Ruskij Čech, ročník 1907

Zpravodaj Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, ročníky 1991–2020

Kroniky:

Kroniky obcí na Volyni:

Kronika Českého Kvasilova

Kronika Dembrovky

Kronika Novin Českých, strojopis

Kronika obce Česká Sklín

Kronika obce Podhájce

Kronika Zdolbunova

Městská kronika Vyškova, rok 1946

(další kroniky jsou uvedeny pod jmény svých autorů)

Webové portály, databáze, internetové edice

Mapa paměti volyňských Čechů: www.volynaci.cz

Paměť národa: www.postbellum.cz

Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, internetová knihovna: <http://www.scvp.eu/literature.html>

Literatura a odborné studie ve sbornících:

S. P. ASENKOV, Chmel, proizvodstvo, vyvoz i privoz, Sankt Petěrburg 1914.

A. N. ARTIZOV a kol., Česko-Slovackij (Čechoslovacki) korpus 1914–1920, Tom 1., Česko-slovackije vojinskije formirovanija v Rossii, 1914–1917, Moskva 2013.

Jan AUERHAN, Osady českých emigrantů v Prusku, Polsku, Rusku, Praha 1920.

- Jan AUERHAN, České osady na Volyni, na Krymu a na Kavkaze, Praha 1920.
- Jan AUERHAN, Pokus o demografii zahraničních Čechů a Slováků, bez datace a uvedení místa tisku.
- Lukáš BABKA – Igor ZOLOTAREV, Russkaja akcija pomoci, Praha 2012.
- S. N. BAZANOV, Iz istorii sozdanija vojnskich formirovanij dlja ruskoj armii iz vojenoplennyh – slavjan v pervuju vojnu, v: S. S. SMETANOVA i kol., Invalidy pervoj mirovoj vojny, Moskva 2013, s. 43.
- Jiří BÍLEK a kol., Vojenské fanfáry nad Vltavou. Příběh vojenské hudby v Praze, Praha 2008.
- Olexandr BOJKO, Istorija Ukrajiny, Kijiv 2012.
- Olexandr BOJKO – Vladimír GONĚC, Nejnovější dějiny Ukrajiny, Brno 1997.
- Václav BONEK – Danuše MANOVÁ – Václav STÁREK, Huleč Česká na Volyni. Obraz života v létech 1870–1947, Žatec 1992.
- John F. N. BRADLEY, The Czechoslovak Legion in Russia, 1914–1920, New York 1991.
- John F. N. BRADLEY, Allied intervention in Russia, New York – London 1968.
- Miroslav BROŽ, Hrdinové od Sokolova, Praha 2006.
- Miroslav BROŽ, Válečné dokumenty vypovídají. Čs. zahraniční armáda v dokumentech, exponátech a fotografii, Praha 2007.
- Miroslav BROŽ – Milan KOPECKÝ, Československé vojenské jednotky na východě. Svědectví dokumentů, fotografií a věcných exponátů o vzniku a bojové činnosti 1. čs. armádního sboru v SSSR, Praha 2019.
- Roma CÍLEK – Karel RICHTER – Přemysl VEVERKA, Hlasy z hořících domů, Praha 2011.
- František ČAPKA – Lubomír SLEZÁK – Jaroslav VACULÍK, Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce, Brno 2005.
- Česká škola ve Zdolbunově 1931–1947, bez uvedení autora a datace, strojopis.
- Valentina DANILEVIČA, do 71 – ričnici malinskoj tragedii, v: Naukovi zapisky rovnenskogo kraeznavčogo muzeju, v. XII., částina 2. Rivne 2014.
- Tamara DMITRENKO, Zemlja Dubenska. Vyčnij poklik Istorii, Dubno 2015.
- Helena DLUHOŠOVÁ, Vystěhovalectví na Ukrajinu, v: Stanislav BROUČEK, Národopisná knihnice. Češi v cizině, Praha 1996, s. 48–66.
- Ludvík DOLEŽAL – Lubomír KROUPA, Ženijní vojsko. Historie a současnost, Praha 2003.
- Alexander DRBAL, Češi na Ukrajině, v: Stanislav BROUČEK, Češi v cizině, Praha 2004, s. 44–68.
- Vladimír DUFEK, Doplnky k dějinám volyňských Čechů I. Protiněmecký odboj. Blaník. Mírový život, Praha 2003.
- Vladimír DUFEK, Kapitoly z dějin volyňských Čechů, Praha 1997.

- Vladimír DUFEK, *Návrat volyňských Čechů do vlasti v archívních materiálech*, Praha 1997.
- Vladimír DUFEK, *Mučednické obce na Volyni. Český Malín. Michna-Sergejevka. Vyhnanci na Sibiř*, Praha 2002.
- Jan DVOŘÁK, *Antonín Vodsed'álek a proces s českými učiteli na Ukrajině*, v: *Paměť a dějiny*, ročník 2013, č. 3, s. 97–114.
- Alexandr ENT, *Východní Volyň v letech 1918–1947*, strojopis, nedatováno.
- Josef FOITÍK a kol., *Volyňští Češi. Emigrace a návrat do vlasti*, Olbramovice 1984.
- Josef FOITÍK, *Zapomenutý boj*, Praha 2012.
- Josef FOLPRECHT, *Čechoslováci polští*, Praha – bez datace.
- Josef FOLPRECHT, *Studie o povaze zahraničních krajanů*, Praha 1947.
- B. D. GALNERINA, *Tragedija reformátora: Aleksandr II. v vospominanijach sovremenikov*, Sankt-Peterburg 2006.
- C. J. GAŠPERIK, *Zemelským Polskom*, Bratislava 1929.
- Galina GORDASEVIČ, *Stepan Bandera: ljudina i mif*, Kijiv 2015.
- Iva HEROLDOVÁ, *Válka v lidovém podání. Národně osvobozenecský boj volyňských a jugoslávských Čechů*. *Opera ethnologica* 7, Praha 1977.
- Jiří HOFMAN, *Češi na Volyni*, Praha 2007.
- Jiří HOFMAN, *Češi na ukrajinské Volyni v době holocaustu*, Praha 2011.
- Jiří HOFMAN – Jaroslav KLICPERA – Věra PELCOVÁ, *Historická mapa českého osídlení na Volyni*, II. vydání, Praha 2020.
- Jiří HOFMAN – Václav ŠIRC – Jaroslav VACULÍK, *Volyňští Češi v první a druhém odboji*, Praha 2004.
- František HONZÁK – Marek PEČINKA a kol., *Evropa v proměnách staletí*, Praha 1997.
- Jaroslav HRBEK – Vít SMETANA a kol., *Draze zaplacená svoboda. Osvobození Československa 1944–1945*, svazek I. a II., Praha 2009.
- Jaroslav HYBLER, *Moje vzpomínky na válku 1944–1945*, nedatováno, strojopis.
- N. A. CHODOROVIČ, *Odbojové hnutí a československé vojsko v Rusku (1914–1917)*, Praha 1928.
- Boris ILJUK (edr.), *Prof. Evžen Rychlík – učenec a vlastenec z Východní Volyně. Vybrané spisy*, Praha 2019.
- Bohumil JANČA a kol., *Holoveň Česká na Volyni*, nedatováno, strojopis.
- Jaroslav JAROLÍMEK, *Darnica – Kijev (prvých deset tisíc)*, Praha 1926.
- Josef JIRÁSEK, *Rusko a my*, Praha 1929.
- Václav KAČÍREK, *Čeští hasiči na Volyni*, Praha 2004.

Antonín S. KALINA, O dějinách československé revoluce 1914–1918 (vydáno vlastním nákladem), Lakewood, Ohio, USA 1982, část E – 1.

Jan KAPRAS, Zvláštní otisk z díla Československá vlastivěda, svazek V., bez datace a uvedení místa tisku.

N. KARŽANSKIJ (KAČANOV), Rusko a československé legie, Praha 1919.

Mikuláš KONČICKÝ – Pavel VRANSKÝ, Bez nároku na slávu, Ostrava 2015.

Milan KOPECKÝ, Československý samostatný ženijní prapor 1 (1944–1945), Praha 2007.

Milan KOPECKÝ, Československý sborový dělostřelecký pluk 5 (1944–1945), Praha 2012.

Milan KOPECKÝ – Petr SEHNÁLEK, Poslední výstřely. Bojová cesta 1. československého armádního sboru v SSSR v květnu 1945, Bratislava 2017.

Jan a Sabina KRATOCHVÍLOVI, Rytíři nebes, Brno 2017.

A. V. KOZLOV, Vsja pravda ob ukrajinskoj povstančeskoj armii (UPA), Moskva 2014.

Danuše KŠICOVÁ – Jaroslav VACULÍK (eds.), Rodinná kronika volyňských Čechů, Brno 2006.

Oldřich KVAPIL, Cesta bouří, Praha 2010.

Jaroslav KUDELA, Bohumil Čermák, předseda Čs. revoluční organizace v Rusku, Brno 1930.

Jaroslav KUDELA, Přehled vývoje čsl. revolučního hnutí na Rusi, Praha 1923.

Jaroslav KUDELA, Petrohradský sjezd a druhé slyšení u cara Nikolaje II., Brno 1935.

Václav KYTL – Václav ZÁPOTOCKÝ – Miloslava ŽÁKOVÁ, Kupičov. Jak nám o něm vyprávěli. Fakta a jména, Praha 1997.

Václav LANGER, Almanach příslušníků československého zahraničního vojska 1939–1945 z území Novojičínska, Nový Jičín 2015.

E. E. LAUSEGER, Pod slavnými prapory starodružiníků (historické vzpomínky), Praha 1927.

L. LJAŠENKO, Aleksandr II., Moskva 2010.

S. MAGID, K prehistorii vzniku československých legií na Rusi, v: Československé legie v Rusku. Sborník příspěvků z kolokvia 9. 5. 2001 v Praze, Praha 2003.

Josef MALÍNSKÝ a kol., Deset let české školy a Odboru ČMŠ v Lucku (1929–1939), Luck 1939.

Valerij MARKOV, 1. český legion v Buzuluk, v: Krasnoe i Beloe, kniha 4, Buzuluk: istorija v sobitijach i licach, Buzuluk 2009, s. 73–80.

Zdenko MARŠÁLEK, „Česká“ nebo „československá“ armáda?, Praha 2017.

Dagmar MARTINKOVÁ (ed.), Tři vlny reemigrace krajanů do vlasti: Přínos a perspektivy, Praha 2016.

Dagmar MARTINKOVÁ, Krajské organizace v Rusku a jejich přínos pro formování České družiny. V: Jiří FILIP a kol., 100 let československých legií. Sborník příspěvků z 2. mezinárodní konference Československé obce legionářské, Praha 2014, s. 89–97.

Dagmar MARTINKOVÁ, Československé legie v Rusku a volyňští Češi. V: Československé legie v boji za samostatný stát a jejich odkaz v 21. století. Sborník příspěvků z 1. mezinárodní konference Československé obce legionářské, Praha 2016, s. 133–141.

Dagmar MARTINKOVÁ, Československý odboj v Rusku na počátku války. V: Jaroslav LÁNÍK Jaroslav – Tomáš KYKAL a kol., Léta do pole okovaná, 1914 proměny společnosti a státu ve válce, Praha 2015, s. 323–329.

Dagmar MARTINKOVÁ, Podíl ruských Čechů na československém odboji v Rusku na počátku velké války. V: Sborník prací Pedagogické fakulty MU, řada společenských věd, roč. 29, 2015, č. 2, s. 17–24.

Dagmar MARTINKOVÁ, Volyňští Češi v době 1. světové války. V: Češi na terenach Volyni, Dubno-Ukrajina 2016, s. 100–103.

Dagmar MARTINKOVÁ, Volyňští Češi, zakladatelé chmelařství a pivovarnictví na Ukrajině. V: Martin VESELÝ (ed.), Orosené dějiny (Sborník z konference), Ústí nad Labem 2019, s. 327–335.

Dagmar MARTINKOVÁ, Návrat volyňských Čechů po 2. světové válce (1945–1947). V: „Tři vlny reemigrace. Perspektivy a přínos“, Litoměřice 2016, s. 49–60.

Josef Alois MARTINOVSKÝ, Kronika Českého Malína, Praha 1945.

Josef Alois MARTINOVSKÝ – Václav ŠIRC, Kronika Českého Malína, bez uvedení místa tisku, rok 1983.

Tomáš G. MASARYK, Světová revoluce, Praha 1925.

Jiří MATYÁŠ a kol., Schola Zatecensis. Dějiny zateckého gymnázia, Ústí nad Labem 2009.

Rudolf MEDEK, Památce Zborova 1917–1927, Praha 1927.

Rudolf MEDEK, Za svobodu. Obrázková kronika československého revolučního hnutí na Rusi 1914–1920, Praha 1926, 1.–4. díl.

Josef MIKŠ – Dagmar STRYJOVÁ, Ztracené domovy. Germanizační plány okupantů a jejich realizace na Vyškovsku v letech 1939–1945, Vyškov 1987.

P. N. Miljukov, Istorija vtoroj ruskoy revolucii, Sankt Petěrburg 2014.

Ivan MINDOŠ – Josef RODÁK, Dukla večne živá 2, Zborník spomienok účastníkov Karpatsko-dukelskej operácie, Košice 1975.

Ivan MINDOŠ – Josef RODÁK, Dukla večne živá 4, Zborník spomienok účastníkov Karpatsko-dukelskej operácie, Košice 1982.

Ivan MINDOŠ – Josef RODÁK, Dukla večne živá 10, Zborník spomienok účastníkov Karpatsko-dukelskej operácie a odborných prác, Košice 1988.

Ivan MINDOŠ – Josef RODÁK, Dukla večne živá 11, Zborník spomienok účastníkov Karpatsko-dukelskej operácie a odborných prác, Košice 1989.

Georgij MOKRICKIJ, Žitomir – Českij. Český Žytomyr, Žitomir 2016.

Dmitrij MONACHOV, Bomba dlja carja. Ochota na Aleksandra II., Moskva 2009.

Gžegož MOTYKA, Vid volyňskoj rizanii do operacii „Visla“. Polsko – ukrajinskij konflikt 1943–1947, Kijiv 2013.

Grzegorz MOTYKA, Volyň 1943. Genocidní čistka – fakta, analogie, historická politika, Praha 2018.

Aleksandr MURATOV – Dina MURATOVA, Sudby čechov v Rossii, XX vek. Puť od Kieva do Vladivostoka, Praha 2012.

Václav NESVATBA, Soubor vzpomínek bývalých i současných pamětníků volyňských Čechů, Žatec 2008, strojopis.

Valentin NOVÁK, Letcem v Anglii, Praha 2003.

Jana NOSKOVÁ, Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v interpretacích aktérů a odborné literatury, Brno 2007.

Ivan OLCHOVSKIJ, Krivava Volyň, kniha druga, Kyjiv 2011.

Jiří OLIČ, Volyňský dalekohled, Olomouc 2006.

Edmund ORIAN, Československá legie v Rusku 1914–1920, díl I., Praha 2014.

Vladimír PALIČKA, Nezaváté časem. Volyňští Češi v tankových bojích, Praha 1995.

Vladimír PALIČKA, Pod pancířem tanku k domovu, Praha 2009.

Jaroslav PAPOUŠEK, Carské Rusko a naše osvobození, Praha 1927.

Jaroslav PAPOUŠEK, Jiří Klecanda bojovník za věc národa, Praha 1928.

Jiří PAVLÍK, Otakar Červený, Praha 2014.

Jaroslav PERNÝ, Vzpomínky, nedatováno, strojopis.

Ivana PARKMANOVÁ (red.), Ženy bojující v zahraničních jednotkách za druhé světové války, Praha 1992.

Václav PETŘÍČEK, Domov v cizině, Podbořany 2004.

Mikola POSIVNIČ, Stepan Bandera, Charkov 2015.

Alexej POSPÍŠIL, Československá duševní armáda na Rusi, Praha 1921.

Vojtěch PRÁŠEK, Česká družina, Praha 1934.

Emílie RAMPASOVÁ, Vzpomínky, nedatováno, strojopis.

Michal REIMAN, Ruská revoluce, Praha 1991.

Rodinná kronika Klichů a Poláků, bez uvedení autora, datováno 1978, strojopis.

Viktor ROG – Vasilij BOJKO, Ukrajinskij nacionalizm: Antologija. Tom 1, Kijiv 2014.

Jan RYCHLÍK a kol., Dějiny Ukrajiny, Praha 2015.

Markéta RYTÍŘOVÁ (ed.), Přežil jsem Duklu. Vzpomínky Rostislava Kubišty, Mladá Boleslav 2018.

Tomáš ŘEPA, Banderovci, Praha 2019.

- S. D. SAZONOV, *Vospomonanija*, Moskva 2014.
- Vladimír SAMEC, *Kronika obce Dembrovka na Volyni*, 1994, strojopis.
- O. S. SMYSLOV, *Stěpan Bandera i borba OUN*, Moskva 2011.
- Timothy SNYDER, *Krvavé země*, Praha 2013.
- Timothy SNYDER – Ray BRANDON, *Stalin a Evropa. Napodobit a vládnout, 1928 – 1953*, Praha 2019.
- Ludvík SVOBODA, *Deník z doby válečné*, Praha 2008.
- Ludvík SVOBODA, *Cestami života I.*, Praha 1996.
- Ludvík SVOBODA, *Cestami života II.*, Praha 1992.
- Witold SZABLOWSKI, *Spravedliví zrádci. Sousedé z Volyně*, Ostrava 2018.
- Rudolf ŠEDÝ, *České osady na Ukrajině a Krymu*, v: *Naše zahraničí*, ročník IV., sv. 3, listopad 1923, s. 121–123.
- Miroslav ŠESTÁK, *Pouť Čechů do Moskvy roku 1867*, Praha 1986.
- Václav ŠIRC, *Minulost zavátá časem. Kronika Českých Dorohostají a přilehlých osad Libánovky a Máslenky*, Most 1982.
- F. V. ŠTEIDLER, *Československé hnutí na Rusi*, Praha 1922.
- Miroslav ŠVANKMAJER a kol., *Dějiny Ruska*, Praha 1999.
- Jiřina ŠVERMOVÁ KOPOLDOVÁ, *Deníček spojačky*, Praha 2015.
- Boris TATAROV, *Novodobí husité, Československé vojenské jednotky v Rusku*, Praha 2010.
- Jaroslav VACULÍK, *Češi v cizině 1850–1938*, Brno 2009.
- Jaroslav VACULÍK, *Dějiny volyňských Čechů I. díl*, Praha 1997.
- Jaroslav VACULÍK, *Dějiny volyňských Čechů II. díl*, Praha 1998.
- Jaroslav VACULÍK, *Dějiny volyňských Čechů III. díl*, Brno 2001.
- Jaroslav VACULÍK, *Masarykův spolupracovník MUDr. Václav Girsá*, v: *T. G. Masaryk, jeho spolupracovníci a vznik československého státu. Sborník příspěvků z XIII. ročníku semináře Masarykova muzea v Hodoníně*, Hodonín 2009.
- Jaroslav VACULÍK, *Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů*, Brno 2002.
- Jaroslav VACULÍK, *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v letech 1945–1948*, Brno 1984.
- Nad'a VALÁŠKOVÁ, *Češi v Rusku*, v: *Stanislav Brouček, Národopisná knihovna. Češi v cizině*, Praha 1996, s. 26–47.
- V. VJATROVIČ a kol., *Ukrajinska povstanska armija*, Lvov 2011.
- Jan VONDRÁČEK, *A smrt byla na dosah*, Praha 2009.
- Václav VONDRÁK, *Z doby bojů o samostatné čsl. vojsko na Rusi s předmluvou gen. O. Husáka*, Praha 1925.

Vondrák contra Masaryk, knižnice Bohemia 1. (tiskem vlastním), Köln/R. 1958, bez uvedení autora.

Josef VLK, Popis osady, domů a obyvatelstva Českého Boratína, v: Naše zahraničí, ročník VIII., sv. 1, březen 1927, s. 4–8.

Florián ZAPLETAL, Album zrádců, Praha 1919.

A. ZEMAN (red.), Cestami odboje 3. díl, Praha 1927.

Igor ZIMIN, Ljudi Zimnovo dvorca. Monaršie osoby, ich favority i slugi, Moskva – Sankt-Petěrburg 2014.

Andrej ZUBOV, Dějiny Ruska 20. století – díl I., Praha 2014.

Andrej ZUBOV, Dějiny Ruska 20. století – díl II., Praha 2015.

Zlatica ZUDOVÁ LEŠKOVÁ (ed.), Válečný rok 1944. Příspěvky účastníků mezinárodní konference konané ve dnech 19.–20.října 1999 v Praze, Praha 2001.

František ZUMAN, Osvobozenecká legenda, Praha 1922.

Miloslava ŽÁKOVÁ – Václav ZÁPOTOCKÝ – Václav KYTL, Kupučov. Jak nám o něm vyprávěli. Fakta a jména, Praha 1997.